

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KARADAĞ'IN OSMANLI EGEMENLİĞİNE KARŞI
MÜCADELESİ (1830-1878)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK

HAZIRLAYAN
Ali Gökçen ÖZDEM

ELAZIĞ – 2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

KARADAĞ’IN OSMANLI EGEMENLİĞİNE
KARŞI MÜCADELESİ (1830-1878)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK

HAZIRLAYAN
Ali Gökçen ÖZDEM

Jürimiz, 03/05/2012 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu doktora tezini oy birliği ile başarılı saymıştır.

- 1. Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK**
- 2. Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK**
- 3. Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ**
- 4. Prof. Dr. Ahmet AKSIN**
- 5. Doç. Dr. Ömer AYTAÇ**

F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun.....tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-1878)****Ali Gökçen ÖZDEM****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı****Elazığ – 2012, Sayfa: XXII + 259**

Tarih'in çeşitli dönemlerinde Duklja, Zeta, Monte Nigro, Crna Gora, Black Mountain, Montenegro gibi değişik isimlerle anılan Karadağ, coğrafyasının ve toplumsal yapısının elverişsiz şartlarından istifade ile varlığını sürdürebilen ender ülkelerden birisidir.

Osmanlı'nın egemenliği altına girdiği 1496 tarihine kadar Bizans içinde özerk ve bağımsız olarak bulunmuş, Osmanlı yönetiminde İşkodra Sancağı'na bağlanmış ve toprakları has, zeamet ve tımar bölgelerine ayrılmıştır.

Vladika'ların liderliğinde Karadağlılar, başlangıçta, vergi toplanması veya yerel otoritelerin zalimliği gibi bölgesel nedenlerle, Osmanlı'nın zayıflaması ve milliyetçilik akımlarına paralel olarak siyasi nedenlerle Osmanlı ile mücadele etmiş ve buraya kaynak sarf edilmesine neden olmuştur.

Karadağ'ın XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden, bağımsızlığını kazandığı 1878 yılına kadar Osmanlı devleti ile mücadelesi ve bu süreç içinde devletleşme adına yapmış olduğu çalışmaları, birinci elden kaynak durumunda olan arşiv vesikalarına dayalı olarak, objektif bir yaklaşımla ele alarak; idari ve sosyal yönleriyle inceleyip bir bütün halinde ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karadağ, Montenegro, Duklja, Zeta, Vladika.

ABSTRACT

Doctorate Thesis

Montenegro's Struggle Against Ottoman Rule (1830-1878)

Ali Gökçen ÖZDEM

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of History

Elazığ – 2012, Page: XXII + 259

It is referred to by different names such as Duklja, Zeta, Monte Nigro, Crna Gora, Black Mountain from the various periods of history that Montenegro, with the benefit of negative condition of geography and social structure, is one of the few countries can maintain its presence.

Montenegro was autonomous or independent in Byzantine period and under the control of Ottoman Empire, Montenegro was bound to İşkodra Sancak and its land was divided into “has, “zeamet” and “tımar” regions

Because of regional reasons such as taxes and cruelty of local authorities and political reasons parallel to Ottoman Empire's weakening period and nationalism movements, Montenegro led by Vladikas, fought with Ottoman Empire and made it spend its sources for this region.

The struggle of Montenegro with the Ottoman Empire from the first quarter of the XIX. century to the gained independence in 1878 and process of the become a state will be reviewed by using first-hand source.

Key Words: Ottoman, Montenegro, Duklja, Zeta, Crna, Gora, Black Mountain, Vladika.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
HARİTALAR LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR	X
KONU VE KAYNAKLAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARADAĞ'IN ADI, COĞRAFYASI VE TOPLUMSAL YAPISI	5
1.1. Karadağ'ın Adı	5
1.2. Coğrafya.....	7
1.3. Toplumsal Yapı.....	12
1.3.1. Karadağ Kimliği	12
1.3.1.1. Erkek ve Kadının Toplumdaki Yeri.....	14
1.3.1.2. Din	16
1.3.1.3. Gelenek ve Görenek.....	18
1.3.1.3.1. Kan Davası (Krvana Osveta)	18
1.3.1.3.2. Kafa Kesme- Kelle Avcılığı	21
1.3.1.3.3. Yağma ve Talan	23
1.3.1.3.4. Türk Düşmanlığı	25
1.3.1.4. Askeri Nitelik.....	26
1.3.1.5. Evler.....	28
1.3.2. Aşiretler	29
1.4. İdari Taksimat ve İdari Teşkilat.....	34
1.4.1. İdari Taksimat	34
1.4.2. İdari Teşkilat	37
1.4.3. Nüfus.....	42
1.5. İktisadi Durum	45

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE KARADAĞ VE OSMANLI DEVLETİ İLE MÜCADELESİNİN BAŞLAMASI	49
2.1. Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Karadağ.....	49
2.1.1. Vojislav Hanedanlığı	52
2.1.2. Nemanjic Hanedanlığı	53
2.1.3. Balsic Hanedanlığı	54
2.1.4. Crnagoviç Hanedanlığı	56
2.2. Osmanlı Egemenliğinde Karadağ ve Egemenlikle Mücadelenin Başlaması	60
2.2.1. Karadağ'da Hâkimiyetin Sağlanması	61
2.2.2. Seçilmiş Vladikalar Dönemi	63
2.2.3. Petroviç Hanedanlığı Dönemi	67
2.2.3.1. I. Daniel Dönemi.....	67
2.2.3.2. Sava Dönemi	71
2.2.3.2.1. Vasilije Dönemi	72
2.2.3.2.2. Sahte Çar, Stefan Mali Dönemi	74
2.2.3.2.3. Sava'nın Tekrar Başa Geçmesi	76
2.2.3.3. I. Peter Dönemi	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EGEMENLİKLE MÜCADELEDE II. AŞAMA (DEVLETLEŞME SAFHASI)92	92
3.1. II. Peter Dönemi.....	92
3.1.1. Podgoriçe ve Eşpozi'yi Ele Geçirme Girişimi.....	92
3.1.2. Yönetim Alanındaki Gelişmeler	94
3.1.3. 1836 Yılı Grahova Seferi	97
3.1.4. Avusturya ile Sınır Anlaşmazlığı.....	99
3.1.5. Bosna ve Hersek Vezirleri ile Görüşmeler ve İsmail Ağa Cengiç'in Şehit Edilmesi	100
3.1.6. II. Peter Njegos'un Kişiliği	105
3.1.7. Ömer Lütfi Paşa'nın Bosna Hersek Valiliği'ne Atanması.....	108
3.2. II. Daniel (Danilo) Dönemi.....	111
3.2.1. II. Daniel'in Başa Geçmesi ve Prens Olarak İlanı	111
3.2.2. Ömer Paşa'nın Karadağ Harekâtı	112

3.2.2.1. Askeri Harekât Öncesi Gelişmeler	112
3.2.2.2. Askeri Harekât'ın İcrası	116
3.2.3. 1853-1856 Kırım Harbi ve Karadağ	125
3.2.4. 1856 Paris Anlaşması ve Karadağ'ın Bağımsızlık Talebi	126
3.2.5. Paris Antlaşması Sonrası Karadağ	127
3.2.6. 1857-1859 Karadağ İsyanının Başlaması	132
3.2.6.1. Karadağ Sınırında Alınan Tedbirler	133
3.2.6.2. Grahova Savaşı	137
3.2.6.3. Podgoriçe'ya Saldırı ve Kolaşin Katliamı	143
3.2.7. Sınır Tespit Komisyonu ve Faaliyetleri	145
3.2.8. Sınır Protokolü Sonrasında Alınan Tedbirler	149
3.2.9. Yönetim Alanındaki Gelişmeler	152

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ DÖNEM (1860-1878)	155
4.1. Nikola'nın Kişiliği ve Hedefleri	155
4.2. 1861-1862 Hersek İsyanı ve Karadağ	155
4.2.1. 1861 Yılı Olayları ve Alınan Tedbirler	156
4.2.1.1. 1861 Yılı İlk Çeyreğinde Asilerin Yaptığı Katliamlar	156
4.2.1.1.1. Koryaniç Saldırısı	156
4.2.1.1.2. Sturina'nın Asilerce Ele Geçirilmesi	156
4.2.1.1.3. Nikşik Katliamı	157
4.2.1.1.4. Diğer Bölgelere Yapılan Saldırıları	157
4.2.1.1.5. İşkodra Sancağında Meydana Gelen Olaylar	158
4.2.1.2. İsyan'a Karşı Alınan Tedbirler	158
4.2.1.3. Ömer Paşa'nın Rumeli Ordu Komutanı Olarak Atanması	161
4.2.2. 1862 Yılı Olayları ve Karadağ İsyanının Bastırılması	173
4.3. Yönetim Alanında Gelişmeler	181
4.3.1. Ordunun Modernizasyonu	181
4.3.2. Eğitim ve Öğretim Alanında Gelişmeler	182
4.3.3. Sosyal ve Kültürel Alanda Gelişmeler	183
4.3.4. İdari Yapıdaki Değişiklikler	183
4.3.5. Ekonomi Alanındaki Gelişmeler	183

4.4. 1862 Savaşı Sonrası Osmanlı Devleti ile İlişkiler	184
4.5. Diplomasi Alanında Faaliyetler	187
4.6. 1875 Hersek İsyanı ve Bağımsızlık	187
4.6.1. 1875 Hersek İsyanının Nedenleri	187
4.6.2. İsyanın Başlaması ve Yayılması	195
4.6.3. Osmanlı-Karadağ Savaşı ve 1876 Yılı Olayları	197
4.6.3.1. Hersek Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler.....	198
4.6.3.2. İşkodra Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler	202
4.6.4. Reichstadt Görüşmeleri.....	207
4.6.5. Barış Girişimleri	207
4.6.6. 1877 Yılı İlk Yarısı'ndaki (Haziran Sonu) Muharebeler.....	210
4.6.6.1. Hersek Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler.....	211
4.6.6.2. İşkodra Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler	213
4.6.7. Yapılan Muharebelerin Değerlendirilmesi	214
4.6.8. Temmuz-Eylül 1877 Dönemi Muharebeleri	215
4.6.8.1. Hersek Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler.....	215
4.6.8.2. İşkodra Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler	216
4.6.8.3. Yeni Pazar Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler	217
4.6.9. Ekim 1877'den Mütarekeye Kadar Meydana Gelen Muharebeler	218
4.6.10. Ayestefenos ve Berlin Antlaşmaları	219
SONUÇ	222
KAYNAKLAR	227
ÖZGEÇMİŞ	259

HARİTALAR LİSTESİ

Harita I (BOA. HRT.h.049-01).....	253
Harita II (BOA. IHR. Dosya Nu:16, Gömlek Nu:840).....	254
Harita III (MK Hrt.1994 D 1077)	255
Harita IV (BOA. HRT. h. 102-01).....	256
Harita V (MK Hrt. 1994 D 1164)	257
Harita VI (MK Hrt. 1994 DD 750)	258

ÖNSÖZ

Her Türk Subayı'nın tarihe olan merakının yanında, 415 yıl sonra Balkanlara dönen ilk Türk Taburunun 11'nci Komutanı olarak atanmam, Balkanlar ve Balkanlardaki tarihimizle özel olarak ilgi duymamı sağlamıştır.

Nasıl oluyor da, tamamen köken olarak farklı ırktan gelenlerden **“biz” hatta “bizden çok biz”** yaratmışız? Tabi bunun karşılığında nasıl oluyor da adeta **“Türk düşmanlığını”** milli birlik ve beraberliğinin çimentosu olarak gören ve varlığını bu düşmanlık üzerine bina eden uluslar oluşturmuşuz? Bunlara neden olan etmenler, dinamikler nelerdir?

Karadağ hariç, balkanlar ve balkan ülkeleri ile ilgili yeterli olamamakla birlikte iyi denebilecek sayıda çalışmalar yapılmıştır. Ancak 382 yıl resmi olarak hâkimiyetimizde kalan ve özellikle 1830 yılından bağımsızlığını kazandığı ana kadar geçen sürede gittikçe artan bir şekilde Osmanlı iç politika ve diplomasinin en önemli konularından birisi olmasına rağmen, **“Karadağ”** ile ilgili yapılan çalışmalar bir elin parmaklarını geçmeyecek miktardadır.

Osmanlı Devletinin egemenliği ile sürekli mücadele ederek, ilkel sayılabilecek toplumsal yapıdan, devletleşme sürecini tamamlayan Karadağ'ın tarihi gelişim sürecinden, günümüz için çıkartılabilecek önemli sonuçların da olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda, ağırlıklı olarak XIX. yüzyıl ilk çeyreğinden sonraki dönem incelenmiş olmasına rağmen, Karadağlıları var eden coğrafyaları ve toplumsal yapıları ile bu döneme kadar geçirdikleri süreç üzerinde de durulmuştur.

Doktora çalışmamın başlangıcından itibaren, bana her türlü desteği veren ve çalışmamın her aşamasında eşsiz bilgi birikimi ve sonsuz hoş görüşüyle çalışmamı yönlendiren muhterem hocam Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik'e, çalışmam sırasında yardım ve desteklerini esirgemeyen Prof Dr. Mustafa Öztürk ve Prof. Dr. Ahmet Aksın'a teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Basm.	: Basımevi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Ed.	: Editör
F/O	: İngiliz Dışışleri Arşivi (Foreign Office)
İA	: İslam Ansiklopedisi
Kitb.	: Kitapevi
MEM	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nu.	: Numara
NYT	: New York Times
S.	: Sayfa
s.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
V.	: Varak
yay.	: Yayınevi

KONU VE KAYNAKLAR

1. KONU

Sosyal bir bilim dalı olarak tarih, yakın zamana kadar yoğun bir şekilde siyasal mecralarda gezinen bir alan gibi görülmekteydi. Bugün artık tarih, siyasal olayların yaşandığı coğrafyalardaki siyasî aktörlerin etkiledikleri toplumların dönemler içerisindeki yaşamlarının etkilenme şekilleri üzerinde de durmaktadır. Sadece siyasal olayların, savaşların, ardından da barışın yaşandığı olaylar ve bunların aktarımının dizisi olarak görülmekten çıkmış olan tarih bilimi, sosyal olgular penceresinden de olaylara bakmaya başlamıştır. Böylece tarih, incelediği dönemin sadece siyasal olaylardan ibaret olmadığını ortaya koyarak daha doyurucu bir bilgi sunmuş olacaktır. Bu kapsamda; “Karadağ’ın Osmanlı egemenliğine Karşı Mücadelesi (1830-1878)” olarak belirlenen tezde, Karadağ kimliği, coğrafyası, toplumsal yapısı ile Osmanlı Egemenliğine karşı mücadelesi incelenmiştir.

Tarihin çeşitli dönemlerinde Duklja, Zeta, Monte Nigro, Crna Gora, Black Mountain, Montenegro gibi değişik isimlerle anılan Karadağ, coğrafyasının ve toplumsal yapısının elverişsizliğine rağmen varlığını sürdürebilen ender ülkelerden birisi olmuştur.

Osmanlı’nın egemenliği altına girdiği 1496 tarihine kadar Bizans içinde özerk veya bağımsız olarak bulunmuş, Sırp Nemanja hanedanının yükseliş döneminde Sırp prenslerin kontrolü altında özerkliğini sürdürmüştür.

Osmanlı yönetiminde, başlangıçta İşkodra Sancağı’na bağlanmış ve toprakları has, zeamet ve tımar bölgelerine ayrılmıştır. Ancak coğrafyasının askeri harekâta menfi etkisi nedeniyle, özellikle dağlık kesimlerde hâkimiyetin derecesi farklı olmuştur.

Vladikaların liderliğinde Karadağlılar, başlangıçta, vergi toplanması veya yerel otoritelerin zalimliği gibi bölgesel nedenlerle, Osmanlı’nın zayıflaması ve milliyetçilik akımlarına paralel olarak siyasi nedenlerle, Osmanlı ile mücadele etmiş ve buraya büyük miktarlarda kaynak sarf edilmesine neden olmuştur.

Dünya haritasına bakıldığında, toplu iğnenin başı kadar görünen ve Osmanlı Devleti’ne bağlı olduğu dönemde ise toprakları ancak “devede kulak” misali büyüklükteki bir alanı işgal eden Karadağ, yüzölçümünün aksine XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Osmanlı Diplomasisinin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Devletleşme kapsamında kurum ve kuralların yerli yerine konulduğu, eğitim

ve edebiyat alandaki çalışmalarla **Türk düşmanlığının ve Slavcılığın doktrinselleştiği** bu dönemde Karadağ, aynı zamanda büyük güçlerin Şark Meselesini kendi çıkarları doğrultusunda çözmek için bir aracı olarak ortaya çıkmıştır.

Karadağ hariç, Balkanlar ve Balkan ülkeleri ile ilgili, yeterli olamamakla birlikte, iyi denebilecek sayıda çalışmalar yapılmıştır. Ancak 382 yıl resmi olarak hâkimiyetimizde kalan ve özellikle 1830 yılından bağımsızlığını kazandığı ana kadar geçen sürede gittikçe artan bir şekilde Osmanlı iç politika ve diplomasisinin en önemli konularından birisi olan **“Karadağ”** ile ilgili yapılan çalışmalar, bir elin parmaklarını geçmeyecek miktardadır. Bu kapsamda, çalışma ile önemli bir eksikliğin tamamlandığı düşünülmektedir.

2. KAYNAKLAR

2.1. Arşiv Vesikaları

Karadağ hakkındaki çalışmaların temel kaynağını, hiç kuşku yok ki, arşiv vesikaları teşkil etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’ndeki Osmanlı arşivlerinde, Karadağ ile ilgili bulunan önemli miktardaki arşiv belgelerine ilave olarak, İngiltere Dış İşleri Bakanlığı’nın arşivinde yeterli miktarda arşiv belgesi bulunmaktadır.

2.1.1. Başkanlık Arşivi

Karadağ ile ilgili Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’ndeki Osmanlı arşivlerinde, fon adına göre bulunan belgeler ve açıklamaları aşağıdadır:

2.1.1.1. Hariciye Nezareti Fonu (HR)

Hariciye Nezareti Arşivi, Tanzimat’la birlikte teşkilatlanan Hariciye nezaretine paralel olarak oluşan “ merkez arşivi” ile sefaret ve konsolosluklarda teşekkül eden “taşra arşivi” olmak üzere iki grupta toplanmaktadır¹.

Çok az miktarda Tanzimat öncesi dönemine ait evrak bulunmakla birlikte gerek merkez, gerekse Taşra arşivindeki evrak, Tanzimat sonrası seksen yıllık bir dönem

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı Yayın Nu:198, İstanbul, 2010, s280.

ihtiva etmektedir. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat öncesi döneminin dış ilişkilerine ait evrak, Sadaret Arşivi'nin fonları içinde bulunmaktadır.

Hariciye Nezareti Belgelerinde, Karadağ ile ilgili aşağıda belirtilen Fon Kodlarında belge bulunmaktadır:

Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Belgeleri (HR.HMŞ.ISO),
İstanbul Murahhaslığı (HR.İM),
Mektubi Kalem Belgeleri (HR.MKT),
Londra Sefareti Belgeleri (HR.SFR.3),
Paris Sefareti Belgeleri (HR.SFR.4),
Siyasi Kısmı Belgeleri (HR.SYS),
Tercüme Odası Belgeleri (HR.TO).

2.1.1.2. Yıldız Sarayı Arşiv Belgeleri (Y)

Sultan II Abdülhamit devrinde (1876–1909), Yıldız Sarayı'nda biriken defter, belge ve gazetelerden oluşan fondur².

Yıldız Sarayı Arşiv Belgelerinde, Karadağ ile ilgili aşağıda belirtilen Fon Kodlarında belge bulunmaktadır:

Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS),
Sadaret Resmi Maruzatı (Y.A.RES),
Esas Evrakı (Y.EE),
Esas Defterler (Y.A.EE. d),
Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP),
Maruzat Defterleri(Y.MRZ. d),
Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV),
Perakende Evrakı Sadaret Maruzatı (Y.PRK.A),
Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK),
Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ),
Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti (Y.PRK.AZN),
Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK),
Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti (Y.PRK.DH),
Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA),
Perakende Evrakı Hazine-i Hassa (Y.PRK.HH),

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e.s336.

Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR),
 Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı (Y.PRK.KOM),
 Perakende Evrakı Mütferrik (Y.PRK.M),
 Perakende Evrakı Maarif Nezareti (Y.PRK.MF),
 Perakende Evrakı Müfettişlik ve Komiserlik Tahriratı (Y.PRK.MK),
 Perakende Evrakı Maliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ML),
 Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkanı Harbiye Dairesi
 (Y.PRK.MYD),

Perakende Evrakı Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı (Y.PRK.OMZ),
 Perakende Evrakı Name-i Hümayunlar (Y.PRK.NMH),
 Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT),
 Perakende Evrakı Mabeyn Evrakı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y.PRK.SGE),
 Perakende Evrakı Sıhhiye Maruzatı (Y.PRK.SH),
 Perakende Evrakı Serkurenalık Evrakı (Y.PRK.SRN),
 Perakende Evrakı Şurayı Devlet Maruzatı (Y.PRK.ŞD),
 Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH),
 Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM),
 Perakende Evrakı Ticaret ve Nafia Nezareti (Y.PRK.TNF),
 Perakende Evrakı Tefrişatı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞK),
 Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK.UM),
 Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB).

2.1.1.3. Dâhiliye Nezareti Belgeleri (DH)

Gerek Sadaret'e bağlı olduğu dönemde, gerekse müstakil olduğu dönemde, Dâhiliye Nezareti'nin görev alanı, devlet iç işleriyle alakalı konular olmuştur³.

Dâhiliye Nezareti Belgelerinde, Karadağ ile ilgili, aşağıda belirtilen Fon Kodlarında belge bulunmaktadır:

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Birinci Şube (DH.EUM.1.ŞB),
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti İkinci Şube (DH.EUM.2.ŞB),
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Üçüncü Şube (DH.EUM.3.ŞB),
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Beşinci Şube (DH.EUM.5.ŞB),
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH.EUM.ATŞ),

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e. s359.

Emniyet-i Umumiye Ecanib Kalemi (DH.EUM.ECB),
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Emniyet Kalemi (DH.EUM.EMN),
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kısım-ı Adliye Kalemi (DH. EUM. KDL),
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kalemi Umumi Müdüriyeti (DH.EUM. KLU),
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Memurin Kalemi (DH.EUM.MEM),
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi (DH. EUM.MH),
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi (DH.EUM.SSM),
 Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR),
 İdari Kısım (DH.İD),
 Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti (DH.MB.HPS),
 Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Muavinliği (DH.MB.HPS.M),
 Mektubu Kalemi (DH.MKT),
 Mütenevvia Kısım (DH.MTV),
 Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI),
 Şifre Kalemi (DH.ŞFR),
 Tesir-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMİK),
 Umür-ı Mahalliye-i Vilayet Müdürlüğü (DH.UMVM).

2.1.1.4. İradeler; (İ)

İrade, padişahın emri, fermanı arzusu anlamına gelir. 1832 senesinden evvel herhangi bir mesele hakkında padişahın mütalaasına lüzum görüldüğünde, meselenin hülasası padişaha sunulurdu. Buna arz teskeresi veya telhis denirdi. Padişah, telhisi okuyarak mesele hakkındaki fikrini, üzerine kısaca yazardı. Bu tarihten sonra arz tezkirelerinin Serkatib-i Şehriyari denilen padişahın hususi başkâtibine hitaben yazılması usulü ittihaz olunmuş idi. Başkâtip bunu padişaha okur, sonra şifai olarak aldığı padişah mütalaasını, arz tezkiresinin altına ve eğik olarak yazardı. İşte bu şekil irade denilmiştir⁴.

İradelerde, Karadağ ile ilgili aşağıda belirtilen Fon Kodlarında belge bulunmaktadır:

İrade Askeri (İ.AS),
 İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN),
 İrade Bahriye (İ.BH),

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e. s184.

İrade Defteri Hakani (İ.DFE),
 İrade Dâhiliye (İ.DH),
 İrade Dosya Usulü (İ.DUİT),
 İrade Meclis-i Mahsup (İ.MSM),
 İrade Eyalet-i Mümtaze Yunanistan (İ.MTZ. (01)),
 İrade Eyaleti-i Mümtaze Bulgaristan (İ.MTZ.(04)),
 İrade Meclis-i Vala (İ.MVL),
 İrade Telgraf ve Posta(İ.PT),
 İrade Rûsumat (İ.RSM),
 İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD),
 İrade Taltifat (İ.TAL),
 İrade Ticaret ve Nafia (İ.TNF),
 İrade Harbiye (İ.HB),
 İrade Hariciye (İ.HR),
 İrade Hususi (İ.HUS),
 İrade İlmiye (İ.İLM),
 İrade Mabeyn-i Hümayun (İ.MBH),
 İrade Maarif (İ.MF),
 İrade Maliye (İ.ML),
 İrade Meclis-i Umumi (İ.MLU),
 İrade Meclisi Mehsub (İ.MMS).

2.1.1.5. Sadaret (S)

Divan-ı Hümayun'da yer alan birçok kalem, sembolik olsa dahi Tazminat'tan sonra da Sadaret dairesi içinde görülmektedir.⁽⁵⁾

Sadaret Belgelerinde, Karadağ ile ilgili, aşağıda belirtilen Fon Kodlarında belge bulunmaktadır:

Sadaret Amedi Kalemi Evrakı (A.AMD),
 Sadaret Divan Kalemi Evrakı(A.DVN),
 Sadaret Divan Düvel-i Ecnebiye Evrakı (A.DVN.DVE),
 Sadaret Divan Mühimme Evrakı (A.DVN.MHM),
 Sadaret Müteferrik Evrakı (A.M),

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e. s298.

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.MKT),
 Sadaret Mektubi Kalemi Deva'ir Yarışmalarına Ait Belgeler(A.MKT.DV.),
 Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM),
 Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı (A.MKT.MVL),
 Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva-ir Evrakı (A.MKT.NZD),
 Sadaret Mektubi Kalemi Umumi Vilayet Evrakı (A.MKT.UM),
 Sadaret Eyalet-i Mumtaze Bulgaristan Evrakı (A.MTZ.04),
 Sadaret Teşrifat Kalemi Evrakı (A.TŞF).

2.1.1.6. Teftişat-ı Rumeli (Rumeli Müfettişliği) (TFR)

1902 yılında ihdas edilen Rumeli Müfettişliği; Manastır, Selanik, Kosova, Yanya, Edirne ve İşkodra ile bu vilayetlere bağlı sancak, kaza, nahiye ve köylerine ait tahrirat kayıtlarını ihtiva etmektedir⁶.

Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (TFR.I.A),
 Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı (TFR. I.AS),
 Rumeli Müfettişliği İşkodra Evrakı (TFR.I.İŞ),
 Rumeli Müfettişliği Konsolosluk Evrakı (TFR.I.KNS),
 Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR.I.KV),
 Rumeli Müfettişliği Mütefferika Evrakı (TFR.I.M),
 Rumeli Müfettişliği Makamat Evrakı (TFR.I.MKM),
 Rumeli Müfettişliği Sefaretler Evrakı (TFR.I.SFR),
 Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL),
 Rumeli Müfettişliği Arzuhaller Evrakı (TFR.I.ŞKT),
 Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı (TFR.I.UM).

2.1.1.7. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

Meclis-i Vükela; sadrazamın riyaseti altında Şeyhülislam ile nazırlardan mürekkep olan ve devletin iç ve dış siyasetinde ve mühim işlere müteallik hususlar hakkında karar veren meclisin adıdır⁷.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e.,s411.

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e., s334.

2.1.1.8. Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT)

Hatt-ı Hümayun; umumiyetle padişahların el yazılarına verilen isimdir. Hatt-ı Hümayunlar, sadrazamların tahriri olarak ve kısaca arz ettikleri meseleler dolayısıyla telhis edilen kâğıdın üzerine yazıldığı gibi, doğrudan da sadır olurdu. Bu ikincisine beyaz üzerine hatt-ı hümayun denirdi⁸.

2.1.1.9. Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri (C)

1931 yılında Maliye deposundaki bir kısım belgelerin ihmal ve gaflet sonucu Bulgaristan'a satılması sonucu 08 Ekim 1932 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Muallim Cevdet'in başkanlığında oluşturulan tasnif heyetinin yapmış olduğu çalışmadır⁹.

Muallim Cevdet Tasnifi Belgelerinde, Karadağ ile ilgili aşağıda belirtilen Fon Kodlarında belge bulunmaktadır:

Cevdet Askeriye (C.AS),
 Cevdet Adliye (C.ADL),
 Cevdet Dahiliye (C.DH),
 Cevdet Maliye (C.ML),
 Cevdet Hariciye (C.HR),
 Cevdet İktisad (C.İKTS),
 Cevdet Zabdiye (C.ZB),
 Cevdet Eyalet-i Mümtaze (C.MTZ).

2.1.1.10. Taşra Evrakı (TŞR)

Osmanlı Arşivinde Muhafaza arşiv malzemeleri genellikle Osmanlı Devleti'nin İstanbul'daki merkez dairelerine aittir. İstanbul dışından getirilen belge ve defterler taşra evrakı olması dolayısıyla merkezi evrak fonlarından ayrı tutulmuştur.⁽¹⁰⁾ Bosna Müfettişliği Evrakında, Karadağ ile ilgili belge bulunmaktadır:

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e., s421.

⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e., s442.

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e., s408.

2.1.1.11. Maarif Nezareti (MF)

Tazminatla birlikte Osmanlı Devleti'nde önce 1845'te Maarif Meclisi teşkil edilmiş, 1857'de Maarif Nezareti kurulmuştur. Maarif nezareti belgeleri içinde Maarif Meclisi belgeleri de bulunmaktadır¹¹.

Maarif Nezareti'nin alt fonlarından sadece Mektubi Kalemî (MF. MKT)'nde Karadağ ile ilgili belgeler bulunmaktadır.

2.1.1.12. Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD. d)

Maliye Bakanlığı'ndan 1945 yılında devralınan 26000 adete yakın defterin tasnifidir. Muhtelif Maliye kalemlerine ait defterler olduğu gibi, arazi tahriri, saray, yeniçeri, mevâcip vs. gibi diğer cins defterleri de ihtiva eder¹².

Karadağ ile ilgili bahsi konu defterlerden toplam 31 adet bulunmaktadır.

2.1.1.13. Zaptiye Nezareti Belgeleri (NZ)

Zaptiye nezaretine ait mevcut arşiv malzemesinin ekserisini, nezarete diğer nezaret, devair ve vilayetten gelip gerekli muameleleri yapılan yazışmalar ile esas itibariyle bu yazılara verilen cevapları havi mektubi ve muhasebe kalemleri müsveddeleri ve muhasebe kaleminin muamelatına ait makbuz, teslim ve tesellüm senetleri gibi evrakın oluşturulduğu görülmektedir¹³.

Zaptiye fonuna ait alt fon olmamakta olup, Zaptiye Nezareti Belgeleri fonunda Karadağ'a ait belge bulunmaktadır.

2.1.1.14. Haritalar

Haritalar Fonunda Karadağ ile ilgili toplam 32 adet harita bulunmaktadır.

2.1.1.15. Satın Alınan Evrak

Ali Fuad Türkgeldi'nin torunundan ve Cavit Baysun terekesinden satın alınan evrakları kapsamaktadır¹⁴.

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e., s398.

¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e.,s266.

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e.,s397.

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e., s435.

Ali Fuad Türkgeldi (HSD.AFT) fon kodunda ve Cavit Berksun (HSD.CV) fon kodunda Karadağ ile ilgili olarak belge bulunmaktadır.

2.1.1.16. İbnülemin Tasnif Belgeleri (İE)

İbnülemin Mahmut Kemal'in başkanlığında kurulan heyet 1921 yılından itibaren belgeleri konularına göre tasnif etmiştir. İbnülemin Tasnifi 23 ana bölüm etrafında toplanmış olup her konu kendi içinde kaba kronolojik sıra takip etmektedir.⁽¹⁵⁾

İbnülemin Askeriye (İE.AS) fon kodunda 2 adet Karadağ ile ilgili belge bulunmaktadır.

2.1.1.17. Hazine-i Hassa Nezareti Defterleri (HH. d.)

Hazine-i Hassa Nezareti Defterleri, Osmanlı Padişahlarının şahsi gelir ve giderlerini idare eden teşkilat tarafından tutulan defterlerdir¹⁶. Karadağ ile ilgili 4 adet defter bulunmaktadır.

2.1.1.18. Tapu Tahrir Defteri

Karadağ ile ilgili 2 adet Tapu Tahrir Defteri bulunmaktadır.

2.1.1.19. Bab-ı Defteris

Tanzimat öncesi maliyesine ait defter ve belge serilerinden oluşan fon 210 alt fon koduna sahiptir. Karadağ ile ilgili olarak Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d) fon kodundan iki adet, Bab-ı Defteri Baş Muhasebe Zimmet Halifesi Defteri (D.BSM.ZMT.d) fon kodunda bir adet olmak üzere toplam 3 adet defter bulunmaktadır.

2.1.1.20. Bab-ı Asafi Defterleri

Tanzimat öncesi merkez teşkilatının büyük daireleri olan Divan-ı Hümayun ve Bab-ı Asafi'ye ait defterleri kapsamaktadır. Karadağ ile ilgili olarak 19 adet belge bulunmaktadır.

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e., s419.

¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi a.g.e., s402.

2.1.1.21. Kamil Kepeci

Kamil Kepeci fonunda bir adet Karadağ ile ilgili belge bulunmaktadır.

2.2.2. İngiliz Arşiv Belgeleri

Balkanlarda küçük bir alanı kapsamasına rağmen Karadağ hakkında çok miktarda İngiliz arşiv belgesi mevcuttur. 1800-1918 yıllarını kapsayan dönem için İngiliz Milli Arşivinde yapılan araştırma sonucu 224 adet belge dokümana ulaşılmıştır.

2.2.3. Genelkurmay Başkanlığı ATESE Başkanlığı Osmanlı-Sırp Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu (OSK)

ATESE Başkanlığı'nca Osmanlı-Sırp-Karadağ harbi'nin katalog çalışması yapılmış ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

2.2. Seyahatnameler

Karadağ'la ilgili özellikle XIX. ve XX. yüzyılda yabancı seyyahların seyahatnamelerinde önemli bilgiler bulmak mümkündür. Türk seyyahların Karadağ hakkında verdikleri bilgiler az olmakla birlikte, Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve Cevdet Paşa'nın bölge hakkında yazmış oldukları büyük öneme sahiptir.

2.3. Yazmalar - Kronikler

XIX. yüzyıl ikinci çeyreğinden sonra Osmanlı diplomasisinin ve güvenliğinin en önemli konularından biri olmaya başlayan Karadağ ile ilgili Osmanlı tarihçileri tarafından meydana getirilen eserleri kapsamaktadır.

2.4. Gazeteler ve Salmeler

Tasfir-i Efkar Gazetesi, New York Time Gazetesi gibi dönemin başlıca basın kaynaklarında, Karadağ hakkında önemli miktarda bilgi mevcuttur.

2.5. Genel Mahiyetteki Eserler

Balkanlar ve ona altı asır hükmetmiş Osmanlı hakkında önemli miktarda eser bulabilmek mümkündür. Karadağ'ı anlamının, Balkanları ve Osmanlı'yı anlamadan mümkün olamayacağı göz önüne alındığında, araştırmacıların Balkanlar ve Osmanlı hakkında yayınlanmış eserlerden istifade etmesi zarureti hasıl olmaktadır.

2.6. Tetkik Eserler

Ulusların politikalarına paralel olarak tarihçilerin araştırmalarını yönlendirdikleri gerçeğinden hareketle XVIII. ve XIX. yüzyıl içerisinde öncelikle Fransız tarihçi ve yazarların, müteakiben İngiliz tarihçi ve yazarların önemli miktarda eserlerine ulaşmak mümkün olabilecektir.

Ali Suavi'nin Fransızca yazdığı "Montenegro" adlı eseri, Kemal Baltalı, Halil Sedes ve M. Hüdayi Şentürk'ün eserleri, tetkik eserler arasında değerlendirilmiştir

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki varlığı XIV. yüzyılda başlamıştır. Balkanlardaki ilk fetihlerden başlatarak XX. yüzyıla kadar getirebileceğimiz süreçte, Osmanlıların Balkanlardaki varlığı, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü olma niteliğini güçlendirmiş, hem de Bizans İmparatorluğu'nu sona erdiren devlet olarak, onu bir süper güç durumuna getirmiştir.

Bir taraftan Balkan halkları, Osmanlının yönetici ve askeri sınıfında önemli görevler üstlenerek Osmanlı idari yapısının ve köklü devlet kültürünün gelişimine önemli katkılar sağlarken, diğer taraftan Balkanlardaki Osmanlı varlığı, bu bölgelerdeki Türk etkisiyle, yarımada'nın kültürüne önemli bir zenginlik katmıştır. Böylelikle Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ondan ayrı düşünölemeyecek bir parçası haline gelmiş ve Osmanlının getirdiğı güçlü idari ve hukuksal sistem ile Osmanlı toplumunun kültürel etkileri, Balkanların gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.

Balkanların çok uluslu ve kültürlü yapısı, İmparatorluğun güçlü olduğı dönemlerde bir zenginlik ve hâkimiyeti kolaylaştırıcı unsur olarak görölmüş, ancak zayıflamaya paralel olarak, milliyetçilik akımı ve yabancı ölkelerin çıkar kaygıları ile birlikte, en önemli sorun haline gelmiş ve çöküşte önemli rol oynamıştır.

Ancak, Balkanlarda Osmanlı egemenliğinin tesis edilmesi kolay olmamış ve bu süreç XIV. yüzyılın başından, XV. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. Öte yandan, XIX. yüzyılın en başından itibaren başlayan Balkanlardaki iç karışıklıklar ile Osmanlıların Balkanlardaki hâkimiyetinin sarsılması ve yarımada'dan geri çekilme süreci, hem döneminin süper gücü olan büyük bir İmparatorluğun en önemli sorunu olmuş, hem de bu İmparatorluğun çöküşünde önemli rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun idari ve siyasi yapısı ile yerel yönetimlerdeki bozulmalar kadar, Avrupa devletlerinin siyasi ve diplomatik müdahaleleri ile XIX. yüzyılda yayılan milliyetçilik akımlarının Balkan toplumları üzerindeki etkileri de çöküşün önlenmesi için alınan tedbirleri etkisiz hale getirmiştir.

Karadağ, Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzak köşesinde, iç ve dışta meydana gelen gelişmelerden doğrudan etkilenmesi ile diğer Balkan topluluklarından farklılıklar göstermektedir. Bu açıdan Karadağ, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardan çıkarılması oyununun “**sahnesi**” olarak işlev görmüştür.

Karadağ, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda en son fethettiği yerlerden birisidir. Yaygın inanışın aksine, Karadağlılar Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki varlığına yönelik olarak ilk ve en büyük mücadeleyi veren toplumdur.

Aslında, Karadağ'da Osmanlı Devleti'nin egemenliği oluşturma sürecine nazaran, hâkimiyeti muhafaza etme mücadelesi uzun sürmüş, hatta mücadele hiç bitmemiştir. Bu duruma elbette, bölgenin coğrafi koşulları ve geçirdiği tarihsel süreçler başta olmak üzere Karadağlıların iktisadi, siyasi ve toplumsal özelliklerinin de etkisi olmuştur.

Bu açıdan bakıldığında, Karadağ'ın, Osmanlı egemenliğiyle mücadelesi sürecinin incelenmesi, sadece Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldan itibaren yaşadığı Balkanlar sorunu ve daha öncesinde karşı karşıya kalmış olduğu Karadağ sorununu aydınlatmakla kalmayacak, Balkanların Osmanlılardan kopuşundan, XX. yüzyılda Yugoslavya'nın dağılmasına kadar süren ve etkileri bugün bile ağırlıkla hissedilen siyasi tarihinin kökenlerine ışık tutabilecektir.

Karadağ, XIX. yüzyıla gelinceye kadar, bilinen anlamıyla, bir devlet oluşturacak niteliklere sahip olmadığından, Karadağ'ın Osmanlı egemenliğiyle mücadelesinin incelenmesinde, XIX. yüzyıl ilk çeyreğinden, bağımsızlığını kazandığı 1878 Berlin Antlaşması'na kadar olan dönem ele alınmıştır. Çünkü mücadele, bu dönemden çok daha önce, hâkimiyetin kurulduğu tarihlerden itibaren başlamış olmasına rağmen, **gerçek anlamını, 1830 ile 1878 yılları arasında** kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda en son fethettiği yerlerden birisi olan Karadağ, yaklaşık 382 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Osmanlı Devleti, bölgeyi hâkimiyeti altına aldığı 1496 tarihinden itibaren, gerek coğrafyasının sert ve verimsiz olması, gerekse aşiret yapısı şeklinden kaynaklanan parçalı ve ilkel karakterli toplumsal yapısı nedeniyle, vergisini verdiği müddetçe Karadağ'a müdahalede bulunmamıştır.

Bölgedeki aşiretler ise devlet kurumlarının iyi işlediği dönemlerde problem çıkarmamışlardır. Ancak iç sorunlar veya savaş nedeniyle, Osmanlı Devleti dikkatini başka yerlere çevirdiğinde, civar bölgelere baskın ve talanlar düzenlenmişlerdir. Ancak bölgeye tekrar dikkat verildiğinde, birçok defa, cezalandırmak ve düzeni tesis etmek maksadıyla Karadağ'a seferler düzenlenmiştir.

XIX. yüzyıla kadar Karadağ, bir prens-piskoposun (vladika) dinsel liderliği yürüttüğü, savaşlarda askeri birliklerin başında yer aldığı, ancak siyasi açıdan son derece sınırlı bir otoriteye sahip olduğu teokratik bir aşiretler topluluğu

görünümündedir. Bu tür parçalı yapıdaki manevi birlik ise bir taraftan kendilerine özgü yorumlayarak gündelik yaşamlarında uyguladıkları Ortodoksluk inancı ile ortak düşmanlarına karşı aşiretlerin kahramanlıklarını anlatan “**piesma**” denilen halk şarkıları tarafından sağlanmaktadır. Piesma’ların ana konusu olan 1389 Kosova savaşı, Türk düşmanlığı ve bu uğurdaki mücadeleleri, yine aşiretlerin ortak değerleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak tüm bu ortak inançlara ve değerlere rağmen, Karadağ’da ülkü birliği ve vatandaşlık algısı gibi ulus oluşumunu ve devletleşmeyi sağlayacak unsurlardan bahsedilemez. Bu yüzden, Balkanlarda Karadağ’a komşu olan Osmanlı vilayetlerinin halkının gözünde burada yaşayanlar **haydut** çetelerinin (hajduk) oluşturduğu bir birliktir.

Öte yandan, XIX. yüzyıla kadar buraya gelen seyyah, diplomat ve ajanların raporlarında ve bölge halkının yabanılığını romantik bir malzeme haline getiren yazarların yapıtlarında Karadağlılar, Osmanlı Türklerine karşı savaşıyor bir grup ilkel ve barbar haçlı, dağlı ve vahşi özgürlük savaşçısıdır.

Bu yüzden, Karadağlıların Osmanlı egemenliğine karşı mücadelesi, aynı zamanda onların bir devlet haline gelme ve dolayısıyla devleti oluşturan senato, güvenlik güçleri, adalet sistemi, vergi sistemi, okullar ve askeri birlikler gibi maddi unsurlarla birlikte, ulusal bilinç ve ortak ülkü gibi manevi unsurların oluşturulma mücadelesidir.

Türklerle yüzyıllardır süren mücadelenin yanında, devletleşme ve modernleşme olarak ifade edilebilecek bu içsel sürecin başlangıcının nüvelerini her ne kadar XVII. yüzyıl sonlarında I. Peter Petroviç’in (Aziz Peter) hükümdarlığı döneminde görmek mümkünse de, bu sürecin en belirgin şekliyle II. Petar Petroviç Njegos (Vladika Rade) döneminde başladığı rahatlıkla söylenebilir.

Bu dönem, aynı zamanda, Karadağ’ın Avrupa diplomasisinde de yavaş yavaş yerini aldığı dönemdir. Bu yüzden, Karadağ’ın Osmanlı egemenliğiyle mücadelesi ve bununla koşut ilerleyen bağımsız devlet olma süreci, yoğun olarak bu dönemde görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlardaki egemenliğinin sona ermesiyle sonuçlanan süreçte Hristiyan ve Müslüman tebaalar arasındaki eşitsizliğin ve bundan kaynaklanan çatışmanın önemli bir yeri olduğu, bu alandaki tartışmalarda öne sürülen tezlerden biri olmuştur. Ne var ki Karadağ toplumunda Hristiyan tebaanın önemli bir

baskı gördüğü ve toplumsal eşitsizliklerin bu bölgedeki çatışmalarda bir sebep teşkil ettiği söylenemez. Öncelikle bu toplum, Osmanlılara düzenli olarak vergi ödemiş bir toplum değildir. XIX. yüzyılda Karadağ Vladika'sı II. Petar Petroviç Njegos, ilk düzenli vergi sistemini kurmak istediğinde, hane başına oldukça cüzi rakamlar tutan vergi miktarları bile ciddi bir şekilde kan dökülmesine sebep olmuştur. Bunun yanında bu topraklarda yaşayan herhangi bir Müslüman'a rastlamak mümkün değildir. Dolayısıyla Karadağlıların yanı başlarında yaşayan Müslüman komşularıyla ortak bir yaşam kültürü geliştirme olanağı olmadığı gibi, Müslüman komşularının yaşantısını kendilerinininkiyle kıyaslamalarından kaynaklı bir eşitsizlik hissinin yaşanması da söz konusu olmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin, kuvvetli olduğu dönemlerde dahi tam hâkimiyet kurmaması, gerileme döneminden itibaren, "Karadağ Sorunu" ile git gide artan bir şekilde karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Karadağ, gevşek hâkimiyetten istifade ile parçalı toplumsal yapısından, basit sayılabilecek devlet yapısına geçmiş ve özellikle XIX. yüzyıldaki milliyetçilik akımları ile Düvel-i Muazzama'nın Karadağ'ı bir vasıta olarak kullanmaya başlaması onu diplomasinin en önemli konularından birisi haline getirmiştir.

XIX. yüzyıldan itibaren Karadağ'ın önem kazanmaya başlaması ile beraber, seyyahların ve ajanların da dikkatleri bu bölgeye çevrilmiş, bunlar tarafından ülkelerinin genel politikası gereği Karadağ, hiçbir zaman Osmanlı hâkimiyetine girmemiş, Hristiyanlığın düşmemiş son kalesi ve saf Sırp ırkının beşiği olarak gösterilmeye başlanmıştır¹.

Karadağ, Düvel-i Muazzama'da yaratılmış olan bu olumlu imajdan istifade ile egemenlik sorununu uluslararası alanda sürekli olarak gündeme getirmiştir.

Resmi olarak bağımsızlığını kazandığı 1878 yılına kadar Karadağ, başlangıçta Osmanlı İmparatorluğu vücudunda küçücük bir yara iken, zaman içinde büyüyerek kangren haline gelmiş, neticede Balkanların kaybedilmesi ile sonuçlanan operasyonun en önemli nedenlerinden birisi olmuştur.

¹ Yazarların maksatlı olarak hazırlamış oldukları Karadağ ile ilgili eserler, genel anlamda fikir vermesine rağmen, doğruluğunun başka kaynaklardan da kontrol edilmesini zaruri kılmaktadır. Karadağ gibi coğrafyası uygun olmayan ve medeniyetlerin uç noktasında bulunan bir yere görevlendirilenler hariç, çok az yazar ve seyyah gidebileceği gerçeğinden hareketle, Karadağ konusunda, XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl ilk yarısına kadar olan dönemin yabancı tarihçilerinin eserlerine, şüphe ile bakılması uygun olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KARADAĞ'IN ADI, COĞRAFYASI VE TOPLUMSAL YAPISI

1.1. Karadağ'ın Adı

Karadağ isminin nereden geldiği ve ilk olarak ne zaman kullanıldığı, Karadağ'ın Osmanlı Devleti içindeki konumu gibi tartışmalıdır. Araştırmacıların bir kısmı ismin ilk kez XVI. yüzyılda Venedikli bir devlet görevlisi olan Mariano Bolizza tarafından **Montenegro**¹ olarak kullanıldığını belirtmiş², diğer bir kısmı, Karadağ'ın kurucusu olarak kabul edilen ve XV. yüzyıl boyunca Karadağ'ı yöneten Crnagoviç hanedanlığından esinlenerek **Crna Gora**'dan³ geldiğini yazmışlardır⁴. Diğer bazı araştırmacılar ismin, **Monte Nigro** olarak tarihte ilk defa, **Duklja**⁵ devleti ya da Slav Krallığı içerisindeki bir bölgeyi tanımlamak için 09 Kasım 1053'te Papalığa ait Latince bir mektupta, Kiril kaynaklarında ise ilk kez, 1276 yılında **Crna Gora** olarak kullanıldığını ifade etmişlerdir⁶. Karadağlıları efsaneleştirmek isteyen bir kısım ön yargılı araştırmacılar, Karadağlıların Türklerle mücadelesindeki cesaretleri, acımasızlıkları ve yiğitlikleri nedeniyle Türkler tarafından “Kara” olarak

¹ Karadağ'ın orijinal ismi “**Montenegro**” Venedik diyalektinde “**Siyah Dağlar**” ya da “**Tepeler**” anlamına gelir. **Margulis Natasha**, *A Dissertation, Njegoš's Montenegro, The Great Powers, and Modernization in the Balkans: 1830-1851*, Department of History, College of Arts and Sciences University of Cincinnati, June 2004, (Doktora Tezi, Njegoš'un Karadağ'ı, Büyük Güçler ve Balkanlarda Modernleşme:1830–1851, Cincinnati Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, Haziran 2004), s.4. **Krasinski Count Valerian**, *Montenegro and the Slavonians of Turkey*, (Karadağ ve Türkiye’de bulunan Slavlar) Chapman&Hall, London, 1853, s.1. **Fleming, Thomas**, *Montenegro: the Divided Land* (Karadağ: Bölünmüş Topraklar), Chronicles Press, USA, 2002, s.2. **Miller, William**, *The Balkans, Roumania, Bulgaria, Servia and Montenegro* (Balkanlar; Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ), T.Fisher Unwind Ltd., London, 3. Baskı, 1923, s.353.

² **Coquelle P.**, *Histoire du Montenegro et de la Bosnie Depuis les Origines*, (Karadağ'ın Tarihi) Ernest Leroux, Paris, 1893, s.4. **Ubicini, Abdolonime**, *Les Serbes de Turquie: Etudes Historiques, Statisques et Politiques sur la Principaute de Serbia, Le Montenegro* (Türkiyedeki Sırlar'ın Tarihi), E. Dentu, Libraire Editeur, Paris, 1865, s.141-143.

³ Slav dilinde Crna, kara; Gora, dağ, anlamına gelmektedir. **Roberts, Elizabeth**, *Realm of the Black Mountain, A History of Montenegro* (Karadağ Krallığı, Karadağ Tarihi), Horst&Company, Londra, 2007,s.2.

⁴ **Djallas Milovan**, *Land Without Justice*, (Hak ve Adalet'in Olmadığı Topraklar), Harcourt, Brace and Company, New York, 1958, s.XI, **Reclus, Elisee**, *The Earth and Its Inhabitants Europe*, (Dünya ve Avrupalı Vatandaşları), D. Appleton And Company, New York,s.1.

⁵ **Duklja**: ilk Sırp devletinin ortaya çıktığı ve sonradan Karadağ haline gelecek bölgedir. Bölge, İşkodra Gölü'nün batısından başlayıp sınır hattı, Zeta Nehri ve doğuda Hersek'teki Piva Nehri'ne kadar olan alanı kapsamaktadır. Duklja bölgesi, XII. yüzyıldan itibaren Zeta olarak anılmaya başlanmıştır. (Fleming, a.g.e. s.25)

⁶ **Roberts**, a.g.e., s.2. **Rastoder, Serbo**, *A Short Review of the History of Montenegro, Montenegro in Transition* (Karadağ'ın Tarihine Kısa Bir Bakış), (Karadağ'ın Değişimi), Baden-Germany (Baden-Almanya), 2003, s.106-107. **Bideleux Robert, Jeffries Ian**, *The Balkans A Post-Communist History*, İngiltere,2007s.473-474.

isimlendirildiklerini iddia etmişlerdir⁷. Araştırmacıların büyük kısmı ise ismin, ülkenin dağlık ve kayalık olmasının yaratmış olduğu kasvetli siyah görüntü nedeniyle verildiğini ifade etmişlerdir⁸. Resim-I⁹.

- ⁷ **Vaclik, Jean**, *La Souverainete du Montenegro*, (Karadağ Egemenliği), Brockhaus, Leipzig 1858, s.4. **Denton, Rev. W. M. A.**, *Montenegro: Its People and Their History* (Karadağ ve İnsanlarının Tarihi), Daddy, Isbister&Co, London, e-book, 1877, s.9, **Stevenson Francis Seymour**, *A History of Montenegro*, (*Karadağ'ın Tarihi*), Elibron Classics, London, 2005, s.16.
- ⁸ **New York Times (NYT)**, İstanbul Muhabiri, *Rebellion in the Montenegro its relation with Austria - Daniel I, Prince – Bishop, History and Present State*, (Karadağ'ın Tarihi ve Şu Andaki Durumu ile Karadağ'daki İsyan) 26 Ocak 1853. **Frilley, G.-Wlahovitj J.**, *Le Montenegro Contemporain*, (Karadağ'ın Şu Andaki Durumu), E. Plon et Cie. Imprimeurs-Editeurs, Paris, 1876, s.84. **Radosavovic, Ilija**, *Medjunarodni Polozaj Crne Gore U XIX Vijeku*, (XIX. yüzyılda Karadağ'ın Uluslararası Durumu), Belgrat, 1960, s.16. **Sloane William, M.**, *Balkanlar Bir Tarih Laboratuvarı*, Çev., Sibel Özbudun, Nesnel Yayınları-5, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s.71. **Ergirili, Ahmet Hamdi İbni Resul**, *1268-1279 Osmanlı-Karadağ Muharebesine Dair Tarihçe*, Atıf Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi Mehmet Zeki Pakalın Koleksiyonu, Arşiv Nu 34 Mzp 112, Varak:2b. **Macmillan's Magazine**, Vol. VI, May-October (Cilt VI, Mayıs-Ekim), Masson David, Montenegro, the Herzegovina and the Slavonic Population of Turkey (*Türkiye'nin Slovak, Bosnalı ve Karadağlı Nüfusu*), , Macmillan and Company, Londra, 1862, s.345. **British and Foreign Review; or European Quarterly Journal** (İngiltere Dışişleri İncelemeleri veya Avrupa'nın Üç Aylık Gazetesi) Vol. XI, 1840, Zapiski Morskako, Memoirs of A Naval Officer, During the Campaign in the Mediterranean, 1805-1810 under Admiral Siniavin, (Amiral Siniavin Komutasında 1805-1810 Tarihlerinde Akdeniz'de İcra Edilen Harekâta Katılan Bir Denizci Subayın Anıları),s.110. **Viscountess, Strangford**, *The Eastern Shores Of The Adriatic in 1863, With a Visit To Montenegro*, (*Adriyatik Doğu Kıyıları, 1863 ve Karadağ'a Ziyaret*) İngiltere, 1864. s.139.
- ⁹ <http://www.tfsimon.com/postcard-collection-tf-simon.htm> (1899 Verlag von Franz Laforest in Cattaro Nachdruck Verboten)

Hangi yaklaşımı alırsak alalım, Karadağ ismi hakkında “**Kara**” ve “**Dağ**” kelimeleri ortak payda olarak karşımıza çıktığından, ismin coğrafi ve fiziki etmenlerden geldiği ve XIII. yüzyılın sonlarından itibaren ağırlıklı olarak kullanılmaya başlanıldığı sonucuna ulaşmamız yanlış olmayacaktır. **Nitekim Evliya Çelebi de bölgeyi Karadağ olarak isimlendirmiştir:** “...bu iki deniz mabeyni on konak yere varınca sevad-ı mu’azzam bir burundur kim Mora vilayetinde Manya burnu gibi cengelistan ve sengistan yalçın ve bi-hasıl dağlardır kim nısfına **Kara Dağlar** ve nısfına Kilimente dağları derler ...”¹⁰.

1.2. Coğrafya

Herhangi bir Dünya haritasına bakınca, toplu iğnenin başı kadar görünen, Osmanlı İmparatorluğu topraklarına bakınca da devede kulak misali bir alanı kapsayan Karadağ coğrafyası, yüz ölçümüne oranla Karadağ tarihinde önemli rol oynamış, hatta Karadağ’ın tarihini şekillendirmiştir. Bu nedenle Karadağ coğrafyası ayrıntılı olarak incelenecektir.

XIX. yüzyılda Karadağ’ı, Zeta Nehri ve ovasının bölündüğü iki ana bölüm olarak tanımlamak mümkündür. Birinci bölüm, eski Karadağ¹¹ olarak adlandırılan ve dört nahiyeden (Kattunska, Rietska, Tzermnitska ve Liessanska) oluşan Lovcen Dağı bölgesidir. İkinci bölüm ise 1796 yılında ele geçirilen ve dört nahiyeden müteşekkil (Bielopavlichi, Piperi, Moratska ve Kutska) Brda bölgesidir. Bakınız Harita I¹².

Karadağ’ın güney batısı Avusturya ile sınır iken, batı ve kuzeyde Hersek Sancağı, doğu ve güney doğuda ise İşkodra Sancağı ile Osmanlı Devleti’ne sınır durumdadır¹³. Bakınız Harita II¹⁴.

Karadağ’ın Adriyatik Denizi’ne çıkışı bulunmamaktadır. Yüzölçümünün 70 mil kare olduğu, ancak sınır hattının düzensiz olmasından dolayı, sınır hattı uzunluğunun 280 milden fazla olduğu tahmin edilmektedir¹⁵.

¹⁰ **Dankoff Robert, Elsie Robert, Evliya Çelebi in Albania and Adjacent Regions (Kosova, Montenegro, Ohrid)** (Evliya Çelebi’nin Arnavutluk ve buna Bağlı Bölgeleri Ziyareti), Leiden 2000, s.46.

¹¹ Eski Karadağ bölgesi, “**Crna Gora ve Stara Gora**” olarak adlandırılmaktadır. **Morrison, Kennet, Montenegro A Modern History**, (Karadağ’ın Modern Tarihi), I. B. Tauris, London, 2009, s.3-18.

¹² BOA. HRT. h. 00049–0001.

¹³ **Krasinski, a.g.e., s.1. Wyon, Reginald**, Gerald Prance, *The Land Of The Black Mountain* (Karadağ Ülkesi), İngiltere, 1903, s.10.

¹⁴ **BOA. IHR.** Dosya Nu:161, Gömlek Nu:8640, Varak:10.

¹⁵ **Denton, a.g.e.** s.15.

Zeta ovası güneyi, İşkodra gölü batısı ve Adriyatik denizi sahilinin hemen kuzeyi bölgesini kapsayan Eski Karadağ bölgesi, geniş bir şerit gibi uzanan ve zemini kireç kayalardan oluşan, yüksekliği 1000-2000 m. arasında değişen yoğun dağlık alandan oluşmuştur¹⁶. Dağlar birbirinden derin, sarp ve çoğunlukla geçit vermez vadiler ve sırtlar vasıtasıyla ayrılmıştır. Zeta nehrinin suladığı Zeta ovası ve yüksek kesimlerdeki küçük bazı düzlükler hariç, bölge tamamen çorak ve verimsizdir¹⁷. Bölge, İngiliz arşiv belgelerinde “ ... *Bir çöl ve hiçbir yolun olmadığı kayalık labirent, dağlarda bolca bulunması gereken suyun bile çok az olduğu, bir coğrafya...* ”¹⁸ olarak tanımlanmış, yine İşkodra’daki İngiltere Konsolosu Mr. Gilbert’in, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord John Russell’e göndermiş olduğu 27 Nisan 1861 tarihli telgrafında şu şekilde anlatılmıştır; “ ... *Çetine (o zamanki başkenti)’ye bir veya iki mil kala ülkenin görebildiğim her yeri kayalıktı...* ”¹⁹. ResimII²⁰.

¹⁶ **İslam Ansiklopedisi**, VI. Cilt, MEB Devlet Kitaplığı, Eskişehir, 2001, s.221.

¹⁷ **Masson**, a.g.m., s.345.

¹⁸ **İngiltere Arşiv Belgeleri**, *Foregin Office, (FO) 421/11 Montenegro: Correspondence* (Karadağ: Yazışmalar) 1857-1859, Nu:207. **FO 881/868 MONTENEGRO & TURKEY: Affairs of Montenegro.** (*Karadağ ve Türkiye: Karadağ Meselesi*) Jan 1857-Oct 1858 (*Ocak 1857 – Ekim 1858*), Nu.523

¹⁹ **Belge I**, FO 424/26 *Disturbances in Herzegovina and Montenegro Correspondence* (Hersek ve Karadağ'da İsyân ve Yazışmalar) 1861-1862, Nu: 127. **Belge II**, FO 78/1717 *Herzegovina and Montenegro Disturbances*, (Hersek ve Karadağ İsyânı) Vol. II. (Cilt II) 1861 April - May (Nisan – Mayıs, 1861), Nu:152.

²⁰ **Wilkinson, Gardner Sir J. F.R.S.** *Dalmatia And Montenegro Vol.I* (Dalmaçya ve Karadağ Cilt I), John Murray, Albemarle Street, Londra, 1848, s.498-499.

Araştırmacılar genellikle aşağıda belirtilen iki efsaneye başvurarak bölgeyi resmetmeye çalışmışlardır. “... Tanrı, Dünya'yı yarattıktan sonra bir çuval dolusu dağ ve kaya ile yeryüzünde gerekli gördüğü yerlere bunları yerleştiriyordu. Karadağ'ın üzerinden geçerken kaza eseri çuval yırtılmış ve içindeki tüm dağlar ile kayalıklar dökülerek burada büyük dağ yığını oluşturmuştur... ”²¹. Diğer efsane ise şu şekildedir; “ ...Tanrı, Dünya'yı yaratmayı bitirince çantasında çok sayıda kaya bulunduğunu görür, hepsini alır, vahşi ve ıssız bir ülkenin üzerine serper. İşte Karadağ böyle oluşmuştur... ”²².

Bölge, bol miktarda yağmur ve kar almasına rağmen, zeminin hiç su tutmaması yüzünden arazinin yüzeyi kuru, küçük oyuklara toplananlar hariç topraktan mahrum, birçok çukur ve oyuklardan oluşmuştur²³. Bu nedenle bölgenin yukarıdan bakıldığında düzensiz peteklerden oluştuğu ifade edilmiştir²⁴. Karadağ'ın o zamanki başkenti Çetine, bu bölge içinde yer almaktadır²⁵.

Eski Karadağ bölgesi, 1846 yılında şu şekilde tarif ediliyordu; “ ... Geçmekte olduğumuz ülkenin coğrafyasının özellikleri çok farklıydı, özellikle üvey anne gibi üzerinde yaşayan insanlara gerekli yaşam ortamı sağlamadığı düşünüldüğünde “**Kasvetli**” sıfatını oldukça hak etmektedir. Önceleri daha yeni başladığımızı ve tarım yapılan alanlara geleceğimizi düşünüyorduk. Tarım buralarda bir yerlerde yapılıyor olmalıydı, çünkü bu insanlar kendi kendilerini beslemeliydi ve diğer işleri için az da olsa ekstra bir paraları olmalıydı. Ama yol boyunca tek gördüğümüz şey terk edilmiş kayalıklardı, keçilerin dahi yaşamak istemeyecekleri bir ülke ... ”²⁶.

Brda bölgesi, Eski Karadağ gibi birbirinden ayrı geçit vermez sarp dağlık alandan oluşmasına rağmen²⁷, toprağın su geçirmemesi ve Drin ırmağının kollarını

²¹ Frilley, G. Wlahovitj J. a.g.e, s.88. Trevor, Roy, Montenegro, A Land of Warriors (Karadağ, Savaşçıların Vatanı), Adam and Charles Black, Londra, 1913, s.1. British and Foreign Review; or European Quarterly Journal, Vol. XI, 1840, a.g.m., s.110.

²² Pavlovic, Srda, Who Are The Montenegrins? Statehood, Identity and Civil Society (Karadağlı'lar Kimdir? Devletçilik, Kimlik ve Toplum) Montenegro in Transition (Karadağ'ın Değişimi), Baden-Almanya, 2003, s.83.

²³ İslam Ansiklopedisi, Cilt VI, s.222. Hutchinson, Frances Kinsley, Motoring in the Balkans (Otomobille Balkanlar Gezisi) Çev.Gül Çağalı Güven, Hodder & Stoughton, Londra, MCMX 1908, s.171.

²⁴ Ubicini, a.g.e. s.141- 145.

²⁵ British and Foreign Review; or European Quarterly Journal Vol. XI, 1840, a.g.m., s.118.

²⁶ Blackwood's Edinburgh Magazine, Visit to the Vladika of Montenegro(Karadağ Vladikasını Ziyaret), July – December 1846, Vol. LX (Cilt 60), William Blackwood & Sons, Edinburgh, London, 1846, s.436.

²⁷ Coquelle, a.g.e., s.5.

teşkil eden Tara ve Piva nehirleri ile sulanan²⁸ nispeten verimli ve ormanlarla kaplı arazi kesiminden oluşmaktadır²⁹.

Karadağ'da bulunan başlıca dağlar; Lovcen, Dormitor ve Kom dağıdır. Lovcen Dağı; Adriyatik'in kıyısından itibaren içerilere doğru kademeler halinde uzanan, iki büyük zirvesi (Stirnovik 1749 m., Jezerski: 1657 m.) bulunan sıra dağların genel adıdır. Bugünkü doğa harikası olan Kotor Körfezi'nin oluşumu da bu dağların yapısıyla ilgilidir. Eski Karadağ bölgesinin büyük bölümünü oluşturan bu dağ, tarihi başkent Çetine'ye, Petroviç kabilesinin köyü Njegos'a ve Ladika II. Peter (1830-1851)'in mezarına ev sahipliği yapması nedeniyle sadece coğrafi anlamda değil, aynı zamanda tarihi ve kültürel anlamda da önemli bir yer olarak kabul edilmektedir³⁰. Dormitor ve Kom dağları ise Karadağ'ın kuzey doğusunda Brda bölgesinde bulunur ve ortalama yükseklikleri 2500 m'dir. Lovcen'den, Dormitor ve Kom Dağları istikametinde bakıldığında, Karadağ arazisinin dalgalı denize benzediği belirtilmektedir³¹. ResimIII³².

²⁸ **İslam Ansiklopedisi**, Cilt VI, s.222.

²⁹ **Margulis**, 2004, s: 17.

³⁰ **Perovic, Sreten**, *Crna Gora Montenegro*, (Crna Gora, Karadağ), Karadağ Günleri Kültür Organizasyon Komisyonu 2007, s.22.

³¹ **Delaure, Henri**, *Le Montenegro*, (Karadağ), Libraire De L'institut, Paris, 1862, s.19.

³² **Wilkinson, Gardner Sir J. F.R.S.** a.g.e, s.502-503.

Diğer önemli dağlar ve yükseklikleri şöyledir; Stovina Dağı, 2168 m; Biyelaşiça Dağı, 2984 m³³; Rudina Dağı, 1593 m; Kucikom Dağı, 2490 m³⁴.

Belli başlıca nehirler; Zeta Ovasını sulayan Moraça ve Zeta Nehri ile Rjeka köyünden doğup İşkodra gölüne dökülen Rjeka Nehri'dir³⁵. Moraça Nehri, Dormitor Dağı'ndan doğarak, Podgoriçe³⁶, Yablak istikametinde akarak İşkodra Gölü'ne dökülür. Zeta Nehri ise Naksiç'in batısından başlayarak Ostrog Boğazı'na kadar yer altından devam eder, Ostrog Boğazı'ndan sonra yer yüzüne çıkarak Zeta Ovasını takiben Podgoriçe üstünden Moraça Nehri'ne dökülür³⁷.

Eski Karadağ ile Brda bölgesini ikiye ayıran Zeta ovası ve uzanımı hattı, İşkodra Gölü kıyısından başlayarak, Moraça Nehri yatağı, Zeta Nehri vadisini takip ederek Ostrog Boğazı, Nikşik havzası ve müteakiben Duga Boğazı ve Hersek'e ulaşmaktadır. Bu istikamet güneyde İşkodra Gölü vasıtasıyla Adriyatik'ten Hersek'e açılan bir koridor oluşturmaktadır. Tarih boyunca büyük savaşlar, hep bu koridor boyunca olmuştur.

Karadağ'daki birçok bölgenin birbirinden farklı yükseklikte olması iklim koşullarının da çeşitli olmasına yol açmaktadır³⁸. Ülkenin daha alçak ve basık olduğu güney kesimlerde yazlar çok sıcak, kışlar ise ılıman geçer. Ancak, Adriyatik'ten sisle birlikte gelen yağışlarla yazın etkisi nispeten dayanılır hal almaktadır. Araştırmacılardan birisi bu doğa olayını şu şekilde tanımlamıştır:

“ ... Karadağ'a gelişimden sonraki birkaç gün içinde yaz mevsiminin yoğun sıcaklığını hafifleten o meşhur fırtınalardan birine tanıklık ettim. Akşamleyin saat yedide, tüm ovayı yoğun bir sis dalgası kapladı. Ortada öyle bir karanlık vardı ki en yakın nesneler bile gözle görülmüyordu. Yağmur, bardaktan boşanırcasına yağıyor, Çetine³⁹ civarındaki dağlara şimşekler çakıyor ve düştükleri yerde ateş çemberleri yaratıyorlardı. Bütün gece boyunca ve sonraki güne kadar gök gürültüsü aralıksız devam etti. Sabah olduğunda başkentin etrafındaki ova resmen bir bataklık olmuştu.

³³ **Tevfik, Ahmet**, *Karadağ Coğrafyası*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1329, s.13, Erzurum Atatürk Üniversite Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Salonu, Sınıflama, 7157/SÖ, Demirbaş Nu:0114676.

³⁴ **Sedes, Halil**, 1876-1877 *Osmanlı Karadağ Seferi*, Askeri İstanbul Matbaası, İstanbul, 1936, s.13.

³⁵ **Denton**, a.g.e. s.21- 24. **Ergirili**, a.g.e. Varak: 3a.

³⁶ T. C. Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu.: 21, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara, 2006, s.409.

³⁷ **Fitri, Ali**, Kurmay Binbaşı, 1291-1292 *Hersek Seferi*, 1292-1293 *Osmanlı Karadağ Seferi*, Erkanı Harbiye Mektebi, İstanbul 1327, Gnkur. ATASE Kütüphanesi, Sınıf/Yer 21/385, s.9. **Kamil Kaptan**, *Karadağ Hakkında Bazı Malumat*, **Mihran Matbaası**, İstanbul, 1294H, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Sınıflama, 949.7, Demirbaş, AETrh459, s.1. Delaure, a.g.e. s..23- 25,

³⁸ **Denton**, a.g.e. s.40.

³⁹ T. C. Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın Nu.: 21,s.126.

Bütün ekinler su altında kalmış ve sadece bir gece önce neredeyse tamamen kurumak üzere olan kuyular taşmaya başlamıştı. Ancak akşama kadar ne fırtınadan ne de bataklıktan eser kalmıştı...”⁴⁰. Yüksek alanlarda ise durum tersi olup sonbaharda başlayan kar, ilkbaharın ortalarına kadar etkisini göstermekte, hava şartları bu bölgelerde ulaşımı neredeyse durma noktasına getirmektedir⁴¹.

Bahse konu coğrafi özellikler, stratejik açıdan büyük bir ehemmiyeti olamayan Karadağ’ın ve Karadağlıların tarih sahnesinde sürekli yer almalarındaki en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Şöyle ki; bu arızalı coğrafya, ilk bakışta dezavantajmış gibi görünse de, bölgenin kontrol altına alınıp, kontrolün sürdürülmesi için oldukça büyük kuvvetlere ihtiyaç duyulmasına neden olmakta, fakat bunun aksine çok büyük kuvvetleri besleyecek kaynaklara sahip olmaması nedeni ile de kuvvetlerin uzun süreli bölgede kalmasına olanak tanımamaktadır. Bu nedenle, bölge daha çok küçük grupların yaşaması ve barınmasına imkân vermiş, bunun aksine büyük devletlerin ve imparatorlukların bölgede tam hakimiyet kurup devamlılığı sağlamasına engel olmuştur. Kısaca; “...*Karadağ küçük orduları yener, büyüklerini ise açlıktan öldürür...*”⁴².

Neticede Karadağ’a birçok kavim tarafından giriş yapılmasına rağmen hiçbir bölgede tutunamamıştır. Aşiretler halinde yaşayan Karadağlılar ise bu büyük istilacı güçler karşısında zayıf duruma düştüklerinde iç kesimlerdeki dağlara, dar ve derin vadilere çekilerek orada mukavemet göstermişlerdir.

1.3. Toplumsal Yapı

1.3.1. Karadağ Kimliği

Avrupa’nın bir kenarında dağların arasında kendilerine adeta ulaşılmaz bir yurt kurmuş olan Karadağ halkının etnik kökenlerine ulaşmak ve bir kimlik tespiti yapmak son derece zordur. Tarihi süreç içerisinde bugünkü Karadağ ülkesinin bulunduğu topraklara birçok kavim tarafından giriş yapılmış ancak bölgenin coğrafi şartları ve yaşam koşullarını kısıtlayıcı faktörlerin çokluğundan dolayı, çoğu bölgeden ayrılarak Balkanların içlerine doğru ilerlemeye devam etmişlerdir. Bugünkü Karadağlılar ise bu istilacı güçler karşısında zayıf duruma düştüklerinde iç kesimlerdeki yüksek dağlara, dar

⁴⁰ Delaure, a.g.e, s.20- 21.

⁴¹ Jackson, T. G., *Dalmatia The Quarnero and Istria With Cettigne in Montenegro and the Island of Grado*, “Dalmaçya Karadağ’daki Cettigne ve Grado Adası ile Quarnero ve Istria”, M.A., F.S.A, Volume III, Oxford at the Clarendon Pres, 1887, s.63-65.

⁴² Schuman Micheal A., *Nations in Transition: Serbia and Montenegro*, (Değişimdeki Ülkeler: Sırbistan ve Karadağ), s.17.

ve derin vadi içlerine çekilerek orada mukavemet göstermişler ve bir şekilde sürekliliklerini devam ettirmeyi başarmışlardır⁴³. Çok sayıda istilalara uğrayan bu bölgedeki yerleşimcilerin ve göçebe kavimlerin yazılı kayıtlarının yeterince bulunmaması, bölgenin bilinen en uzun yerleşimcileri durumundaki Slavların ise yaşantıları ve hayat tarzları gereği yazılı kayıtlarının bulunmaması, Karadağ halkının etnik kökeni konusundaki soru işaretlerinin devam etmesine yardımcı olmuştur⁴⁴.

Karadağlılar kimlerdi? Etnik ad olarak bulundukları bölgenin ismini benimseyen Sırlar mıydı? Yoksa Slav öncesi yerlilerin belirli özelliklerini taşıyan ve kendi ayrı kimlikleri olan insanlar mıydı? Ne yazık ki Balkanların diğer bölgelerinde olduğu gibi mevcut tarihi kaynakların hiçbirisi bu sorulara açık yanıt vermemektedir⁴⁵.

Bazı araştırmacılar, Sırlar ve Karadağlıların pek çok dinsel ve kültürel geleneklerinin iç içe geçmesi nedeniyle, birbirlerine benzediklerini ifade etmişlerdir⁴⁶. Bunlara göre, bugünkü Karadağ'ı oluşturan halk, 1389 yılındaki Kosova savaşı sonucunda, Zeta dağlarına sığınıp Sırp ateşini sürekli canlı tutan, Sırların en saf halidir. Kısaca, Sırlar ve Karadağlılar aynı başın iki gözü gibidir.

Ortodoks Karadağlıların Sırp olduğu fikrine karşı çıkan ve yerine Karadağ'ın zengin tarihinin önemini vurgulayan karma Slav-Arnavut-Vlah kökenlerine sahip eski İliryalıların torunları olduklarını iddia edenler de mevcuttur⁴⁷. Bu araştırmacılara göre Karadağlılar, XI. yüzyıl sonunda ve XII yüzyıl başında Balkan Yarımadasına yerleşen halklardan birisidir. Bizans döneminde Doklea şehri etrafında yerleştiklerinden bunlara Dukljani'ler denilmiştir. Sırp ve Hırvatlar gibi Karadağlıların ayrı şekilde Bizans kayıtlarına geçmesi, Karadağlıların ayrı bir etnik grup olduğunun en büyük kanıtı olarak gösterilmiştir. Bu yaklaşımda Karadağlılar, MS II. yüzyılda Roma şehirlerini ve Adriyatik yarımadası kıyılarında çeşitli derebeylikleri ve vilayetleri ele geçirerek devlet kuran ayrı bir millettir⁴⁸.

Gerçek bu yaklaşımların her birinden çok daha yönlüdür. Karadağlılar, ne sadece dağlı Sırlardan oluşan bir topluluk, ne de safkan Karadağlıdır. Etnik kimlik kriterleri zamana, coğrafyaya ve siyasi konjonktüre göre değişkenlik arz etmektedir.

⁴³ **Warren Whitney**, *The Crime of the Peace Conference*, (Barış Konferansındaki Suç), Harward Collage Library, USA, 1922, s.59.

⁴⁴ **Morrison**, a.g.e. s.3.

⁴⁵ **Pavlovic**, a.g.e. s.84.

⁴⁶ **Roberts**, a.g.e. s.1. **Miller**, a.g.e. s.354. **Wyon**, a.g.e. s.68.

⁴⁷ **Morrison**, a.g.e. s.14. **Coquelle**, a.g.e. s.6. **Durham Mary Edit**, *Twenty Years Of Balkan Tangle* (Balkanlarda Yirmi Yıl), İngiltere, ebook, 30 Ekim, 2006, s.40.

⁴⁸ **Roberts**, a.g.e. s..3.

Örneğin, XVII. ve XVIII. yüzyıla kadar Karadağ kabileleri kendilerini ulusal çapta görüyorlar mıydı? Hatta bu seviyede var oluşun farkında mıydılar?

Sırbistan'a yakın Zeta Irmağının kuzey ve doğu kısımlarında yaşayanlar kendilerini kolayca Sırp olarak tanımlayabiliyorlarken, eski Karadağ bölgesindekiler kendilerini Karadağlı gördüklerini belirtmişlerdir. 1918 yılında Karadağ'ın Sırbistan ile birleşmesi için gayret verilmişken, Mayıs 2006 yılındaki referandumda bağımsızlık kararı çıkmıştır. Dolayısıyla Karadağ'ı, diğer Balkan ülkeleri gibi, **kimlikler mozaığının bir küçük yansıması** olarak kabul etmek yerinde olacaktır.

Kimlik kavramı değişiklik arz etmesine rağmen Karadağlı olgusunun şekillenmesine etki eden faktörleri incelemekte fayda görülmektedir. Çünkü bu özellikler Karadağ'ın Osmanlı Devleti ile mücadelesini anlamamızda anahtar rol oynamaktadır.

1.3.1.1. Erkek ve Kadının Toplumdaki Yeri

Karadağlı erkekler, genellikle uzun boylu, güçlü ve atletik bir yapıya sahiptir⁴⁹. Coğrafi şartlar ve güvenlik sorunu nedeniyle zorluklar ve yokluklar içinde yaşamaya alışkınlar⁵⁰. Silahlı mücadele ve askeri güçlerin tehdidi altında yaşama bu toplumun değişmez özelliklerinden biri olduğundan, Karadağ kültürü, erkeğe münhasıran savaşçılık görevi verirken, kadınlara da diğer kalan işleri yapma yükümlülüğü getirmektedir.

Bu düzen, erkeklere tembel bir yaşam tarzı sağlamış, çobanlık ve askerlikle ilgili olanlar haricindeki tüm diğer işleri **onur kırıcı** görmelerine neden olmuştur⁵¹.

Bir erkek için savaş ve baskına gitmek, kan davasında üstüne düşen yükümlülükleri yerine getirmek oldukça önemli bir erdem olarak kabul edilmiştir. Evini iyi muhafaza eden, evini kıt kanaat de olsa geçindirebilen erkek, toplumda saygınlık kazanmaktadır. Savaşta kahramanlık yaparak, ailesine ve aşiretine şöhret kazandırabilmek esas olduğundan, yoksul bir kahraman, ortalama bir savaşçıdan daha fazla saygı görebilmektedir⁵².

⁴⁹ Delaure, a.g.e. s.13. Ubicini, a.g.e. s.152-156. Wyon, a.g.e. s.69.

⁵⁰ Krasinski, a.g.e. s.45. LeBor, Adam, *Milosevic: A Biography*, Amerika Birleşik Devletleri, 2004, s.2.

⁵¹ Palaiet, Michael, *Balkan Ekonomileri 1800-1914 (Kalkınmasız Evrim)* Çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2000, s.169.

⁵² Boehm Christopher H., *Blood Revenge The Enactment and Management of Conflict in Montenegro and Other Tribal Societies* (Kan Davası, Karadağ ve Diğer Kabileler Arasındaki Uyuşmazlıkların Yönetimi), University of Pennsylvania Press, 1984, s.19-26. Henderson, Major Percy E, *A British Officer in The Balkans* (Balkanlarda bir İngiliz görevli), J.B. Lippincott Company, Londra, 1909, s.46.

Bu duygu, Karadağlıların düşüncelerinde öylesine yer etmiştir ki, son yıllara kadar doğal yollardan ölüm onursuzluk olarak algılanmakta, yeni doğan bebeklere vaftiz töreni sırasında “*Tanrı onu yatağında ölmekten korusun*” diye dua edilmekteydi⁵³. Eğer kişi, hastalık veya diğer sebeplerden ölmüş ise Tanrı tarafından öldürüldüğünden bahisle küçümsenirdi⁵⁴.

Doğaldır ki bu tutum ve davranışlar madalyonun öteki yüzünde bulunan kadınları etkilemiştir. Ağır işlerin altında ezilen kadınlar sık sık yük hayvanlarına benzetilmiştir⁵⁵. Hatta Karadağ’da yük hayvanının çok az olmasının sebebi, kadınların katır yerine kullanılması olarak gösterilmiştir⁵⁶.

Kadınlar, genç yaşında evlendikleri ve ev ile ilgili tüm sorumlulukları yerine getirmek zorunda olduklarından, erkeklere nazaran, çok çabuk çöküp yaşlanmışlardır⁵⁷. Bu nedenle kadınlar çirkin, elbiseleri yırtılana kadar üstlerinden çıkarmamaları ve yıkamamaları nedeni ile de kirli olarak betimlenmiştir⁵⁸. Kitabında Karadağ hakkında geniş bilgi veren başka bir müellif ise, Karadağ kadınlarını, yaşına göre ihtiyar görünen, kirli ve çirkin olarak anlatmıştır⁵⁹.

Kadınlar, toplumda ikinci sınıf insan muamelesi görmüş ve önemsenmemiştir. Kadın, kendi kocasının yanı sıra evine gelen erkek misafirlerin de ellerini öpmek ve ayaklarını yıkamak zorunda kalmıştır. Karadağ evlerini ziyaret eden seyyahlar, bu durum karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir⁶⁰. Erkeğin karısı ile beraber görülmesi erkeğin saygınlığına gölge düşürdüğü kabul edildiğinden, kocası ile yolda karşılaşan kadın hızlı ve sessizce uzaklaşmaya çalışmalı veya yolunu değiştirmelidir. Eğer karşılaşma aynı istikamete gitmeyi gerektirirse erkek, kadın ile arasına mesafe koyarak ondan ayrı gitmeye çaba göstermek zorundadır⁶¹.

Yeni doğan çocuğun erkek olması halinde, büyük şenlikler düzenlenmiş, aksi halde ise matem havası hakim olmuştur. Kız çocuğu olan baba “...*Öziür dilerim, çok*

⁵³ Coquelle, a.g.e., s.7.

⁵⁴ Ubicini, a.g.e. s.152-156.

⁵⁵ Palairret, a.g.e. s.169-170.

⁵⁶ Ubicini, a.g.e. s.152- 156.

⁵⁷ Frilley, G.-Wlahovitj J. a.g.e.s.147, Margulis, a.g.e., s.10-11. Blackwood’s, Edinburgh Magazine, a.g.m. s.435. Özcan Uğur, *Yabancıların Gözüyle XIX. Yüzyılda Karadağ Kadını*, SDÜ Fen Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:19, s 25-36, Mayıs 2009.

⁵⁸ Kaptan, a.g.e. s.1.

⁵⁹ Ergirili, a.g.e. Varak: 4b.

⁶⁰ Krasinski, a.g.e. s.4- 6, British and Foreign Review, 1840, a.g.e. s.113-115.

⁶¹ Frilley G.-Wlahovitj J. a.g.e. s.153.

özür dilerim bir kızım oldu...” şeklinde duygularını ifade etmektedir⁶². Dolayısıyla Karadağlı kadınların en büyük arzu ve isteği, erkek çocuk sahibi olmaktır. Kadınlar ne kadar erkek çocuğa sahip ise o kadar sevilir, onurlandırılır ve serbestlik kazanırdı. Namus kavramı da kadın için üst seviyede görülmüş, kadının evlenmeden birisi ile ilişkiye girmesi tespit edildiğinde, süratle recm cezası uygulanmıştır⁶³.

1.3.1.2. Din

Bizans kilisesi ile Roma kilisesinin 16 Temmuz 1054 yılında ayrımı, Karadağ-Bosna Hersek hattından geçmiştir⁶⁴. Karadağ’ın Ortodoksluğu, bu ayrım, coğrafya’nın etkisi ve eski Slav pagan gelenekleri nedeniyle, kendisine özgü bir şekilde gelişmiştir.

Karadağlılar Ortodoks dinsel inancını kendi savaş odaklı yaşantılarına ve geleneklerine uygun şekilde adapte etmişlerdir⁶⁵. Örneğin Karadağ’ın yöneticisi Vladika⁶⁶ evlenmez, ancak Poplar⁶⁷ bir kez evlenebilirdi⁶⁸. Bir kilisenin önünden defalarca haç çıkarmadan geçmezlerdi. Birisini öldürdükleri yerden havaya haç kaldırırlar ve buradan her geçtiklerinde haç çıkarırlardı⁶⁹. Tanrının yanında günah işleyenleri cezalandırmak için yeryüzüne şimşekler gönderen Elijah isimli bir azizin bulunduğu inanırlardı ve Rusya’da basılan özel bir İncil dışındaki İncilleri geçerli kabul etmezlerdi⁷⁰.

Ortodoksluk, onlar için, katı bir kilise hakimiyeti altında varlık değil, günlük yaşamlarının bir parçası idi. Rahiplerin eğitim seviyesi çok düşüktü ve yaşam tarzları açısından halktan ayrı değillerdi, hatta toplum liderleri ve savaşta birlik komutanlarıydılar. Bu bağlamda, Karadağ, prens- piskopos denen (Ladika, Vladika) bir yönetim şekline sahip olmasına rağmen, Karadağ’da ayrı ruhban sınıfı bulunmamaktaydı⁷¹.

⁶² Frilley, G.-Wlahovitch J. a.g.e. s.147.

⁶³ Krasinski, a.g.e. s.4- 5.

⁶⁴ Castellan Georges, *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s.35. Karatay, Osman, Bilgehan A. Göktuğ, *Balkanlar El Kitabı* Cilt:1 Tarih, Kara M 8 Vadi, 2006, s.141.

⁶⁵ Ergirili, a.g.e. Varak5a.

⁶⁶ Vladika: Dini yetkileri de kendinde toplayan Karadağ Knez’ine verilen addır (Piskopos- Prens). Osmanlılarda Ladika da denilmektedir. Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VI, TTK, Yayınları,1983,s.71.

⁶⁷ Poplar: Aşiretler tarafından görevlendirilen okuma yazma bilmeyen rahiplerdir. Boehm, a.g.e. s.47.

⁶⁸ Boehm, a.g.e. s.47.

⁶⁹ Towle, George M., *A Brief History Of Montenegro*, (Karadağ’ın Özet Tarihi), James Osgood and Company, Boston, 1877, s 4- 7.

⁷⁰ British and Foreign Review, 1840, a.g.m. s.112.

⁷¹ Margulis, a.g.e. s.19-22.

Karadağ'da din; Müslümanlarla savaşı, savaşta meydana getirdikleri vahşiliği ve barbarlığı, kan davaları ve bunların neticelendirilmesini meşrulaştırma amacıyla sık sık kullanılmıştır⁷². Ergirili, bunların yaptığı vahşiliklere karşı isyanını şöyle dile getirmiştir: “...Eğer bunlar gerçekten Hristiyan ise bu yaptıkları Hristiyanlığa sığar mı? ya da Hristiyanlık bu tip vahşice davranışlara nasıl oluyor da göz yumuyor? Zira kulak, burun ve dudak kesmeye ve hatta bunları şişe geçirip pişirmeye izin vermiş bir din varsa biz de Karadağlılar ve civar nahiyeler halkı için o dine mensuptur diyebiliriz. Böyle bir dinin olmadığını kabul edersek o zaman Karadağlıları hangi dinin içinde kabul edebiliriz. Yani bu Karadağ halkı, hiçbir dine mensup olmadıklarını bu davranışlarıyla kanıtlamaktadırlar. Avrupa'nın nazarında bu derece barbar bir kavmin kendi haline bırakılması kabul edilebilir bir şey değildir...”⁷³. Genelde bahse konu bu vahşiliklerin cahil papazlardan kaynaklandığı savunularak Müslümanlara karşı yapılan savaşın kutsiyetine halel getirmeyeceği savunulmuş, Karadağlılar, sık sık **Modern Haçlılar** olarak tanımlanabilmiştir⁷⁴.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer Güney Slavların tersine Karadağlılar, İstanbul'daki Ortodoks Patriğinin yargı yetkisi altında değildi. 1463'te ilk Sırp Patrikliği feshedildiği zaman, Ohrid Başpiskoposluğunun yargı yetkisine dâhil olarak Zeta Metropolitliği kurulmuş, Karadağ'ın kurucusu Ivan Crnagoviç, başkenti ve Metropolitliği Çetine'ye taşıdıktan sonra burası, 1920'ye kadar Karadağ'ın dinsel merkezi olma niteliğini sürdürmüştür⁷⁵.

Zeta Metropolitliği, Arnavutluk'ta bulunan İpek Patrikliği'ne bağlı olarak faaliyetlerine devam ederken, Osmanlı Devletince 16 Ocak 1767 yılında İpek Patrikliği'nin lağvedilmesi üzerine⁷⁶, İstanbul Rum Patrikliği'ne bağlanmıştır. Bu bağlanmanın, Karadağ'ın siyasi açıdan olduğu gibi dini bakımdan da Osmanlı İmparatorluğu'na dahil olması anlamına geldiği ifade edilmesine rağmen, bağlantı kağıt üzerinde kalmış, Karadağ tüm dini işlerini Rusya Patrikliği ile yürütmüştür⁷⁷.

⁷² **Loizides, Neophytos G.** Religion and Nationalism in the Balkans (Balkanlarda Din ve Milliyetçilik), Harvard University, 2000, s: 6- 7. **Faroqhi, Suraiya**, The Ottoman Empire And The World Around, İngiltere, 2004, s.42.

⁷³ **Ergirili**, a.g.e. Varak: 93b.

⁷⁴ **Blackwood's, Edinburgh Magazine**, 1846, a.g.m.s.428-436.

⁷⁵ **Margulis**, a.g.e. s.22 .

⁷⁶ İpek Başpiskoposu Arsened'achrida'nın İstanbul Rum patrikliğinin baskısına dayanamayarak çekilmesi ile İpek Patrikliği lağvedilmiştir. **Coquelle**, a.g.e. s.223.

⁷⁷ **Karal**, a.g.e. s.71.

1.3.1.3. Gelenek ve Görenek

Karadağlılar, ağırlıklı olarak dağlık bölgelerde yaşayan bir topluluk görülmesine rağmen, Balkanların diğer benzer bölgelerinde yaşayan toplumlara dahi kıyasla ayırıcı özelliklere sahiptir. Kan davası, baş-burun kesme, yağma-talan gibi gelenekler, Karadağlılara sempati ile bakan batılılara bile zaman zaman vahşice gözükmekteydi⁷⁸. Bir toplumu anlamamıza yardım eden adeta toplumun aynası durumundaki gelenek ve görenekler, Karadağ ve onun Osmanlı Devleti ile mücadelesini değerlendirebilmemiz için ayrı ayrı incelenecektir.

1.3.1.3.1. Kan Davası (Krvana Osveta)

Karadağ'daki kan davalarını inceleyen araştırmacılar, kan davasının görünen sebeplerinin çok önemsiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bir sözlü hakaret, beddua veya bir koyunun başka birisinin merasından geçmesi gibi hususlar⁷⁹ kan davasını başlatabilmiştir. Genel inanişaya göre, öldürülen kişinin ruhunun intikam alınana kadar rahat etmeyeceği kabul gördüğünden, kolayca başlayan kan davası aynı şekilde nihayetlenememiştir⁸⁰.

Karadağ'daki kan davası, Balkanların diğer bölgelerindeki uygulamalardan farklılık göstermektedir. Şöyle ki; her durumda kan davası farklı kabileler arasında olmaktadır. Çünkü Karadağ kültürel mantığına göre, kabile içindeki misillemenin kişinin şeref ve onuruna herhangi bir olumlu etkisi bulunmamaktadır⁸¹.

Çatışma ancak verilen zayıat miktarının eşitlenmesi halinde kendiliğinden, ateşkes anlaşması ile geçici olarak veya arabulucular tarafından belirlenen kan parasının ödenmesi ile son bulmaktadır.

Kan parası şu şekilde ödenmektedir⁸²: Mağdur tarafın kan parasını kabul etmesinden sonra, cinayet işleyen kişinin aşiretinden 12 kişilik bayan grubu kurbanın ailesine giderek af diler ve sağlanan barışın sembolü olarak ilk kaparoyu teslim ederler. Müteakiben yargılama yapacak 24 kişilik bir heyet, kurbanın ailesi tarafından seçilerek, yargılamanın yeri ve zamanı bildirilir. Yargılama süresince cinayet işleyen aile tekrar özür diler ve karar vermeden önce “kan dansı” icra edilir. Burada ağır bir biçimde dans

⁷⁸ **Todorova Maria**, Balkanları Tahayyül Etmek, Çev, Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, 2.Baskı, s.242-247.

⁷⁹ **FO 424/26** Nu: 496, Ek: 2.

⁸⁰ **Frilley**, a.g.e. s.226.

⁸¹ **Boehm** a.g.e.s.218.

⁸² **Frilley**, a.g.e. s.228-232.

ederek bir çember oluşturulur, sonra prangalı şekilde katil bu çemberin ortasına getirilir. Suçlu bu esnada üç kez yüksek sesle af diler. Af edilmesini istemeyen kurbanın en yakın akrabalarından birisi tarafından mahkeme heyetinden katilin sınır dışı edilmesi talep edilir. Mahkeme heyeti tarafından talep kabul edilir ve yerde ellerinin ve dizlerinin üzerinde duran katile bir tekme savrulur. Tekme değer değmez katil, acınası bir sesle yeniden bağırır “*Tanrı adına affedin*”. Bu acıklı haykırış sonucunda dans durur ve kurbanın ailesinin ileri geleni tarafından katil yerden kaldırılarak sıkıca kucaklanır ve öpülür. Daha sonra kalabalığa dönen ileri gelen, şunları söyler: “*...Amansız düşmanım olarak gördüğüm bu adam bugünden itibaren, yalnızca benim için değil, siz maktulün tüm ailesi için de bir dost, bir kardeş olacaktır...*”.

Tören sona erdikten sonra, mahkeme heyeti tarafından kan parası belirlenir. Bu miktar 50 ile 54 altın arasında değişmektedir. Kefaretin bir kısmı kiliseye, bir kısmı yargılama işlemlerinin masraflarına, son bölümü ise kurbanın ailesine gitmektedir. Kimi zaman bu kefarete bir boğa ya da birkaç keçi gibi çok daha küçük bir miktar olabilmektedir.

Tören, masraflarını katilin karşıladığı, olabildiğince büyük ve şarkıların söylendiği neşeli bir yemekle son bulur.

Alınan canların sayısına göre taraflardan birinin diğerine göre üstünlüğü çok fazla ya da taraflar hazır değil ise barış için girişimde bulunulmaması uygun hal tarzı olmaktadır⁸³.

İntikam almaya yönelik ihtiyacın yoğun olarak hissedildiği ve bu duygunun tatmin edilmesi büyük bir rahatlama getirdiğinden, Karadağlı için intikam çok tatlıydı. XX. yüzyılın önemli Karadağlı yazarlarından birisi olan Milovan Djilas, kan davası ve sonucunda gerçekleşen intikam arzusunu şu şekilde tasvir etmiştir:

“...İntikam, beşikten itibaren aşiretteki yoldaşlar ile paylaşılan bir yaşam soluğudur. İntikam aşk için ödediğimiz bedeldi ve atalarımız ile aşiretlerimizdeki dostlarımızın bizim için verdiği kurbandı. O, bizim onurumuz ile namımızın korunmasıydı ve bakirelerimizin güvencesiydi. O, başkasından önce bizim haysiyetimizdi.

Her önüne gelenin dökebileceği bir su değildi kanımız. O daha fazlasıydı, meralarımız ve baharlarımızdı, herkesinkinden daha güzel olan, aile bayramlarımız ve doğumlarımızdı.

⁸³ Boehm, a.g.e. s.121.

O gözlerimizdeki ışıktı, yanaklarımızdaki alevdi, şakaklarımızda atmasıydı nabzımızın, o kanımızın aktığını söyleyen kelimelerin boğazımızda düğümlenmiş taşa dönüşmesiydi. O kanımızdaki kutsal görevdi, ölüm saatinde henüz yeni doğanlara iletilen. O yüzyıllar süren erkekçe onur, kahramanlık, hayatta kalma, o bir ananın sütü ve bir kız kardeşin yeminiydi, matemdeki analar, babalar, karalar giymiş çocuklardı, neşenin ve şarkıların sessizliğe ve feryatlara dönüşmesiydi. O, her şeydi, her şey... ”⁸⁴.

Yine aynı yazar, kan davasının kendi ailesi üzerindeki etkisini şu şekilde tanımlamıştır:

“...Benim ailem memleketimdeki ailelere pek benzemese de bir açıdan benzerlik göstermektedir. Şöyle ki; birçok aile ferdim, aynı isim, aynı inanç ve aynı millete mensup olanlar tarafından öldürüldü. Benim babamın büyük babası, benim iki büyük dedem, babam, amcam öldürüldü. Yıllar boyunca bu kan zinciri kırılmadı. Öldürülme korkusu ve kan davalıdan nefret, can düşmanımız olan Türklere duyduğumuz nefretten daha güçlü idi. Bana, gözlerim kanla doğmuşum gibi geliyor. İlk bakışım kan, ilk sözüm kan ve kanda banyo yapmışım... ”⁸⁵.

XX. yüzyılda Yugoslavya’nın en önemli yazarlarından birisinin Kan davasını bu şekilde tanımlaması, aslında belirli toplumsal özelliklerin kolay kolay değişmeyebileceğini bize göstermektedir.

1783 ile 1846 yılları arasında aşiret ve kabileler arasında 71 adet kan davası meydana gelmiştir. Sadece 1831 yılında meydana gelen kan davalarında 56 kişi öldüğü değerlendirildiğinde, uzun yıllar süren kan davalarında önemli ölçüde insan kaybı meydana gelmiş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır⁸⁶.

Toplumdaki ayrışma tetiklediğinden Kan Davası Karadağ’ın merkezileşmesinin önündeki en büyük engellerden birisi olarak görülmüş ve Kan Davalarının ortadan kaldırılması için Vladikalar büyük gayret sarf etmişlerdir⁸⁷.

⁸⁴ Morrison, a.g.e. s.19- 20.

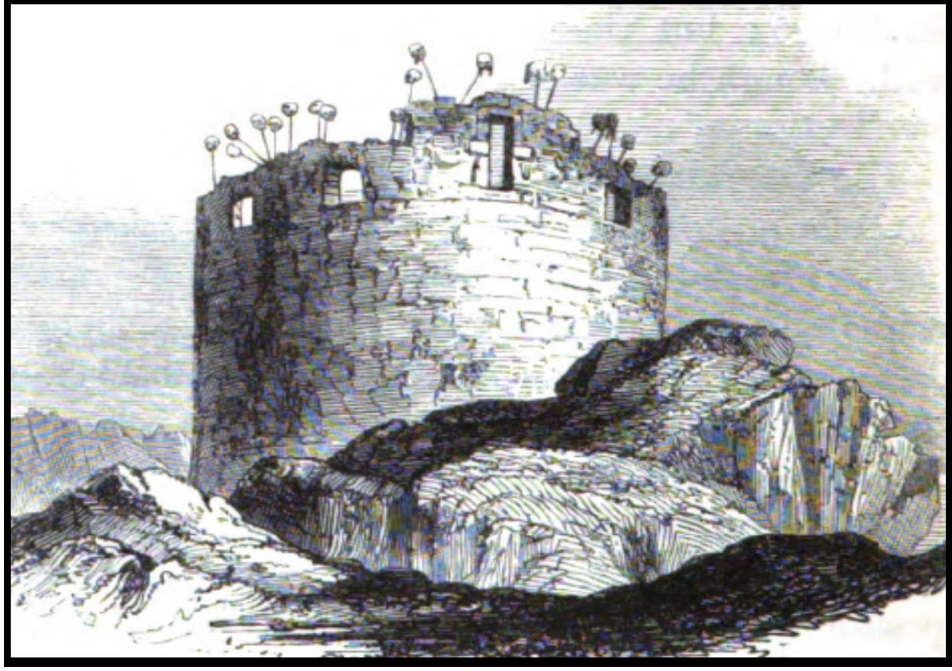
⁸⁵ Zdenko Zlatar, *Njegos's Montenegro; Epic Poetry, Blood Feud and Warfare In A Tribal Zone 1830-1851*, (Njegos’un Karadağ’ı; Kabile Bölgesinde Destansı Şiir, Kan Davası ve Mücadele), Columbia University Press, New York, 2005, s.96.

⁸⁶ Cuce ve Ozrinici aşiretleri arasındaki kan davasında, Cuce’lerden 35 kişi, Ozrinici’lerden ise 28 kişi ölmüştür. Donjokrajci ve Bajice aşiretleri arasındaki kan davasında 1831’e kadar 54 kişi ölmüştür. 1831 yılında çeşitli gruplar arasındaki kan davasında (Markovljani, Velestovci, Cevljani, Bjelice, Cuce, Ceklici, Njegusi, Zagarjani ve Doljani) sonucunda 56 kişi ölmüştür. Piperi ve Bjelopavlici’ler arasındaki kan davasında 20 kişi ölmüştür, Zdenko, a.g.e. s.77- 88.

⁸⁷ Morrison, a.g.e. s.20.

1.3.1.3.2. Kafa Kesme- Kelle Avcılığı

Karadağ'ı farklı kılan geleneklerden birisi de öldürdükten sonra düşmanlarının başlarını kesmeleri ve bunları görülebilecek yerlerde sergilemeleridir. Başkent Çetine'de manastır maksadıyla inşasına başlanan fakat bitirilemeyen bir kulenin duvarları, mızrakların uçlarına geçirilmiş kesik başların sergilenmesi için ayrılmıştır. Tabja isimli bu kulede kesik başları gören seyyahlar şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. Resim IV⁸⁸.

Baş kesmek, toplumda itibar kazanılmasının en önemli göstergelerinden birisi olmuştur. Müslüman köylere karşı yapılan bir yağmanın neticesinde Karadağlı gencin kesik başı annesine sunması, yiğitçe başarının bir işareti olarak görülmüştür⁸⁹.

Kesik başın Karadağlılar için anlamı şu şekilde açıklanmıştır. “...Kesik baş, Karadağlı için en büyük övgü ve sevinç kaynağıydı. O kafanın alınmasını en yüce ve manevi teselli olarak-mitsel, tarihte ve yaşamın çıplak mücadelesinde doğmuş bir şey olarak görüyordu. Kopuk baş için bir üzüntü duymazdı; duyması gereken üzüntü onun canlı halindeydi; bu haline ancak saygı ve merak duyardı. Onu yıkar, tarar ve tuzlardı. Her şeyden evvel o bir insan kafasıydı ve insanın en yüksek faziletlerinin nişanıydı. Karadağlılar, kafaları, Türkler gibi düşmanlarını korkutmak için değil fakat umumi bir

⁸⁸ Wilkinson, Gardner Sir J. F.R.S. a.g.e, s.505. Margulis, a.g.e. s.71-72.

⁸⁹ Zdenko, a.g.e. s.126.

övgü ve kabul için sergilerdi. Bir kişinin aldığı kafaların sayısı hatırlanıp sayılır ve bir mezar taşına işaretlenirdi... Bir yabancıya barbarlık olarak görülen bir şey Karadağlı için savaşın şiirselliği idi... ”⁹⁰.

Kafaları alarak onları bir savaş ganimeti olarak göstermek, Karadağlılara, çarpışmalarda psikolojik bir avantaj sağlıyordu. Nitekim bu uygulama, Napolyon ordularıyla 1806 yılında Hersek Novi’de meydana gelen savaşta Fransız askerlerini dehşete düşürmüş ve birliklerin moralini bozmuştur⁹¹. Müteakiben 1807 yılında Fransız General Marmont, Ladika I. Peter’e, Karadağlılar vahşi ve insanlık dışı yabaniler ve barbarlar gibi baş kesiyorlar, şeklinde serzenişte bulunmuştur⁹².

Aynı şekilde 1840 yılında Karadağlılar ile Avusturya sınır birlikleri arasındaki çatışmalarda Avusturyalı esirlerin başlarının kesilmesi, zamanın düzenli birliklerinin muharebe gücünü önemli ölçüde azaltmıştır⁹³.

Kafa kesme kadar, kişinin başını kaybetmemesi de önemli görülmüştür. Düşmanlarının eline geçeceği düşünülen yaralı arkadaşlarının başları kesilerek yanlarında götürülmüştür. 1806 yılındaki Napolyon savaşlarında yaralanan bir Rus askerinin yanına giden Karadağlı, Rus askerine “...sen cesur bir savaşçısın, senin başını keseceğim, haç çıkar...” diye söylemesi üzerine Rus asker yaralı olduğu halde yerinden kalkarak birliğine dönmüştür⁹⁴.

Bahse konu geleneğin kaldırılması için çabalar başlangıçta Karadağlıların savunma ve savaşçı kişiliklerini önleyeceği gerekçesiyle reddedilmiş, ancak merkezi otoritenin güçlenmesini müteakip II. Danilo’nun almış olduğu sert tedbirlerle resmi olarak kaldırılmıştır. II. Danilo, bu kapsamda Tabja kulesini yıktırmış ve kafa kesenlere şiddetli cezai tedbirler getirmiştir. Resmi olarak kaldırılmasına rağmen Karadağlılar, I. Dünya Savaşında dahi bu alışkanlıklarını sürdürmüşlerdir⁹⁵.

Kafa kesme alışkanlıklarını terk etmeye zorlanan Karadağlılar, bu sefer burun, dudak ve kulak kesmeye başlamışlardır⁹⁶. 1858 yılında yapılan Grahova savaşında

⁹⁰ **Jelavich, Barbara**, *Balkan Tarihi XVII. ve XIX. Yüzyıllar Cilt I*, Çev. İhsan DURDU, Haşim KOÇ, Gülçin KOÇ, Küre Yayınları, İstanbul, Ekim 2006, 1. Baskı, s.257.

⁹¹ **Boehm**, a.g.e. s.34.

⁹² **Vaclik**, a.g.e. s.33.

⁹³ **Margilus**, a.g.e. s.103.

⁹⁴ **The Review or Critical Journal**, *Montenegro(Karadağ)*, vol. CIX, (Cilt. 109) Jan-Aug. 1859, s.480.

⁹⁵ **Roberts**, a.g.e. s..204.

⁹⁶ **Verloop M.C.** *Le Royaume du Montenegro* (Karadağ Krallığı), Berger Levrault Editeurs, Paris, 1911, s.31.

Karadağlıların eline düşen askerlerimize yapılan muameleyi Ali Paşa, beş büyük devlet temsilcilerine şu şekilde bildirmiştir:

“...Grakova vak'ay-ı mükedderesinden sonra ötede beride Dağlıların eline düşen neferat-ı askeriyemiz hakkında icra olunmuş gaddarlıkların şu biçarelerin üzerinde bir eser-i daimisi kalmıştır ve giriftar oldukları işkencelerden tahlis-i can edebilenler Çanakkalesinde hastahanelerde bulunup, biçarelerin azaları o derece suret-i menfurede katı cüda kılınmıştır ki, bunları Dersaadet'e celbetmiye veyahut memleketlerine göndermeye cesaret edemiyoruz. Bir de Millet-i İslamiye aleyhinde yazılan kâffe-i müfteriyatı kemal-i memnuniyetle kabul eden ve Türkler tarafından katl-i nefis vukuuna külli yevm havadis ihtira eyliyen gazetelerin mürettepleri kimler ise birtakım harekât-ı vahşiyane aleyhine bir kelime takbih bulamadıkları bir esef-i azim ile müşahede olunmaktadır...”⁹⁷.

Ali Paşa'nın da ifade ettiği gibi bahse konu bu vahşetten Avrupa gazetelerinde hiç bahsedilmemiş olması, Türklere ve Müslümanlara uygulandığı sürece hoş görüldüğü anlamına gelmektedir. Nitekim konu uluslararası sahada görüşüldüğünde Fransa, Karadağ'ın daha henüz gelişmemiş bir medeniyet olması nedeniyle bu şekildeki vahşiliklerin normal karşılanması gerektiğini söylemiştir⁹⁸.

1.3.1.3.3. Yağma ve Talan

Bölgenin tarıma elverişli olamaması, koşulların elverişsizliği ve aşiret yapısının ortaya çıkardığı değerler sonucu, Karadağlılar sık sık kıtlık ile karşı karşıya kalmışlardır. Bunu bertaraf etmek için erkekler çoğunlukla Türklerin yaşadığı bölgelere yağmaya gitmişlerdir⁹⁹. İhtiyaçların karşılanması yanında yağma, aynı zamanda erkekliğin sınanması, ün, şan ve şeref kazanılması maksadıyla da yapılmıştır.

Zaman içinde yağma ve talan önemli bir gelir kapısı olmuştur. Aşiret için yağma iyi düzenlenmiş bir ticaret yöntemi olarak görülmüş, bu yolla Kuci aşireti önemli miktarda gelir elde ederek yağmayı meslekleri haline getirmiştir. Karadağlı biri, ziyaretçinin birine safça şöyle diyordu *“...Eğer Türkler olmasaydı, nasıl yaşayabilirdik bilemiyorum...”*¹⁰⁰.

⁹⁷ Karal, a.g.e. Cilt VI, s. 75.

⁹⁸ Boyar, Ebru, *Ottomans, Turks and The Balkans* (Osmanlılar, Türkler ve Balkanlar), Tauris Academic Studies, Londra&New York, 2007, s.74.

⁹⁹ Castellan, a.g.e. s.314- 315, Ergirili a. g. e. Varak 4a.

¹⁰⁰ Palairret, a.g.e. s.170- 172.

Balkan tarihçileri genelde yağma yapan bu eşkıya gruplarını hayduk, hayduci, hajduks, uskoks adı altında kahraman ve özgürlük savaşçısı olarak tanımlama yoluna gitmişlerdir. Ancak, baskın ve yağmalarda hedef olarak sadece Müslüman bölgeleri alınmamış, ganimet elde edilebilecek diğer yerler de seçilebilmiştir¹⁰¹. Bu kapsamda baskın ve talanın; **din, özgürlük gibi ulvi erdemler** için değil, büyük oranda **servet edinme amacı** ile yapıldığını ifade etmek mümkündür.

Nitekim Avusturya’da yayımlanan Ost Deutsche Post gazetesinin 5 Mart 1858 tarihli yazısında Karadağ; “... *Herkesin bir diğerinin sahip olduğu şeyde gözü olan ve onu elde etmek adına karşısındakini doğal düşmanı varsaydığı bir yer...*”¹⁰², yine başka bir arşiv belgesinde, tarım ve hayvancılıkla geçinmeyi beceremedikleri için yağma ve talan yaptıklarından bahisle Karadağlılar “...*haydut ve soyguncu...*” olarak tanımlanmıştır¹⁰³.

Karadağ’ı ziyaret eden bir seyyahın şahit olduğu olay, yapılan baskınların halkın gözündeki anlamını açıkça ortaya koymaktadır. Şöyle ki; birbirinden nefret eden iki Karadağlı tartışırken biri diğerine “...*Sen hiçbir zaman hırsızdan başka bir şey değildin...*” demesi üzerine diğeri “...*Evet, bir hırsızım ve çok da başarılıyım. Kim bilir kaç kez sınırın öte tarafına geçerek Türklerin tahılını ve koyunlarını çaldım, aynı zamanda at çaldığım da olmuştur, fakat sen hiçbir zaman hırsız olabilecek cesarete sahip olmadın...*” şeklinde karşılık vermiştir¹⁰⁴.

Osmanlılar ile yapılan mücadele, Karadağlılara bu alanda önemli fırsatlar vermiş, ayrıca yaptıkları vahşiliğin mazur görülmesini de sağlamıştır.

Bağımsızlığını kazandığı 1878 yılından sonra baskın ve yağma faaliyetlerinde nispi olarak azalma görülmüş olmasına rağmen, Balkan savaşları süresince cepheden topladığı ganimetten iki büklüm olmuş halde ülkesine dönen birçok Karadağlı asker ve kadın görülmüştür. 1991 yılında Yugoslavya’nın dağılması esnasında Karadağlılar tarafından Dubrovnik havaalanındaki gümrüksüz mal satan dükkânların yağmalanması ise ne kadar zaman geçerse geçsin toplumsal alışkanlıkların kolayca değişmeyeceğini en açık bir şekilde göstermiştir¹⁰⁵.

¹⁰¹ Margulis, a.g.e. s.24-25.

¹⁰² FO 421/11, Nu: 12. FO 881/868 Nu:207.

¹⁰³ FO 424/26, Nu: 499.

¹⁰⁴ Frilley, a.g.e. s.143.

¹⁰⁵ Palairot, a.g.e. s.172.

1.3.1.3.4. Türk Düşmanlığı

Karadağlılar inançları gereği, Müslümanları yani Türkleri en küçük uygarlığa bile sahip olmayan varlıklar olarak görmüş ve yok edilmesi ile cennetin kapılarının ardına kadar açılacağına inanmışlardır¹⁰⁶. Refah ve lüksten uzak bin bir zorlukla hayatını idame ettiren Karadağlı gençler için bu sefilliğe katlanılmasının nedeni, Müslümanlara karşı duyulan nefret olmuştur. Her türlü ritüellerinde bu düşmanlığın izlerini görmek mümkündür. Örneğin şerefe kadeh kaldırırken şu sözler söylenmektedir: “...bugün burada sizin sağlığınıza kadeh kaldırıyorum, ama umarım bunu gelecek sene başka bir Türk yerleşim yerinde yapabilirim...”¹⁰⁷.

Karadağlıların ruh halini tanımlayan, bugün bile Sırpların klasik eserleri arasında gösterilen ve 1702 yılında Karadağ’da yaşayan Türklerin katliamını anlatan Dağ Çelenk’i (Gorski Vjenac; Mountain Wreath) adlı eser, bahse konu düşmanlığın yazılı kanıtı olarak görülmektedir.

“...Al giysili şeytanı gör,
O iki kılıçlı ve iki başlı,
Kâfir Türklerin torunları, kuranlarıyla,
Peşlerinde lanetlenmiş dönek ordusuyla,
Çekirge sürüsü gibi, tüm dünyayı yok ettiler,

Türkler dizlerinin üzerine çökene kadar,
Birçok Türk kadını karalar giyecek,
Mücadelemiz sona ermemeli,
Türkler yok olana kadar veya biz...”

Yaklaşık 2900 mısradan oluşan eser, baştan sona kadar, dini motiflerle süslenen Türk düşmanlığından bahsetmektedir¹⁰⁸.

¹⁰⁶ FO 424/26, Nu: 961, **Texier, Edmond**, *Les Hommes de la Guerre d'Orient le Prince de Montenegro*, (Doğunun Savaşçı Adamı, Karadağ Prensi), Librairie d'Alphonse Taride Galerie de l'Odéon, Paris, 1854, sV.

¹⁰⁷ **Frilley**, a.g.e. s.186.

¹⁰⁸ The Dragon see, with seven mantles red
Wielding two swords and crownèd with two crowns;
Great-grandchild of the faithless Turk, with Koran!
Behind him hordes of that accursèd breed,
That they may devastate the whole wide earth,

Günlük yaşamlarının her alanında Türk düşmanlığı ve bununla alakalı aşağılayıcı söz ve anekdotları bulmak mümkün olmaktadır. Milovan Djilas, Stalin ile Konuşmalar adlı eserinde Türkler ile ilgili şu anekdotu kullanmıştır. “...*Nadir olan ateşkes halinin birinde Karadağlı ile bir Türk sohbet ediyordu: Türk, Karadağlıların neden sürekli savaş ettiklerini sorduğunda, Karadağlı, çok fakir olduklarından ganimet için savaştıklarını söylemiş, aynı soruya Türk ise şan ve şeref için diye söylediğinde, Karadağlı, herkes eksik olan şey için savaşır demiş...*”.

Türk düşmanlığı, Karadağ birlik ve beraberliğinin geliştirilmesinde Vladikalar tarafından etkin olarak kullanılmış, düşmanlık adeta toplumda çimento vazifesini görmüştür. Bu durumdan ziyadesi ile Avrupa’nın güçlü ülkeleri de faydalanmış, Osmanlı Devleti ile her savaşlarında, Karadağ, müracaat ettikleri başlıca yer olmuştur¹⁰⁹.

1.3.1.4. Askeri Nitelik

Karadağlılar, ülkelerinin coğrafi koşulları ve toplumsal yapıları gereği sürekli mücadele halinde olduklarından, silahları hayat tarzlarının bir parçası olmuştur. Tabanca, tüfek, süngü ve mühimmat sürekli yanlarında bulunur¹¹⁰, boş vakitlerinde atış talimleri yaparak eğlenirlerdi¹¹¹. Karadağlılar için “...*Silahsız bir insan özgürlüğü olmayan bir insan...*” dır. Aynı şekilde silahlarının elinden alınmasını, kardeşlerinin kendilerinden koparılması ile eş tutmuşlardır¹¹².

Karadağ, seferberliğini tamamlayıp 20.000–25.000 askeri, tehdit bölgesinde kısa sürede toparlayabilmektedir¹¹³. Düzenli bir askeri alma sistemi ve birlik bütünlüğü

As locusts pestilent lay waste the fields!

Before the Turks have brought such to their knee,
Sure many a Turkish wife shall wear deep black;
And to this struggle no end shall ever be,
Until the Turk has disappeared - or we!

Nyegosh, Bishop of Montenegro, Nyegosh Karadağ’ın Vladikası, The Mountain Wreath, Dağ Çelenk’i, İngilizceye çeviren, James W. Wiles, Originally published in 1930 by George Allen & Unwin, Ltd., London.

¹⁰⁹ **Yılmazçelik İbrahim ve Özdem Ali Gökçen**, *Düvel-i Muazzamanın Karadağ üzerinden Osmanlı Devletiyle Mücadeleleri ve Bunun Günümüze Yansımaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, “Berlin Konferansı’ndan Günümüze Büyük Güçler ve Türkiye” konulu, I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, İzmir, 12-14 Ekim 2011.

¹¹⁰ **Coquelle**, a.g.e. s..7.

¹¹¹ **Krasinski**, a.g.e. s..45- 49.

¹¹² **Wyon**, a.g.e. s..68.

¹¹³ **Ergirili**, a. g. e. Varak 4a.

bulunmamasına rağmen genelde 43 yıl gibi uzun bir sürede muvazzaflık hizmeti uygulanmaktadır¹¹⁴.

Savaş ilanı, lojistik yığınak gibi hususlar Karadağlılar için önem arz etmemektedir. Silahını, mühimmatını, bir parça ekmek, peynir ve içecekten oluşan erzakını alan savaşçı, süratle istenilen yere intikal edebilmektedir¹¹⁵. Zorluklar ve yokluklarla yoğrulmuş olan bu insanlar, uzun mesafeli intikalleri kolayca tamamlayabilmekte¹¹⁶, uzun süre açlığa ve susuzluğa karşı mukavemet gösterebilmekteydiler¹¹⁷.

Askerlerin üniforması bulunmamaktadır, her askerin kendi elbisesi ve iki çift sandalet tüm kıyafetini oluşturmaktadır. Çadır, kampet, tulum vb. kullanılmadığından bunları taşıyacak ilave bir ulaştırma sistemine ihtiyaçları bulunmamaktadır. Olumsuz hava şartlarında **strouka**¹¹⁸ adı verilen uzun şal gibi beze sarılarak korunur ve onların üzerinde uyurlardı. Resim V¹¹⁹.

¹¹⁴ **Kolağası Mehmed Esad**, *Sırp ve Karadağ Orduları*, Osman Senayi, Şirket-i Mertebiye Matbaası, İstanbul, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar, Yer Nu:1956 SA 160, 1324.

¹¹⁵ **Kaptan**, a.g.e. s.1.

¹¹⁶ **Perovic**, a.g.e. s.28.

¹¹⁷ **Towle**, a.g.e. s.8-9.

¹¹⁸ Strouka: İki metre uzunluğunda ve seksen cm. genişliğinde, kadın ve erkeklerin kullandığı boyun bağıdır. Soğuktan, rüzgârdan ve yağmurdan koruduğu gibi yastık, alta serilen örtü ya da pike vb. görevler de görmektedir. **Frilley**, a.g.e. s.162-163.

¹¹⁹ Karadağlı bir savaşçı. **Sommiers, L. C. Villa De Colonel**, *Voyage Historique et Politique au Montenegro* (Karadağ'ın Politik Tarihi), Paris, 1820, s.50.

Kendinden üstün kuvvet ile açık arazide karşılaşmaz, bu kuvveti dağlık alanlara çekerek, pusuya düşürmeye çalışır, düşmanlarının mahkûmda olmasından faydalanarak, kaya, taş parçaları yuvarlar, psikolojik üstünlüğü sağlar sağlamaz doğrudan hücum ederlerdi¹²⁰. Zayıf düşman kuvvetlerini ise avantajlı bir bölgeden doğrudan taarruz ederek, imha etmeye çalışırlardı¹²¹.

Fiziksel güçlerine dayanan, arazi şartlarından azami derecede istifade eden Karadağ birliklerinin en büyük dezavantajı, düzenli birlik disiplininin mahrum oluşları ve lojistik imkânsızlıklar nedeniyle uzun süreli bir harekâtı sürdürme imkan ve kabiliyetlerinin sınırlı oluşu görülmektedir.

1.3.1.5. Evler

Karadağ'da ev inşasında güvenlik ve tarım alanlarının kullanılması başlıca dikkat edilen iki husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik maksadıyla evler genellikle dağların ulaşılması zor doruklarına veya saldırı halinde kaçabilecekleri dağların yamaçlarına inşa edilmiştir. Ayrıca verimli toprağın az olması nedeniyle evlerin hemen ekim yapılabilecek alanlara yakın yerlerde kurulmasına özen gösterilmiştir¹²².

Evler daha çok kulübeyi andırmaktadır. Yapının iskeleti; dört büyük kazık arasına atılan kirişler, bunların arasına üst üste taş konarak oluşturulan duvarlar ve çerçöpten oluşan çatıdan ibarettir¹²³. Evin zemini, evin kurulmuş olduğu toprak olup üzerine herhangi bir örtü serilmemektedir.

Evin iç görünüşü de en az dış görünüşü kadar kötü durumdadır. Genellikle tek gözden oluşan bu evler, aynı zamanda mutfak, yatak odası, ambar ve ahır olarak kullanılmaktadır. Birçok işlevi olan bu tek göz evin ortasında genellikle yanar durumda olan ya da dumanlar çıkaran bir ocak bulunmakta, bu ocağın üstüne ise her tür yemeğin pişirildiği bir kazan konulmaktadır¹²⁴.

Başkentte bulunan ve Avrupa mimarisine benzetilmeye çalışılan az sayıdaki yapı haricinde Karadağ'daki evlerin hiçbirinde baca bulunmamaktadır. Sabahtan akşama ve

¹²⁰ Denton, a.g.e. s.90-108, Cooke W.S, *The Ottoman Empire and its Tributay State* (Exceping Egypt), With sketch of Greece, (Osmanlı İmparatorluğu ve Ona bağlı Eyaletler (Mısır Hariç), Yunanistan Haritasıyla), Amsterdam, 1968, s.171.

¹²¹ Towle, a.g.e. s.8-10.

¹²² Denton, a.g.e. s.36- 59. Roberts, a.g.e. s.191. Krasinski, a.g.e. s.3.

¹²³ FO 421/11, Nu:207. FO 881/868 Nu:523.

¹²⁴ Sloane, a.g.e. s.76. Frilley a.g.e. s.180-184. Ergirili, a.g.e. Varak:9b. Verloop, a.g.e. s.23.

geceden sabaha kadar sürekli olarak yanan ocaktan çıkan duman, bu tek göz odadan hiç çıkmadan içeri dolmakta; mobilyalarda, duvarlarda ve kirişlerde kalın bir is bırakarak çerçöpten yapılmış çatı aralıklarından dışarı sızmaktadır. Ev halkı, evin daha çok üst bölümlerinde yoğunlaşan dumandan etkilenmemek için ocağın çevresinde çömelerek, dumandan korunmaya çalışmaktadırlar. Ancak, her ne kadar tedbir almaya çalışılmış olsa da, duman birçok göz ve solunum hastalıklarına neden olmuştur¹²⁵.

Köyler, yukarıda bahsedilen 10- 15 adet evin birleşmesinden oluşmuştur. Karadağ'ın başlıca şehirlerinden birisi başkentleri Çetine'dir. Çetine, 40-50 evden oluşmakta, ancak bunlardan iki üç adedi dışında diğerleri kulübeden farksız durumdadır¹²⁶.

1.3.2. Aşiretler

Karadağlılar, aşiret/oymak¹²⁷ toplumu olarak görülmektedir. Hatta 1980 yılına kadar bölgede inceleme yapan araştırmacılara göre Karadağlılar günümüzde dahi aşiret yaşamı sürdüren çok az sayıdaki halklardan birisi olarak tanımlanmıştır¹²⁸.

Aşiretler, esas olarak coğrafi ve ekonomik çerçevede, kendi kendini yöneten, yerel sosyal toplumların şeklini alarak XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyılın ilk yarısında oluşmuştur¹²⁹. Aşiretlerin kendine özgü gelenekleri, sosyal yaşamları, kurum ve kuralları bulunmaktadır.

Aşiretler, birden çok Kabile/ Klan/ Boy'dan¹³⁰ oluşmaktadır. Kabile/ Klan/ Boy; sahip olunan alanları diğer aşiretlere karşı korur, kendi klanları arasındaki barışı sağlar, savaş veya barış hakkında kararlar alır ve dış siyasi gruplarla siyasi anlaşmalar yapabilir. Bu dış siyasi gruplar, diğer Karadağ ve Arnavut aşiretleri olduğu gibi, devletler de olmuştur¹³¹.

¹²⁵ Frilley a.g.e. s.182. Towle, a.g.e. 37-40. Verloop, a.g.e. s.8.

¹²⁶ FO 421/11 Nu207. FO 881/868 Nu:523.

¹²⁷ Kaynak kitabında "Pleme/Tribe" olarak belirtilmiş, Türkçeye "Aşiret/Oymak" olarak çevrilmiştir. Aşiret/Oymak; Dil ve kültür yönünden büyük bir türdeşlik gösteren, birçok boydan oluşan, yapısındaki aileler arasında toplum, ekonomi, din, kan veya evlilik bağları bulunan göçebe veya yerleşik nitelikteki topluluk olarak tanımlanmıştır (TDK Türkçe sözlük, 1998, s.153).

¹²⁸ Zdenko, a.g.e. s.6-11, 59-64, Boehm, a.g.e. s.5.

¹²⁹ Rastoder, a.g.m. s.112- 113.

¹³⁰ Kaynak kitabında "Brastvo" olarak belirtilmiş, Türkçeye "Kabile/Klan/Boy" olarak çevrilmiştir. Kabile/Klan/Boy; Ortak bir atadan türediklerine, birbirleriyle kan akrabalığı bulunduğu inancına inanarak evlenmeyen, toplumsal ve ekonomik ilişkilerinde anaerkil, ataerkil anlayışı uygulayan geleneksel topluluk olarak tanımlanmıştır (TDK Türkçe sözlük, 1998, s: 335).

¹³¹ Boehm, a.g.e. s.91- 92.

Kabile/ Klan/ Boy ise herhangi bir yerdeki birkaç soy/sülale/ hane halkı/ evden; yüzlerce adedine kadar birleşmesi ile oluşmuştur. Kabileler genelde toplumsal ve siyasi özerk bir yapı özelliğini göstermekte, aynı soyadına, aynı ahlaki değerlere sahip ve aynı kan davasını güden askeri birim olarak da karşımıza çıkabilmektedir¹³².

Konuşma dilinde aşiret ile kabile arasında fark yok gibi biri diğerinin yerine kullanılabilir. Ancak gerçekte aşiret ve kabile arasında kesin sınırlar mevcuttur. Şöyle ki; kabile üyeleri aynı soyadını taşıdıklarından, soyadına bakıldığında kimin hangi kabile'ye ait olduğu kolayca belirlenebilmektedir. Örneğin II. Peter Petroviç Njegos, Njegos aşiretinin Petroviç kabilesinden gelmektedir. Ancak aşiret içinde farklı kabileler bulunduğundan bir aşiret içinde farklı soyadlarına sahip aşiret mensupları da bulunabilmektedir.

Ayrıca bu durum kabile üyelerinin tamamının bir aşiret içinde oldukları anlamına gelmemektedir. Coğrafi şartlar gereği, kabileler birden fazla aşirete bağlı olabilirlerdi. Örneğin Petroviç Kabilesi'nin bir kısım üyeleri Njegos'i aşiretine bağlı iken (bunlara Petroviç- Njegos denilirdi), başka aşiretler içinde de Petroviç Kabilesinden kimseleri bulmak mümkün olabilmektedir¹³³.

Karadağ toplumunun temel birimi soy/sülale/hane halkı/ev olarak çevrilen "Kuca"¹³⁴ idi. Aşiret yaşam tarzında Kuca, iktisadi dayanışmanın temelini oluşturmuştur. Kuca üyeleri en fazla 30 ya da 40 kişiden oluşmuş ve kendisine ait olan kışlık ve yazlık olarak kullandıkları alanlarda yaşamışlardır¹³⁵.

Sosyal yaşam ile ilgili bir sorun bir başkasını etkilemiyorsa, hane halkı veya kabile tarafından çözülür, ancak birisini öldürmek, sürgüne göndermek gibi ağır cezai yaptırımları içeriyor veya genel hususları ihtiva ediyorsa, Aşiretler karar vermek zorunda kalmıştır¹³⁶.

Aşiretler arasında belirgin bir düzeyde birbirini destekleme söz konusu ise de, bu destek menfaat üzerine kurulmuş, milli bir dayanışma ve milli bir kimlik oluşumu

¹³² Malesevic Sinisa, Uzelac Gordana, *A Nation-State Without The Nation? (Milleti olmayan devlet) The trajectories of nation-formation in Montenegro, Nations and Nationalism* 13, 2007, s.700. Morrison, a.g.e. s.19.

¹³³ Zdenko, a.g.e. s.11- 13.

¹³⁴ Kaynak kitabında "Kuca" olarak belirtilmiş, Türkçeye "soy/ sülale/ hane halkı/ ev" olarak çevrilmiştir. Soy/ Sülale/ Hane Halkı/ Ev; Bir atadan gelen kimseler olarak tanımlanmıştır. (TDK Türkçe sözlük, 1998, s: 2016).

¹³⁵ Zdenko, a.g.e. s.6- 11, 59- 64.

¹³⁶ Boehm, a.g.e. s.68-69.

açısından uzun yıllar bir anlam ifade edememiştir¹³⁷. Ancak merkezi hükümet, kurum ve kurallarının yaygınlaşması ile XIX. Yüzyıl başlarından itibaren aşiretlerin birbirlerine verdikleri desteğe başka anlamlar da yüklenmeye başlanmıştır.

Karadağ aşiretleri, Eski Karadağ aşiretleri ve Brda aşiretleri olarak iki genel bölüme ayrılmıştır. Resim VI¹³⁸.

Eski Karadağ aşiretleri, Osmanlı Devleti'nce belirlenen ve “**nahiye**” diye isimlendirilen, 4 bölgeye ayrılmıştır. Her bir nahiye içindeki aşiret ve klanlar aşağıdadır¹³⁹.

Kattunska nahiyesinin aşiretleri şunlardır: Çetine, Njegosi, Ceklici, Bjelici, Cuce, OZRINCI(Krevo), Pjesivci, Zagorac ve Komani aşiretleri.

Liessanska nahiyesi, Liessanska aşiretinden oluşmaktadır.

Rietska nahiyesi; Kosijeri, Dobrskoselo, Ceklin, Ljubotin ve Gradani aşiretlerinden oluşmaktadır.

¹³⁷ Morrison, a.g.e. s.20.

¹³⁸ <http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/Montenegro/Montenegro.htm>

¹³⁹ Zdenko, a.g.e. s.365- 435.

Tzermnitska nahiyesi ise, Podgor, Dupilo, Brceli, Sotonici, Gluhi Do, Limljani, Boljevici aşiretlerinden oluşmaktadır. Toplamda eski Karadağ bölgesinde 22 aşiret, 718 kabile ve 7774 hane halkı bulunmaktadır.

Kattunska nahiyesi'nin aşiretleri, Osmanlı Devleti ile mücadelede merkezi rol oynamış, diğer aşiretler zaman zaman kendi çıkarları doğrultusunda davranabildikleri halde bahse konu bu aşiretler bağımsızlıklarından ödün vermemişlerdir. Bu aşiretlerin Karadağ'ı Türk baskısından kurtarmak amacıyla bitip tükendiği ifade edilmektedir¹⁴⁰.

Brda bölgesinde ise Bielopavlichi, Kuci, Bratnozici, Piperi, Rouca, Moratska ve Vasojevici olmak üzere toplam 7 aşiret bulunmaktadır¹⁴¹:

Bielopavlichi aşireti, Vrazegrmci, Martinici, Pavkovici ve Petrusinovici kabilelerinden; Piperi aşireti; Crnci, Stijena ve Durkovici kabilelerinden; Moratska aşireti, üst ve alt (Gornja ve Donja) olarak iki bölümden; Vasojevici aşireti ise Konovi'ye kadar (dokonski) ve Komovi üstü şeklinde iki bölümden oluşmuştur.

Bunlara ilave olarak Karadağ'ın kıyı bölgelerinde bulunan aşiretler ise Grbalj, Pastrovici, Brajici, Maine ve Pobori'dir¹⁴².

Hersek aşiretleri, XIX. yüzyıldaki Hersek bölgesinde ve bugünkü Karadağ'ın kuzey ve kuzey batı bölgelerinde bulunmaktadır. Bunlar: Drobnjaci (Jezera ile birlikte), Uskoci, Piva, Saranci, Niksici, Banjani, Grahova, Krivosije, Trebjesani, Bileca, Gačko, Ljubibratici, Zupa, Rudinjani, Prijedojevici ve Malesevcı aşiretleridir¹⁴³. Hersek aşiretlerinin, Karadağ'da bulunan aşiretlerle yakın akrabalık ilişkileri olduğundan, Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan isyanlarda birbirlerini desteklemişlerdir¹⁴⁴.

Arnavutluk'un Karadağ sınırına yakın bölgelerinde; Hoti, Klimenti, Kastrati ve Skrelji aşiretleri bulunurken, sınırından uzakta Mirditi gibi birçok aşiret yerleşmiş durumdadır¹⁴⁵.

* Aşiret ve Kabilelerin mevcudiyeti, Duşan'ın Sırp İmparatorluğu öncesine kadar gidebilmektedir.

¹⁴⁰ Morrison, a.g.e. s.22.

¹⁴¹ Zdenko, a.g.e. s.385- 397.

¹⁴² Zdenko, a.g.e. s.385- 397

¹⁴³ Zdenko, a.g.e. s.59- 62.

¹⁴⁴ Şentürk, M. Hüdayi, *Tuna Vilâyetinin Teşkiline, Karadağ ve Hersek Vukuatına (1861) Dair Cevdet Paşa Tarafından Kaleme Alınan Lâyiha*, Ankara, 1996, s: 733- 734.

¹⁴⁵ Zdenko, a.g.e. s.385- 397

* Diğer bazı aşiretlerin ise XIV ve XV. yüzyılda var oldukları arşiv kaynakları ile tespit edilebilmiştir.

* Bazı aşiretlerin kökeni Slav öncesi zamana dayanabilmektedir. Çünkü Kuci, Bratnozici, Sotonici, Pastrovici gibi isimlerin Vlah ve Arnavut orijinininden geldiği düşünülmektedir. Benzer şekilde Kattunska nahiyesindeki Komani aşiretinin, Makedonya'ya kadar yayıldıkları bilinen Kuman-Koman Türklerinden oldukları iddia edilmektedir¹⁴⁶.

* Zeta gibi ana nehir kolları üzerinde yerleşmiş olan aşiretlerin dışında, daha çok dağlık bölgelerde konuşlanan aşiretlerin Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'ı fethini müteakip bölgeye geldikleri düşünülmektedir. Yeni gelen bu aşiretlerin bazıları eskiden kalanlarla evlilik yolu ile bağ kurarak, eski aşiret isimlerini kullanmışlardır.

* Sırp Ortaçağ devletlerinin Karadağ, Hersek ve Arnavutluk'taki aşiretleri ortadan kaldırması, Osmanlı Devleti'nin bu bölgeleri işgali ile engellenmiş, bir bakıma aşiretlerin ömrünün uzamasına katkıda bulunmuştur.

* Osmanlı Devleti'nin bölgede uygulamaya soktuğu merkezi yönetim sisteminden kaçan aşiretlerin gelmesiyle, aşiret yaşamı tekrar canlanmaya başlamıştır.

* Karadağ ve Hersek'te bulunan aşiretler, aynı kan bağına sahip olmaktan öte, farklılıklarını bir potada eriterek ortak kültür geliştirmişlerdir¹⁴⁷.

Böylesine sınırlı imkânlar sunan coğrafyadaki parçalı toplumsal yapıda, kaynakların kullanımı konusunda sık sık aşiret içi çatışmalar yaşanmış, nadir de olsa aşiretlerin karıştığı büyük ölçekli savaşlar olmuştur. Aşiretler arasında oluşan güç dengesi, genelde aşiretler arası mücadelenin sınırlı bir şekilde olmasını sağlamış ve kısa sürede sonuçlanmasına katkıda bulunmuştur¹⁴⁸.

Geleneksel aşiret yaşantısının göze çarpan cesaret, kan davası, şeref ve özgürlük gibi değerleri, Karadağlılar için de önem arz etmiştir. Ancak bahse konu bu değerler sadece bireyler için değil, aynı zamanda kabileleri de etkilemiştir¹⁴⁹.

Ayrıca, aşiret yaşam ve kurallarından kaynaklanan manevi değerlerin ön plana çıkması, kan davasını Karadağ yaşantısının önemli bir parçası haline getirmiştir. Öyle

¹⁴⁶ Karatay, a.g.e. s.368.

¹⁴⁷ Zdenko, a.g.e. s.63.

¹⁴⁸ Boehm, a.g.e. s.166-167.

¹⁴⁹ Boehm, a.g.e. s.41- 46.

ki; kafa kesme, baskın, talan ile birlikte kan davasını içeren gelenekler, **iktidarın merkezileşmesinin önündeki en önemli engeller** olmuştur¹⁵⁰.

Aşiretler Osmanlı hâkimiyetinin sağlandığı 1496 yılına kadar, arazi şartları ve toplumsal yapıları nedeniyle; Bizans döneminde “yarı bağımsız”, kısmen özgür halde, fakat sürekli merkezi otorite ile mücadele halinde, Duşan’ın Büyük Sırp İmparatorluğu döneminde ise Sırp prenslerin hâkimiyetinde yarı özerk bir durumda bulunmuşlardır. Özellikle Bizans döneminde bölge, merkezi hükümete karşı bir direniş merkezi haline gelmiştir¹⁵¹.

1.4. İdari Taksimat ve İdari Teşkilat

1.4.1. İdari Taksimat

Karadağ’ın Avusturya İmparatorluğu, Hersek ve İşkodra sancakları vasıtasıyla Osmanlı İmparatorluğu ile sınır komşusu olduğu¹⁵², Eski Karadağ ile Brda bölgesinden oluştuğu yukarıda açıklanmıştır. Ayrıca coğrafi şartların şekillendirdiği aşiretlerden oluşan parçalı toplum yapısına sahip Karadağ’da; eski Karadağ bölgesinde 22, Brda bölgesinde 7 ve Adriyatik Denizi kıyısında 2 olmak üzere toplam 31 aşiretin nispeten bağımsız bir şekilde hareket ettiklerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde ise Osmanlı egemenliğine girdiği tarihten itibaren Karadağ’da oluşan idari yapılanma incelenecektir.

Osmanlı ordusunun 1479 tarihinde İşkodra’yı fethi¹⁵³ ile birlikte Eski Karadağ ve Zeta Nehri yatağı bölgesi kademeli olarak ele geçirilmeye başlanmış ve Karadağ’ın fethi, son yönetici olan Ivan Crnagoviç’in Karadağ’ı terk etmesini müteakip 1496 yılında tamamlanmıştır. Eski Karadağ toprakları, Has, Tımar ve Zeamet olarak, İskenderiye (İşkodra) sancağına bağlanmıştır¹⁵⁴.

Karadağ, müstakil sancak olarak 1513 yılında Crnagoviç İskender Bey’in Sancak Beyliğinde yeniden yapılandırılmış, 1529 tarihinde İskender Bey’in vefatı üzerine yine İskenderiye Sancağı’na bağlanmıştır. XVI. yüzyıl içinde birkaç yıl daha

¹⁵⁰ Margulis, a.g.e. s.20-30.

¹⁵¹ Roberts, a.g.e. s.56.

¹⁵² Akbal, Fazla, 1831 tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus, Belleten, Cilt XV, Ekim 1951, Sayı 60, s.619–620.

¹⁵³ Turan, Şerafettin, İBN Kemal, Tevârih-i Al-i Osman VII. Defter, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.459.

¹⁵⁴ Karal, a.g.e. IV. Cilt, s.71-72.

Rietska nahiyesi; kuzeyde Kattunska, güneybatı ucunda Avusturya, güney ve doğuda Tzermnitska nahiyesi ile komşu durumundadır. Merkezi, İşkodra Gölüne dökülen Rijeka Nehri ile aynı adı taşıyan küçük kasabadır¹⁵⁹.

Tzermnitska nahiyesi; kuzeyinde Kattunska nahiyesi, doğu, batı ve güneyinde Avusturya ile Arnavutluk'a komşu durumundadır. İklim ve coğrafi şartların uygunluğu nedeniyle nahiyede tarım ve ticaret gelişmiştir¹⁶⁰.

Liessanska nahiyesi; kuzeyinde Hersek, doğuda Brda ve Arnavutluk, batıda Kattunska ve Rietska, güneyde ise Tzermnitska nahiyeleri ile çevrilidir. Verimli olmayan bir araziye sahiptir¹⁶¹.

Brda Bölgesi Nahiyeleri

Bjelopavilici nahiyesi; kuzey ve kuzeydoğuda Moratcha, doğuda Piperi, batıda Liessanska ve güneyde Arnavutluk ile çevrilidir. Nahiyenin başkenti Danilovgrad'tır. Danilovgrad, üzüm bağları, meyve bahçeleri ve zengin otlakların bulunduğu verimli Bjelopavilici Ovası'nın ortasında, kurulmuştur. Danilovgrad Nikşik'e ve Eşpozi'ye ikişer saatlik mesafede bulunmaktadır¹⁶².

Bjelopavilici Ovası, büyük kuvvetlerin Karadağ'ı istila için kullandığı ana yaklaşma istikametini içermektedir. Osmanlı Ordusu da birçok kez bu ana yaklaşma istikametini kullanarak başarılı seferler düzenlemiştir.

Yine bu nahiyedeki Ostrog Boğazı'nda bulunan manastır kutsal sayıldığından, her yıl önemli miktarda Karadağlı hacı olmak için burayı ziyaret etmektedir. Ostrog Boğazı, Danilovgrad-Nikşik yaklaşma istikametinin ortasında ve yaklaşma istikametinin en dar kesimini oluşturduğundan stratejik öneme sahiptir.

Piperi nahiyesi'nin komşuları, kuzeyde Moratska, doğuda Vasojevici, güney ve güneydoğuda Arnavutluk, batıda ise Bjelopavilici'dir. Piperi aşireti, nahiyelerine komşu olan ve Zeta Nehri ile Moratska arasında bulunan dağlık alandaki otlaklarda hayvancılık yaparak geçinmektedir.

Moratska nahiyesi'nin komşuları kuzey ve kuzeybatıda Hersek, batıda Bjelopavilici, güneyde Piperi, doğuda ise Bosna ve Vasojevici'dir. Moratska bölgesi,

¹⁵⁹ Frilley, a.g.e. s.93.

¹⁶⁰ Frilley, a.g.e. s.94, Denton, a.g.e. s.55.

¹⁶¹ Denton, a.g.e. s.56.

¹⁶² Frilley, a.g.e. s.89-90.

son derece geniş ormanlara ve hayvancılık açısından son derece zengin otlaklara sahip bölge olup, tarım yapabilecek alanları sınırlı olması nedeniyle tarım açısından fakir bir bölgedir¹⁶³.

Vasojevici nahiyesi, kuzeyde ve doğuda Bosna, güney ve güneydoğuda Arnavutluk, batıda ise Piperi ve Moratska nahiyeleri ile komşudur. Moratska nahiyesi gibi Vasojevici de el değmemiş ormanlar bakımından son derece zengin bir bölgedir¹⁶⁴.

1.4.2. İdari Teşkilat

Osmanlı Devleti'nin bölgeyi hakimiyeti altına aldıktan sonra, gerek coğrafyanın olumsuzluğu, gerekse toplumsal yapı nedeniyle merkezi otorite kurmadığından bahsetmiştik. Aslında tarihçinin dediği gibi “...*Karadağ XVIII. yüzyıla kadar yönetimsiz olan tek ülkeydi. Hiç kimse itaat etmiyor, hiç kimse vergi vermiyor, geleneklere göre yönetiliyor ve hiç hoşgörü bulunmuyordu...*”¹⁶⁵. İncelediğimiz kaynaklardan Osmanlı yöneticisi olarak sadece Podgoriçe’de bir Kadı’nın görevli olduğuna dair bilgiye ulaştık¹⁶⁶. Ancak Eski Karadağ ve Brda bölgesinde herhangi bir Osmanlı yöneticisi olduğuna dair bilgiye sahip değiliz. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti’nce göz ardı edilen merkezi yönetim kurumlarının yerlerine, zaman içinde Karadağlı aşiretler ve bunlar arasında oluşan ve gelişen merkezi otorite organları incelenecektir.

Vladika (Ladika, Prens- Piskopos)

Cernogovic hanedanının son üyesinin Karadağ’ı 1496 yılında terk etmesini müteakip, Katunsaka bölgesindeki aşiretlerin aslında var olamayan birliğini, “**Vladika**” olarak adlandırılan Çetine manastırı piskoposu¹⁶⁷ temsil etmeye başlamıştır¹⁶⁸. Vladikalar, dini görevlerinin yanında, yönetim ile ilgili görevleri de yürüttüğünden Prens–Piskopos vazifesi görmüştür. Osmanlılar tarafından, Ladika, Ulodula, Vladuka ve

¹⁶³ Frilley, a.g.e. s.98- 100.

¹⁶⁴ Frilley, a.g.e. s.98- 100.

¹⁶⁵ Coquelle, a.g.e. s.168.

¹⁶⁶ **Pepiç Adnan**, *Podgorica’nın Kısa Bir Tarihçesi*, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi) Say:18, 2005.

¹⁶⁷ **Ahmet Cevdet Paşa**, *Tarih-i Cevdet*, Cilt VI, İstanbul Üçdal Neşriyat, 1966, s.330-331. **Ertem, Ramiz**, Hv. Korg., *TSK Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi*, Cilt III, Ankara, 1984, s.1.

¹⁶⁸ **Rastoder**, a.g.m. s.111-114. **NYT**, a. g. m. 26 Ocak 1853).

Uladika'nın¹⁶⁹, yanı sıra kıyafeti nedeniyle Kara-Keşiş denildiği de olmuştur¹⁷⁰. Resim VIII¹⁷¹.

İlk defa Vladika olarak görevlendirilen Çetine Piskoposu Boylas'ı, 1697 yılına kadar kabileler birliği tarafından seçilen Vladikalar takip etmiştir. Seçimle gelen Vladikalar dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde görev yapan Vladikalar şunlardır: Bobylas (1516-1520), Germain (1520-1530), Paul (1530-1540), Nicodin (1540-1549), Makarios (1549-1585), I. Roufin (1600-1620), II. Roufin (1620-1650), I. Basile (1650-1680), Vissarion (1680-1692), I. Sava(1692-1697)¹⁷².

Vladikalar, aşiretlerin dağınık yapısı ve merkezi otorite gücünü tesis edebilecek organlara sahip olmaması nedeniyle, saygınlıkları ve kişisel meziyetleri ölçüsünde etkin olabilmişlerdir. Bu dönemde aşiret yapısından kaynaklanan değerler bütünlüğü önem arz ettiğinden aslında Vladikaların merkezi bir otorite kurulması, aşiretlerin ortak hareket ettirilebilmesi veya Osmanlı Devleti'ne karşı ortak mücadele edilmesi gibi gayeleri de bulunmamaktadır. Vladikalar, bu dönemde daha ziyade aşiretler arasında olan sorunları, dinsel yetkilerini kullanarak çözmek bağlamında görev yapmışlardır. Ancak Vladikalar, piskopos oldukları için değil, Vladika oldukları için piskopos

¹⁶⁹ **Uzunçarşılı, İsmail Hakkı**, *Osmanlı Tarihi* Cilt IV, TTK Yayınları XIII. Dizi, 4. Baskı, 1982, s.72.

¹⁷⁰ **Ubicini**, a.g.e. s.174- 178.

¹⁷¹ Vladika. **Sommiers, L. C. Villa De Colonel**, a.g.e. s.368-369. **Cyprien, Robert**, *Les Slaves de Turquie*, (Türkiyedeki Slavlar), Paris, 1844,s.26.

¹⁷² **Coquelle**, a.g.e. s.196.

olduklarından ve dini inançların aşiretler üzerindeki sınırlı etkisi nedeniyle, dini yetkilerini çokça kullanmak istemelerine rağmen, etkinlikleri fazla olmamıştır¹⁷³.

Meclis tarafından seçilen Vladikalar, 1766 yılında lağvedilene kadar İpek Patrikliği tarafından onaylanmıştır. Müteakiben onaylama işlemi, İstanbul Fener Rum Patrikhanesi yetkisinde olmasına rağmen, gayri resmi de olsa Petersburg'daki Son-Sinod Kilisesi tarafından yapılmıştır¹⁷⁴.

I. Danilo'nun 1697 yılında Vladika seçilmesi ile Vladikalık'ta **veraset sistemine**¹⁷⁵ geçilmiştir. Ortodoks inancı gereği Vladikalar evlenemediğinden, kendisinden sonra vasiyet ettikleri yeğenlerinden birisi Vladika olarak Meclis tarafından seçilmiş¹⁷⁶, 1852 yılında, II. Danilo'nun Vladika seçilmesine kadar bu durum devam etmiştir. Fakat II. Danilo, sözde âşık olduğu kızla evlenebilmek için dini yetkilerinden feragat edip, kendisini **Prens** olarak atamış ve sadece yönetime ait yetkileri elinde tutmuştur¹⁷⁷. 1912 yılında Karadağ Krallığı'nın ilanı ile de "**Kral**" unvanı kullanılmıştır.

Sivil Valilik (Guvernador)¹⁷⁸

1697 yılında Vladika seçilen I. Danilo'nun Rusya yanlısı tutumu ve Rusya'nın hâkimiyetinin artmasından hoşlanmayan aşiret liderlerinin bir kısmı toplanarak, aralarından seçtikleri OZRINCI (Cevo) aşireti lideri Vukadin Vukotic'i, dinlerini diledikleri gibi yaşama özgürlüğü, gıda ve maddi yardım karşılığında Karadağ'ın Venedik himayesine girmesi konusunda bir anlaşma yapması için Venedik'e göndermişlerdir¹⁷⁹.

Aşiretlerin teklifleri, bir sivil idarecinin atanmasının eklenmesi ile kabul edilmiş, 07 Mart 1717 tarihinde Venedik Dükü Cornano'nın ilk sivil valinin Vukodin Vukotic

¹⁷³ Stevenson, a.g.e. s.128- 131.

¹⁷⁴ Heyet, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Cilt VI*, İskit Yayınevi, s.3016. Roberts, a.g.e. s.145-146. Armaoğlu, Fahir, *XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi* Cilt 1, Alkım Kitapevi, 16.Baskı, 2007, s.275.

¹⁷⁵ Bu duruma istisna teşkil eden Küçük Stephen/Scepan Mali veya Yalancı Çar olarak adlandırılan birin kısa hükümranlılığı dönemidir. Morrison, a.g.e. s.18. Vaclik, a.g.e. s.35. Durham, a.g.e. s.29. Jelavich, a.g.e. s.93.

¹⁷⁶ Verloop, a.g.e. s.14.

¹⁷⁷ Birken, a.g.e. s.65. Kaptan, a.g.e. s.2-4. Deliso, Christopher, *Culture and Customs of Serbia and Montenegro*, (Sırbistan ve Karadağ'ın Kültür ve Gelenekleri), Greenwood Pres, London, 2009, s.16.

¹⁷⁸ Guvernador, İtalyanca "governatore" sözcüğünden türetilmiştir. Ubicini, a.g.e. s.173-174.

¹⁷⁹ Roberts, a.g.e. s.143. Margulis, a.g.e. s.26-28.

olduğunu içeren fermanı yayınlanmıştır¹⁸⁰. Artık biri piskopos (Vladika), biri de siyasi rollere sahip bir vali olmak üzere iki resmi görevli mevcuttu. Anlaşmalar gereği, Sivil Vali, Venedik'e ait olan Kotor bölgesinde oturuyor ve Venedik hükümetinden maaş alıyordu. Valinin aşiret reisleri ve Venedik'in ortak iradesi ile seçilmesi konusunda anlaşılmasına rağmen Venedik tarafı, valinin isteklerini temsil etmesini, böylece Vladika'nın etkisinin en aza indirilmesini istiyordu¹⁸¹.

Sivil valilik, müteakiben Vladika'nın bağlı olduğu Njegos aşiretinin bir başka Kabilesi olan Radonoviç hanedanı tarafından, kaldırıldığı 1832 yılına kadar sürdürülmüştür¹⁸².

Sivil valilerin azımsanmayacak derecede önemli görevleri ve yetkileri vardı. Aşiretler toplantısında ve ulusal toplantılarda ilk söz hakkı sivil valiye ait olmuş, Karadağ ordularının yarısını o yönetmiş, Vladika gibi boylar arası anlaşmazlıklara arabuluculuk yapmış ve dış ülkeler ile temaslar kurup, gelen yardımları organize etmiştir¹⁸³.

Napolyon Savaşları ile 1797 yılında Venedik Cumhuriyeti'nin ortadan kalkması üzerine, yine Rusya'nın Karadağ üzerindeki hâkimiyetini engellemek isteyen Avusturya, sivil valilik makamını desteklemeye devam etmiştir. Ancak, ulusal kimliğin uyanmaya başlaması ve Rusya'nın artan gücü karşısında makam, etkinliğini kaybetmeye başlamıştır¹⁸⁴.

Vladikalık ile Sivil Valilik görevlerinin iç içe geçmiş olması birçok kez çatışma konusu olmuş, nihayetinde, Vladika I. Peter'in ölümü üzerine vasiyetine binaen 17 yaşındaki yeğeni II. Peter'in Vladika olarak seçilmesi bardağı taşıran son damla olmuştur. 17 yaşında bir çocuğun Piskopos olarak kutsanmasını kabul etmeyen Sivil Vali Vuk Radonoviç, kendisinin Vladika olarak seçilmesini istemiştir¹⁸⁵. Ancak aşiret liderlerinin II. Peter'i desteklemeleri üzerine Sivil Valilik 1832 yılında kaldırılmış ve Radonic ailesi yurt dışına sürülmüştür¹⁸⁶.

¹⁸⁰ Jelavic, a.g.e. s.94.

¹⁸¹ Rastoder, a.g.m. s.115. Coquelle, a.g.e. s.167- 168.

¹⁸² Zdenko, a.g.e. s.51.

¹⁸³ Margulis, a.g.e. s.28.

¹⁸⁴ Zdenko, a.g.e. s.51.

¹⁸⁵ Jelavic, a.g.e. s.275.

¹⁸⁶ İslam Ansiklopedisi, Cilt VI, s.226. Texier, a.g.e. s.XII. Durham, a.g.e. s.34. Denton, a.g.e. s.268-269. Fleming, a.g.e. s.91- 112.

Diğer Görevliler

Serdar (Çoğulu Serdari), Vladika ve Sivil Yöneticiden sonra gelen önemli yöneticidir. Barış zamanlarında Serdarlar meclise temsilci olarak katılmışlardır¹⁸⁷. Çetine, Njegosi, OZRINCI(Krevo), Cuce ve Pjesivici aşiretlerinden birer kişi olmak üzere Kattunska nahiyesinden toplam 5 kişi, Rietska ve Tzermnitska nahiyelerinden birer kişi ve Brda bölgesinden Bielopavlichi ve Kuci aşiretlerinden birer kişi olmak üzere toplam 9 serdar bulunmaktadır¹⁸⁸.

Serdarlardan sonra **Voyvodalar** gelmektedir. Voyvodalar genellikle savaş dönemlerinde birliklerin komutanı olarak görev yapmışlardır. Toplam 15 Voyvoda bulunmaktadır. Voyvodaların dağılımı aşağıdadır¹⁸⁹.

Nahiye	Aşiret	Voyvoda	Toplam
Kattunska	Çetine	1	4
	OZRINCI(Krevo)	1	
	Bjelici	1	
	Pjesivci	1	
Rietska	Ceklin	1	2
	Ljubotin	1	
Tzermnitska	Sotonici	1	2
	Gluhi Do	1	
Liessanska	-	1	1
Brda Bölgesi	-	6	6

Voyvoda'dan sonra **Knez** gelmektedir. Her kabilenin başı Knez olarak adlandırılırdı ve genelde bu kişi aynı zamanda köyün lideriydi. Knezler, gerektiği zamanlarda kabilelerini toplantıya çağırabilir, kabile içindeki anlaşmazlıklara çözüm bulabilir ve bu bağlamda hâkim görevi üstlenebilir, gündelik pek çok olaya müdahil olabilirdi. Köy üzerindeki etkisi nedeniyle aynı zamanda Serdar ve Voyvoda'yı etkileme gücüne sahiptir¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Margulis, a.g.e. s.17-19. Zdenko, a.g.e. s.72.

¹⁸⁸ Margulis, a.g.e. s.18-19. Zdenko, a.g.e. s.72.

¹⁸⁹ Margulis, a.g.e. s.17-19. Zdenko, a.g.e. s.72.

¹⁹⁰ Margulis, a.g.e. s.17-19.

Knez'den sonra **barjaktar** (bayrak taşıyan kimse) gelmektedir. Bazı aşiretlerde üç kişiye kadar bulunabilmektedir. Bunlardan başka, aşiret ve kabilelerin tüm ileri gelenlerine **glavari** denilirdi¹⁹¹.

Bahse konu unvanlar kalıtsal olduğundan, en yaşlı oğulların yapabilecek durumda olmaması veya liderliği yürütmeye elverişli olmadıklarına karar verilmeleri haricinde, babadan en yaşlı olan oğluna geçmektedir. Yapılan bir araştırma, Çetine aşiretindeki tüm serdarların Martinovici kabilesinden geldiğini ortaya çıkarmıştır¹⁹².

Ülkenin tümünü ilgilendiren savaş, barış ve Vladika seçimi gibi hususlar her kabilenin Knez'inin katılmış olduğu "**Skoupschina**" adı verilen meclisin toplantısında ele alınmıştır. Bu meclisin aldığı kararlar hem Vladika'nın hem de Senato'nun kararlarından daha üstün nitelikliydi¹⁹³. Karadağ Meclisi kararlarının uygulanması, yaptırım gücünün olmaması nedeniyle ancak ahlaki bir zorunluluğa sahipti. 2000 kişinin katıldığı meclis toplantılarının kayıtları mevcuttur¹⁹⁴.

İç işlerinde Vladika'ya yardımcı olmak, yasalar çıkarmak ve bir üst mahkeme görevini yürütmek maksadıyla 1831 yılında Milli Meclis onayıyla 12 kişilik bir **senato** kurulmuştur¹⁹⁵. Senato, Çetine'de bulunmak ve senatörler, Vladika'nın gösterdiği adaylar arasından seçilmektedir¹⁹⁶. Senato ve mahkemelerin almış oldukları kararları uygulamak için Vladika'nın atamış olduğu Kaptan'ın emir komutasında 164 kişiden oluşan ve **Gvardija** adı verilen bir birlik bulunmaktadır¹⁹⁷.

Perjanici, fiziksel güçleri üst düzeyde olan 30 kişiden müteşekkil bu birlik, Vladika'nın şahsi korumalığını üstlenmiştir. Perjanici, II. Peter tarafından kurulmuş ve merkezi otoritenin gücünü arttırmak maksadıyla etkin olarak kullanılmıştır¹⁹⁸.

1.4.3. Nüfus

Sosyal, idari ve ekonomik alandaki değerlendirmelere girdi sağlayan nüfus konusunun incelenmemesi, bilimsellik adına kabul edilmez bir durumdur¹⁹⁹. Nüfus bilgilerinin elde edilmesinin çok önemli olmasına rağmen, parçalı toplum yapısının

¹⁹¹ Margulis, a.g.e. s.17-19.

¹⁹² Zdenko, a.g.e. s.73.

¹⁹³ Reclus, a.g.e. s.3, Radosavovic, a.g.e. s.6.

¹⁹⁴ Rastoder, a.g.m. s.112- 113.

¹⁹⁵ Vack, a.g.e. s.40, Castellan, a.g.e. s.316-317. Ergirili, a.g.e. Varak: 7b.

¹⁹⁶ FO 424/ 26, No: 96, Kaptan, a.g.e. s.2.

¹⁹⁷ Margulis, a.g.e. s.19-20.

¹⁹⁸ Margulis, a.g.e. s.19-20.

¹⁹⁹ Yılmazçelik, İbrahim, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840), TTK Basımevi, Ankara, 1995, s.99.

doğası, coğrafyasının kısıtlayıcı faktörleri²⁰⁰, vahşi karakterleri ve Osmanlı hâkimiyeti altındaki durumunun belirsizliği nedeniyle Karadağ nüfusun ayrıntılı olarak tespit edilmesi mümkün olmamıştır.

Karadağ ile ilgili incelenen kaynaklarda yer alan nüfus bilgilerinin genelde siyasi amaçları desteklemek maksadıyla verildiği, bizzat diğer yabancı tarihçiler tarafından da ifade edilmiştir. Yabancı kaynaklar ve dönemsel olarak Osmanlı tarihçilerinin vermiş oldukları genel nüfus miktarlarından hareket edilerek Karadağ nüfusu ile ilgili sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

Karadağ'ın nüfusu ile ilgili kaynaklarda geçen rakamları içeren çizelge aşağıdadır:

Yıl	Nüfus	Yıl	Nüfus
1612	30.000- 35.000 ²⁰¹	1850	54.000 ²⁰²
1790	28.000 ²⁰³	1853	80.000- 90.000 ²⁰⁴
XIX. yy başı	29.000 ²⁰⁵	1858	125.000 ²⁰⁶
1806	55.000 ²⁰⁷	1860	62.000 ²⁰⁸
1810	30.000 ²⁰⁹	1861	120.000 ²¹⁰
1812	53.000 ²¹¹	1862	70.000- 80.000 ²¹²
1820	38.000 ²¹³	1864	196.238 ²¹⁴
1825	75.000 ²¹⁵	1864- 1877	129.000 ²¹⁶

²⁰⁰ Robert, a.g.e.s.15.

²⁰¹ Venedikli Mariano Bolizza'nın yapmış olduğu değerlendirmeler kullanılmıştır. Stevenson, a.g.e. s.110-111. Coquelle, a.g.e. s.170. Frilley, a.g.e. s. 90. Ubicini, a.g.e. s.150-152. Denton, a.g.e. s.79-80.

²⁰² Palaret, a.g.e.s. 24..

²⁰³ Palaret, a.g.e. s.18-24. Denton, a.g.e. s.79 ve Robret a.g.e. s.15, nüfusu 50.000 olarak vermiştir.

²⁰⁴ NYT 26 Ocak1853, a.g.m. Krasinski a.g.e.s.2,nüfusu 80.000-107.000 olarak vermiştir.

²⁰⁵ İslam Ansiklopedisi, Cilt VI, 2001, s. 224. Palaret, a.g.e. s.18-24, nüfusu 29.000 olarak, vermiştir.

²⁰⁶ Vaelik, a.g.e.s. 10.

²⁰⁷ Frilley, a.g.e. s. 90

²⁰⁸ Palaret, a.g.e.s.24.

²⁰⁹ Palaret, a.g.e.s. 24.

²¹⁰ FO 424/ 26, Nu: 127.

²¹¹ Vialla Sommieres'in yapmış olduğu değerlendirmeler kullanılmıştır, Ubicini, a.g.e.s.150-152, Denton, a.g.e.s.80, Coquelle, a.g.e.s.292.

²¹² Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi, Dosya Nu:5. Delarue, a.g.e.s.26, nüfusu 120.000 olarak vermiştir

²¹³ Palaret, a.g.e.s.24.

²¹⁴ Orliç Almanaktaki nüfus rakamları kullanılmıştır. Ubicini, a.g.e.s.150-152. Denton, a.g.e.s.80.

Frilley, a.g.e.s.90.

²¹⁵ Frilley, a.g.e.s.90, Denton, a.g.e.s.80.

²¹⁶ Akarlı, a.g.t. s. 76.

1830	100.000 ²¹⁷	1868	67.486 ²¹⁸
1835	100.000 ²¹⁹	1870	69.000 ²²⁰
1838	47.000 ²²¹	1872- 1874	100.000 ²²²
1840	48.000 ²²³	1873	100.000 ²²⁴
1841	119.000 ²²⁵	1875	72.386 ²²⁶
1846	120.000 ²²⁷	1877	200.000 ²²⁸
1849	120.000 ²²⁹		

Rakamlar incelendiğinde; XIX. yüzyıl öncesi nüfus ile ilgili verilen rakamların, genelde Venedikli Mariano Bolizza'nın yapmış olduğu değerlendirmeleri içerdiği, XIX. yüzyılın ilk yarısındaki değerlerin ise, bölgeye seyahatte bulunan Albay Villa Sommieres, Çetine'de yayınlanan Grlica adlı Almanak, Rusya tarafından görevli olarak gönderilen Rus Yüzbaşı Teodor Kariaka ve Avusturyalı Rovalowski'ye dayandığı görülmektedir. Bu dönemden sonraki değerlendirmeler arasındaki büyük farklar, Karadağ'ın Osmanlı egemenliğindeki yerinin sık sık sorgulandığı dönem olması hasebiyle ilgi çekici bulunmuştur.

Bizim değerlendirmemiz ise, ilk el kaynakları ve seyyahların düşünceleri doğrultusunda, Karadağ'ın nüfusunun XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönem için 30.000 ila 70.000, ikinci yarısında ise 70.000- 100.000²³⁰ aralığında olduğu doğrultusundadır.

²¹⁷ **Akarlı, Engin Deniz**, Ottoman Population in Europe in the XIX. Century. It's Territorial, Racial and Religious Composition, Master Tezi, 1972, University of Wisconsin, s. 42. **Palaret**, a.g.e.s.24. nüfusu 43.000 olarak, vermiştir.

²¹⁸ **Palaret**, a.g.e.s.24

²¹⁹ Grlica Almanak'ındaki nüfus rakamları kullanılmıştır. **Ubicini**, a.g.e.s.150-152. **Denton**, a.g.e.s.80. **Frilley**, a.g.e.s.90.

²²⁰ **Palaret**, a.g.e.s.24.

²²¹ **İslam Ansiklopedisi**, Cilt VI, 2001, s. 224. **Palaret**, a.g.e.s.18-19. **Coquelle**, a.g.e.s.292, nüfusu 107.000 olarak, vermiştir.

²²² **Karpat Kemal H.**, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Çeviren Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, Şubat 2010, İstanbul, s.250.

²²³ **Palaret**, 2000, s: 24.

²²⁴ **Cooke**, a.g.e.s.2.

²²⁵ Avusturyalı Rovalowski 'nin yapmış olduğu değerlendirmeler kullanılmıştır, **Ubicini**, a.g.e.s.150-152. **Coquelle**, a.g.e.s.292.

²²⁶ **Palaret**, a.g.e.s.18- 19.

²²⁷ **Denton**, a.g.e.s.80.

²²⁸ **Denton**, a.g.e.s.82.

²²⁹ **İslam Ansiklopedisi**, Cilt VI, 2001, s. 224.

²³⁰ 1872 ve 1874 yılları arasına Karadağ'ın nüfusu olarak 100.000 rakamı verilmiştir. **Karpat Kemal H.**, a.g.e. s.250

1.5. İktisadi Durum

Karadağ, doğanın cimriliği ve insanların tabiatı nedeniyle kendisini kıt kanaat geçindirebilen bir ekonomiye sahiptir. Ülkenin ekonomisi; ziraata elverişli kısıtlı alanlarda yapılan tarıma, göçebeliliğe dayalı hayvancılığa ve genelde Müslümanların yaşadığı bölgelere yapılan yağma ve talana bağlı olmuştur²³¹.

Tarım üretimi, halkın normalin altında olan tüketim düzeyini dahi güçlükle yerine getirebilmekte, ülkenin kayalık ve geçirgen toprak yapısı nedeniyle oluşan kuraklık durumuna göre ise büyük dalgalanmalar göstermekteydi²³². Sınırlı tarım üretiminin ana kalemini, ilk kez 1780-1786 yıllarında Rusya'nın yardımıyla ekilmeye başlanılan patates ve mısır oluşturmakta²³³, bunlara ilave olarak bulunabildiğinde süt ürünleri, Karadağlıların geleneksel besinini teşkil etmektedir.

Genelde günde iki öğün yemek yenmektedir. Bir öğün sabah ya da öğlen yenen mısır unundan yapılmış bir somun ekmekten, akşamları da ekmeğe ilave olarak çorbadan oluşmaktadır. Tahılın kıtlaştığı, hatta hiç olmadığı zor zamanlarda, fırınlanmış ya da haşlanmış tek bir patatesle bütün gün idare edilmek zorunda kalınmıştır. Ortodoks inancı gereği 40 gün oruç tutmak gerekirken, Karadağlıların nerdeyse her gün oruç tuttıkları ifade edilmiştir²³⁴.

Et, taze veya kurutulmuş olarak tüketilmekte, ama et yiyebilen pek az aile bulunmaktaydı. Ülkenin çok az bölümü üzüm bağı ve erik yetiştirmeye elverişli olduğundan, alkollü içecekler ithal edilmekte ve dolayısıyla çok pahalıydı²³⁵.

Balkan ülkeleri ortalamasına göre kişi başına sahip olunan ortalama toprak büyüklüğü oldukça küçük olmasına rağmen (1.02 hektar tarla, 0.98 hektar çayır, 0.15 hektar bağlık arazi), canlı hayvan varlığı, nispeten durumu dengelemiştir²³⁶. Hayvancılıkta, yaylalardan azami ölçüde istifade ederek yemden tasarruf edilmesi maksadıyla, mevsimlik göç uygulanmaktaydı. Yazın sürülerle yaylalara çıkılıp, kışın ise daha ılıman bölgelerdeki otlaklık alanlara iniliyordu²³⁷. Özellikle Brda'nın büyük bölümünü kapsayan ormanlık ve çayırılık arazi, bu bölgede önemli ölçüde kaliteli süt,

²³¹ Ergirili, a. g. e. Varak: 4a, 7b.

²³² Palaret, a.g.e. s..168.

²³³ Frilley, a.g.e. s..120. Denton, a.g.e. s. 41- 42.

²³⁴ Verloop, a.g.e. s.27

²³⁵ Palaret, a.g.e. s.166- 167, Verloop, a.g.e. s.24- 27.

²³⁶ Aile başına 21 koyun, 10 keçi, 3.8 büyükbaş hayvan, yarım domuz ve 1.7 arı kovani düşmektedir.

²³⁷ Palaret, a.g.e. s.164.

²³⁷ Margulis, a.g.e. s.10.

tereyağı, peynir gibi süt ürünlerinin üretilmesine olanak sağlamış ve ihtiyaç fazlası olanlar pazarlarda satışa sunulmuştur²³⁸.

Karadağ, endüstri ve sanayiden yoksun olduğu için, mevsimsel olumsuzlukların hayvancılık üzerine olan etkileri nedeniyle sık sık kıtlıkla karşılaşmıştır. Bunun üstesinden gelmek için sık sık baskın ve yağmalar düzenlenmiş, talana dayalı kazanç, zaman içinde ekonomi için de önemli kalemlerden birisi olmuştur²³⁹.

Tüm alınan tedbirlere rağmen kaynak yetersizliği nedeniyle Karadağlılar başta İstanbul olmak üzere, Rusya, Sırbistan, Avusturya ve ABD gibi diğer ülkelere göç etmişler, buralarda çalışarak kazandıklarını ülkelerine göndererek kalanların yaşamlarını kolaylaştırmaya çalışmışlardır. 1856 yılında 452 işçi, 1858’de 241, 1869’da 442 ve 1874 yıllarında 239 işçi resmi olarak İstanbul’a gönderilmiştir. Buna ilave, gayri resmi olarak yaklaşık 7500 civarında göçmen işçinin İstanbul’da, koruma görevlisi, uşak, bahçıvan ve seyis gibi görevlerde çalıştığı bilinmektedir²⁴⁰.

Sanayileşme adına kimi girişimlerde bulunulmuş olsa da Karadağlıların sanayiye karşı olan ilgisizliğinin üstesinden gelebilmek kolay olmamıştır. Küçüklüğünden itibaren gereğinden fazla bir özgüven ve tembellik aşıl原因 Karadağlı, ülke sınırlarının dışında, yorulmaz bir işçiye veya bir hamala dönüşmekte, bununla beraber aldığı küçük ücreti biriktirerek bir gün gururlu işsizliğine geri dönmenin hayallerini kurmaktadır²⁴¹.

Her aile kendi ihtiyaçları için besinleri üretmenin yanı sıra kendi elbiselerini kendileri yapıp, kendi kendilerine yeterli olmaya çalışmıştır. Dolayısıyla ticaret adına çok fazla faaliyetten bahsedilmesi söz konusu olmamaktadır. Üretim fazlası kurutulmuş balık ve et, yün, deri gibi ürünler Kotor ve Podgoriçe’deki pazarlarda satılıp, karşılığında az miktarda olmak kaydıyla ispirto, kahve, tuz, silah ve barut gibi malzemeler alınmıştır²⁴².

Osmanlı egemenliğinin ilk yıllarından itibaren aşiretlerden düzenli olarak vergi alındığını ifade etmek güçtür. İşkodra ve Hersek’teki yöneticilerin çabası oranında vergi toplanabilmiş, ancak bu uğurda harcanan emeğin karşılığı alınamamıştır. Dolayısıyla zaman içinde dağlık alanlardaki aşiretlerden vergi toplanılmaması alışkanlık haline gelmiştir.

²³⁸ Frilley, a.g.e. s.114. Denton, a.g.e. s.42- 44. Wyon, a.g.e. s.66- 67.

²³⁹ Jelavich, a.g.e. s.93. *British and Foreign Review* C.XI, 1840 a.g.e. s.110. Towle, a.g.e. s. 7.

²⁴⁰ Palairot a.g.e.s.174- 175. Tefik Ahmet, a.g.e. s.3. Denton, a.g.e. s.81. *FO 424/ 26*, Nu: 496.

²⁴¹ Frilley, a.g.e. s.117- 118. Quataert, Donald, *The Ottoman Empire 1700–1922*, (Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922), Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s.183.

²⁴² Krasinski, a.g.e. s.7-9. *FO 424/ 26*, Nu:127. Reclus, a.g.e. s.2-3.

Karadağ'da vergi toplanması ve bunu kurumsallaştırılması adına ilk adım I. Danilo tarafından 1796 yılında çıkarılan ilk yazılı anayasa ile olmuştur. Anayasa'nın 20. maddesine göre, her yıl milli fona katkı sağlamak ve hükümetin, ordunun ve adalet sisteminin masraflarını karşılamak üzere 60 para (bir buçuk dolar) tutarında bir vergi, her evden tahsil edilecektir. Bu vergi tutarı her bir nahiyenin liderlerine ve yaşlılarına elden teslim edilecek ve onlar tarafından belirtilen günde Çetine Manastırı'na bırakılacaktır.

Ancak, vergi vermemeye alışkın aşiretlerden vergi toplanması gerçekleşmemiştir. 1837 yılında II. Peter, tekrar vergi toplanması için girişimde bulunmuş ancak bu da aşiretlerin şiddetli direnişleri nedeniyle sınırlı ölçüde başarılı olmuştur. II. Danilo zamanında yayınlanan yeni anayasa gereği vergi toplanılmasına bir kez daha çaba gösterilmiş ancak, şiddetli yaptırımlar neticesinde vergi toplanması gerçekleşmiştir. Bu süreç içinde aşiretler Osmanlı tarafında olduklarını ifade ederek Karadağ'a vergi vermemeye yolunu seçmişler, Osmanlı idaresince vergi toplanılması söz konusu olduğunda ise Karadağ'a ait oldukları gerekçesi ile vergi vermemeye çalışmışlardır²⁴³.

Merkezi hükümet kurumlarının kurulması ile gittikçe artan harcamaları karşılamak, elde edilen gelirlerle mümkün olmadığından (ancak %73'ünü karşılamaktadır), Karadağ dış yardımlara muhtaç durumdaydı. Bu kapsamda siyasi gelişmelere bağlı olarak kesintilere uğramasına rağmen Rus Çarı Deli Petro zamanından itibaren verilen 47.000 florin ile Fransa tarafından 1857'den itibaren verilen 50.000 franklık yardım, devlet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmuştur²⁴⁴. Ayrıca, zaman zaman Avusturya'dan 9000 altın aldığı bilinmektedir²⁴⁵.

Karadağlıların ürettikleri ürünleri Avusturya ve Osmanlı topraklarında kurulan pazarlara²⁴⁶ getirerek sattıkları ve karşılığında ihtiyaç duydukları malzemeleri aldıklarını ifade etmiştik. Ancak özellikle Avusturya devletinin koymuş olduğu ağır gümrük vergileri nedeniyle buradaki pazarları kullanmada sorunlarla karşılaşmışlardır. Avusturya, sınırda karışıklık çıkardıkları gerekçesiyle silah ve barut satışını Karadağlılara yasaklamış iken, Osmanlı Devleti herhangi bir sınırlama getirmemiştir.

²⁴³ BOA, İ. HR Dosya Nu: 161, Gömlek Nu:8640 Varak 15. **Ubicini**, a.g.e. s.187-191.

²⁴⁴ **Denton**, a.g.e. s.148.

²⁴⁵ **FO 424/ 26**, Nu: 127.

²⁴⁶ Avusturya'da, Kotor, Risan ve Budva'da, Osmanlı bölgesinde ise Podgoriçe, Eşpozi, Nikşik, Zabyak, Bar ve Ülgün'de pazarlar kurulmaktadır. **Margulis**, a.g.e. s.119. **Gordon, Mr. And Mrs. Jan, The Luck Of Thirteen** (On Üçün Şansı), McClelland, Goodchild, & Stewart, Ltd., Toronto, 1916, s.2.

Hatta 1867 yılında Karadağ'a 2000 ton tuzu, vergi vermeden İşkodra ve Boyana nehri üzerinden ithal etme hakkı tanımıştır²⁴⁷.

1835 yılında Karadağ'da iki ana yol bulunmaktaydı. Bunlardan biri Kotor'dan (Avusturya bölgesinde) Njegosi ve Çetine giden yol, diğer ise Njegosi'den Ceklic, Bjelica, Kceva ve Pjesivac üzerinden Naksiç'e (Osmanlı bölgesi) giden yoldu. Ancak bu yollar, son derece dar olduğundan ve kimi zaman kayalıklar ve uçurum kenarından geçtiğinden, atla seyahat edenler dahi atından inip yola yaya devam etmek zorunda kalıyorlardı²⁴⁸. Bu nedenle Karadağ'da XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar at arabası kullanılmamıştır²⁴⁹. Yetersiz taşımacılık merkezden uzakta yer alan aşiretler ile yetersiz iletişimin de sebebi olmuş ve bu durum Karadağ'ın siyasi yapısı merkezileşmeye kaydıkça daha büyük bir sorun haline gelmiştir.

Yukarıda verilen bilgilerin ışığında, XIX. Yüzyıla gelindiğinde Karadağ'ı şu şekilde tanımlamak uygun olacaktır:

Karadağ; sert, zor ve üretim kaynakları sınırlı kısır bir coğrafya'da, aşiretler halinde yaşayan ve ilkel toplum adetlerini sürdüren, yaşamak için başta coğrafya olmak üzere her türlü şartla mücadele eden ve mücadeleyi yaşam biçimi haline getiren, mücadelesinde kural ve sınır tanımayan, yarı barbar, birlik ve beraberliği sağlamak ve vahşice uygulamalarını meşrulaştırmak için "Türk Düşmanlığı"nı şiar edinmiş toplumun yaşadığı bölgedir.

Osmanlı Devleti, bu bölgede tam hâkimiyet sağlamanın maliyetine karşılık, getirisinin az olacağı veçhile, Karadağ'da kendine özgü yönetim kurum ve kurallarının gelişmesine ses çıkarmamış ve müdahil olmamıştır.

²⁴⁷ Denton, a.g.e. s.46. Frilley, a.g.e. s.89.

²⁴⁸ Frilley, a.g.e. s.89. Delaure, a.g.e. s.29. Reclus, a.g.e. s.2- 3. Henderson, a.g.e. s.45.

²⁴⁹ Margulis, a.g.e. s.9-12.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE KARADAĞ VE OSMANLI DEVLETİ İLE MÜCADELESİNİN BAŞLAMASI

2.1. Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Karadağ

Balkan Yarımadası'nın haklarında bilgiye sahip bulunduğumuz ilk sakinleri, Morova vadisinin batısından Adriyatik'e kadar, bugünkü Karadağ'ı da içine alan bölgede yaşamış olan İlliryalılar ile Ege'den Tuna'nın kuzeyine doğru uzanan topraklara yerleşmiş olan Trakyalılardır¹.

Milattan önceki bin yılda İlliryalılar, bugünkü güneydoğu Bosna, güneybatı Sırbistan, Arnavutluk'un kuzey yarısı ve Karadağ bölgesine yayılan ortak bir dil ve kültür inşa etmişlerdir².

İlliryalılar coğrafi şartlarında etkisiyle dağınık halde yaşamışlar ve güçlü ve merkezi bir hükümet kurma konusunda başarılı olamamışlardır. Ancak zaman zaman güçlü liderler altında birleşen kabileler, kısa süreli de olsa, başarılı seferler düzenleyebilmişler ve bölgesel güç haline gelebilmişlerdir³.

Adriyatik Denizi'ne yakın bölgede Ardiye; Kotor Körfezi doğusunda Enheuk; İşkodra civarında ise Labeat isimli İllir kabilelerinin yaşadığı bilinmektedir⁴. Podgoriçe civarında Doklea kabilesi yaşadığından, bölgeye daha sonra Duklja adı verilmiştir⁵. Sınır bölgelerinde koloni kuran Yunanlıların etkisiyle İlliryalılar, daha çok iç bölgelere çekilmişlerdir. Yunan kolonilerinin varlığı, bölgeye gelen Roma askeri gücü ile ortadan kalkmıştır⁶.

MS I. yüzyılda Romalılar bölgeyi Dalmaçya ve İllirya olmak üzere ikiye bölmüşler, Karadağ'ın büyük kısmı Dalmaçya içinde kalmıştır⁷. MS IV. yüzyıl başlarında oluşan idari yapılanma neticesinde Karadağ, merkezi İşkodra olan Praevalitana (Praevalis) eyaletine dahil olmuştur⁸. MS 493 yılına kadar bölgede

¹ Jelavich, a.g.e. s.4.

² Roberts, a.g.e. s.40-41.

³ Fleming, a.g.e. s.11-13. Perovic, a.g.e. s.15.

⁴ Pepić, a. g. m. s.174.

⁵ Karatay, a.g.e. s.141.

⁶ Roberts, a.g.e. s.40-41. Morrison, a.g.e. s.14.

⁷ Coquelle, a.g.e. s.13. Verloop, a.g.e. s.9.

⁸ İslam Ansiklopedisi, Cilt VI, s.222.

egemenliğini sürdüren Roma, inşa ettiği yollar vasıtasıyla egemenliğini iç bölgelere kadar yaymayı başarmıştır⁹.

Romalılar, diğer bölgelerde olduğu gibi büyük kale şehirleri oluşturmuşlardır. Birer ticaret merkezi olan şehirlerden birisi Moratska ve Zeta nehirlerinin birleştiği Podgoriçe bölgesinde kurulan Duklja'dır. Bu şehir, daha sonra, Roma yönetici kesiminin yerleştiği bir yer olmuş¹⁰ ve Roma İmparatoru Diocletian da burada doğmuştur¹¹.

III. yüzyılın başlarından itibaren Roma İmparatorluğu, iç savaşların yaşandığı bir kaos dönemine girmiş ve çöküşün önlenmesi maksadıyla bir tedbir olarak Roma İmparatoru Theodosius, 395 yılında ülkeyi oğulları arasında bölüştürmüştür¹². Karadağ'ın dahil olduğu Preavalis bölgesi, Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır¹³. Bu bölünme, İmparatorlukta çöküşü önlememekle birlikte Latin-Bizans kültürünü ortaya çıkarmış ve 1054 yılında Kiliselerin de hemen hemen aynı hatlar üzerinde ayrılması ile Katolik-Ortodoks kültürünün çıkmasına zemin hazırlamıştır¹⁴.

Vizigot ve Ostrogotları takip eden Avarların ardından, VI. yüzyılda Balkanlara büyük Slav göçleri olmuş, Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu güç koşullar, Slavların Balkanlarda tutunmalarını sağlamıştır¹⁵.

Slavlar, VII. Yüzyıl başlarında Adriyatik kıyılarına ulaşmış ve kıyı şehirleri boyunca ilerleyerek bugünkü Arnavutluk'un güneyine kadar gelmişlerdir. Hırvatlar, kuzey ve batıya yerleşirken; Sırlar, bugün güney Sırbistan'da yer alan Novi Pazar-Sancak'a kadar ilerlemişlerdir. Sırlar buradan Duklja, Zahumlje ve Travunja olarak bilinen, bugünkü Karadağ ve Hersek bölgelerine yayılmıştır. Daha önceki işgalcilerden farklı olarak Slavlar, işgal ettikleri topraklara yerleşip, tarımla uğraşmışlar, böylece gelecekteki ilk basit devlet teşkilatlanmalarını tamamlamışlardır¹⁶. Resim IX¹⁷.

⁹ **Coquelle**, a.g.e. s.13. **Verloop**, a.g.e. s.9.

¹⁰ **Roberts**, a.g.e. s.41.

¹¹ **Miller**, a.g.e. s.356.

¹² **Fleming**, a.g.e. s.15.

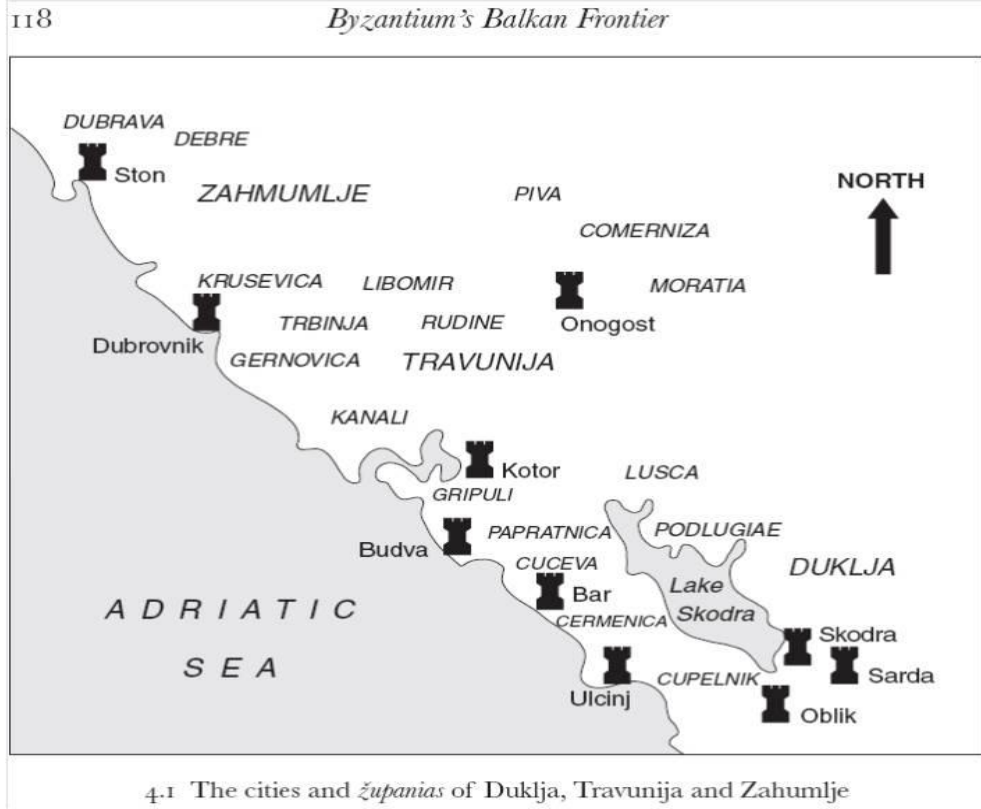
¹³ **Karatay**, a.g.e. s.141.

¹⁴ **Wachtel, Andrew Baruch**, Dünya Tarihinde Balkanlar, Çeviren Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2009, s.36. **Roberts**, a.g.e. s.43.

¹⁵ **Morrison**, a.g.e. s.14-15. **Wachtel, Andrew Baruch**, a.g.e. s.54-55.

¹⁶ **Roberts**, a.g.e. s.46. **Stevenson**, a.g.e. s.12. **Denton**, a.g.e. s.181. **Perovic**, a.g.e. s.17.

¹⁷ **Stephenson, Paul**, Byzantium's Balkan Frontier (*Bizans'ın Balkan Sınırları*), Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2004, s.118.

Slavlar tarafından kurulan ilk devlet örneklerinden birisi, Bizans kaynaklarında Zeta olarak geçen ve daha sonra Karadağ'a dönüşecek Duklja devletidir. Duklja'nın sınırları İşkodra Gölünden, Adriyatik kıyılarını takiben Ragusa (Dubrovnik)'ya kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Aslında Bizans'ın bir vasal devleti olan Duklja, Vladimir zamanında (997-1016) güçlenmeye başlamış, Bizans'a karşı direnişin merkezi durumuna gelmiştir. Resim X¹⁸.

¹⁸ Stephenson, a.g.e. s.16

Duklja'nın direnişi sadece Bizans ile sınırlı kalmayıp bölgede güç haline gelen Makedonya İmparatoru Samuilo'nun fetih hareketlerine karşı da olmuştur. Ancak Vladimir, Karadağ'a kadar tüm Sırp arazisini, Makedonya'yı, Arnavutluk'u ve Bulgaristan'ı ele geçiren Bulgar Kralı Samuilo ile yapmış olduğu savaşta yenilerek esir düşmüştür. Esaretteyken Samuilo'nun kızı ile evlenen Jovan Vladimir, çeyiz olarak Duklja ve Raska'yı alıp tekrar başa geçmiş, ancak, Samuilo'nun oğlu Vladislavin düzenlendiği suikast neticesinde ölmüştür¹⁹. Vladimir zamanında ülkenin sınırları Arnavutluk'taki Draç'tan Hersek'teki Neratva Nehri'ne kadar uzanmaktaydı²⁰.

2.1.1. Vojslav Hanedanlığı

Vladimir'in yerine geçen akrabası Stefan Vojslav²¹ döneminde de Bizans'a karşı mücadele ve sınırların genişletilmesi amaçlanmıştır²². Vojslav ilk isyan

¹⁹ Rastoder, a.g.e. s.106.

²⁰ Roberts, a.g.e. s.49.

²¹ İslam Ansiklopedisi, Cilt VI, s.223.

²² Morrison, a.g.e. s.15.

denemesinde başarısız olarak tutuklanmış ve İstanbul'a getirilmiştir. İstanbul'dan kaçarak 1040 yılında Duklja'ya dönen Vojislav, Bizans'ın göndermiş olduğu kuvvetleri geri püskürterek, 1042 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir²³. Bizans, Duklja'nın bağımsızlığını kabul etmiş ve böylece, Duklja **bağımsızlığını kazanan ilk Slav devleti** olmuştur²⁴.

Bu dönemlerdeki Bizans kaynaklarında Zeta diye anılmaya başlayan Duklja devleti'nin başına, Stefan Vojislav'ın oğlu Mihailo geçmiştir²⁵. Mihailo (1051-1081), sembolik olarak Bizans'ın üstünlüğünü tanıdığı sürece, Bizans da Mihailo'nun hükümlerini tanımıştır. Ülke'nin sınırları Arnavutluk'taki Draç'tan, Raguza'ya kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Kotor ve Proprotina (Bar ile Ülçin arasındaki bir bölge) ise ülkenin merkezi olarak görev yapmıştır. Mihailo, Bizans ordusunu Prizen'de yenmiş ve oğlu Bodin'i 1072 yılında Makedonya'daki Bizans'a karşı ayaklananlara yardım etmek için görevlendirmiştir²⁶. Kendisini Kral ilan eden Mihailo'ya, Papa VII Gregory'de 1077 yılında yazmış olduğu mektupta Slavların kralı olarak hitap etmiştir. Mihailo'nun ardından başa geçen oğlu Bodin (1082-1101) döneminde de Zeta'nın bağımsızlığı ve bölge üzerindeki güçlü etkisi devam etmiştir. Ancak Bodin'in ölümü üzerine meydana gelen iç savaşlar ve iktidar mücadeleleri neticesinde, Raska ve Hersek bölgeleri ayrılarak Zeta'dan çözümler başlamıştır²⁷.

2.1.2. Nemanjic Hanedanlığı

Bölgedeki karışıklıktan istifade eden Raska yöneticisi Stefan Nemanja (1168-1196), 1189 tarihinden itibaren Zeta bölgesini hâkimiyeti altına alarak 173 yıllık ilk bağımsız Karadağ hanedanlığı olan Vojislav hanedanlığını ortadan kaldırmıştır²⁸. Böylece 1360 yılına kadar sürecektir olan Karadağ'daki Sırp hâkimiyeti başlamıştır²⁹. Nemanja büyük oğlu Vukan'a, Zeta, Trebine ve sahil kıyısına kadar olan bölgeyi vermiştir³⁰. Bu dönemde Vukan, bağımsız bir kral gibi davranmış ve kendi dış politikasını oluşturmuştur. Babasının ölümünden önceki bir kilise belgesinde Duklja'nın

²³ Morrison, a.g.e. s.15.

²⁴ Karatay, a.g.e. s.143.

²⁵ Rastoder, a.g.e. s.106.

²⁶ Fleming, a.g.e. s.30.

²⁷ Rastoder, a.g.e. s.107.

²⁸ Rastoder, a.g.e. s.108.

²⁹ Deliso, a.g.e. sXIV-XV. Roberts, a.g.e. s.60.

³⁰ Fine, John V. A., JR., The Late Medieval Balkans (Ortaçağın Son Döneminde Balkanlar) A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest, (12.yy'ın Son Döneminden Osmanlı İşgaline Kadar Kritik Bir Araştırma) The University of Michigan Press 2009, s.26.

kralı olarak Vukan'dan bahsedilmesi, bağımsız davranmasının derecesini göstermektedir³¹.

Nemanja'nın ölümü üzerine Raska'da bulunan oğlu Stefan başa geçmiş, fakat bunu kabullenmeyen Vukan, Papa ve Macarlarla anlaşarak 1202 yılında Raska'yı işgal ederek Stefan'ı tahttan indirmiştir. Vukan ve Stefan arasındaki mücadele, bağımsız Ortodoks kilisesini kuran küçük kardeşleri Sava'nın³² gayretleri ile 1207 yılında anlaşma yapılarak sona ermiştir³³. Anlaşma gereği Stefan tahta geri dönerek 1227 yılındaki ölümüne kadar Raska'yı yönetmiş, Vukan ise Zeta bölgesindeki yönetimine devam etmiştir.

Vukan, 1209 yılında ölmeden bir yıl önce yönetimi oğlu George'ye devretmiş³⁴ ancak amcası Stefan 1216 yılında Zeta'yı tekrar ele geçirerek Raska'ya bağlamıştır. Zeta bu tarihten itibaren özerk yapısını muhafaza ederek, Duşan'ın ölümüne kadar Raska'ya bağlı şekilde kalmıştır³⁵.

1331 yılında Nemanjic Hanedanlığının son varisi Duşan (1331-1355) zamanında Sırp Krallığı'nın sınırları, Bizans İmparatorluğu'nun güçsüzlüğünden faydalanarak, Makedonya, Arnavutluk, Epirus ve Teselya bölgelerini kapsayacak kadar genişlemiştir. Duşan'ın ölümünün ardından, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da ilerlemesiyle birlikte Sırp Krallığı'nda dağılma süreci başlamıştır³⁶.

Nemanjic Hanedanlığı dönemi, Karadağ tarihinin Sırbistan tarihi ile iç içe geçtiği dönemin başlangıcıdır. Karadağ ve Sırbistan'ın hayalinde, Duşan zamanındaki Sırp İmparatorluğunu tekrar kurmak yatmaktadır. Aralarındaki tek fark, İmparatorluğun merkezinde hangisinin bulunacağı ile ilgili olmuştur.

2.1.3. Balsic Hanedanlığı

Sırp İmparatorluğunun dağılma süreci içine girmesi ile zaten yarı bağımsız durumda bulunan Zeta'daki yerel yöneticiler, egemenlik alanlarını genişletmek

³¹ Fine, a.g.e. s.26.

³² Aslantaş, Selim, Osmanlı'da Sırp İsyanları, Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s.18, Jelavich, a. g. e s.20.

³³ Fine, a.g.e. s.28-29.

³⁴ Fine, a.g.e. s.29.

³⁵ Fleming, a.g.e. s.41. Hupchick P. Dennis, Cox F. Harold, The Palgrave Concise Historical Atlas of Fontren Europe (Doğu Avrupa'nın Tarihi Atlası) Palgrave , USA, Eylül 2001,s.18.

³⁶ Hupchick, Dennis P., *The Balkans From Constantinople To Communism*, (İstanbul'dan Balkanlara Kominizm), Pal Grave Macmillan, U.S.A, 2002, s.101.

istemişler, bunlardan bağımsız Karadağ'ın ikinci hanedanı olarak kabul edilen Balsa prensleri ön plana çıkmıştır³⁷.

Balsalar, Duşan hükümlerinin kapanışı, Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti'nin Balkanlardaki ilerlemesi ve Slav tarihinin en ciddi krizinin yaşandığı Kosova Savaşı'nı kapsayan 1358 ila 1422 yılları arasında egemen olmuşlardır³⁸.

Aslen Arnavut olan I. Balsa (1358-1362), İşkodra ile birlikte, Sırp Nemanja hanedanının kurulduğu ve manevi değeri yüksek olan Zeta bölgesini³⁹, ölümü üzerine yerine geçen oğlu Stratimir (1362-1373), 1371 yılında Sırp sındığı Zaferi sonucunda gücü iyice zayıflayan Nemanja hanedanlığının durumundan istifade ile Trebine'ye kadar toprakları genişletmiştir.

Stratimir öldükten sonra başa geçen II. Balsa, Arnavutluk tarafına doğru seferler düzenlemiş, bu esnanda Arnavutluk'un diğer büyük hanedanı Şarl Topia ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Şarl Topia, Balsa'larla mücadelesinde, Ohri bölgesinde bulunan Candarlı Halil Hayrettin Paşa'dan yardım talep etmesi üzerine iki ordu 1385 yılında Berat yakınlarında karşılaşmış ve Osmanlı Ordusu II. Balsa'nın ölümü ile sonuçlanan büyük bir zafer kazanmıştır⁴⁰.

Osmanlı Ordusu ile bu ilk karşılaşma 1878 yılına kadar devam edecek mücadelenin başlangıcı olmuştur.

II. Balsa'nın ölümü üzerine başa geçen II. Duraj (1385-1403), Osmanlı devletine karşı durabilmek için Venedik Cumhuriyetine ile işbirliği yolu takip etmiş⁴¹ ve 1389 yılında Bosna Kralı Tvrtko ile birlikte Kosova savaşına katılmıştır⁴².

Kosova Savaşı, Osmanlı'nın Balkanlardaki ilerlemesinin önündeki son engeli kaldırırken, aynı zamanda Karadağlıların ve Sırp'ların tarih hafızalarında silinmez izler bırakmıştır⁴³. Öyle ki Karadağ'a ve Sırp'lara ait hemen hemen tüm efsaneler, Kosova

³⁷ Verloop, a.g.e. s.10. Perovic, a.g.e. s.17. Towle, a.g.e. s.1. Malcom, Noel, Kosova, Balkanları Anlamak İçin, Çev., Özden ARIKAN, Sabah Kitapları, İstanbul, Mart 1999, s.86-88.

³⁸ Stevenson, a.g.e. s.33-67. Gopčević Spiridion, *Montenegro und die Montegrioner*, (Karadağ ve Karadağlılar), Verlag von Hermann Fries, Leipzig, 1877, s.2.

³⁹ Uzunçarşılı, XIII. Dizi, a.g.e. s.2003.

⁴⁰ Uzunçarşılı, XIII. Dizi, a.g.e. s.204-205. Verloop, a.g.e. s.10.

⁴¹ Stevenson, a.g.e. s.50-54.

⁴² Karatay, a.g.e. s.146. Cooke, a.g.e. s.171.

⁴³ Glenny Misha, *The Balkans, Nationalism, War, and the Greath Powers, 1804-1999*, Penguin Books, 2001, s.11.

savaşı, savaş sonrası varlıklarını sürdürebilmek için Zeta dağlarına çıkış, burada Türklerle mücadeleleri ve kahramanlıklarını içermektedir⁴⁴.

Kosova'nın bir ölüm ve mezarlık olduğu, ancak her ölümün yeniden bir doğuşa neden olduğu gibi Kosova'nın da aslında Sırp ve Karadağlıların küllerinden doğmasını sağladığı belirtilmektedir⁴⁵. Nitekim savaştan tam 600 yıl sonra, 28 Haziran 1989'da savaşın yıl dönümünde Miloseviç, Kosova'da katılımcı bir milyon kişiye Kosova Savaşı ve bunun erdemlerinden bahsetmiştir⁴⁶.

Milovan Djilas, Kosova Savaşını “...Her Sırp için en az kendi doğum günü kadar önemli bir gün, cesaretin en acı sınavı ve bu olay, bir gün Slavların yine birleşik ve özgür olacağı göstermektedir...” şeklinde tanımlamıştır⁴⁷. Tarihteki hiçbir zafer, Kosova mağlubiyeti kadar ulusal birliğin şekillenmesinde kullanılmamış ve etkisi de bu kadar uzun süre devam etmemiştir.

II. Duraj'ın ölümünü takiben 17 yaşındaki oğlu III. Balsa (1403-1421) başa geçmiştir. III. Balsa'nın annesi Jelana (Helen) yönetiminde etkin rol oynamış, kocasının politikalarının aksine Venedik yerine Sırplarla işbirliğine önem vermiş ve Balsa hanedanlığınca takip edilen Katolikliği bir kenara bırakarak tekrar Ortodoksluğa dönmüştür⁴⁸.

III. Balsa başa geçtikten iki yıl sonra Belgrad'a Stefan Lazareviç'in yanına yapmış olduğu seyahatte hayatını kaybetmesini müteakip Balsa hanedanlığını devam ettirecek varis bulunmadığından, tüm Zeta bölgesini Lazareviç'e miras olarak kalmıştır. Ancak, Zeta bölgesinde civarındaki küçük beylikleri de alarak yükselen Crnagoviç hanedanlığı ön plana çıkmaya başlamıştır.

2.1.4. Crnagoviç Hanedanlığı

Balsic hanedanlığının ortadan kalması ile Zeta toprakları, Sırp Despotluğu ve Venedik Cumhuriyeti'nin mücadelesine sahne olmuştur⁴⁹. Budva ve Bar (Antivari)'a

⁴⁴ **Margulis**, a.g.e. s.3. **Perica Vjekoslav**, *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States*, (Yugoslavya Eyaletlerinde Din ve Milliyetçilik), Oxford, University Press, USA, 2002, s.8.

⁴⁵ **Greenwalt, Alexander**, *Kosovo Myths: Karadžić, Njegoš and the Transformation of Serb Memory*, (Kosova Efsaneleri: Karadžić, Njegoš ve Sırp Belleğinin Dönüşümü) Spaces of Identity 3, 2001, s.49-65.

⁴⁶ **Roberts**, a.g.e. s.80. **Malcom, Noel**, *Bosna'nın Kısa Tarihi*, Çev., Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999, s.333.

⁴⁷ **Djilas**, a.g.e. s.XII.

⁴⁸ **Fine**, a.g.e. s.417-51.

⁴⁹ **Morrison**, a.g.e. s.16.

yerleşmiş olan Venedik, süratle hareket ederek Ülçin (Dulcigno), İşkodra ve tüm Aşağı Zeta bölgesini ele geçirmiş, ancak Zeta topraklarının kendi doğal ve tarihi sınırları içinde olduğunu düşünen Sırp Despotu Lazarevic, Venediklilerden tüm toprakları geri almıştır. 1426 yılında imzalanan anlaşma ile de Venedik, Sırp Despotu Lazarevic tarafından atanan Georges Brankovic'i Zeta Prensi olarak kabul etmiştir⁵⁰.

Bu sırada Stefan Crnagoviç, Arnavutluğa çekilerek, Zeta toprakları üzerindeki Sırp ve Venedik mücadelesini izlemiş ve iki tarafın kuvvetten düşmesini beklemiştir⁵¹. Georges Brankovic ve Stephan Crnagoviç arasındaki Zeta toprakları üzerindeki gizli çekişme, Sırp Despotu Lazarevic'in herhangi bir varis bırakmadan 1427 yılında ölmesi üzerine Crnagoviç'in lehine gelişmeye başlamıştır⁵².

Lazarevic'in yerine Sırp despotu seçilerek Zeta'yı terk eden Brankovic, meydanı rakibine bırakmak zorunda kalmış, Stephan Crnagoviç'de bölgedeki diğer önemli aşiretleri yanına alarak Zeta'da hâkimiyetini geliştirmiştir⁵³. Brankovic'in 1438 ila 1450 yılları arasında Osmanlılar ile mücadelesi, Stephan Crnagoviç'e Zeta bölgesini kontrol altına almak için yeterli fırsatı vermiştir.

Stephan Crnagoviç, Osmanlı saldırılarına karşı korunma maksadıyla, kendisinden yaklaşık 30 yıl önce inşa edilen Zabliak kalesini onarmış ve genişletmiş⁵⁴, bölgedeki hâkimiyetini geliştirmek için Venediklilerle savunma anlaşmaları imzalamış ve başta Zabliak olmak üzere, birçok şehri imar etmiş, Bar ve Ülçin arasına iki liman şehri kurmuştur. Döneminde, Adriyatik kıyısında birkaç bölge ve İşkodra hariç Zeta bölgesinde tam hâkimiyet kurmuştur⁵⁵.

Stephan Crnagoviç'in yerine, Karadağ'ın en önemli ulusal kahramanlarından kabul edilen ve günümüzde dahi tekrar dirilerek Türkleri yok edeceğine inanılan, **Kara Ivan** olarak da bilinen oğlu Ivan Crnagoviç geçmiştir⁵⁶.

1471 yılında Arnavutluktaki ileri harekâtına devam eden Osmanlı Devletine karşı koyamayacağını anlayan Ivan Crnagoviç, Osmanlı egemenliğini kabul etmiş ve

⁵⁰ Coquelle, a.g.e. s.42. Gopçevic Spiridion, Montenegro und die Montegroner, 1877. a.g.e. s.4.

⁵¹ Pitcher, Donald Edgar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası, Çev: Bahar Tınakçı, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.136.

⁵² Karatay, a.g.e. s.147.

⁵³ Coquelle, a.g.e. s.43-47.

⁵⁴ Stevenson, a.g.e. s.80.

⁵⁵ Stevenson, a.g.e. s.84. Fleming, a.g.e. s.49.

⁵⁶ Verloop, a.g.e. s.11. Towle, a.g.e. s.1. Delaure, a.g.e. s.39. Denton, a.g.e. s.196. Fitri, a.g.e. s.7. Texier, a.g.e. s.VIII.

yıllık 700 Duka vergi vermek zorunda kalmıştır⁵⁷. 1474 yılında, Osmanlı'nın İşkodra dâhil Venedik'in Zeta'daki toprakları ve Crnagoviç'in egemenliğindeki Zeta'nın diğer bölgelerine başlatmış olduğu aynı zamanlı iki taarruz, Venedik bölgesinde İşkodra'nın boşaltılması ve tahkimatının yıkılması gibi küçük başarılar gösterse de, esas kazanım kuzeyde Moratska ve Zeta Nehri arasındaki kesimin ele geçirilmesi ile olmuştur⁵⁸. İleri harekâtına devam eden Osmanlı Devleti, 1478 yılında Zeta'nın merkezi Zabliak'ı, 1479'da, İşkodra'yı ele geçirerek⁵⁹ burada sancak beyliği kurmuş ve Zeta bölgesini buraya bağlanmıştır⁶⁰.

Venedik ile Osmanlı Devleti arasında yapılan anlaşma ile Adriyatik'te bulunan Ülçin, Bar ve Budva, Venedik'e bırakılmıştır. Ivan Crnagoviç'e ait Zeta bölgesinin ise Osmanlı egemenliğinde olduğu kabul edilmiştir⁶¹.

1479 yılındaki yenilgisinin ardından Kara Ivan Venedik'e kaçmıştır. Topraklarını tekrar ele geçirmek için Venedik'ten yardım isteyen Ivan, Venedik'in Osmanlı Devleti ile olan anlaşmaya zarar vermek istememesi nedeniyle başarısız olmuştur⁶².

Kara Ivan umutlarının tükenmesine yakın Fatih Sultan Mehmet'in ölümü üzerine ikinci şansını elde etmiş ve Venedik'ten tekrar güç kazanan Kara Ivan, merkezini İşkodra ile Rjeka arasındaki Obod'a taşımış ve 1482 yılında, II. Beyazıd'tan 1471 yılındaki gibi vergi karşılığında Zeta topraklarında hüküm sürmesine izin verilmesini istemiştir⁶³. II. Beyazıd, Arnavutluk'taki isyan ile mücadele ettiğinden daha fazla sorunla karşılaşmamak için Kara Ivan'ın vergi karşılığında iç işlerinde serbest, fakat Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde olacak şekilde Zeta'da kalmasına müsaade etmiştir. Karşılığında da daha sonra Müslüman olup İskender Bey ismini alan en genç oğlunu, anlaşmaya sadık kalması amacıyla İstanbul'da tutmuştur⁶⁴.

⁵⁷ **Rastoder**, a.g.e. s.109. **Fleming**, a.g.e. s.51.

⁵⁸ **Fine**, a.g.e. s.599- 600.

⁵⁹ **Verloop**, a.g.e. s.11.

⁶⁰ **Roberts**, a.g.e. s.95. **Pond, Elizabeth**, Endgame In The Balkans (*Balkanlarda Son Oyun*), Brookings Institution Press, Washington, 2006, s.191.

⁶¹ **Fine**, a.g.e. s.601. **Bouillet, M-N. Par**, Atlas Universal, d'histoire et de Geographie, (Tarih Atlası) Librairie Hachette, Saint-Germain, 1872.Syf.216.

⁶² **Fleming**, a.g.e. s.52.

⁶³ **Vaclik**, a.g.e. s.37.

⁶⁴ **Durham**, a.g.e. s.28.

1485 yılına ait tahrir defterine göre Zeta bölgesinde bulunan nahiyeler ve bunların verdikleri cizyeler şu şekildedir⁶⁵;

* **Kuci Nahiyesi**, Podgariça kadılığına bağlı ve Sancak Bey'inin has'ı olarak görülmekte ve Panta Ljes, Brođine, Barzanji, Radunje, Bankaci, Lazorci ve Butidosi bölgelerinden oluşmakta ve yıllık 12800 akçe ödemektedir.

* **Bielopavliči Nahiyesi**; Podgorice kadılığına bağlı, Martinici, Vidovici ve Vraznegrnici bölgelerinden oluşmakta ve 7950 akçe ödemektedir.

* **Hoti Nahiyesi**; Keci, Tihomir, Mihaline, Bozani, Uplanje, Ljubice ve Spinja bölgelerinden oluşmakta ve yıllık 6400 akçe ödemektedir.

* **Piperi Nahiyesi** ise; Lutova, Brestica, Luska, Dobrovide, Blizno, Misoka, Stijena, Zavala, Hrasnica, Potkrs, Moracice, Rjecica, Duga, Busati, Gostici, Celopod, Rogane, Celopodevici ve Boljesestre bölgelerinden oluşmakta ve 8400 akçe ödemektedir.

Kara Ivan, yönetim merkezini Obod'tan, Lovcen dağında ulaşımı zor, savunulması kolay bir yer olan Çetine'ye taşımış ve burada 1484 yılında inşasına başladığı Manastırı, 1489 yılında tamamlamıştır⁶⁶. Daha hayattayken yönetimi kendisinden sonra gelen en büyük oğlu George(Djuradj)'a vermiş, bu değişim Osmanlı yönetimince de kabul görmüştür.

George, iyi savaşçı olmasının yanında, kültür alanına önem veren bir liderdi. Matbaanın ilk keşfini müteakip Venedik'ten elde ettiği matbaayı Karadağ'a getirmiş ve Slavların arasındaki ilk Krill harfleriyle kitap basımını gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Duşan kuralları diye Karadağ'ın ilk anayasası da burada basılmıştır⁶⁷.

George'nin Arnavutluk'ta meydana gelen isyanda parmağının olduğu ortaya çıkınca, II. Beyazıd'ın, üç gün içinde İstanbul'a gelmesi veya ailesi ile birlikte ülke dışına çıkması konusundaki ultiatomu üzerine George, ailesini ve servetini yanına alarak 1496 tarihinde Venedik'e iltica etmiştir⁶⁸. Bu tarihten itibaren, Karadağ'ın, Osmanlı Devleti'nin **tam hâkimiyetine** girdiği, genel olarak kabul edilmiştir.

⁶⁵ **Durdev, Branislav**, Iz Istorije Crne Gore, Brdskih Malisorskih Plemena (Boşnakça), (Brda Bölgesi Malisor Kabillesi ve Karadağ'ın Tarihi), 1974, s.32-35

⁶⁶ **Morrison**, a.g.e. s.17. **Suavi Ali**, Montenegro, (Karadağ), Imprimerie Victor Goupy, Paris, 1876, s.8. **Schuman Micheal A.**, a.g.e. s.16. **The New Monthly Magazine**, Vol.97, "The Montenegrins" (Karadağlılar) Edited (Yazar), Ainsworth W. H., Chapman and Hall 193, Piccadilly, London,1853, s.384-385.

⁶⁷ **Denton**, a.g.e. s.197. **Stevenson**, a.g.e. s.95-96.

⁶⁸ **Morrison**, a.g.e. s.17. **Denton**, a.g.e. s.198. **Fitri**, a.g.e. s.7.

Venedik'te barınamayan George, Zeta'ya dönmeye çalışmış, ancak başarılı olamayacağını anladığından, II. Beyazıd'a başvurarak ondan yardım istemiştir. II. Beyazıd, kendisini Anadolu'ya yerleştirerek hayatı boyunca maaş bağlamıştır⁶⁹.

Crnagoviç hanedanlığı dönemi, Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelesinde başarılı olamamasına rağmen, **mücadele azim ve iradesinin gelecek kuşaklara taşınması** açısından önem arz etmiştir. Yine bu dönemde Zeta'nın yerini, siyasi ve bölgesel bir tabir olarak, **Montenegro (Karadağ)** almaya başlamıştır⁷⁰.

2.2. Osmanlı Egemenliğinde Karadağ ve Egemenlikle Mücadelenin Başlaması

Karadağ (Çirn-ili olarak), İşkodra (İskenderiye) Sancağına⁷¹ bağlanmış ve toprakları has, tımar ve zeamet olarak ayrılmıştır⁷². 05 Mart 1497 yılı tahrir defterine göre Karadağ'daki nahiyeler ve bunların verdikleri cizyeler şu şekildedir⁷³:

Hoti Nahiyesi

- Tihomir (34 Kuca ve 7 tek ev'den oluşmakta ve küçükbaş hayvan hariç, 1669 Akçe vermektedir.)
- Mihaljani (22 Kuca, 8 tek ev ve 3 boşanmıştan oluşmakta, küçükbaş hayvan hariç, 1334 Akçe vermektedir.)
- Pobrezani (30 Kuca, 1tek ev ve 2 boşanmıştan oluşmakta, küçükbaş hayvan hariç, 1248 Akçe vermektedir.)
- Bozani (29 Kuca, 3 tek ev ve 2 boşanmıştan oluşmakta, küçükbaş hayvan hariç, 1173 Akçe vermektedir.)
- Ljubicite (18 Kuca ve 4 tek ev'den oluşmakta ve küçükbaş hayvan hariç, 671 Akçe vermektedir.)
- Keci (36 Kuca ve 2 tek ev'den oluşmakta ve küçükbaş hayvan hariç, 1320 Akçe vermektedir.)

⁶⁹ Verloop, a.g.e. s.11.

⁷⁰ Rastoder, a.g.e. s.109. Schuman, a.g.e. s.15. Roberts, a.g.e. s.8.

⁷¹ İskenderiye Sancağından 894 (1488/1489) yılı cizyesi olarak toplam 79893 akçe toplanmıştır. **Barkan, Ömer**, 894 (1488/1489) yılı Cizyesinin tahsilâtına ait Muhasebe Bilançoları, Belleten, C.I, 10 Ocak 1964, sayı 1, Ek Cetvel No:1.

⁷² Karal, a.g.e. Cilt VI, s.70.

⁷³ Durdev, Branislav, a.g.e. s.165-178.

Kuci Nahiyesi;

- Pavlovic (60 Kuca, 18 tek ev ve 1 Boşanmış, küçükbaş hayvan hariç 2426 Akçe vermektedir.)
- Petroviçi (54 Kuca ve 15 tek ev, küçükbaş hayvan hariç 2145 Akçe vermektedir.)
- Ljesovic (37 Kuca ve 7 tek ev, küçükbaş hayvan hariç 1262 Akçe vermektedir.)
- Bitidosi (32 Kuca ve 8 tek ev, küçükbaş hayvan hariç 1181 Akçe vermektedir.)
- Lopari (9 Kuca ve 1 tek ev, küçükbaş hayvan hariç 330 Akçe vermektedir.)
- Bankeci (29 Kuca ve 15 tek ev, küçükbaş hayvan hariç 1334 Akçe vermektedir.)
- Banjovic (39 Kuca ve 8 tek ev, küçükbaş hayvan hariç 1392 Akçe vermektedir.)
- Lazorce (30 Kuca ve 11 tek ev, küçükbaş hayvan hariç 1238 Akçe vermektedir.)
- Koci (31 Kuca ve 4 tek ev, küçükbaş hayvan hariç 1057 Akçe vermektedir.)
- Radun (43 Kuca ve 10 tek, küçükbaş hayvan hariç 1618 Akçe vermektedir.)

Priperi Nahiyesi, Luska, Drezga, Mrke, Hrasnica, Bjelice, Duga, Brestica, Rjecica, Strcalici, Moracice, Bukumir, Radusev, Busati ve Drenovica bölgelerinden oluşmakta ve küçükbaş hayvanlardan alınanlar hariç 17334 akçe ödemektedir.

Klimenti Nahiyesi; Liceni, Selcite, Donovici, Cpaja, Ljesovici, Morici, Goljemadi bölgelerinden oluşmakta ve küçükbaş hayvanlar için ödenen hariç toplam 5435 akçe vermektedir.

2.2.1. Karadağ'da Hâkimiyetin Sağlanması

Osmanlı Devleti, 1496 yılında Karadağ'ı doğrudan kendi yönetimi altına alarak ve vergi sistemini kurarak “tedrici fetih”⁷⁴ yönetiminin son safhasını tamamlamıştır. Ancak bu, hâkimiyetin tüm Karadağ'da aynı şekilde hissedildiği anlamına gelmemektedir. Çünkü ulaşımı zor alanlarda, yarı göçebe hayatı sürdüren aşiret

⁷⁴ **İnalçık, Halil,** Osmanlılar Fütuhât, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.67.

yapısındaki topluluklarda hâkimiyetin tam olarak uygulanması olanak dâhilinde değildir. Bu nedenle Karadağ'da, Osmanlı Devlet'inin merkezden uzak diğer kesimlerinde olduğu gibi, esnek bir yönetim tarzı oluşturulmuştur⁷⁵.

Tarihçilerin bir kısmı, vergi sisteminin kurulması⁷⁶ ve esnek de olsa merkezi kontrolün bulunması nedeniyle, Karadağ'ın tam hâkimiyet altına alındığını ifade ederlerken, genelde yabancı araştırmacılar, Kattunski gibi ulaşımı zor alanlarda Osmanlı Devleti'nin hiçbir varlık gösterememesi, buralardan düzenli vergi toplanamaması nedeniyle, Karadağ'da Osmanlı hâkimiyetinden söz edilemeyeceğini belirtmişlerdir⁷⁷.

Aslında, hâkimiyetin tüm kurum ve kurulları ile işletildiği ovalık ve düzlük alanlardan oluşan Karadağ ile Kattunski bölgesi gibi, yarı özerk halde bulunan Karadağ olmak üzere iki farklı Karadağ bulunmaktadır. Karadağ'da tam hâkimiyetin tesis edilmiş veya edilmemiş olması konusunda tarihçiler arasında mutabakat olmamasının nedeni, Karadağ'daki Osmanlı egemenliğinin farklı şekilde uygulanmak zorunda olmasından kaynaklanmaktadır.

Karadağ'dan vergi toplanması XVI. yüzyıl boyunca devam etmiş, bu kapsamda; Yavuz Sultan Selim zamanında 5000 altın⁷⁸; 1558 yılında, 5500 altın ve Sultan II. Selim zamanında ise yine 5500 altın⁷⁹ vergi toplanmıştır. Sadece vergi sistemine bakıldığında dahi Karadağ'da başlangıçtan itibaren tam hâkimiyet kurulmuş olduğu sonucu çıkmaktadır.

Daha organize olmuş ve üstün askeri güce sahip milletlerin, diğerleri aleyhine genişlemeye çalışmaları, her zaman kolaylıkla olmamış, zaman zaman direnişle karşılaşabilmiştir. Bu durumla karşılaşan halk, ya üstün güce karşı doğrudan mücadele ederek ya da ulaşımı zor ve uzak bölgelere çekilerek varlıklarını muhafaza etmeye çalışacaktır. Doğrudan mücadelenin, eşit olmayan güçlerin eşit şartlarda mücadelesi

⁷⁵ **Barkey, Karen**, *Empire Of Difference* (The Ottomans In Comparative Perspective) (Farklılığın İmparatorluğu, Farklı Açılardan Osmanlılar), Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s.87.

⁷⁶ Karadağ cizyelerini en alt seviyeden ödemektedir. **İnalçık, Halil**, Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi, İSAM Yayınları, İSTANBUL, 2011, s.64.

⁷⁷ **Benson, Leslie**, *Yugoslavia: A Concise History*, İngiltere, 2001, s.1. **Minkov Anton**, *Conversion to Islam in the Balkans: Kisve Bahasi Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730*, İngiltere, 2004 s.29. **Shaw, Stanford J.**, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt I, Çev. Mehmet Harmancı, Özener Matbaası, İstanbul, 2008, s.98.

⁷⁸ **Jorga, Nicolae**, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, II. Cilt, Çev. Nilüfer EPÇEZİ, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009, s.299.

⁷⁹ **Jorga**, a.g.e. III. Cilt, s.198-199.

olduğundan, başarı şansı hemen hemen yok gibidir. Ancak aşağıda belirtilen faktörlerle birleşen dolaylı mücadelenin başarılı olma ihtimali ise diğerine nazaran çok yüksektir⁸⁰.

Birinci faktör, daha az organize olmuş toplumun, çekildiği coğrafi bölgenin stratejik öneminin bulunmaması gerekmektedir.

İkinci faktör, daha az organize toplum, üstün güçle mücadelesinde kendisine has nitelikte askeri strateji ve taktikler geliştirmeli ve kolayca yeni durumlara uyum sağlayabilmelidir.

Üçüncü faktör, bu askeri gücü sevk ve idare edebilecek uygun sevk ve idare sistemlerinin kurulması gerekmektedir.

Dördüncü faktör, çok zor şartlarda yaşayan fertlerin, hem coğrafi bakımdan ve hem de düşmanların yaratmış olduğu olumsuz koşullarda mücadele azim ve iradesine sahip olması lazımdır.

Beşinci faktör olarak, yaşamlarını devam ettirebilecek şekilde asgari kaynaklara sahip olmalı veya ulaşılabilmelidir. Bu kapsamda dış destek, yağma ve talan ağırlıklı olarak kullanılmaktadır.

Zeta bölgesinde yaşayan topluluklar, kendilerine en çok benzeyen ve kardeş olarak gördükleri Sırp hanedanlıklarının hakimiyetleri zamanında dahi, hakim güce karşı bahse konu faktörler ışığında sürekli mücadele halinde olmuşlardır. Bu kapsamda, Osmanlı hakimiyeti ile yapmış oldukları mücadelenin hakimiyetten kurtulmaktan çok, geçmişten gelen geleneklerinin devamı olarak görmek yanlış olmayacaktır.

2.2.2. Seçilmiş Vladikalar Dönemi

1513 yılına kadar İşkodra Sancağına bağlı olan Karadağ, Kara Ivan'ın Müslüman olan ve İskender ismini alan oğlunun sancak beyliğinde, müstakil sancak olarak sevk ve idare ediliyorken⁸¹, Kattunska bölgesinde de aşiretlere liderlik, Vladika denen Çetine Manastırı Piskoposu tarafından yapılmaya başlamıştır. Vladiklar, Petroviç hanedanının başa geçtiği tarih olan 1697 yılına kadar aşiretler tarafından oluşturulan meclis tarafından seçilmiştir.

⁸⁰ Boehm, a.g.e. s.40-42.

⁸¹ Gradeva Rassitsa, Rumeli, Under the Ottomans, 15th-18th Centuries: Institutions and Communities (Osmanlı Hakimiyetinde Rumeli, 15-18 yy.larda, Halk ve Kurumlar)The İsis Pres, İstanbul, 2004, s.49. Hadziosmanovic, I Lamija: Durdev, Branislav: Dva Deftera Crne Gore Iz Vremena Skender – Bega Crnagovića, (İskender Cernojevic Bey zamanı ile ilgili Defter), Akademija Nauka I Umjetnosti Bosne I Hercegovine, Saraybosna, 1973, s.9-69.

Seçimle gelen Vladikalar döneminde ilk olarak seçilen Babylyas (1516-1520)'dir. Vladika Babylyas dönemi, Karadağ'ın sancak merkezi olması ve başında da Karadağ asıllı İskender Bey olması nedeniyle barış içinde geçmiştir⁸².

Vladika Babylyas'ın ölümü üzerine Germain (1520-1530), Vladika olarak seçilmiştir. Bu dönemde Karadağlılardan bir grup, 1526 yılında Osmanlı'nın Bosna'daki Yayse kalesini muhasara etmesi sürecinde, Macarlara takviye maksadıyla bölgeye gitmiştir⁸³. 1530 yılında İskender Bey'in ölümü üzerine Karadağ tekrar İşkodra Sancağına bağlanmıştır⁸⁴.

Vladika Germain'i, Vladika Paul (1530-1540), Vladika Nicodin (1540-1549) ve Vladika Makarios (1549-1585) takip etmiştir. Vladikalar döneminde Osmanlı Devleti'nin Adriyatik Denizi ve sahillerindeki hareketi Karadağ'ı etkilemiştir. 1538 Preveze Deniz Zaferi sonucunda Kotor kuşatılmış, bir yıl sonra Hersek Novi⁸⁵ tekrar ele geçirilmiştir⁸⁶. Bölgedeki yoğun Osmanlı hareketi Venediklileri askeri alanda sıkıntıya düşürmüş, Kattunska Nahiyesi gibi çorak bölgede yaşayan aşiretlerin alabilecekleri yardımları engellemiştir.

Vladika Makarios döneminde aşiretler vergi vermeme konusundaki dirençlerini arttırmışlar, hatta Piperi aşireti Osmanlı vergi memurlarının bölgelerinde çalışma yapmalarına dahi müsaade etmemiştir⁸⁷. Vergi konusundaki direnci ortadan kaldırmak ve bölgede meydana gelen karışıklıklara müdahale kapsamında İşkodra Sancakbeyi Ali Paşa, 1570 yılında Karadağ'a bir askeri hareket düzenlemiş, hareket neticesinde Obod kalesi ele geçirilmiş, matbaa tahrip edilmiş ve vergi toplanılması konusundaki direnç ortadan kaldırılmıştır⁸⁸.

Bu dönemde Antibari (Bar) ve Ülçin'in ele geçirilmesi ile Osmanlı denizciliği için emniyetli üç bölgeleri oluşturulmuş ve Adriyatik kıyılarındaki Osmanlı hâkimiyeti perçinlenmiştir. Adriyatik'te Osmanlı hakimiyeti geliştikçe Venedikli tüccarların posta hizmetindeki güçlük, kontrolün güç olduğu alanlarda yeni posta güzergahı ihdas ederek

⁸² Coquelle, a.g.e. s.165.

⁸³ Vack, a.g.e. s.14. Coquelle, a.g.e. s.172. Jorga, a.g.e. II. Cilt, s.341. Hammer, Baron, Joseph, Von, Prugstall, Büyük Osmanlı Tarihi, Hazırlayan Mümin Çevik, Milliyet Yayınları, Cilt III, İstanbul, 2010, s.690.

⁸⁴ Roberts, a.g.e. s.108.

⁸⁵ Hersek Novi (Castel-Novo). 1538 'de Preveze mağlubiyetinden hemen sonra Haçlı Donanması Komutanı Andrean Doria, elinde kalan gemilerle Kale muhafızlarının gafleti sonucu ele geçirilmiştir (Danışmend, a.g.e. Cilt II, s.216).

⁸⁶ Danışmend, a.g.e. Cilt II, s.217-219.

⁸⁷ Durdev, a.g.e. s.216.

⁸⁸ Fleming, a.g.e. s.66.

ve buralarda Karadağlıları kullanarak çözülmüştür. Posta malzemeleri oluşturulan posta planına göre teslim alınıp Kuci ve Klementi aşiretleri bölgelerinden geçirilerek İpek ve Priştine'ye ulaştırılmakta, buradan da Edirne yolu ile İstanbul'a gönderilmektedir⁸⁹.

Vladika Makarios'un ölümü ile Vladika Pachomiye (1585-1600)'nın seçilmesi esnasında oluşan durumdan istifade etmek ve kontrolü tekrar tesis etmek maksadıyla, İşkodra Sancakbeyi Ali Paşa tekrar bölgeye harekât icra etmiştir⁹⁰.

Vladika I. Roufin, 1593 yılında başlayan ve 1606 yılına kadar devam eden Osmanlı-Avusturya savaşını da içeren 1600 ila 1620 yılları arasında görev yapmıştır. Bu dönemde Papa, Avusturya'ya destek kapsamında Karadağ'a ajanlar göndererek bölgede karışıklık çıkarmak istemiş, bu kapsamda 1597 yılında Nikşik Voyvodası, Gradan tarafından başlatılan ve kısa süre içinde İşkodra gölüne kadar uzanan isyan, vaat edilen dış desteğin gelmemesi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁹¹.

İşkodra Sancakbeyi Ali Paşa, 1603 yılında, tekrar Karadağ'a girmiş ve Liessansko'da Karadağ kuvvetlerine karşı başarılı olamayarak geri çekilmiştir⁹².

Brda bölgesindeki aşiretlerin vergi konusundaki dirençlerini ortadan kaldırmak için Bosna Beyi İbrahim Paşa kumandasındaki kuvvet, bölgeye hareket düzenlemiş ve vergi sorununun halledilmesini müteakip geri çekilmiştir⁹³. Hemen bir yıl sonra, 1613 tarihinde, Arslan Paşa, yine Hersek tarafından Karadağ'a başarısız bir askeri hareket düzenlemiştir⁹⁴.

Vladika I. Roufin'in ölümünü müteakip Vladika seçilen II. Raufin (1620-1650), kısa bir süre sonra Osmanlı ordusunu karşısında bulmuştur⁹⁵. 1623 yılında İşkodra Sancakbeyi Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri, vergi vermeyen ve karışıklık çıkaran aşiretlere karşı harekât icra etmişler, neticede ilk kez Çetine'ye kadar girip buradaki manastırı tahrip etmişlerdir⁹⁶.

1645-1669 yılları arasında yapılan Osmanlı-Venedik savaşında, Girit'teki asıl cephenin yanında Dalmaçya'da da birçok çarpışma meydana gelmiştir. Venedikliler, Karadağlı aşiretlerinden aldıkları destekle⁹⁷ Bar ve Risan'a icra ettikleri harekât, Derviş

⁸⁹ Stevenson, a.g.e. s.108-110.

⁹⁰ Coquelle, a.g.e. s.175.

⁹¹ Roberts, a. g. e s.112-113.

⁹² Coquelle, a.g.e. s.176. Rastoder, a.g.e. s.112. Fitri, a.g.e. s.7.

⁹³ Roberts, a.g.e. s.120.

⁹⁴ Vaclik, a.g.e. s.15.

⁹⁵ Coquelle, a.g.e. s.191.

⁹⁶ Schuman, a.g.e. s.17.

⁹⁷ Rastoder, a.g.e. s.113.

Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu tarafından bertaraf edilmiştir⁹⁸. Girit'in 1669 yılında fethine kadar olan süre boyunca Karadağlılar, Venediklileri desteklemeye devam etmişlerdir⁹⁹.

1669 yılında Kandiye'nin ele geçirilmesi ile yaklaşık 25 yıl süren Osmanlı-Venedik savaşı¹⁰⁰, Vladika I. Basile (1650-1680) döneminde sona ermiştir. Nispeten barış ortamının ardından Vladika Vissarion (1680-1692)¹⁰¹ döneminde, Osmanlı'nın Viyana mağlubiyetini takiben Venedik'in Osmanlı Devleti'ne karşı icra ettiği harekâta, Karadağ yine Venedik'e aktif destek vermiştir. Bu kapsamda; Dalmaçya Valisi Pietro Valerio'nun emir ve komutasında 7000 Karadağlı ve 600 Venedikli askerden oluşan birlik, Hersek'in anahtarı konumunda olan Sign (Sinj; Hırvatistan da, Bosna Hersek sınırına yakın bir kasaba) kalesini kuşatmıştır. Bosna Beylerbeyi Fındık Mustafa Paşa komutasında 7000 kişilik kuvvet, (07 Nisan 1685) Karadağlıları yenmiş ve kuşatmayı kaldırmaya muvaffak olmuştur¹⁰².

Karadağlı kuvvetlerle desteklenen Venediklilerin, 1685 yılının Haziran ayında Kotor'a, 1686 yılında, Ülçin (Dulcino), Bar (Antivari) ve Hersek Novi kalelerine taarruzları, İşkodra Sancakbeyi Arnavut Süleyman Bey tarafından bertaraf edilmiştir¹⁰³.

Venedikliler, Nisan 1687'de Kotor ve Sin kalesini, 1687 yılı Eylül ayı sonunda Hersek Novi'yi ele geçirmişler, Karadağlılar, bu harekâta vermiş oldukları destek nedeniyle, para ödülü, altın madalya, ömür boyu maaş bağlanması gibi, birçok ödül almışlardır. 1691 yılında Vladika Visarian, bu kez Venediklilerin yardımı ile Rijeka'daki kaleyi tahrip etmiştir¹⁰⁴.

Vladika Visarian'ın ölümünün hemen ardından Vladika I. Sava (1692-1697)¹⁰⁵ döneminin hemen başlangıcında, 1692 yılında, İşkodra Sancakbeyi Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu, gerek Venediklilere verdikleri destek, gerekse meydana getirdikleri düzensizlik nedeniyle, Karadağ'ı işgal ederek Çetine'yi ele geçirmiştir¹⁰⁶. Çetine'nin ele geçirilmesini müteakip bölgedeki Osmanlı hakimiyeti

⁹⁸ Jorga, a.g.e. Cilt IV, s.60.

⁹⁹ Roberts, a.g.e. s.123-124.

¹⁰⁰ Hammer, a.g.e. Cilt VI, s.1708-1709.

¹⁰¹ Coquelle, a.g.e. s.192.

¹⁰² Hammer, a.g.e. Cilt VI, s.1797. Heyet, a.g.e. Cilt IV, s.2181.

¹⁰³ Bu başarılarından dolayı rütbesi önce Paşa'lığa yükseltilmiş, sonrada Vezir olmuştur. Heyet, a.g.e. Cilt IV, s.2181.

¹⁰⁴ Vaclik, a.g.e. s.44. Heyet, a.g.e. Cilt IV, s.2181.

¹⁰⁵ Coquelle, a.g.e. s.196.

¹⁰⁶ İslam Ansiklopedisi, a.g.e. VI. Cilt, s.224. Delaure, a.g.e. s.43.

tekrar tesis edilmiş ve 1699 Karlofça Antlaşmasında birçok yer kaybedilmesine rağmen, Karadağ'ın bulunduğu bölgeler Osmanlı toprakları içinde kalmıştır¹⁰⁷.

2.2.3. Petroviç Hanedanlığı Dönemi

Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığının anlaşılması, zaten merkezi otoriteden uzak yaşayan Karadağ'daki aşiretleri fazlası ile etkilemeye başlamıştır. Bu süreçte, 20 yaşındaki Daniel Petroviç (1697-1737) Vladika olarak seçilmiş¹⁰⁸ ve Daniel, Vladikalığı veraset sistemine çevirerek, 1918 yılına kadar Petroviç ailesi tarafından yürütülmesini sağlamıştır¹⁰⁹.

2.2.3.1. I. Daniel Dönemi

I. Daniel, bir kilisenin açılışı sonrasında tutsak edilip fidye karşılığı serbest bırakılınca, intikam için Karadağ'da yaşayan Müslümanlardan dinini değiştirmeyenlerin öldürülmesini şu şekilde emretmiştir¹¹⁰. “...Sizlere söylüyorum sevgili kardeşlerim, Müslümanlar her gün aramızda günden güne çoğalıyorlar ve biraz daha zaman geçerse çocuklarımızı Türkleştirecekler; siz de görüyorsunuz ki bunun için hiçbir şey yapamazsınız...”¹¹¹. Sonuçta, 1702 yılı Noel gecesi, Karadağ'da yaşayan Müslümanlar¹¹² görülmemiş şekilde katliama uğramıştır.

Tabii ki katliam kadar katliamın tarihçilerin kaleminden topluma sunulmuş şekli de önemlidir. Ne yazık ki Karadağ hakkında önemli miktarda çalışma yapan Fransız araştırmacılar başta olmak üzere, yabancı yazarların tamamı, bölgedeki Müslüman varlığının artması, intikam vb. gerekçeler öne sürerek katliamı haklı göstermeye

¹⁰⁷ **Brunswik Benoit**, Recueil de Documents Diplomatiques Relatif Au Montenegro, (Bir Giriş İle Birlikte Karadağ'a Bağlı Belgelerin Derlenmesi), Chez M. S.-H. Weiss, Libraire A Pera, İstanbul, 1876, s.1.

¹⁰⁸ **Perovic**, a.g.e. s.18.

¹⁰⁹ **Djalas**, a.g.e. sxii. **Schuman**, a.g.e. s.17. Petroviç'lerin Hersek'in en köklü ailelerinden olan Herakovitch soyundan geldiği ve ailenin 1476 tarihinde Osmanlı Egemenliğinin Hersek'e uzanması üzerine Lovcen Dağı bölgesine göç ederek burada Njegosh ismini verdikleri köy oluşturdukları belirtilmektedir. (**Coquelle**, a.g.e. s.197). Karadağlıların tarihlerine dair efsaneler, ağıtlar ve türküler pek çok açıdan Petroviç ve Njegosh ile iç içe geçmiştir. (**Margulis**, a.g.e. 3)

¹¹⁰ **Coquelle**, a.g.e. s.197-199.

¹¹¹ **Delarue**, a.g.e. s.47.

¹¹² **Suavi**, a.g.e. s.10. **Trevor**, a.g.e. s.81. **Tevfik Ahmet**, a.g.e. s.3. **Faroghi**, **Suraiya**: **Adanır**, **Fikret**, *The Ottomans And The Balkans A Discussion of Historiography*, Hollanda, 2002. S.250. **Palmer**, **Alen**, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç yüzyıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Sabah Kitapları, İstanbul, 2003, s.81.

çalışmışlardır¹¹³. Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin "...Biz kediye kedi deriz..." şeklindeki ifadesi gibi¹¹⁴, kime ve neden yapıldığına bakılmadan katliama "**katliam**" denilmedikçe, 11 Temmuz 1995 tarihinde Srebrenica'daki gibi, XXI. yüzyılda da katliamlar olabilecektir. Ayrıca Müslüman Türklere yapılan katliamı haklı göstermeye çalışan Fransa'nın, Ermeniler ile ilgili 22 Aralık 2011 tarihinde almış oldukları karar, bu konudaki ikiyüzlü yaklaşımlarına en güzel örneği teşkil etmektedir.

I. Daniel Petroviç (Danilo)'in dönemi (1697-1735), Rusya'nın Deli Petro önderliğinde genişlemeci ideolojisini sistemleştirdiği ve tüm Slavcılığı buna temel yaptığı zamana rastlamaktadır¹¹⁵. Balkanlar'daki, nispi de olsa tek bağımsız Slav topluluğu Karadağlılar olduğu için, Petro buraya ilgi göstermiştir. 1710'da Osmanlı ve Rusya savaşa başladıklarında, Petro ayaklanmaya teşvik için Karadağ'a ajanlar göndermiş ve Karadağlılara hitaben şunları söylemiştir:

"... Ey Karadağlılar! bizim emelimiz, hemen bu sene zarfında Türklere karşı savaşa girişmek, ondan sonra Osmanlı ülkesine girip Ortodoks Hristiyanları zalim iradenin elinden çekip almaktır... Bizim en büyük arzumuz, sizi Türklerden kurtarmak, kiliseleri ve Hristiyanlığı yükseltmektir...". Karadağ Prensi I. Danilo da bunun

¹¹³ Vacik, a.g.e. s.44. Coquelle, a.g.e. s.199. Verloop, a.g.e. s.12. Texior, a.g.e. s.XI. Trevor, a.g.e. s.81. Delarue, a.g.e. s.45-46. Roberts, a.g.e. s.136. Durham, a.g.e. s.29. Denton, a.g.e. s.228. Stevenson, a.g.e. s.122-123. Fleming, a.g.e. s.68.

¹¹⁴ NATO'nun 2010 yılı Lizbon zirvesinde, Türkiye'nin, Avrupa Balistik Füze Savunma Sistemi'nin kurulması için, sistemin herhangi bir ülkeyi hedef alması gerektiği şartına karşı, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy; "...ifade edilse de, edilmese de, sistemin İran'a karşı olduğunu..." belirtmiştir. **Washington Report on Middle East Affairs**, "In Lisbon, NATO leaders Identity Current Threats, but no Single Enemy" (NATO liderleri tehditleri tanımladılar ancak düşmanı tanımlamadılar). 2011 January-February (2011 Ocak-Subat), Marvine Home özel raporu, s.30-31.

¹¹⁵ Tarihteki Osmanlı-Rus ilişkilerini hazırlayıp yönlendiren çeşitli sebepler şunlardır;

1. Rusların onuncu yüzyılda Bizans vasıtasıyla Ortadoks Hristiyanlığa girmeleri nedeniyle, İstanbul'un Ruslarca (tsar - grad) Çar şehri namıyla kutsallık kazanmış olması ve Rusların Bizans'a dini bağlarının olması.
2. Rusları iki yüz yıldan daha fazla hâkimiyetinde tutan Türk-Tatar'ın yarattığı düşmanlık ve Rusların bu Müslüman Türk hâkimiyetinden kurtuldukları bir sırada kutsal Konstantiniye'nin başka bir Müslüman Türk kavmince ele geçirilmesi, Türklere karşı milli bir düşmanlık doğurmuştur.
3. Rusları Müslüman Türk hâkimiyetinden kurtaran III. İvan'ın (1426-1505), Bizans imparatorları soyundan Sofia Paleolog ile evlenmek suretiyle Doğu Roma'ya varis olma hakkını kazanmaya çalışıyordu. Başta IV. Ivan olmak üzere daha sonraki hükümdarlar bu yöndeki siyasetleri derinleştirerek, Üçüncü Roma nazariyesini oluşturmuşlardır. Bu nazariye daha sonra karşımıza Pan-Ortodoksluk ve Pan-İslavlık olarak çıkacaktır. Ruslar, şarka takip ettikleri Türk ve İslamı kovmak siyasetini, güneyde de uygulamak isteyecekler, Osmanlıları yenerek Türklerin hâkimiyetindeki ırkdaşlarını ve dindaşlarını kurtarmak ve bütün Ortodoks âleminin tek hâkimi olmak, Doğu Roma'yı Rus eliyle ihya etmek emelini besliyorlardı.
4. Akçura, Rus jeopolitiğinin bu ilişkileri yarattığı görüşündedir. Ona göre; Rusya'nın coğrafi durumu ve ona bağlı gelişen tarihi gelenekleri, sonsuza kadar uygulamak zorunda olduğu doğal bir programdır. Rusya'yı yönetenler bu siyaseti izlemeye mecburdurlar. (GÜNDOĞDU, Abdullah, Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010).

karşılığında “... biz Ruslarla hem kan, hem de din kardeşiyiz, bizim kalbimiz Rusya ile çarpıyor, bizim için en iyisi Rusya’dır...” diyordu¹¹⁶.

Rusya’nın göndermiş olduğu ajanlardan Podgoriçe’li Captain Ivan Lukacevic ve Hersekli Colonel (Albay) Mihajlo Milorodavic¹¹⁷ öncülüğünde halk, isyana teşvik edilmiş, isyan esnasında birçok Müslüman katledilmiştir. Hersek Sancağında Graçova palankasını ele geçirip, Nikşik kalesini kuşatmış, ancak takviye Osmanlı kuvvetlerinin gelmesi ile Çetine’ye doğru geri çekilmişlerdir¹¹⁸. Ayrıca başka bir grup da Raguza yakınlarındaki Sturina bölgesinde faaliyet göstermiş, Müslüman halka eziyet etmiştir¹¹⁹.

1711’de Rus çarını Prut bataklıklarında sıkıştıran Osmanlı Devleti, dikkatini Karadağ’a yöneltebilmiştir¹²⁰. Artan terör olaylarına müdahale etmek maksadıyla, Bosna Valisi Ahmed Paşa’nın maiyetine; Bosna, Hersek, Dukagin, İşkodra, Prizen ve Kilis Sancakları topraklı süvarileri verilerek görevlendirilmiştir¹²¹. 1712 yılında Ahmed Paşa, Karadağ’a girerek Çetine’yi ele geçirmiş ve Karadağlı aşiretlere bir daha isyan etmeyeceklerine dair senet imzalattıktan sonra çekilmiştir¹²².

Ahmed Paşa’nın harekâtı esnasında Venedik’e kaçan I. Daniel, Karadağ’a dönmüş ve aşiretleri ayaklandırarak tekrar bölgede terör estirmeye başlamıştır. Bunun üzerine 1714 Mayıs ayında Köprülüzade Numan Paşa, isyanı bastırmak için görevlendirilmiştir. Numan Paşa emrine verilen Bosna-Hersek, İzvornik, Kilis, İşkodra, Ohri, Dukakin, Prizen, İlbazan, Vilçitrin, Zeamet ve tımarlı sipahileri ile birlikte askeri harekât için hazırlıklara başlamıştır. Hazırlık süresinin biraz fazla olması üzerine şu ferman gönderilmiştir:

Bosna valisi Vezir Numan Paşa’ya hüküm ki,

“Sen ki vezir-i müşarünileyhsin... Karadağ usatının kahr ve tedmirlerine sen memur olup kapun halkı ve eyalet askerlerinden maada o taraflara semt olan sancakların beylerbeyleri ve sancak beyleri mükemmel kapuları halkı ve Rumeli ve Bosna eyaletlerinden piyade ve suvari bazı askeri sınıfları dahi seninle bile memur oldukları halde henüz yerinden hareket etmediğin mesmu olup bu ağır hareketin,

¹¹⁶ **Kocabaş, Süleyman**, Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı, Bir İmparatorluk nasıl Parçalandı? Vatan Yayınları, 2009, s.11-16.

¹¹⁷ **Roberts**, a.g.e. s.140-141.

¹¹⁸ **Heyet**, a.g.e. Cilt V, s.2415.

¹¹⁹ **Heyet**, a.g.e. Cilt V, s.2415.

¹²⁰ **İslam Ansiklopedisi**, VI. Cilt, s.226.

¹²¹ **Uzunçarşılı**, a.g.e. Cilt IV, s.98.

¹²² **Rastoder**, a.g.m. s.115.

hakkında tagayyür-ı tab'ı mülukanemi mucib olmağla itab-ı azim ve ıkab-ı elime müstahik olmuştur. Biavnihi taala Karacadağ usatının bir gün evvel ve bir saat mukaddem istisalleriyle mazarratlarının def'i matlup olmağla süratle hareket edüp aksi taktirde hiçbir özrün makbul olmayıp hakkında gazab-ı ateşbaş-ı husrevanemin galeyanına bais olursun'' denilmektedir¹²³.

Askeri harekât, kaçışları önlemek için Venedik sınırından Çetine'ye doğru icra edilmiştir. Osmanlı ordusu, Karadağ kuvvetlerini tam bir hezimete uğratarak Çetine'ye girmiş ve burayı tahrip etmiştir¹²⁴. Osmanlı ordusunun önünden kaçabilenler, ulaşılması güç alanlara gitmişler veya Venedik'e sığınmışlardır. Numan Paşa, almış olduğu talimat gereği Venedik'e karşı herhangi bir harekette bulunmamış, ancak Venediklilerin Karadağlı asileri muhafaza ve müdafaa ettiklerini İstanbul'a bildirmiştir¹²⁵.

Karadağ coğrafyası "*küçük orduları yener, büyüklerini ise açlıktan öldürür*"¹²⁶ sözünü bir kez daha doğrulamış, büyük orduyu besleyemeyen coğrafya nedeniyle Numan Paşa bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Numan Paşa çekilir çekilmez aşiretler tekrar eski bölgelerinde kontrolü ele geçirmişlerdir. Ancak bölgenin harap olması nedeniyle I. Daniel, ülkesine yardım bulmak için ilk kez Rusya'ya gitmiştir. Danilo burada manastırın tekrar inşası için Rusya'dan maddi destek almış ve kendisine aşiret liderlerine verilmek üzere çeşitli hediyeler verilmiştir¹²⁷.

Venedik'e sığınan bahse konu Karadağlı asiler, hemen kısa bir zaman sonra, 09 Aralık 1714 tarihinde başlayan Osmanlı-Venedik harbinin gerekçelerinden birisi olmuştur¹²⁸. Venedikliler yine Karadağlıları isyana teşvik etmek istemişlerse de bölgenin bunu yapabilecek durumda olamaması nedeniyle başarılı olamamışlardır. Ancak yine de Venediklilerin Alas Montenegro kumandasındaki kuvvetlerinin Bar, Kotor ve Ülçin bölgelerine yapmış oldukları harekâtı Karadağlılar desteklemişlerdir¹²⁹. Savaşı sonuçlandıran 1718 yılındaki Pasarofça Antlaşması'nda Karadağlılar, 1711 Prut Antlaşması'nda olduğu gibi umduğunu elde edememiş¹³⁰, aksine tüm desteğine ve

¹²³ **Uzunçarşılı**, a.g.e. Cilt IV, s.100.

¹²⁴ **Suavi**, a.g.e. s.10.

¹²⁵ **Roberts**, a.g.e. s.142.

¹²⁶ **Schuman**, a.g.e. s.17.

¹²⁷ **Coquelle**, a.g.e. s.210.

¹²⁸ **Hammer**, a.g.e. Cilt VII, s.1980.

¹²⁹ **Heyet**, a.g.e. Cilt V, s.2426.

¹³⁰ **Jelavich**, a.g.e. Cilt I, s.94.

bölgenin harap olmasına rağmen, Karadağ'ın Osmanlı Devleti sınırları içinde olduğu anlaşma ile tekrar teyit edilmiştir¹³¹.

I. Daniel, Karadağ'ın dördüncü hanedanlığı olarak kabul edilen **Petroviç hanedanlığının** kurucusu olmasının yanı sıra, Venedik'in yanında, Rusya ile de irtibat kurmuş¹³² ve bu devletlerden aldıkları yardımları sistematik hale getirmiştir. Aynı şekilde, Rusya'da müteakip yıllarda defalarca kullanabileceği ve kendisine kayıtsız şartsız destek verebilecek bir topluluk keşfetmiştir¹³³.

Vladikalık makamında devamlılık sağladığı için makam daha fazla etkin hale gelmiş, aşiretler arasındaki sorunların çözümü kapsamında, 12 üyeli mahkeme oluşturmuştur¹³⁴. I. Daniel, çok parçalı toplum yapısını nispeten daha organize bir yapıya dönüştürme sürecini başlatmış ve din kisvesi altında Müslüman ve Türk düşmanlığını toplumun birleşmesi için ilk kez etkin kullanmıştır.

2.2.3.2. Sava Dönemi

I. Daniel'in ölümünün ardından yeğeni Sava (1735-1784), Vladika seçilmiştir¹³⁵. Aynı dönemde başlayan Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları esnasında Vladika Sava önderliğinde Karadağ; Avusturya'nın Yenipazar ve Kalkandelen'i ele geçirmelerine, kuvvet göndererek yardımcı olmuştur¹³⁶.

Başlangıçta Osmanlı Devleti aleyhine devam eden savaşta talih, Bosna Valisi Hekimoğlu Ali Paşa'nın, 4 Ağustos 1737 tarihinde Banyaluka'da, Avusturya ordusunu yenmesi ile değişmeye başlamıştır. Bu zaferden sonra Hekimoğlu Ali Paşa, isyan halindeki Karadağ'a girerek buradaki aşiretleri de itaat altına almıştır¹³⁷.

Osmanlı Devleti, Avusturya'ya karşı zaferle sonuçlanan sefer neticesinde, 1714-1718 yılı sınırlarını esas alan 1739 tarihindeki Belgrad Anlaşması ile Karadağ'da durumunu güçlendirmiştir¹³⁸. Aynı yıl İşkodra Valisi, Kuci aşiretine karşı harekât icra

¹³¹ Brunswik, a.g.e. sII.

¹³² Sloane, a.g.e. s.72.

¹³³ Dodd George, Pictorial History of Russian War 1854-5-6 (1854-5-6 Rusya Savaşı'nın Görsel Tarihi), W&R Chambers, Edinburg ve Londra, s.143.

¹³⁴ Rastoder, a.g.m. s.115.

¹³⁵ Schuman, a.g.e. s.17.

¹³⁶ Heyet, a.g.e. Cilt V, s.2499.

¹³⁷ Heyet, a.g.e. Cilt V, s.2503.

¹³⁸ Jorga, a.g.e. Cilt 4, s.364.

ederek, bunların merkezi konumundaki Medun'u ele geçirmiş ve aşireti itaat altına almıştır¹³⁹.

Ülkesi harap olan Sava, selefi gibi yardım aramak için 1742 yılında Rusya'ya gitmiş, Çariçe Elizabeth tarafından kabul edilerek önemli miktarlarda yardım almıştır. Dönüşte Prusya Kralı Frederick tarafından da kabul edilen Vladika Sava'ya, Kral, altın bir haç hediye etmiştir¹⁴⁰.

2.2.3.2.1. Vasilije Dönemi

Vladika Sava daha çok dini işlerle uğraşmak istediğinden, yardımcısı olarak görevlendirdiği kuzeni Vasilije'ye zaman içinde yetkilerinin tamamını devretmiştir. Ağırlıklı olarak 1750'den ölümüne kadar (1776) Vasilije, Vladika olarak görev yapmıştır¹⁴¹.

Vasilije, I. Daniel gibi hırslı kişiliğe sahip bir liderdir. Karadağ'ın öncülüğünde bir Balkan ayaklanmasını düzenlemeyi hedeflemiş, bu ayaklanma sonucu Karadağ'ın ele geçireceği yerleri belirlemiştir. Hayal ettiği topraklar, hemen hemen bugünkü Karadağ'ı oluşturmuştur¹⁴².

Yardım ve siyasi destek almak için 1752 yılında Rusya'ya gitmiştir. Rusya'da kaldığı iki yıllık süre boyunca ülkesinin durumu hakkında kamuoyu oluşturmaya gayret eden Vasilije, bu kapsamda **“İstorija o Crna Gori”** isimli Karadağ'ın tarihini anlatan bir kitap yazmış ve yayınlattır¹⁴³. Kitaptan umduğu neticeyi alamayan Vladika Vasilije, siyasi destek yerine bir miktar para yardımı ve kiliseler için hediyeler olarak Karadağ'a dönmüştür¹⁴⁴.

Valdika Vasilije, Karadağ'a döndükten sonra, aşiretlerin, vergi vermeleri karşılığında, yarı özerk bir halde yaşamalarına müsaade edilmesi konusunda Bosna Hersek Valisi Hacı Mehmed Paşa ile anlaşma yaptıklarını öğrenmiştir. Valadika

¹³⁹ Denton, a.g.e. s.238. Roberts, a.g.e. s.147. Coquelle, a.g.e. s.214.

¹⁴⁰ Stevenson, a.g.e. s.150.

¹⁴¹ Durham, a.g.e. s.30.

¹⁴² Rastoder, a.g.e. s.115.

¹⁴³ Rastoder, a.g.e. s.203,115-117. Kitap tarihi ve politik incelemeden ziyade kendi halkını kahraman gibi gösteren destan niteliğindedir. Roberts, a.g.e. s.148. Karadzić, Stefanović Vuk, Crna Gora i Boka Kotorska/Montenegro and Kotor Side, (Crna Gora i Boka Kotorska/Karadağ ve Kotor Bölümü), 1955, s.5.

¹⁴⁴ Coquelle, a.g.e. s.215.

Sava'nın, barış içinde yaşama doğrultusundaki taraftarlığına rağmen Vladika Vasilije, aşiretleri vergi vermeme konusunda kışkırtmaya başlamıştır¹⁴⁵.

Sultan III. Osman İslan Valisi Abdullah Paşa'ya 1755 tarihinde, Hacı Mehmed Paşa tarafından sağlanan huzur ortamının tekrar tesis edilmesi ve Vasilije hakkında bilgi toplanması için şu fermanı göndermiştir¹⁴⁶:

“...Hacı Mehmed Paşa tarafından itaat altına alınan Karadağlıların bir kısmı Rumeli Veziri Hüseyin Paşa'ya karşı ayaklanmaya başlamışlardır. Bu asi grubunu başlangıçta kuvvet kullanmadan itaat altına almaya çalışın, ancak başarı elde edemezseniz, Bosna Valisi ile ortak askeri harekât düzenleyerek vergi sistemini tekrar tesis ediniz. Ayrıca isyan halindeki gruptan bize meyilli olan 18 kişi, isyanın küçük bir grubun liderliğinde devam ettiğini bildirmiş, bunların ortadan kaldırılması ile sükûnetin sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Tiva, Vid, Souman Gat, Trebine ve Mostar bölgelerine de saldıran bu gruba, destek maksadıyla Rusya'nın Vasilije ile göndermiş olduğu mektup, ele geçirilmiştir.. İsyanıcı gruptan devletle barışık yaşamak niyetinde olanlar nedeniyle mümkün olduğunca şiddete başvurmadan bunları itaat altına almaya çalışın. Ayrıca İpek Patriği ile Vasilije arasında nasıl bir iş birliği var öğrenin...”

Barışçıl girişimlerin başarılı olmaması üzerine İşkodra ve Bosna Hersek tarafından 1756 yılında Karadağ'a girilmiştir¹⁴⁷. Hava şartlarının olumsuzluğu nedeniyle Çetine'ye girilememiş olmasına rağmen, aşiretler itaat altına alınmış, vergilerini düzenli olarak ödeyeceklerine ve civar yerlere zarar vermeyeceklerine dair anlaşma imzalatılmıştır¹⁴⁸.

Vasilije, savaşlar nedeniyle tahrip olan Karadağ'a tekrar yardım almak maksadıyla Rusya'ya gitmiştir. Karadağ'ın, Rusya'nın koruması altına girmesi doğrultusundaki talebi destek bulmamış, ancak Rusya, 1000 Ruble kadar maddi yardımda bulunmuş ve Petersburg'daki askeri akademiye 13 Karadağlı gencin alınmasını kabul etmiştir. Ayrıca Kraliçe Elizabeth, Karadağlıları mücadeleleri için kutlarken, kendilerine desteklerinin devam edeceğine dair mektup göndermiştir¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Karatoy, a.g.e. s.365.

¹⁴⁶ Brunswik, a.g.e. s.5.

¹⁴⁷ Fitri, a.g.e. s.7.

¹⁴⁸ Denton, a.g.e. s.245-247. Jelavich, a.g.e. Cilt I, s.94. Fleming, a.g.e. s.74.

¹⁴⁹ Brunswik, a.g.e. s.8.

Artan Karadağ ziyaretleri nedeniyle Rusya, Karadağ'daki durumu yerinde incelemek maksadıyla Albay Puchkov'u Karadağ'a göndermiştir. Albay Puchkov raporunda; **insanların vahşi ve küçük bir nedenle dahi birbirlerini öldürdüklerini belirtmiş, Rus yardımlarının Vladika ve aileleri arasında dağıtılmış olduğu ve Kiliselerin soyulmuş, rahiplerinin bilgisiz ve cahil olduklarından** bahsetmiştir¹⁵⁰.

Rusya'dan yardımın kesilmesi üzerine Karadağ'da sükunet tekrar hasıl olmuştur. Vasilije bu dönemde Osmanlı ile karşı karşıya gelmemek için çaba göstermiştir. Ancak merkezi kontrolden uzak aşiretlerin bazıları vergi vermemek ve civar yerlere zarar vermekten sakınmamışlardır. 1180 yılında (1766 yılında) Damad Ali Paşa sadareti sırasında Bosna Valisi Danacı Mehmed Paşa, Kolaşin kaptanının kılavuzluğunda Karadağ'a girmiş ve aşiretleri itaat altına almıştır¹⁵¹.

Rusya Kraliçesi Elizabeth'in ölümü üzerine yeni Kraliçe olan Katerina'ya bağlılıklarını sunmak ve rapor sonucu kesilen yardımları tekrar almak için Vasilije, Rusya'ya tekrar gitmiş ve 1766 yılında orada vefat etmiştir¹⁵².

2.2.3.2.2. Sahte Çar, Stefan Mali Dönemi

Vasilije'nin ölümü sonrasında, 16 yıldır Stanjevitch Manastırı'nda bulunan Sava, tekrar başa geçmek zorunda kalmıştır¹⁵³. Ancak tam bu sıralarda, kendisinin Rus Kraliçesi Katerina tarafından öldürülen Rus Çar'ı III. Peter¹⁵⁴ olduğunu iddia eden bir kişi Karadağ'a gelip taraftar toplamaya başlamıştır. Osmanlı vesikalarında ismi zikredilmeyerek **“bir şahs-ı mechul-ül-hal”** olarak tasvir edilen¹⁵⁵ Hırvat veya Dalmaçyalı olduğu sanılan ve yabancı yazarlar tarafından Küçük Stefan (Stefan Mali-Stephan the small) olarak adlandırılan bir dolandırıcı, 1767 yılında Vladika seçilmiştir¹⁵⁶.

Bölgede huzursuzluk istemeyen Venedik, Stephan'ı tutuklamaya çalışmış, ancak aşiretlerin desteği ile herhangi bir işlem yapılmamıştır. Aynı şekilde Rusya, bu kişinin bir düzenbaz olduğunu anlatmak ve 1768 yılında başlayan Osmanlı Devleti ile savaş için destek talebinde bulunmak maksadıyla Prens Dolgarouki'yi Karadağ'a göndermiştir.

¹⁵⁰ Fleming, a.g.e. s.75.

¹⁵¹ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e. Cilt VI, s.331.

¹⁵² Roberts, a.g.e. s.151.

¹⁵³ Coquelle, a.g.e. s.223.

¹⁵⁴ Towle, a.g.e. s.2.

¹⁵⁵ Uzunçarşılı, a.g.e. Cilt IV, s.388.

¹⁵⁶ Rastoder, a.g.e. s.116.

Prens Dolgarouki, kabile şefleri ile yapmış olduğu 06 Ağustos 1767 tarihindeki toplantıda, Çariçe'nin göndermiş olduğu şu notu okumuştur¹⁵⁷:

“...Osmanlılar tarafından zulme uğrayan Hristiyanları kurtarmak istiyoruz, çünkü bulundukları durum bizleri derinden üzmektedir. Bütün Slavlara, ama özellikle de Balkan Yarımadası'nın en cesurları olan Karadağlılara çağrı yapıyoruz. Babı Ali, Polonya'da Ortodoks inancısını yerleştirmek istememiz sebebi ile antlaşmaları bozdular. Ordumuz Osmanlı sınırında saldırıya hazır beklemektedir. Osmanlılardan hakkınız olan intikamınızı almanız için bir fırsat vardır. Başarı size bağlıdır, İstanbul'a kadar düşmanı zorlayın, Tanrı yardımcınız olacaktır; size her türlü yardım ve desteği sağlayacak, size cesur, bilge ve usta bir general vereceğiz. İmparatorluğumuzun sadık dostları olan sizlerin, barış antlaşması dışında bırakılmanıza izin vermeyeceğiz...”

Prens Dolgarouki ve Vladika Sava'nın gayreti ile Stephan tutuklanmış ve Çetine'deki manastırın üst katına kapatılmıştır. Odasının başında nöbet tutanları *“...İşte gördüğünüz, Prens Dolgarouki de beni Çar olarak kabul etti ki beni kendisinden daha üst bir odada misafir ediyor...”* şeklinde sözlerle ikna ederek buradan kurtulmuştur. Stephan'ın aşiret reislerinin desteğini tekrar elde etmesi üzerine Prens, Karadağ'ı terk etmiştir¹⁵⁸.

Rusya'dan dış yardım alınamaması üzerine Türk ve Venedik bölgelerine Karadağlı aşiretlerce yapılan baskın, yağma ve talan miktarı artmıştır¹⁵⁹. Venedikliler sınırda tedbir almışken, gelişmeleri yakinen takip eden Osmanlı, Bosna Valisi olan Silahdar Mehmet Paşa ve Rumeli Valisi Mehmed Paşa vasıtasıyla Karadağ'a harekât düzenlemiştir. Çetine ele geçirilememiş olsa dahi Karadağlılara önemli derecede zaiyat verdirilmiş, Bosna Valisi yazdığı raporda, kazanılan zaferin, Hekimoğlu Ali Paşa'nın 04 Ağustos 1737 Banyaluka'da Avusturya'ya karşı kazandığı zaferden daha önemli olduğunu belirtmiştir¹⁶⁰.

Bu harekâttan sonra Karadağ, 1768-1774 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı'nda, başka bir faaliyette bulunmamış¹⁶¹, verilen sözlere rağmen 1774 yılındaki Küçük Kaynarca Anlaşması'nda Karadağ, yer almamıştır.

¹⁵⁷ Coquelle, a.g.e. s.231.

¹⁵⁸ British and Foreign Review, 1840, a.g.m. s.124-126.

¹⁵⁹ Verloop, a.g.e. s.14.

¹⁶⁰ Hammer, a.g.e. Cilt VIII, s.2336.

¹⁶¹ Uzunçarşılı, a.g.e. Cilt IV, s.388.

1773 yılında İşkodra Sancakbeyi'nin tutmuş olduğu birisi tarafından zehirlenerek öldürülen¹⁶² bu şahsiyetin 7 yıl süre ile aşiretleri yönetmesi, aslında, Karadağ'daki toplumun ne kadar cahil ve ilkel oldukları konusunda bizlere önemli kanıtlar sunmaktadır.

2.2.3.2.3. Sava'nın Tekrar Başa Geçmesi

Sahte Çar Stephan'ın öldürülmesini müteakip, Sava, tekrar istemeyerek de olsa başa geçmek zorunda kalmıştır. Rusya'dan yardım alınması için 1777 yılında halefi Peter ile beraber Sivil Vali Radonoviç'ten oluşan bir heyeti Rusya'ya göndermiş, ancak Çariçe Katerina, Küçük Stefan olayı nedeniyle, heyeti kabul etmemiştir¹⁶³.

Umutsuzca yardım arayışlarına devam eden Karadağ, Avusturya ile de irtibat kumaya çalışmış, hatta Avusturya için Karadağlılardan müteşekkil bir bölük kadar kuvvet oluşturulması dahi teklif edilmiştir. Avusturya'nın Karadağ hakkında yeterli bilgisinin olmaması nedeniyle teklife şüphe ile yaklaşılmıştır. Karadağ hakkında rapor yazılması için Albay Pavliç gönderilmiş, ancak Pavliç'in Karadağ hakkındaki düşünceleri olumsuz olmuştur¹⁶⁴.

2.2.3.3. I. Peter Dönemi

Yardım arayışları sürerken Vladika Sava ölmüş ve yerine I. Peter Vladika seçilmiştir. Vladika seçildikten hemen sonra I.Peter, Petersburg Başpiskoposu tarafından kutsanmak için Rusya'ya gitmek istemiş, ancak Rusya'nın giriş izni vermemesi üzerine, Karlofça'ya geçerek burada 14 Kasım 1782 tarihinde Sırp Başpiskoposu tarafından kutsanmıştır¹⁶⁵. Karlofça'dan Viyana'ya dönen I. Peter, Avusturya'dan yardım talebinde bulunmuş ancak Avusturya, gümrük vergilerinde küçük düzeltmeler dışında başka bir yardımda bulunamayacağını belirtmiştir¹⁶⁶.

Vladika, Rusya ile ilişkileri düzeltmek ve yardım almak amacıyla iki kez kapısından döndüğü Rusya'ya tekrar gitmiş¹⁶⁷, Rusya'da aradığı desteği bulamayan I.

¹⁶² Krasinski, a.g.e. s.32.

¹⁶³ Jelavich, a.g.e. Cilt I, s.95.

¹⁶⁴ Jelavich, a.g.e. Cilt I, s.95.

¹⁶⁵ Coquelle, a.g.e. s.237. Krasinski, a.g.e. s.57. Denton, a.g.e. s.249. Stevenson, a.g.e. s.162. Fleming, a.g.e. s.81.

¹⁶⁶ Coquelle, a.g.e. s.238.

¹⁶⁷ Stevenson, a.g.e. s.162.

Peter, 1786 yılında ülkesine döndüğünde İşkodra Sancakbeyi Kara Mahmut Paşa'nın¹⁶⁸ 1785 yılında Çetine'ye kadar gelip, burayı tahrip ettiğini ve aşiretleri tekrar haraca bağladığını görmüştür¹⁶⁹.

Aşiretler arasında anlaşmazlıkların olduğu ve toprakları harap olmuş Karadağ, Osmanlı için sorun olmaktan çıkacakken, 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları Karadağ'a tekrar toparlanma imkanı sunmuştur. Şöyle ki; Osmanlı devleti tüm dikkatini bu iki ülkeye vermek zorunda kalmış, Avusturya ve Rusya da kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için Karadağ'ı desteklemişlerdir¹⁷⁰.

Avusturya, ajanlarını, bölgesinde nispeten bağımsız hareket eden İşkodra Beyi Kara Mahmud Paşa'ya ve Karadağ'a göndermiştir¹⁷¹. Karadağ-Avusturya görüşmelerinin neticesinde, Karadağ Sivil Valisi Radonic tarafından 1788 yılında şu teklif hazırlanmıştır¹⁷²:

- Her kim Avusturya İmparatorluğu'nun düşmanı olursa, Karadağ'ın da düşmanı olarak sayılacaktır.
- Karadağ halkı bağımsız olarak kalacak, mahkemelerini kendisi kuracak, görevlileri kendisi atayacaktır.
- Karadağlılar Avusturya İmparatorluğu'na hiçbir zaman vergi ödemeyecektir.
- Eğer Sırp toprakları Türklere verilirse; Yukarı Zeta, Aşağı Zeta ile Podgoriçe, Spuz ve Zabliak Kaleleri, Boyana Ağzı'na kadar tüm topraklar Karadağlılarda kalacak, ayrıca Piperi, Brda ve Hersek de, Karadağ topraklarına katılacaktır.
- Karadağlılar, toprakları içerisinde bağımsız ve özgürce yaşayabilecek ve kardeşleri olan Sırları diledikleri gibi ülkelerine kabul edebileceklerdir.
- Karadağlılar kendi paralarını bastırabilecekler ve bunu yaparken de Avusturyalılardan yardım alacaklardır.

¹⁶⁸ Kara Mahmut Paşa, Babası'nın ölümü üzerine İşkodra mutasarrıfı olmuştur. 1785 yılında isyan ettiği haberinin gerçek olmadığı ortaya çıkınca yerinde kalmış, ancak başına buyruk hareket etmeye devam etmesi üzerine 1786, 1788, 1789 yıllarında görevden alınmış fakat her seferinde affedilmiştir. 1790 tarihinde vezir rütbesi ile Anadolu valisi, 1791 de Vidin seraskeri olmuştur. Bu görevdeyken azledilmiş 1795 tarihinde tekrar affedilmiştir. Ekim 1796 tarihinde Karadağ'a düzenlenen seferde şehit olmuştur. **Süreyya Mehmed**, Sicill-i Osmanî Cilt III, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.926

¹⁶⁹ **Stevenson**, a.g.e. s.163. **Verloop**, a.g.e. s.15.

¹⁷⁰ **British and Foreign Review**, a.g.m. 1840, s.127-129.

¹⁷¹ **Anderson, Matthew Smith**, Doğu Sorunu 1774-1923, Uluslar arası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme, Çev: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s.45-46.

¹⁷² **Vaclik**, a.g.e. s.74.

- Vali, Metropolit, Serdarlar, Voyvodalar ve Knezler Avusturya İmparatorluğu temsilcileri ile belirli tarihlerde görüşmeler yapacaktır.
- Avusturya Kabinesi, Osmanlı ile savaşa girerse, Karadağlıların kendilerini destekleyebilmesi için barut, kurşun ve silah yollayacaktır.
- Eğer Avusturya, Babı Ali ile barış antlaşması yaparsa, Karadağlıların da bu antlaşmaya katılmalarını sağlayacaktır.
- Eğer Avusturya farklı bir devletle savaşa girerse, Karadağ'a bir komiser yollayarak ülkenin verebileceği kadar askeri alacaktır. Bu birliklerin ilk askerinden son askerine kadar hepsi Karadağlı olacak, aylıkları ise Avusturya tarafından ödenecek, birlikler kendi adetleri gözetilerek kullanılacaktır.

Karadağ'ı, Avusturya'nın bir toprağı yapacak hususları içeren anlaşma teklifi, savaşta yardıma ihtiyaç duyan Avusturya tarafından kabul edilmiş, ancak savaşın neticelenmesinden sonra hiçbirisi uygulanmamıştır.

Kara Mahmud Paşa ise, Avusturya ajanlarının kafalarını keserek, İstanbul'a bağlılığının bir simgesi olarak göndermiş¹⁷³ ve Avusturya'nın bölgedeki hareketlerini ve Karadağ'da yapmak istediklerini yakından takip etmiştir. Bu kapsamda, Avusturyalıların Karadağlılarla beraber Eşpozi'ye yaptıkları tabya¹⁷⁴,ya taarruz ederek, tahrip etmiştir¹⁷⁵. Paşa, Karadağlıları sindirerek ve Avusturya'ya karşı başarılı askeri harekât icra ederek, 1787-1792 yılındaki savaşlarda çok önemli hizmetlerde bulunmuştur¹⁷⁶.

Rusya, savaş ilanını müteakip, daha önce üç kez kapısından kovduğu Vladika I. Peter başta olmak üzere, Balkanlardaki tüm diğer Slavları ayaklandırmak istemiştir. Bu kapsamda Rus General Zaborowski aşağıda belirtilen Çariçe'nin mesajını Vladika'ya ulaştırmıştır¹⁷⁷:

“...Biliyorsunuz ki Türkler yeniden savaş açtılar; donanmamızın Akdeniz'e gelmesini beklerken, Generalimiz Zaborowski'yi, Hristiyanların dileklerini yerine

¹⁷³ Jelavich, a.g.e. s.96.

¹⁷⁴ Tabya: Münferit olan veya istihkâmın siperlerinden dışarıya doğru top mahalli yerinde kullanılan bir tabirdir. **Pakalın, Mehmet Zeki**, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Cilt III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s.371.

¹⁷⁵ **Ahmet Cevdet Paşa**, a.g.e. Cilt VI, s.328-329.

¹⁷⁶ **Kaptan**, a.g.e. s.4. **Jorga**, a.g.e. Cilt V, s.70.

¹⁷⁷ **Coquelle**, a.g.e. s.240.

getirmesi ve onları savaşa hazırlaması için Dalmaçya'ya gönderiyoruz. Çabanızın ve cesaretinizin farkındayız. Zaborowski, sizin birliklerimize katılmanızı sağlayacak; ona güvenin, Osmanlılarla savaşta alınacak önlemler konusunda onunla anlaşın. Emin olabilirsiniz ki, her kim bizimle birlikte savaşırsa, mükemmel bir şekilde ödüllendirilecektir... ”.

Çariçe'nin mesajı, aşiret reislerinin katıldığı mecliste coşkuyla karşılanmış, Çariçe'nin göndermiş olduğu değerli hediyeler büyük memnuniyet yaratmıştır¹⁷⁸.

Avrupa'da büyüyen Fransız tehlikesi, Osmanlı Devleti'nin bu kez imdadına yetişmiş ve Avusturya ile 04 Ağustos 1791 yılında Zıştovi anlaşmasının, 09 Ocak 1792 ise de Ruslarla Yaş anlaşmasının imzalanmasına neden olmuştur.

Zıştovi Anlaşmasını birinci maddesinde Karadağ ile ilgili şu hüküm yer almıştır¹⁷⁹:

”...Bundan böyle iki İmparatorluk ve tebaası arasında kesintisiz, karada, denizde, ırmaklarda gerçek ve samimi bir dostluk, mükemmel ve sıkı bir birliktelik, bu savaş boyunca olan tüm düşmanlıkların ve şiddetin unutulması ve bunların genel affı haiz olacaktır. Özellikle, Karadağ, Bosna, Sırp, Eflak, Boğdan ve Moldovya halkları bu af kapsamında ülkelerine geri dönebilecek ve kendi hükümdarına karşı gelmiş olduğundan ya da başka İmparatorluk hanedanına itibar etmiş olduğundan dolayı cezalandırılmayacaktır...”.

Vermiş olduğu destek karşılığında umut ettiği bağımsızlık, özerklik veya toprak kazanımı bir yana, anlaşmada Karadağ'dan, açık olarak Osmanlı Devleti'nin bir toprağı ve tebaası olarak bahsedilmiştir. Ruslar ise sadece maddi yardımda bulunmuştur.

Kara Mahmud Paşa, 1787-1792 yılı savaşlarında, Osmanlı'ya müşkülat çıkaran Karadağ gailisini ortadan kaldırmak maksadıyla, 1796 yılı Temmuz-Ağustos aylarında, Podgoriçe-Eşpozi istikametinden Piperi bölgesine harekâta başlamış, ancak asilerin kalabalık olması nedeniyle Podgoriçe'ya geri dönerek yeterli kuvveti oluşturmuş ve tekrar harekâtına devam etmiştir¹⁸⁰. Ancak, gece kalmak için Ordugâh kurduğu yere

¹⁷⁸ Coquelle, a.g.e. s.240.

¹⁷⁹ Brunswik, a.g.e. s.45-56. NYT, 26 Ocak 1853 tarihli a.g.m.

¹⁸⁰ İslam Ansiklopedisi, a.g.e. Cilt VI, s.225.

Karadağlılar baskın yapmış ve başını keserek şehit etmişlerdir¹⁸¹. Mahmud Paşa'nın kesilen başı uzunca bir süre Çetine'de sergilenmiştir¹⁸².

Ne yazık ki, Osmanlı Devleti'ne yapmış olduğu sayısız hizmete rağmen, Paşa'nın ölümünü Mahmud Paşa gailisinin ortadan kalkması olarak nitelendirip, durumdan memnun olan birçok Osmanlı Devlet adamı ve Vakanüvis bulunmaktadır¹⁸³. Ancak ileride görülecektir ki, Kara Mahmud'dan sonra, daha organize olmaya başlayan Karadağlılarla başa çıkmak kolay olmayacaktır.

Zafer neticesinde, Brda bölgesi nahiyelerinden Piperi ve Bielopavliç aşiretleri Karadağ'a katılmıştır¹⁸⁴. Ancak bu durum, Brda nahiyeleri tarafından Osmanlı ve Karadağlılara vergi vermeme noktasında sık olarak kullanılmış, hangi taraf vergi toplamak istemiş ise aşiretler karşı tarafa ait olduklarını belirterek vergi vermemeye çalışmışlardır¹⁸⁵.

Zafer ile aşiretler üzerinde hâkimiyeti artan I. Peter, hazırlamış olduğu 16 maddelik ilk yazılı kuralları 1798 yılında aşiret reislerine kabul ettirmiş¹⁸⁶, Karadağ'ın ilk yazılı anayasası olarak kabul edilen bu 16 maddeye, 1803 yılında 17 madde daha eklenmiştir¹⁸⁷.

Anayasal düzenlemenin yanında, idari düzenlemeler de yapılmıştır. Bu kapsamda nahiyeler belirlenmiş, nahiyeler ve buradaki aşiretlerin Voyvoda, Serdar, Knez gibi yöneticilerinin belirlenmesi esasa bağlanmıştır. Vladika Vasilije zamanında kurulan mahkemenin görev alanı ve yetkileri belirlenmiştir¹⁸⁸.

Knezlerin iştiraki ile oluşan ve "sukupstina" olarak adlandırılan meclis çalışmaları periyodik hale getirilmiş, Prejanik adı verilen Vladika'nın özel koruma birliği¹⁸⁹ teşkil edilmiştir.

¹⁸¹ **Ahmet Cevdet Paşa**, a.g.e. s.329-331. **Tevfik Ahmet**, a.g.e. s.8-10.

¹⁸² **Vaclik**, a.g.e. s.22-23. **Coquelle**, a.g.e. s.251. **Poole, Stanley, Lane**, The Story Of Turkey, (Türkiye Tarihi), G. P. Putnam's Sons, New York, 1893, s.32.

¹⁸³ **Kaptan**, a.g.e. s.5.

¹⁸⁴ **Castellan**, a.g.e. s.316-317.

¹⁸⁵ **BOA**, İ. HR Nu: 161, Gömlek Nu:8640, Varak 15.

¹⁸⁶ **Gesetzbuch Daniel's I., Montenegro und der Berda**, (Daniel'in Anayasası,Karadağ ve Brda)), Verlag Von Friedrich Manz., Viyana,1859,s.5.

¹⁸⁷ **Ergirili**, a.g.e. s.170-173. **Rastoder**, a.g.e. s.117-119.

¹⁸⁸ **Jelavich**, a.g.e. s.275.

¹⁸⁹ **Morrison**, a.g.e. s.22.

Ayrıca ilk kez düzenli vergi sistemi kurulmaya çalışılmış, ancak aşiret liderlerinin “**haracı vereceksek vezire verirdik**” şeklindeki şiddetli itirazları nedeniyle sistem çalıştırılamamıştır¹⁹⁰.

Zafer ve sonucunda yapılan çalışmalar Rusya tarafından da ilgiyle izlenmiş, Çar I. Paul aşağıdaki mesajı göndermiştir¹⁹¹:

“...Haklarınızı Avusturya ve Bab-ı Ali nezdinde korumak için, Viyana ve İstanbul’da bulunan büyükelçilerimize gerekli yazılar yazılmıştır.

Karadağ halkına gösterdiğimiz iyi niyetimizi kanıtlamak için, 01 Ocak 1799 tarihinde başlamak üzere, Hristiyanlığın faziletini yükseltmek, halkın aydınlanması ve refahının geliştirilmesinde kullanılması için her sene 1000 duka ödenmesine karar verilmiştir...”

Bu mesaj, Karadağ gibi dış yardıma muhtaç bir yer için, yardımının kurumsallaşması açısından çok önemlidir. Vladika bu sayede Rusya’nın desteğini sürekli olarak alabilecek ve reformlarına devam edebilecek gücü elde bulundurabilecekti. Ancak yardımın gerçek amacı, mesaj’da belirtildiği gibi, Karadağ’ın gelişmesi ve medenileşmesi olmayıp, Avrupa’yı kasıp kavuran Napolyon savaşlarında Rusya’ya vereceği destek karşılığı olmuştur.

I. Peter iktidarını sağlamlaştırmaya ve Karadağ’daki aşiretlerden, basit düzeyde de olsa devlet yaratmaya çalışırken, Fransız ihtilali ve arkasından devam eden Napolyon Savaşları, Karadağ’ı doğrudan etkilemiştir. 1797 yılında Venedik Cumhuriyeti’ni ortadan kaldıran Napoleon Bonoparte, “Campo Formio”¹⁹² antlaşması ile Belçika’daki Avusturya-Macaristan topraklarına karşılık Dalmaçya’daki Venedik topraklarını Avusturya-Macaristan’a devretmiştir¹⁹³.

Zayıf Venedik’in yerine, güçlü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun geçmesi ve bölgede Venedik’in mirasçısı olarak yer alması, Rusya’da pek hoş

¹⁹⁰ Fleming, a.g.e. s.85.

¹⁹¹ Vaelik, a.g.e. s.103. Suavi, a.g.e. s.11.

¹⁹² Campo Formio Anlaşması, 17 Ekim 1797’de Avusturya ile Napolyon Fransa’sı arasında imzalanmıştır. Armaoğlu, a.g.e. 54.

¹⁹³ Denton, a.g.e. 256.

karşılanmamış ve Karadağ'ı kullanma konusunda, Avusturya-Macaristan ve Rusya rekabeti su üstüne çıkmaya başlamıştır¹⁹⁴.

I. Peter, Rusya ile ilişkilerini sürdürmek ve 1799 yılında kayıt altına alınmış mali yardımların sürekliliğini sağlamak maksadıyla Vukotiç, adlı bir temsilciyi Rusya'ya göndermiştir. Vukotiç, Vladika'nın yerine geçmek için I. Peter hakkında iftiralarda bulunmuş, neticede Rus meclisi, hükümeti ve Rus kilisesinden I. Peter'in görevinden alınarak, süratle Rusya'ya gönderilmesine dair bir karar çıkartmıştır¹⁹⁵.

Kararın uygulanması için Kont Iveliç, Karadağ'a gönderilmiştir. Rusya kilisesinin 16 Ekim 1803 tarihli mektubunun Karadağ'da öğrenilmesi üzerine, aşiret reislerinin desteğini alan I. Peter, Sivil Vali Vuk Radonoviç'e, Rusya'ya mektup yazdırmıştır¹⁹⁶.

Vali mektupta: *dini kıyafetlerin kullanılmadığı, çocukların vaftiz edilmediği gibi doğru olmayan iddia ve iftiralara karşı, Vladika'nın, halkın en kötü zamanlarında yanında olup onları tekrar bir araya getirdiğini, son derece dini bütün ve mütevazı bir hayat süren insan olduğunu, ayrıca, Vladika'nın yerine atanmak istenen Vukotiç'i de kesinlikle istemediklerini belirtmiştir.*

Karadağ halkının Rusya tebaası olmadığını, Vladika'nın da Rus din işleri meclisi tarafından yargılanmasının söz konusu olamayacağını belirtip, Rusya'ya bağımlılıklarının din ve soy kardeşliğinden gelen, yalnızca manevi bir bağlılıktan ibaret olduğunu, dinlerini Rus din işleri meclisinden değil, şu anda başlarında bulunan Vladika'dan öğrendiklerinin altını çizmektedir. Ortodoks mezhebinin Rusya'da hüküm sürdüğü sürece sevgi ve bağlılıklarının daim olacağını ve Rusların düşmanlarına karşı ataları gibi, savaşacaklarını, fakat hiç kimsenin olmadığı gibi Rusya'nın da boyunduruğu altına girmeyeceklerini söylemektedir. Bununla beraber eğer Vladika'nın iddia edilen suçları gerçeklik ifade etseydi, kendilerinin onu bir vatandaş olarak yargılayacakları da eklenmektedir¹⁹⁷.

¹⁹⁴ **Yılmazçelik İbrahim ve Özdem Ali Gökçen**, Düvel-i Muazzamanın Karadağ üzerinden Osmanlı Devletiyle Mücadeleleri ve Bunun Günümüze Yansımaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, "Berlin Konferansı'ndan Günümüze Büyük Güçler ve Türkiye" konulu, I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, İzmir, 12-14 Ekim 2011.

¹⁹⁵ **Jelavich**, a.g.e. s.133.

¹⁹⁶ **Brunswik**, a.g.e. 15-25.

¹⁹⁷ **Brunswik**, a.g.e. s.26-30.

Ayrıca Kont Iveliç'in tutum ve davranışlarından rahatsız olan Vladika, onun hakkında Temmuz 1804 tarihinde bir şikâyet mektubu yazdırmıştır.

Mektupta; *Iveliç'in hiçbir nezaket ve diplomatik kurala uymadığı, aşiretleri çeşitli hediyelerle kandırarak Vladika'ya karşı ayaklandırmaya çalıştığı ve Vladika'yı devirerek onu sürgüne göndereceğini açıkça belirttiği anlatılmış, Kont Iveliç'in aslında 1788 yılında Rusya tarafından Karadağ'a gönderilen yardımları dahi kendi ailesi ve serveti için kullandığı belirtilerek, onun Karadağ'da saygınlığının kalmadığı ifade edilmiştir. Mektupta ayrıca, Rusya'dan Karadağ'ı bilen bir temsilcinin gönderilerek gerçek durumun araştırılabileceği veya pasaport verilmesi halinde Karadağ'dan da özel bir heyetin Rusya'ya gelebileceği belirtilmiştir.*

Devam eden Napolyon Savaşları ve 1804 Sırp İsyanı, Rusya ve Karadağ'ı tekrar bir araya getirmiş ve gerilen ilişkiler normale dönmüştür.

1802 yılında Kotor Körfezi bölgesinde bulunan Grbalj aşireti, Avusturya-Macaristan yöneticilerinin baskılarından şikâyet ederek Vladika'ya başvurmuşlardır. Adriyatik'e ulaşmayı çok istemesine rağmen, güçlü komşusu ile karşı karşıya gelmek istemeyen Vladika, ustaca bir manevra yaparak bu başvuruyu reddetmiştir¹⁹⁸.

1805 yılında, Avusturya-Macaristan'ın Austerlitz'de Fransa'ya yenilmesi üzerine, Avusturya-Macaristan, Kotor körfezi ve Dalmaçya kıyılarını Fransa'ya bırakmak zorunda kalmıştır. I. Peter, kaotik ortamdan istifade ile Fransızlardan önce harekete geçerek, Rusya'nın desteği ile Kotor'u, Şubat 1806 yılında kolayca ele geçirerek Adriyatik'e ulaşmayı başarmıştır¹⁹⁹.

15 Mayıs 1806 tarihinde Ragusa'yı ele geçiren Fransız birliklerine²⁰⁰, Karadağ ve Ruslardan oluşan birlik taarruz etmiş, ancak Ragusa'nın kenar mahallelerine kadar girip buraları tahrip etmelerine rağmen, hareket başarılı olamamıştır²⁰¹.

Fransız takviye kuvvetlerinin bölgeye gelmesi üzerine Rus ve Karadağ birlikleri, 1806 yılı sonuna kadar Kotor bölgesine doğru çekilmişlerdir²⁰².

¹⁹⁸ **Vaclik**, a.g.e. s.75-77.

¹⁹⁹ **Trevor**, a.g.e. s.16.

²⁰⁰ **Ergirili**, a.g.e. Varak 6a.

²⁰¹ **Vaclik**, a.g.e. s.90.

²⁰² **Vaclik**, a.g.e. s.91.

Karadağlıların savaş esnasında, naralar atarak, bel ve boyunlarında kesilmiş kafalar asılı şekilde, doğrudan Fransızların üzerine yürümeleri, düzenli ve disiplinli Fransız birliklerinin dahi morallerini bozmuştur. Bunun yanında, yağma için savaş alanını terk edip, yağmaladıkları eşyaları evlerine götürmek istemeleri ise Rus komutanlarını kızdırmıştır²⁰³.

Karadağlıların Kotor körfezine ulaşmaları ve Adriyatik'e bir çıkış elde etmeleri, onlar için bir hülyanın gerçekleşmesi olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden, Fransızların İllirya Valisi olarak ilan ettikleri General Marmont'un kendileri ile birlikte hareket etmeleri doğrultusundaki taleplerini sürekli olarak reddetmişler ve Kotor'u bırakmamak için var güçleri ile mücadele etmişlerdir. Bu yüzden, Fransa ile Rusya arasında imzalanan Tilsit anlaşması ile Çar'ın Kotor'un Fransızların egemenliği altında olduğunu tanıması ve Karadağlılara evlerine dönmeleri doğrultusundaki emri, tam bir yıkım olmuştur²⁰⁴.

Dalmaçya'da ve egemenliği altındaki topraklarda meydana gelen; Napolyon'un İtalya kralı olarak atanması, Ragusa'nın ve Kotor'un Fransızlara devredilmesi, Karadağ birliklerinin Ruslarla beraber hareket icra etmelerine ve Yedi Adalar Cumhuriyeti'ndeki Arnavutların Rus birlikleri için asker olarak kaydedilmesine Osmanlı Devleti hiçbir müdahalede bulunmamış ve güçlü komşularının üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştır²⁰⁵.

Bu arada 1804 yılında başlayan Sırp İsyanı'na Ruslar, uzun yıllardır süren ilişkileri nedeniyle Karadağ'a rakip çıkarmak istemediklerinden dolayı destek vermez iken, özellikle 1806-1812 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı, bu politikasını değiştirmelerine yol açmıştır. Bu bağlamda Kotor'da bulunan Rus birlikleri, Nisan 1807 tarihinde Nikşik'e, Mayıs 1807 tarihinde ise Klobuk Kalesi'ne saldırıda bulunarak, isyanın Hersek taraflarına yayılmasına çalışmışlardır. Ancak Nikşik ve Klobuk kalesine icra edilen harekât başarılı olamamış Fransızların Kotor bölgesine tehdidi nedeniyle, birlikler tekrar Kotor'a dönmüştür²⁰⁶.

General Marmont, Kotor körfezi bölgesine yerleştikten sonra Vladika ile 1807 yılında Kotor'da bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin kim tarafından istendiği ve

²⁰³ Duham, a.g.e. s.52.

²⁰⁴ Delarue, a.g.e. s.59.

²⁰⁵ Jorga, a.g.e. Cilt V, s.138.

²⁰⁶ Hammer, a.g.e. Cilt IX, s.2517.

görüşme konuları üzerinde tarihçiler arasında iki farklı yaklaşım vardır. Bir yaklaşıma göre;

Karadağ'ı yanında görmek için görüşme talebi Fransız General'den gelmiş ancak görüşme; General'in, Karadağlıları düşmanlarının kafalarını kestikleri için barbar ve vahşi olarak nitelemesi karşısında, Vladika'nın "...biz hiç değilse Fransızlar gibi kendi Kral ve Kraliçemizin kafasını kesmiyoruz..." diyerek cevap vermesi üzerine hoş olmayan bir biçimde bitmiştir²⁰⁷.

Diğer bir görüş ise General Marmont'un anılarına atıfta bulunmaktadır. General Marmont, görüşme ile ilgili şunları yazmıştır²⁰⁸:

"...Karadağ Piskoposu benden bir görüşme talebinde bulundu. Bu talebi kabul ettim ve Kotor yakınlarında buluştuk. Geçmişten bahsettik ve ona bizimle neden savaştıklarını sordum. Bana verdiği cevapta, Rusya'nın koruması altında ve ihtiyaçları onun yardımları ile karşılanırken, çıkarlarının ona itaat etmelerini gerektirdiğini; fakat bugün şartların değiştiğini ve yeni şartların yeni gereklilikler getirdiğini söyledi. Karadağ halkının iyi bir komşu olacağı ve hiçbir şikâyetle mahal vermeyeceği konusunda bana teminat verirken, aynı zamanda benim iyi dileklerimi elde etmek için çabalayacağını belirtti. Kesin yükümlülükler altına girmemesine karşın, konuşmaları bende, ilerde Fransa himayesine girebileceği izlenimi bıraktı. Bu konunun üzerine fazla gitmedim; bu öneri ondan gelmeliydi. Daha sonra, bu teklifi yapacağını düşündüğüm anda, fikrini değiştirdi.

Rus Hükümeti hiç şüphesiz bu ülkeler üzerindeki nüfuzu için büyük bedelleri gözden çıkarmıştı. Kendi adımıza, karşılıklı olmak şartı ile, iyi komşuluk ilişkileri için söz verdim; kendisi de vermiş olduğu garantileri yineledi ve bu nokta üzerinde uzlaşarak ayrıldık. Yaklaşık elli yaşlarında ve son derece etkileyici olan bu Vladika'nın dikkate değer bir zekâsı vardı; tutumu, asalet ve ağırbaşlılık doluydu. Ülkesindeki kesin ve meşru otoritesi, çok büyük bir şey değildi; fakat nüfuzunun sınırları yoktu..."

Çağrının kimden geldiği ve toplantıda ne olduğu konusunda, farklı yaklaşımlar bulunmasına rağmen Fransa'nın, Dalmaçya'ya yerleşmesi ve yeni fikirleri burada yayması, Karadağ'ı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için kazanmaya

²⁰⁷ Coquelle, a.g.e. s.270.

²⁰⁸ Raguse Dükü Mareşal Marmont'un Anıları, III, s.36-37, Vaclik, a.g.e. s.94.

çalışması²⁰⁹, Karadağ'ın da Rusya'nın dışında başka büyük ülkelerle işbirliğine gidebileceğini anlaması değişmeyen ve gerçek hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgedeki kabileler arası mücadele ve kargaşalıklar, Fransızların da bu bölgeye gayret sarf etmesine neden olmuştur. Öyle ki, Karadağlılara kızan Napolyon, Karadağ (Monte Negro)'ı yerle bir edip kan gölüne çevireceğini ima ederek, ismini **Monte Rosso (Dağ Güllü)**'ya çevireceğini ifade etmiştir²¹⁰.

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı süresince, fırsattan istifade ile aşiretler vergilerini vermeyerek bölgede karışıklık çıkarmışlardır. Bu bağlamda Nikşik halkı ile civarındaki Taşlıca kazasına bağlı Drobniak nahiyesi halkı, Rusya'nın tahrikine kapılarak isyan etmiş ve Karadağ'a bağlılıklarını bildirmiştir. Bosna eyaletine bağlı Kilis Sancağının valisi Süleyman Paşa, isyanının önderlerini esir alarak isyanı süratle bastırmıştır²¹¹.

1810 yılından itibaren bozulmaya başlayan Rusya-Fransa ilişkileri, Vladika I. Peter'e, Kotor bölgesini tekrar ele geçirme şansını vermiştir. 1813 yılında, bölgede donanması ile hareket düzenleyen İngiliz Amirali William Hoste²¹² ile irtibata geçen Vladika, donanma desteği ile Kotor bölgesini ele geçirmiş ve döneminde ikinci kez denize çıkış sağlayabilecek bir limana sahip olmuştur²¹³.

Napolyon Savaşları sonucu Adriyatik ve Dalmaçya kıyılarına tekrar hakim olan Avusturya-Macaristan, Kotor'un Karadağ'da olmasının, aynı zamanda Rusya için Adriyatik'te bir üs anlamına geldiğini bildiğinden, bölgenin kesinlikle Karadağ'da olmasını kabul etmemiştir. 1815 Viyana Konferansı ile büyük devletler arasında oluşturulan “**denge**” gereği, Ruslar Kotor'un Avusturya'ya verilmesini kabul etmişlerdir²¹⁴. Müteakiben, Avusturya-Macaristan, Kotor bölgesindeki sınır hattı ile ilgili 14 Kasım 1820 ve 12/14 Haziran 1823 tarihlerinde Karadağ'la iki anlaşma imzalamıştır²¹⁵.

²⁰⁹ **The Edinburgh Review or Critical Journal**, Cilt 109, a.g.m. s.479. **Kocabaş**, a.g.e. s.62.

²¹⁰ **Denton**, a.g.e. s.258.

²¹¹ **Şani-zade Mehmed Ata'ullah Efendi**, Şani-Zade Tarihi, Hazırlayan Ziya YILMAZER, Cilt I, Camlica, İstanbul, 2008, s.466.

²¹² **Denton**, a.g.e. s.259.

²¹³ **Verloop**, a.g.e. s.16-17. **Texier**, a.g.e. s.XI.

²¹⁴ **The New Monthly Magazine**, Vol 97, a.g.m. s.384-385

²¹⁵ **Radosavovic**, a.g.e. s.20.

Avusturya'nın, Karadağ'ı Adriyatik denizine yaklaştırmaması, Karadağ'ın ise Adriyatik'e ulaşma isteği, müteakip dönemde her iki toplumun, milli siyasetinin ana konularından birisi olacaktır.

Napolyon Savaşlarının yıkmış olduğu Avrupa'da 1816 yılında başlayan kıtlık; normal şartlarda dahi nüfusunu besleyemeyen Karadağ'da tam bir yıkıma sebep olmuştur. Vladika I. Peter, Rus Çarı'ndan defalarca yalvarırcasına yardım talep etmesine rağmen, herhangi bir yardım gelmemiştir. Vladika I. Peter, 8/28 Mayıs 1817 tarihinde yazmış olduğu mektupta “...*Merhametli efendimiz, saçlarımda 70 yılın getirdiği beyazlara bakarak, çektiğim acıları ödüllendiriniz...*” şeklinde ifade ederek çaresizliğini ortaya koymuş ve Rusya'ya sadakatle yapmış olduğu hizmetler için bir nevi mükâfat talebinde bulunmuştur²¹⁶.

Vladika I. Peter'in tüm çabalarına rağmen, merkezi güç eksikliği ve aşiret yaşamının değerleri nedeniyle, Karadağ'da bir birlikten bahsedilmesi olanaksızdır. Bu ortamda, ailelerin kendi içindeki, kabileler ve aşiretler arasındaki mücadeleler, bölgenin sürekli olarak kaynamasına neden oluyordu. Kıtlığın da etkisiyle, özellikle Türk bölgelerine, aşiretlerin baskın ve talanları devam etmiş, buna karşılık, Bosna Veziri Celalettin Paşa²¹⁷, 1820 yılında Karadağ bölgesine 12000 kişilik bir kuvvet sevk etmiştir. Moratcha bölgesinde aşiretlerle karşılaşan ordu başarılı olamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır²¹⁸.

Karadağlıların çıkarmış oldukları melanetler nedeniyle 1821 yılında, İstanbul'da bağ ve bahçelerde çalışan Karadağlıların geriye gönderilmeleri, yenilerine ise iş verilmemesi konusunda karar çıkarılmıştır. Ancak haklarında sınır dışı kararı verilenlerin başvurusu üzerine Karadağlıların sınır dışı edilmesinden vazgeçilmiştir²¹⁹.

Çar Aleksandır'ın ölümü üzerine tahta çıkan Çar Nikola, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ile tekrar Karadağ'a dönmüş ve bölgede karışıklık çıkararak, Osmanlı Devleti'nin kuvvet ve gayret sarf etmesini istemiştir. Çar Nikola “...*Cesur Karadağlılara yalnızca geçmişten kalan yardımlar ödenmekle kalmamalı, gelecekte de*

²¹⁶ **Vaclik**, a.g.e. s.118-120.

²¹⁷ Celalettin Ali Paşa (Seyyid), Kilisli olup, 22 Kasım 1815'te vezirlikle Niş muhafızı olmuştur. Vidin, Niğbolu, Edirne Valiliklerinin ardından 1817 tarihinde Bosna Valisi olmuştur. Her konuda bilgisi olan, şair ve sert karakterli birisiydi. **Süreyya, Mehmed**, a.g.e. II. Cilt, s.386-387.

²¹⁸ **Texier**, a.g.e. s. XI. **Miller**, a.g.e. s.425.

²¹⁹ **Şani-zade**, a.g.e. Cilt II, s.1055.

bu ödemeler gecikmemelidir...” diyerek Karadağlılara yapacakları hizmetlerin karşılıksız kalmayacağını belirtmiştir²²⁰.

Savaş süresince Liechenska ve Piperi bölgelerinde birçok karışıklık çıkmış, İşkodra Sancakbeyi bölgeye harekât icra ederek karışıklıkları bastırmıştır. Savaşın sonuçlanmasını müteakip, Çar Nikola'nın söz verdiği yardım Karadağ'a gönderilmiş ve Vladika I. Peter'in 1830 yılında ölümüne kadar bölgede önemli bir olay olmamıştır²²¹.

XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başlangıcına kadar Karadağ'da yaşayan aşiretler, bağımsız ve birbirleriyle sürekli mücadele halinde olduklarından, birlik içinde hareket etmeleri söz konusu olamamış ve bütünlük sergileyememişlerdir. Lider olarak seçtikleri Vladika ise merkezi yönetim araçlarından yoksun olarak kabileler arasındaki sorunları çözmede dahi yetersiz kalmıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti ise aşiretler arasındaki farklılıkları kullanarak bölgeyi denetim altında tutmaya çalışmıştır⁽²²²⁾.

Karadağ'ın 1496 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin tam hâkimiyetine girdiği; bölgeden vergi toplanması, uluslar arası anlaşmalarda açıkça belirtilmiş olması ve Karadağ'da idari bir düzenleme yapılmış olması nedeniyle yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya konmuştur. Dolayısıyla Karadağ'ın hiçbir zaman Osmanlı Devletinin egemenliğine girmediği ve vergi vermediği gibi hususların tarihi ve hukuki gerçekliliği yoktur.

Ancak, Karadağ'da ulaşımı, zor olan **Kattunska** gibi sert coğrafyada egemenliğin, düz ve açık alanlarda olduğu gibi hissedilmesi ve uygulanması söz konusu değildir ve bu şekilde olacak bir çabanın ise maliyet etkin olmayacağı aşikârdır. Dolayısıyla, uzak bölgedeki aşiretler nispeten bağımsız şekilde hareket edebilmişlerdir. Genel asayiş tehdit etmedikleri ve vergilerinin verdikleri müddetçe kendilerine dokunulmamış, aksi halde bölgeye cezalandırma maksatlı askeri harekâtlar düzenlenmiştir.

Yine bu dönemde aşiretlerin yerel bazda meydana getirdikleri taşkınlıkları ve düzensizlikleri asayiş olayları dışında değerlendirmenin de çok zorlama bir yorum olacağı düşünülmektedir. Çünkü ailelerin kendi içinde, aşiretlerin birbiri ile mücadele

²²⁰ **Vaclik**, a.g.e. s.121.

²²¹ **Coquelle**, a.g.e. s.284-287.

⁽²²²⁾ **Maurus Reinskowski**, *Double Struggle, No Income: Ottoman Borderlands in Northern Albania*, (İki Kat Mücadele, Sıfır Kazanç: Kuzey Arnavutluk'ta Osmanlı Sınırları), International Journal Of Turkish Studies 9, 2003, s.239-253.

ettikleri bir ortamda, bir milli şuur geliştirilebilmesinin imkânı bulunmamaktadır. **Onlar için mücadelenin hedefi, hayatta kalabilmek olmuştur.**

Karadağ'ın bu dönemde bağımsız bir devlet olarak kabul edilmesi görüşü, Güney Slavları birleştirme ütopyasını desteklemek amacıyla tarihi gerçeklerden uzak hayalperest bir düşüncenin ürünü olarak görülmektedir. Çünkü bu dönemde Karadağ, Devlet tanımının içeriğinde bulunan⁽²²³⁾ niteliklerin hiçbirine sahip değildir.

Zira devletin, devletler hukukunun kişisi (süjesi) olarak kabul edilmesi için **İnsan Topluluğu**⁽²²⁴⁾, **Ülke**⁽²²⁵⁾, **Hükümet**⁽²²⁶⁾ ve **Egemenlik** gibi dört ana unsura sahip olması gerekmektedir⁽²²⁷⁾. Bu kapsamda incelendiğinde Karadağ'ın aşiretlerini insan topluluğu olarak kabul etsek dahi, sınırları belirli bir araziye sahip olmaması, hükümet denilebilecek bir organizasyonun olmaması ve egemenliğin yaygınlaştırılamaması nedeniyle bağımsız bir devlet olarak kabul etmek için tarihi ve hukuki gerekçeleri çok zorlamak gerekecektir.

XVIII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyıl başlarına kadar, bağımsızlık bir tarafa, devlet denebilecek herhangi bir yapının olmadığı Karadağ'da, özellikle I. Peter'in Vladika seçilmesi ile durum değişmeye başlamıştır. Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının Napolyon savaşları ile tüm Balkanlara yayılmasıyla, Osmanlı Devleti ile mücadeleye çok daha anlamlı manalar yüklenmeye başlanmıştır.

⁽²²³⁾ **Devlet**, belirli bir ülkede yaşayan ve bir üstün otoriteye tabi teşkilatlanmış insan toplumunun meydana getirdiği devamlı, hukukun kendisine kişilik tanıdığı siyasi varlık olarak tanımlanmıştır. **Akipek, Ömer İlhan** *Devletler Hukuku*, Ankara, Başnur Matbaası, Üçüncü Bası, Tarihsiz (1965), II. Kitap, s.12, Yine benzer şekilde Devlet, “...*politik bir görüşür veya kendi emniyetlerini sağlamak ve birleşerek oluşturdıkları gücün avantajlarından istifade etmek amacıyla bir araya gelmiş insan topluluğu...*” şeklinde tanımlanmaktadır. **Monsieur de Vattel**, *The Law of Nations*, (Devletler Hukuku) I&J. W. Johnson & Co. Law Booksellers, Philadelphia, 1883, s.49.

⁽²²⁴⁾ Devletin birinci kurucu unsuru, **insan topluluğudur**. Devletin insan topluluğu unsuru, çeşitli yazarlar tarafından millet, ahali, halk ve nüfus olarak tanımlanmıştır. **Harp Akademileri (HAK) Yayını**, *Devletler Hukuku*, İstanbul, 2006, s.21. **Gözler, Kemal**, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa Ekin Kitabevi Yayınları, 2004, s.43-46.

⁽²²⁵⁾ **Ülke**, devletin fiziki unsurunu oluşturur. Her devletin mutlaka sınırları belirli muayyen bir ülkesi olması gerekir. Önemli olan, devlet egemenliğinin uygulanacağı sınırları belirli bir fiziki ortamın varlığıdır. Bu sebepten, sınırlı bir toprak parçası üzerinde yaşamayan göçebe aşiretler, bir hükümetleri mevcut olsa da devlet sayılmazlar. **HAK**, a.g.e. s.21. **Gözler**, a.g.e s.46.

⁽²²⁶⁾ “İnsan topluluğu” ve “Ülke”den sonra devletin üçüncü kurucu unsuru “**Hükümet**”tir. Devletin oluşabilmesi için belirli bir ülkede yaşayan insan topluluğu üzerinde teşkilatlanmış bir siyasi iktidarın, bir hukuk düzeninin ve müesseselerin varlığı gerekir ki hükümet ile ifade edilmek istenilen de budur. Dengeli ve düzenli bir hükümet olmadıkça devletin meydana gelmesi söz konusu değildir. **HAK**, a.g.e s.23.

⁽²²⁷⁾ **HAK**, a.g.e s.21.

Merkezi Otorite'nin kurulması ve yaptırım gücünün oluşturulması kapsamında önemli aşamalar kaydedilmiş, aşiretlerin birleşmesi ile 1796 tarihinde Kara Mahmud Paşa'yı yenmeleri, Vladikalık makamına olan inancı sağlamlaştırmıştır.

Vladika I. Peter döneminin en önemli özelliklerinden birisi de, Karadağ'ın uluslararası politik arenada kendini göstermeye başlamasıdır. Bu dönemde İngiltere ile ilk defa politik ve askeri alanda işbirliğine girilmiş, Avusturya-Macaristan gibi güçlü bir devletle ortak sınıra sahip olunması bu devletle ilişkileri arttırmış, yine Fransızlarla politik ve askeri alanda işbirliği tesis edilmiştir. Bu sayede Karadağ, Rusya'nın yanında, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Fransa gibi güçlü Avrupa ülkelerinden istifade etme şansını elde etmiştir. Buna karşılık Büyük güçler de, "Şark Sorunu"nu menfaatleri doğrultusunda çözmek için kullanabilecekleri bir vasıtayı keşfetmişlerdir.

Bir kısım araştırmacılar, Napolyon Savaşları süresince Karadağ'ın Rusya ve İngiltere ile beraber Fransa'ya karşı savaşmasının, Karadağ'ın bağımsız devlet olarak tanındığı anlamına geldiğini öne sürmektedir. Deli Petro'dan itibaren Rusya, Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu savaşlarda sık sık Karadağ'ı kullanmış, Napolyon Savaşları ile birlikte sadece kullanan ülke miktarı değişmiştir. Bahse konu dönemin şartları içinde büyük devletlerin amaçları doğrultusunda her türlü unsuru kullanmalarının bağımsızlık alameti olarak kabul edilmesi yanlış olacaktır. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti de Fransa ile savaş halinde bulunmaktaydı. Nitekim 1815 yılında yapılan Viyana Kongresinde Karadağ, ele geçirdiği bölgelerden çıkarılmış ve kendisinden bahsedilmeyerek mevcut statükonun muhafazası sağlanmıştır.

Avusturya-Macaristan, uluslararası alanda henüz Osmanlı toprağı olarak görülmesine rağmen, Karadağ ile anlaşmalar imzalamıştır⁽²²⁸⁾. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlarda etkinliğini arttırmak istemesi ve Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu güç koşullar düşünüldüğünde, yalnızca bu anlaşmalara dayanarak da, Karadağ'ı bağımsız bir devlet olarak kabul etmenin gerçekçi olmayacağı kıymetlendirilmektedir. Ancak tüm bu siyasi ve diplomatik gelişmelere karşın, Osmanlı Devleti tarafından herhangi karşı tedbir getirilmemiş, bölgenin zayıf bağlarla da olsa İskenderiye (İşkodra) Sancağı sınırları içinde kalmasına gayret edilmiştir.

⁽²²⁸⁾ Avusturya-Macaristan, Kotor bölgesindeki sınır hattı ile ilgili 14 Kasım 1820 ve 12/24 Haziran 1823 tarihlerinde Karadağ'la iki anlaşma imzalamıştır. **Radosavovic** a.g.e, s.20.

Karadağ'da, toplumsal yapının değiştirilerek daha medeni hale getirilmeye çalışılması, devletleşme adına merkezi otorite organlarının kurulmaya başlanması ve uluslararası diplomasinin bir öğesi haline gelmesi nedenleriyle I. Peter dönemini, **bağımsız devletin oluşumu öncesindeki bir geçiş süreci** olarak tanımlamak mümkün olacaktır. Bu dönemden sonra Bab-ı Ali, daha organize ve uluslararası diplomasiyi kullanan bir Karadağ ile karşı karşıya kalacak, hâkimiyeti muhafazanın maliyeti daha da artacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EGEMENLİKLE MÜCADELEDE II. AŞAMA (DEVLETLEŞME SAFHASI)

3.1. II. Peter Dönemi

I. Peter'i, vasiyet üzerine Ekim 1830'da Aşiret reisleri toplantısında, Vladika seçilerek, II. Peter Njegos (1830-1851) adını alan, yeğeni Rode Tomov Petroviç takip etmiştir¹.

I. Peter'in halefinin ilk işi, selefinin ölümünü Büyük Güçlere bildirmek olmuş, bu kapsamda ilk teması Ragusa'da görev yapan Rusya Konsolos Yardımcısı Jeremije Gagic ile yapmıştır. II. Peter, Vladika olarak göreve başlamasının ikinci haftasında Gagic'e yazmış olduğu mektupta, son nefesini vermeden önce amcası ile yapmış oldukları konuşmadan bahsetmiştir²:

"...Ona sordum: "Amca, senden sonra ben ne yapacağım? Ve o yatağında doğrulup oturdu ve cevapladı: "Sana hiçbir konuda yardım edemem, fakat son sözlerimi iyi dinle: tanrıya dua et ve Rusya ile kal..."

Diplomasinin ötesinde hususları içeren mektupta II. Peter, amcası tarafından uygulanan Rus yanlısı politikaları devam ettireceği ve bu kapsamda Ruslardan alınan yardımların devam etmesi gerektiği konusunda Rusya'yı ikna etmeyi amaçlamıştır.

3.1.1. Podgoriçe ve Eşpozi'yi Ele Geçirme Girişimi

Rusya, Karadağ'daki gelişmeleri yakından takip etmek ve yardımların usulüne uygun olarak kullanılmasını sağlamak için Ivan Ivanovic Vukotiç ile yeğeni Matej Petroviç Vucicovic'i Karadağ'a temsilci olarak görevlendirmiştir³. Aslen Karadağlı olan Vukotic, Njegos'un genç olmasından istifade ile Sivil Vali (Guvanador)'yle birlikte hareket ederek yönetimi ele geçirmek istemiş, aşiretler üzerinde kontrolü sağlamak ve saygınlığını arttırmak için, Osmanlı'dan toprak almayı düşünmüş ve aşiret reisleri ile II. Peter'i inandırarak Eşpozi ve Podgoriçe'yi ele geçirmek için kuvvet toplamaya muvafık olmuştur⁴.

¹ Fleming, a.g.e. s.90.

² Zdenko, a.g.e. s.173.

³ Jelavich, a.g.e. Cilt I, s.275.

⁴ Roberts, a.g.e. s.196.

Osmanlı Devleti bu esnada, Mısır'daki Mehmet Ali Paşa gailisi ile uğraştığından, bölgeye dikkatini vermemiş, ilave ayrıcalıklar önererek sükûneti muhafaza etmeye çalışmıştır. 1830 yılında Sırbistan'a verilen imtiyazlar gibi Karadağ'a da Osmanlı hâkimiyetinin kabul edilmesi şartıyla imtiyazlar teklif edilmiş, ancak Vukotić'in de muhalefetiyle teklif Vladika tarafından reddedilmiştir⁵.

Vladika, seferden önce, Rusya'dan destek alamayacağını hesapladığından, Sırp Prensi Miloş'tan 4000 dükalık yardım talep etmiş, Miloş, sadece Osmanlı Devleti ile iyi geçinmesi yönünde tavsiyede bulunmuştur. Vladika, kendisine destek vermeyen Miloş'u, Osmanlı Devleti ile iş birliğinden dolayı "...*kötü bir tiranın tüm ahlaksızlıklarıyla çirkinleşmiş, aşağılık bir kişi...*" olarak tanımlamıştır⁶.

Vladika'nın Sırp kardeşlerinden umduğu yardım, ancak Miloş'un yerine geçen Aleksandır Karageorge döneminde olmuş ve 1845 yılında ilk defa 2000 duka civarında yardımda bulunulmuştur.

Tüm olumsuz şartlara rağmen, II. Peter ve Vukotić'in komutasındaki Karadağ birliklerinin Eşpozi ve Podgoriçe üzerine 1832 tarihinde yaptıkları taarruz, tam bir başarısızlıkla neticelenmiştir⁷.

Taarruzun zamanlaması yanlıştı, çünkü Çar Nikola'nın tahta geçmesi ile Rusya'nın Osmanlı politikası değişmeye başlamış, artık Osmanlı Devleti'nin yıkılması yerine, zayıf Osmanlı Devleti'nin, Rusya egemenliğinde yaşamını sürdürmesi hedeflenmiştir⁸. Bu amaçla da Mehmet Ali Paşa sorunundan da istifade ile Rusya, Osmanlı Devleti'ne yaklaşmaya başlamıştır⁹.

Rusya, genel politikasının aksine Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne sorun çıkarmasını hoş karşılanmamış ve durumun sorgulanması için Gagiç'i Karadağ'a göndermiştir.

Gagiç, Podgoriçe'ya yapılan saldırıdan üç ay sonra, 25 Haziran 1832 tarihinde Karadağ'a ulaşmış, 28 Haziran 1832 tarihinde Milli Meclis (Skupstina)'in toplantısında Rusya Dış İşleri Bakanı Kont Nesselrode tarafından yazılan ve Osmanlı Devleti'ne karşı herhangi bir eylemden uzak durulmasını ve Avusturya'ya karşı da dikkatli olunmasını

⁵ Jelavich, a.g.e. Cilt I, s.277. Miller, a.g.e. s.425. Towle, a.g.e. s.3.

⁶ Margulis, Natasha, *Politics and Culture in Njegoš's Nineteenth Century Montenegro* (Njegoš'un On Dokuncu yüzyıl Karadağ'ında Siyaset ve Kültür), University Of Cincinnati, 2004, s.7.

⁷ Roberts, a.g.e. s.192.

⁸ Bolsover G. H., 1815 – 1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış, Çev: Dr. Yuluğ Tekin Kurat, Belleten, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1966, s. 279-280.

⁹ Heyet, a.g.e. Cilt VI, s.3015. Bourne, Kenneth, *The Foreign Policy of Victorian England 1830 – 1902*, (Victoria İngiltere'sinin Dış İşleri Politikası 1830 - 1902), Clarendon Press, Oxford, 1970, s.27-30.

içeren mektubu okumuştur. Nesselrode, aksi halde Rusya'nın yapmış olduğu yardımların kesileceğini ifade etmiştir¹⁰.

3.1.2. Yönetim Alanındaki Gelişmeler

Vladika II. Peter, merkezi iktidarı güçlendirmek maksadıyla, yönetimde kendisine yardımcı olacak yasama, yürütme ve yargı yetkisine sahip bir senato teşkil etmiştir. Senato ve Vladika'nın korumalığını yapacak Pejanik muhafız birliğini de içerecek şekilde, aynı zamanda yüksek mahkeme yetkisine de sahip Gvardija kolluk gücünü kurmuştur¹¹.

Njegos, maaşlı olarak görev yapan devlet çalışanlarının aşiretler arası çekişmeleri azaltacağını ve gücü merkezileştirerek Vladikanın elinde toplayacağını düşünüyordu. Fakat bu kurumlar tek başına Karadağ'ı modernleştirecek ve aşiretler arası anlaşmazlıkları azaltacak durumda değildiler. Bir senatörün şöhreti mensubu olduğu aşiret içerisindeki prestijinden ileri geldiği için, aşiretler arası ilişkiler söz konusu olduğunda Senato'nun etkisi sınırlı kalabiliyordu. Gvardija, Karadağ'ın her yerindeki temsilcileriyle ve mahkemeleriyle yansız bir politika izleme konusunda daha iyi bir konumdaydı. Tüm dezavantajlarına rağmen Gvardija ve Senato, aşiretlerin parçalanmış güçlerini dengeleme açısından önemli işlevler yürütmeye başlamışlardır¹².

Merkezi yönetim, kurum ve kurulların giderlerinin karşılanması maksadıyla, tüm karşı koymalara rağmen, yeni vergi sistemi 1833 yılında kurulmuştur¹³. Ancak I. Peter döneminde olduğu gibi toplanan vergiler, giderlerinin karşılanmasından çok uzakta olduğundan, bütçedeki açık daha çok Rusya'dan alınan 1000 düka'lık yardımla kapatılmaya çalışılmıştır¹⁴.

Gagiç'in ziyaretinden bir yıl sonra, 04 Haziran 1853'te, Milli Meclis'te alınan karar gereği, II. Peter, Metropolit olarak kutsanmak ve alınan yardımları koordine etmek için Rusya'ya gitmiştir¹⁵. Rusya ziyaretinde üst düzey karşılama ve protokol uygulanan II. Peter'in, metropolit olarak kutsandığı törene Çar da katılmıştır¹⁶.

¹⁰ Margulis, a. g. t. s.50-51

¹¹ İslam Ansiklopedisi, Cilt VI, s.226. Rastoder, a.g.e. s.118.

¹² Margulis, a.g.t. s.41.

¹³ Rastoder, a.g.e. s.118.

¹⁴ Verloop, a.g.e. s.17.

¹⁵ Texier, a.g.e. sXII.

¹⁶ Roberts, a.g.e. s.197.

Vladika II. Peter, genç yaşta Vladika olması nedeniyle iktidarını meşrulaştırmak ve aşiretler üzerinde otoritesini kurmak için, öncelikle amcası I. Peter'i aziz ilan ederek, Vladikalık makamının dini otoritesini artırmaya çalışmış, müteakiben Rusya'ya gidip Metropolit olarak kutsanarak Rusya'nın maddi ve manevi desteğini almıştır. Ortodoks Kilisesinin genel kurallarına göre, bir piskopos en az 30 yaşında olmalıydı. Ancak Rusya Kilisesi'nin, Dış İşleri Bakanı'nın tavsiyesi üzerine kuralı esneterek 20 yaşındaki II. Peter'i kutsaması, II. Peter'in meşruiyeti üzerindeki tüm tartışmaları nihayetlendirmiştir¹⁷.

Rusya'dan aldığı maddi destek ve prestij ile ülkesine dönen Vladika, kendisinin yokluğunda iktidarı ele geçirmek isteyen Vukotić'i saf dışı bırakarak, senatonun başına kardeşi Pero'yu atamıştır¹⁸.

17 yaşında Vladika seçilmesi ile aşiretler arasında meydana gelen huzursuzluklar, Sivil Valiliğin kaldırılması¹⁹, Vukotić'in kovulması ve Rus desteğinin alınması, takip edilen başarılı siyaset ile ortadan kaldırılmış, 1834 yılına kadar geçen sürede II. Peter, Karadağ'da hâkimiyeti tesis etmiştir²⁰.

II. Peter'in iki metreyi geçen boyu ve kişisel savaş tekniklerine hakimiyeti ile aşiret yapısındaki toplumları sevk ve idare edebilecek fiziki özelliklere sahip ideal lider tipi olarak tanımlanmış olmasına rağmen, kendisi yazmış olduğu eserler²¹ ile aynı zamanda Sırp edebiyatının ve Sırp milliyetçiliğinin babası olarak kabul edilmiş, eğitim ve kültür alanında yapmış olduğu yatırımlarla Karadağ'da geleceğin yönetici sınıfını teşkil edecek entelektüel sınıfın oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Karadağ'da 1834 yılında ilkokulu²² açmış ve Rusya'dan aldığı yardım parası ile Venedik'ten matbaa alarak Çetine'de bir basımevi kurmuştur²³. Burada, Karadağ'da halk arasında söylenen Piesma (Şarkı)'lar yazılı hale getirilmiştir.

1835 tarihinden itibaren 1839 yılına kadar her yıl, Grlica denilen Almanak çıkarılmaya başlanılmıştır. Grlica'nın içeriği, sayıdan sayıya değişse de, Njegos ve hükümetinin, Karadağ ve dünyaya ait görüşünü yansıtmaları açısından ilgi çekicidir.

¹⁷ Zdenko, a.g.e. s.175-176.

¹⁸ Jelavich, a.g.e. s.276.

¹⁹ Miller, a.g.e. s.431.

²⁰ Margulis, a. g. t. s.30-54.

²¹ II. Peter'in başlıca eserleri; Osmanlılarla Savaşma Yöntemleri (1834), Çetine Piskoposu (1834), Dağların Tacı (1847), Sahte Çar (1847). Coquelle, a.g.e. s.292.

²² Okulların sayısı 1861 yılına gelindiğinde sekiz'e yükselmiştir. Ergirili, a.g.e. Varak7a. The Edinburgh Review or Critical Journal, Cilt 109, a.g.m.,s.466. FO 424/26, Nu:127.

²³ Kaptan, a.g.e. s.5-7.

Her Almanak Karadağ'ın gençliğine bir ithaf, geçmişte meydana gelen önemli olaylara dair bir takvim (Ortodoks Hristiyanlığı için önemli olanlara vurguda bulunarak), dini bayramlarla, diğer kilise kutlamalarının tarihi, seneye dair mevsimsel tahminler ve o zamandaki Avrupa hükümdarlarının soyağacı ile başlıyordu. Geri kalan içerik yıldan yıla değişiklik göstermiştir. Bu bağlamda yayımlanan hususlar şunlar olmuştur: Balkanlardaki belirli coğrafi bölgeler üzerine bilgiler (Karadağ, 1835; Boka Kotorska 1838 ve Dubrovnik 1839), Vladika Petar'ın Karadağ tarihi (1835–1837), Karadağ kahramanlık hikâyeleri (1835–1838) ve diğer şiirler ile erdem hikâyeleri²⁴.

Almanak'ın yanında, Njegos'un şiirleri, Karadzic ve Milutinovic gibi önemli Slav edebi şahsiyetlerinin yapıtları, okul ders kitapları, ilahi kitaplar ve halkına yönelik bildiriler basılmıştır²⁵.

Ayrıca geleneksel olarak kullanılan Türk Fesleri'nin yerine “**kapa**” denilen kep kullanılmasını getirerek kılık kıyafette de özgünlük yaratılmak istenmiştir. Kep'in siyah kenarı Kosova'daki yenilginin yasını, merkezdeki kırmızı, dökülen Sırp kanını ve altın rengindeki yarım daireler ise Türk hâkimiyetinde geçen yüzyılları sembolize etmektedir²⁶.

Njegos'un hedeflerinden biri, amcası gibi Karadağ'ın topraklarını genişletmek ve Adriyatik Denizi'ne çıkış sağlayacak bir limana sahip olmaktır²⁷. Ancak Karadağ, 1815 yılında Viyana Kongresi ile sağlanan Avrupa Uyumunu'nun mimarı olan Metternich tarafından yönetilen Avusturya, II. Mahmud ile başlayan ıslahat hareketleri ile gelişen Osmanlı Devleti ve 1833 yılındaki Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Osmanlı Devletine karşı koruma politikası uygulayan ve Karadağ'ın tarihsel destekçisi Rusya ile çevrelenmiştir. Dolayısıyla II. Peter, selefi gibi rahat hareket edememiştir²⁸.

²⁴ Margulis, a.g.t. s.61-63.

²⁵ Margulis, a.g.t. s.61-63.

²⁶ Morrison, a.g.e. s.24. Henderson, a.g.e. s.46. Denton, a.g.e. s.152-174.

²⁷ Jelavich, a.g.e. s.276. Krasinski, a.g.e. s.81.

²⁸ The British and Foreign Review or European Quarterly Journal, Vol. V, (Cilt,V), Article IV (Makale VI), Austria and the Austrians London, Colburn,1837,(Avusturya ve Avusturyalılar London, Colburn, 1837),January 1839, s.125.

3.1.3. 1836 Yılı Grahova Seferi

1832 yılındaki başarısızlıkla sonuçlanan Podgoriçe ve Eşpozi'nin ele geçirilmesi harekâtının ardından, 1833 yılında Bosna'dan ayrılarak vilayet haline getirilen Hersek'in, Valisi Ali Paşa Rızvanbegoviç'in²⁹ Grhova'da düzeni sağlamak için yaptıkları uygulamadan rahatsız olan aşiretlerin isyan etmeleri, Njegos'a toprak kazanma konusunda yeni bir şans vermiştir³⁰.

Njegos'a göre Grahova³¹ hiçbir zaman Osmanlı toprağı olmamış ve başlangıçtan beri Karadağ'ın egemenliğinde bir bölgedir. Bu kapsamda, vergi vermeyi reddeden Grahova'daki aşiretlere destek olmak amacıyla kardeşi Joko Petroviç ile kuzeni ve Voyvoda Stanko Petroviç'in en büyük oğlu Steven Petroviç komutasında bir birlik göndermiştir³².

Ali Paşa Rızvanbegoviç ve Cengiç İsmail Ağa liderliğindeki Osmanlı birlikleri, 1836 yılı Ağustos ayında Grahova'da Karadağlıları yenerek bölgedeki sükûneti sağlamıştır. Yapılan savaşta, Njegos'un kardeşi Joko dahil bir çok kişi öldürülmüştür³³.

Rusya'ya rağmen Osmanlılarla savaşa girmeleri ve yenilmeleri, kabul edilebilecek bir durum olmadığından, yardımların kesilmesi söz konusu olmuştur. Hayat damarları olan yardımların devamlılığını sağlamak maksadıyla, II. Peter, Gagiç'e yazmış olduğu mektupta Grahova'daki olayların sorumluluğunu Osmanlı Devleti'ne yıkmaya çalışmıştır³⁴.

Gagiç'e yazmış olduğu mektuba rağmen, Rus yardımlarının kesileceğinden korkan II. Peter, Osmanlıları suçlu göstermek ve Rusya'nın politikalarına aykırı hareket etmeyeceği doğrultusunda garanti vermek için tekrar Rusya'ya gitmek istemiştir³⁵.

II. Peter Karadağ'da, basit de olsa devlet organlarının oluşturulması, okulların açılması ve vergi düzenlemesi gibi³⁶ önemli başarılar elde etmiş olmasına rağmen,

²⁹ Ali Paşa, İstolicevidir. Arnavut beylerinden olup mırımıran olmuştur. Rebiyülahir 1248'de (Eylül 1832) vezirlik verildi. Şa'ban 1248'de (Ocak 1833) Hersek valisi olup Receb 1267'ye (Mayıs 1851) kadar orada kaldı. Ömer Paşa'nın 1852 yılındaki Karadağ Harekâtı sırasında ölmüştür. **Süreyya, Mehmed**, a.g.e. Cilt I, s.278.

³⁰ **Zdenko**, a.g.e. s.177-178.

³¹ Grahova: Karadağ'ın Hersek'e girinti yaptığı 16 km².lik, verimli alanlara sahip bir bölgedir. Adriyatik'e doğru genişleme imkânı bulamayan Karadağ'ın, en önemli hedefi olmuştur. Cevdet Paşa, Grahova'yu, Travnik Sancağına bağlı İhlivne Kazası ile birlikte birçok Hristiyan'ın yaşadığı Kaza olarak tanımlamıştır. **Cevdet, Paşa, Tezâkir**, 21-39, Yayınlayan Cavit Baysun, TTK, 2008, 3. Baskı, s.93)

³² **Roberts**, a.g.e. s.200.

³³ **Margulis**, a.g.t. s.68. **The New Monthly Magazine**, Cilt 97, s.390.

³⁴ **Zdenko**, a.g.e. s.177-180.

³⁵ **Margulis**, a.g.t. s.50-51.

³⁶ **Sloane**, a.g.e. s.73.

Rusya için Karadağ'la ilgili önemli olan, kendi politikalarına uygun hareket edip etmemesi olmuştur. Rusya, 1833 yılında Hünkâr İskelesi Anlaşması ile Osmanlı Devleti üzerindeki hakimiyetini arttırmış olduğundan ve 18 Eylül 1833'te München-Graetz'da³⁷ imzaladığı anlaşma ile de Avusturya'nın desteğini almış olduğundan, Karadağ'ın sınırdaş olduğu bu devletlere sorun çıkarmaması gerekmektedir.

Gerçekten'de Rusya, Karadağ'ı dış politikalarının icrasında kullandığı bir “maşa” dan başka bir şey olarak görmemiştir³⁸.

Rusya, politikalarına aykırı hareket eden II. Peter'i de cezasız bırakmamış³⁹, Rusya seyahati için izin talebi reddedilmiştir. Her şeye rağmen Vladika II. Peter, Aralık 1837 tarihinde Rusya'ya vize almak için Viyana'ya hareket etmiştir. Burada Karadağ'daki gelişmeleri genel Avrupa siyaseti açısından kaygı verici bulan Metternich ile görüşme fırsatı bulmuştur. Vladika, Metternich'in desteğini alabilmek için, Metternich ve eşi ile ilgili, onları övücü tarzda şiir⁴⁰ de yazmıştır⁴¹.

Metternich, görüşmede Vladika hakkında olumlu kanaat edinmediğinden, bir daha kendisi ile görüşmediği gibi, Viyana'daki konaklaması esnasında diğer ülkeler ile irtibat kurmasını önlemiştir⁴².

1837 Ocak ayı sonuna kadar Rusya'dan izin bekleyen Vladika, bu tarihte, Rusya Dışişleri Bakanı Nesselrode'dan ülkesine dönmesi için mektup almış, ancak gerekli yardımı almadan ülkesine dönemeyeceğini bilen Vladika, bu sefer de Paris'e gitmek için izin istemiştir⁴³.

Çaresiz durumda olan Vladika'nın kontrolden çıkmaya başlaması üzerine Rusya, Vladika'ya ülkeye giriş için izin vermiş, ancak kendisini, Başkent'in 186 mil güney batısında bulunan Pskov'da konaklatmıştır. Bu sırada Rusya dışişleri Joremije, Gagiç'i Karadağ'daki durumu tespit etmek, Vladika'nın hâkimiyetini ve otoritesini sorgulamak maksadıyla Karadağ'a göndermiş, Gagiç'in Vladika hakkındaki olumlu raporu

³⁷ Metternich, Rusya'yı 1833 yılında imzalamış olduğu Hünkâr İskelesi Antlaşması ile kazanımları noktasında sınırlamak için Prusya'yı da yanına alarak Rusya ile 18 Eylül 1833'de München-Graetz Anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşma 3 açık 2 gizli maddeden ibaret olup, açık maddelerine göre Osmanlı İmparatorluğu o günkü Padişah ailesinin yönetiminde kalacak ve değiştirilmesine müsaade edilmeyecektir. Gizli maddelere göre ise Osmanlı Devleti'nin parçalanması kaçınılmaz olur ise Avrupa'nın diğer büyük devletleri ile birlikte hareket edecekti. **Armaoğlu**, a.g.e. s.209-210.

³⁸ **Kaptan**, a.g.e. s.5. **Boyar**, a.g.e. s.58-59.

³⁹ **Durham**, a.g.e. s.34.

⁴⁰ Şiir'de, Metternich'in faziletlerinden bahsetmiş, sezgisel zekâsı ile Avrupa'nın tüm sorunlarını çözebilecek bilge ve duyarlı devlet adamı olarak tasvir etmiştir. **Margulis**, a.g.t. s.70-71.

⁴¹ **Roberts**, a.g.e. s.197-202.

⁴² **Margulis**, a.g.t. s.71-72.

⁴³ **Margulis**, a.g.t. s.73.

nedeniyle Vladika'nın St. Petersburg'a girmesine izin verilmiştir⁴⁴. Vladika'ya Başkent'e giriş izni verilmesinde 1833 yılında Rusya'nın Hünkâr İskelesi Anlaşması ile elde ettiği kazanımların, İngiltere'nin baskısı nedeniyle kullanılmaması ve Osmanlı Devleti dış politikasında İngiltere'ye doğru aşırı bir yönelme olmasının etkisi de olduğu düşünülmektedir.

Rusya böylece, Osmanlı Devleti'ne karşı kullanabileceği bir gücü elinde tutabilmiştir.

Vladika, uzun uğraşlar sonucunda Rusya'dan geçmiş dönemlere nazaran daha fazla yardımlarla birlikte Karadağ'a dönmüştür⁴⁵. Yardımların bir kısmı senato, konuk evi, okul ve tahıl ambarı gibi tesislerden oluşan, merkezi hükümet binasının inşası için kullanılmıştır. Binanın inşasına 1837 yılında başlanılmış ve 1841 yılında tamamlanmıştır. Vladika'nın Trieste'den sipariş ettiği bilardo masasının konulması nedeniyle "Biljarda" olarak adlandırılan bina *"...her köşesinde küçük bir kule olan, duvarlarla çevrili, ön ve arkada iki avlusu olan basit bir bina..."* olarak betimlenmiştir⁴⁶.

Yardımların karşılığı olarak 1844 yılında 100 kadar Karadağlı Çeçenlerle savaşmak için Rus birliklerine katılmışlar, buna jest olarak da ilave 20000 ruble Karadağ'a gönderilmiştir⁴⁷.

3.1.4. Avusturya ile Sınır Anlaşmazlığı

Vladika II. Peter'in Adriyatik'e çıkışı sağlayacak liman bölgesini ele geçirmek hedefi, Pastorici aşiretinin kendisine ait kıyı bölgesinden bir bölümünü, Karadağlılara satması ile gerçekleşecekken, Avusturya, devreye girerek satışı engellemek istemiştir. 04 Ağustos 1838 tarihinde Budva bölgesinde sınır üzerindeki anlaşmazlık yüzünden, Karadağlılar ile Avusturya sınır birlikleri arasında çatışma meydana gelmiştir⁴⁸. Çatışma süresince Karadağlıların Avusturya askerlerinin kafalarını kesmeleri ve insanlık dışı davranışları, düzenli Avusturya birliklerinin morallerini bozmuş ve önemli zayıyata neden olmuştur⁴⁹.

⁴⁴ Roberts, a.g.e. s.201-202.

⁴⁵ Coquelle, a.g.e. s.297.

⁴⁶ Margulis, a.g.t. s.73.

⁴⁷ Vaclik, a.g.e. s.121.

⁴⁸ Miller, a.g.e. s.429.

⁴⁹ Verloop, a.g.e. s.18. Coquelle, a.g.e. s.297-298.

Rusya'nın da devreye girmesi ile 08 Ağustos 1838 tarihinde Budva'da ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Ateşkes anlaşması hükümleri şu şekildedir⁵⁰:

- Ateşkes bir ay sürecek ve bu süre zarfında her iki taraf da, karşı tarafı üç gün önceden uyarmadan herhangi bir şekilde saldırıya geçemeyecektir.
- Karadağlılar Pastrovic Dağı'ndan çekilecekler ve Avusturya askerleri, yaşanan çarpışmadan önce olduğu gibi bu bölgeye yeniden hâkim olacaklardır.
- Barış yapıldıktan sonra, barışı bozan kişiler, bağlı oldukları hükümet tarafından ciddi şekilde cezalandırılacaktır.
- Pastrovic Dağı üzerinde ve çevresinde bulunan sınır kazıkları, Karadağlılara ya da Pastrovic'lilere ait olmasına bakılmaksızın, önceden bulundukları hallerde kalacaklardır.

Ateşkes, Avusturya adına Gabriel Ivacic tarafından, Karadağ adına ise Karadağ Senatosu Başkan Yardımcısı George Petroviç tarafından imzalanmıştır.

Avusturya, Karadağ'ın almış olduğu arazi kısmını tekrar satın alarak, 1841 yılında Karadağ'la sınır anlaşması imzalamıştır⁵¹.

3.1.5. Bosna ve Hersek Vezirleri ile Görüşmeler ve İsmail Ağa Cengiç'in Şehit Edilmesi

Grahova bölgesinde ise meydana gelen olayların önlenmesi için Bosna Veziri Vecihi Mehmet Paşa⁵² ve Hersek Veziri Ali Paşa Rızvanbegoviç'in temsilcileri Hacı Mehmet ve Ubeydillah Ağa ile Vladika arasında 20 Ekim 1838 tarihinde Çetine'de bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın şartları şöyledir⁵³:

- Grahova halkı, serbestçe topraklarına geri dönecek, önceden sahip oldukları mülklerini aynen koruyacak ve liderleri Voyvoda Jacques Dakovitch olacaktır.

⁵⁰ **Vaclik**, a.g.e. s.79-80.

⁵¹ **Suavi**, a.g.e. s.13. **Delaure**, a.g.e. s.64. **Dodd**, a.g.e. s.144.

⁵² Vecihi Mehmed Paşa, Yozgatlıdır. 22 Şa'ban 1248'de (14 Ocak 1833) vezirlikle Belgrad muhafızı, 1251'de (1835/36) Bosna valisi, Rebiyülevvel 1257'de (Mayıs 1841) Konya, Şevval 1257'de (Kasım-Aralık 1841) Diyarbakir ve Şa'ban 1259'da (Eylül 1843) Halep valisi olmuştur. 17 Rebiyülahir 1281'de (19 Eylül 1864) Cidde valisiyken, 16 Rebiyülahir 1284'de (17 Ağustos 1867) vefat etmiştir. **Süreyya Mehmed**, a.g.e. Cilt V, s.1655.

⁵³ Anlaşma, Vezir adına Zvornik Ağası Osman ve Vladika adına ise sekreteri Milkoviç tarafından imzalanmıştır. **Brunswik**, a.g.e. s.39-40.

- Grahova halkı, Osmanlı Devletine daha önce belirlenmiş olan vergiyi verecek, daha fazlası istenmeyecektir. Vergi, Voyvoda Jacques Dakovitch tarafından toplanarak Osmanlı Devletine verilecektir.
- Her iki tarafta Grahova’da tahkimat yapmayacaktır.
- Anlaşma tarihinden itibaren tüm düşmanlıklar sonlandırılacaktır.
- Bosna ve Hersek ile Karadağ arasındaki sınırdan bundan böyle sürekli barış sağlanacaktır.
- Karadağ Vladikası bu antlaşmanın ve sürekli barışın korunmasında Bosna Veziri Veci Mehmet Paşa’ya ve aynı şekilde Bosna Veziri Veci Mehmet Paşa da Karadağ Vladikası’na karşı sorumlu olacaklardır.

Osmanlı Devleti’ne bağlı iki bölge yöneticileri arasında imzalanan anlaşma ilginç olmakla birlikte, daha uygulanmaya başlanmadan Karadağlıların eşkıyalıkları nedeniyle yürürlükten kaldırılmıştır.

Ali Paşa Rızvanbegoviç, Grahova’da yapılan tahkimatların muhafaza edilmesi ve vergi konusunun çözüme kavuşturulmaması üzerine Vladika II. Peter’e mektup yazmış ve anlaşmaya uyulmasını istemiştir. Ancak Vladika anlaşmayı uygulamak şöyle dursun, Podgoriçe ve Eşpozi’yi ele geçirmek ve Grahova kahramanı İsmail Ağa Cengiç’i öldürme planlarını yapmıştır⁵⁴.

Vladika’nın planına göre, Podgoriçe ve Eşpozi, Kattunska, Piperi ve Kuçi aşiretlerinden toplanan birliklerle kuşatılacak, Rijeka ve Tsermitcka aşiretleri ise İşkodra Zabliak yolunu keseceklerdi. Kuşatma tamamlandıktan sonra taarruzla, Podgoriçe ve Eşpozi ele geçirilecekti. Ancak plandan haberdar olunması üzerine kuşatma başlamadan, Temmuz 1840’da, Osmanlı birlikleri taarruza geçerek Karadağlılara önemli zayıat verdirmiştir.

Eşpozi ve Podgoriçe’nin ele geçirilmemiş olmasına rağmen talih bir kez daha Vladika’nın yüzüne gülmüş ve Grahova savaşının intikamını alma fırsatı doğmuştur. Şöyle ki; 11 Kasım 1838’den itibaren mektuplaştığı ve 24 Temmuz 1839 tarihli mektubunda da “...komşum ve arkadaşım...” olarak hitap ettiği İsmail Ağa Cengiç’in, Drobnik bölgesine, vergi toplamak amacıyla geleceğini öğrenmiştir⁵⁵.

⁵⁴ Fleming, a.g.e. s.92. Roberts, a.g.e. s.204-207.

⁵⁵ Zdenko, a.g.e. s.180.

İsmail Ağa Cengiç, 30 Eylül 1840 tarihinde Njegos'la gelişen dostluğu ve Drobnik halkının daveti nedeniyle, bölgeye sadece yakın korumalarından oluşan 30 kişilik bir ekiple gitmiştir. İsmail Ağa Cengiç, Drobnik'taki çadırında gece vakti uyurken, Karadağlıların saldırısına uğramış ve korumaları ile birlikte şehit edilmiştir. İsmail Ağa Cengiç'in kesilen başı Vladika'ya götürülmüş. Vladika da pusuyu kuran Novica Cerovic'i, Drobnik Voyvodası yaparak ödüllendirmiştir⁵⁶.

Anlatılanlara göre; Njegos, Cengiç'in öldürülmesinden öylesine memnundu ki olayın ardından birkaç gün Cengiç'in kafası masada olmadan öğle yemeği yememiştir⁵⁷.

İsmail Ağa Cengiç'in şehit edilmesi, Hersek Müslümanlarını üzmüş, intikam amaçlı olarak Ali Paşa Rızvanbegoviç, Bosna'dan aldığı takviye kuvvetle, Drobnik'a girme emrini vermiştir. 31 Ekim 1840 tarihinde Drobnik'taki Tosina köyüne varıldığında, 10000 kadar asi ile karşılaşmış, burada meydana gelen savaş sonucunda, Karadağlılar önemli miktarda zayıt verip dağlara çekilmişlerdir. Bölgede sükûneti sağlamak için birliklerimiz 10 gün kadar bir süre daha bölgede kalmışlardır⁵⁸.

Drobnik'taki yenilgi, Vladika'yı paniğe sokmuş, birliklerin ileri harekate devamlı Çetine'ye kadar geleceklerini düşünerek Ali Paşa Rızvanbegoviç'e barış önermiştir. Bu sırada Drobnik'ta sükûnet sağlanmış ve vergiler tekrar ödenmeye başlamıştır⁵⁹.

Barış görüşmeleri esnasında taraflar arasında Grahova bölgesinde tekrar çatışma ihtimali belirmiş olmasına rağmen görüşmeler, 24 Eylül 1842 tarihinde, Ali Paşa Rızvanbegoviç ve Vladika'nın, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun iki temsilcisinin önünde barış anlaşmasını imzalaması ile sonuçlanmıştır. Anlaşma maddeleri şu şekildedir⁶⁰:

- Hersek ve Karadağ sınırları şu anda olduğu gibi kalacaktır.
- Grahova'nın statüsü Osmanlı, Rus ve Avusturyalı temsilcilerden oluşan komisyon tarafından belirlenecek. 01 Ocak 1844 tarihine kadar komisyon oluşturamaz ise karar Vladika ve Vezir tarafından verilecektir.
- Statü belirlenene kadar herhangi bir olay olması halinde Türk ve Karadağlılar tarafından atanacak hâkimler vasıtasıyla yargılama yapılacaktır.

⁵⁶ Coquelle, a.g.e. s.301.

⁵⁷ Margulis, a.g.t. s.109.

⁵⁸ BOA. İ.DH. Dosya Nu:26, Gömlek Nu:1241/9

⁵⁹ Vaclik, a.g.e. s.85-88. Coquelle, a.g.e. s.303-306.

⁶⁰ Brunswick, a.g.e. s.41-43.

- 09 Kasım 1843 tarihinde, bir yıl önce imzalanan anlaşmaya ek olarak aşağıda belirtilen hususlarda kararlar alınmıştır⁶¹:
- Hersek ve Karadağ sınırına geçişleri kontrol etmek üzere sınır muhafızları görevlendirilecek ve her iki tarafa geçiş belgesiz olmayacaktır.
- İzinsiz sınırı geçenler yakalanırsa tutuklanarak ülkesine geri verilecektir. Tutuklamaya direnme esnasında meydana gelebilecek ölüm hadiselerinde sınır muhafızları sorumlu tutulmayacaktır.

Anlaşmaların bölgede yaşayanların huzuru ve sükûneti için olmadığı çok yakın zamanda ortaya çıkmıştır. Anlaşmalar yolu ile kendisini adeta bağımsız bir ülkenin yöneticisi olarak gösteren Vladika, anlaşmaları aynı zamanda Ali Paşa Rızvanbegoviç'e kuracağı pusunun bir aracı olarak görmüştür. Anlaşmalardan sonra yazdığı mektuplarında Ali Paşa Rızvanbegoviç ile samimiyet kuran ve "kan kardeşim" diye hitap eden Vladika'ya planını uygulamak için fırsat, Ali Paşa'nın, Vladika ile Nikşik'te buluşma teklifi ile ortaya çıkmıştır.

Vladika, toplantı yerinin Nikşik yolu üzerinde Ostrog Boğazında bulunan manastır olmasını teklif etmiş, Vezir de teklifi kabul etmiştir. Ancak hastalanması üzerine Vezir toplantıya temsilcilerini göndermek zorunda kalmış, temsilciler Ostrog manastırına geldiklerinde Vladika'yı bulamamışlardır. Heyet, 07 Ağustos 1843'te geri dönüş esnasında Karadağlılar tarafından pusuya düşürülerek şehit edilmiştir. Vladika'nın İsmail Ağa Cengiç'e yaptığı gibi hain bir planla Ali Paşa Rızvanbegoviç'i de ortadan kaldırma hayali böylelikle suya düşmüştür⁶².

Grahova bölgesindekiler gibi İşkodra tarafında da Vladika kontrolünde⁶³ aşiretlerin yoğun faaliyetleri ve buna karşılık Osmanlı yerel yöneticilerin liderliğinde birçok harekât düzenlenmiştir. Bu kapsamda meydana gelen olaylar şunlardır⁶⁴:

Podgoriçe Mütesellimi Mehmet Muharrem Sıdkı tarafından, 11 Şubat 1842 tarihinde, Podgoriça, Beri ve Hot tarafında bulunan köylere Karadağlı eşkıyaların baskın yaptıkları ve talanda bulundukları, mezrayı dağıtıp, üzüm bağlarını bozdukları, bunlara karşılık gerekli askeri tedbirlerin alındığı bildirilmiştir.

⁶¹ Brunswik, a.g.e. s.43-44.

⁶² Zdenko, a.g.e. s.184-188.

⁶³ İşkodra mutasarrıfı Abdi Paşa, olayların Vladika'nın bilgisi dahilinde olduğunu belirtmiştir BOA. C.HR, Dosya Nu63, Gömlek Nu3105.

⁶⁴ BOA C.HR, Dosya Nu:63, Gömlek Nu:3105.

Zabliak kalesinin harap olmasından istifade ile civar bölgedeki Müslüman ahaliye eziyet veren Karadağlılara karşı, Podgoriçe ve Hot bölgesinde bulunan kuvvetlerle harekât icra edildiği ve dört saat süren çatışma sonucunda eşkıyaların geri püskürtüldüğü ve harekât neticesinde iki askerimizin şehit olduğu rapor edilmiştir.

İşkodra Mutasarrıfı Abdi Paşa tarafından, Vladika'nın Beri Karyesi'ne baskın yapması üzerine, civardan topladığı kuvvetlerle eşkıya üzerine gidildiği ve eşkıya'nın birlikleri pusuya düşürmesine rağmen, 8-10 saat süren muharebe sonucunda eşkıyanın püskürtüldüğü bildirilmiş, bölgedeki yoğun askeri hareket nedeniyle acil cephane ihtiyacının karşılanması istenilmiştir⁶⁵.

Gusine Kadısı Ali Derviş Paşa, Vassoievic bölgesinde, bir İngiliz'in vergi verilmemesi konusunda propaganda yaptığı ancak, şahsın tutuklanması ile bölgede tekrar düzenin sağlandığını bildirmiştir⁶⁶.

İşkodra sancakbeyi Vezir Osman Paşa (Skopljak), Sırp isyanını bastıran babasının izinden giderek bölgede sükûneti sağlamak maksadıyla hareket başlatmıştır. Bu kapsamda, öncelikle 16 Eylül 1843'te Podgoriçe, İşkodra yolunu ve göldeki balıkçılığı kontrol eden İşkodra Gölü üzerindeki Vranjina ve Lesandro adalarını almıştır⁶⁷. İşkodra'daki pazarlara Karadağlı girişini yasaklayarak, Karadağ'a malzeme akışını kesmiştir⁶⁸.

Alınan tüm tedbirlere rağmen Karadağlıların eşkıyalıkları devam etmiştir. Şöyle ki; 30 Aralık 1844 tarihinde, Karadağlılardan 30-40 kişilik bir grup sınırı geçerek Boyana karyesinde birçok vatandaşımızı katletmiş, İspiç karyesinde ise 6 haydut ev sahibini yaralayıp evi talan etmiştir⁶⁹.

Sınırdan rahat hareket edebilmek ve Rusya'nın desteğini devam ettirebilmek için birçok Karadağlının mürür tezkirelerinde Rusya tebaası oldukları yazılmış ve Osmanlı sınır muhafız memurları da bunlara işlem yapmıştır. Durumun fark edilmesi üzerine bundan sonra "Osmanlı Tebaası"dır ibaresi konarak işlem yapılması doğrultusunda emirler verilmiştir⁷⁰.

⁶⁵ BOA. C.HR, Dosya Nu63, Gömlek Nu3105.

⁶⁶ Destani, Beitullah, Ethnic Minorities in the Balkan States, 1860-1971, (Balkan Devletlerindeki Azınlıklar) Vol.1 (Cilt;1) 1860-1885, TTK Kütüphanesi, Arşiv Baskısı 2003, s.3.

⁶⁷ Fitri, a.g.e. s.8.

⁶⁸ Zdenko, a.g.e. s.186. Vaclik, a.g.e. s.11. Coquelle, a.g.e. s.306.

⁶⁹ BOA. HR. SFR.3, Dosya Nu:10, Gömlek Nu:9.

⁷⁰ BOA. A.MKT, Dosya Nu:28, Gömlek Nu:18.

Ekonomik anlamda sıkıntıya düşen Vladika, Viyana'ya giderek yardım almaya çalışmış, 1847 yılındaki kıtlık nedeniyle de çok güç duruma düşen Vladika, kendisine ait bazı değerli mücevherleri satarak, gıda maddesi almıştır. Bu esnada gıda yardımı karşılığı bir kısım aşiretler tekrar İşkodra Sancakbeyi'ne bağlılıklarını bildirmişler ancak Vladika'nın aldığı sert tedbirler nedeniyle aşiretler tekrar Karadağ'a dönmüşlerdir⁷¹.

Hayatın dayanılmaz hal aldığı dönemde Rusya'nın 22850 rublelik yardımı ile rahat nefes alan Vladika, aşiretler üzerindeki hâkimiyetini perçinlemiştir. Rus yardımlarındaki kısıtlamalar ve gecikmeler ile karşılığında verilenler konusundaki hissiyatını II. Peter şu şekilde açıklamıştır: “...Rusları seviyorum, ancak bize yaptıkları yardımların külfetini her durumda çekmeyi sevmiyorum. Artık sıkıldım ve bu boyunduruktan kurtulmak istiyorum...”⁷².

Vladika, diğer vezirlere yaptığı gibi mektuplarında Osman Paşa'nın Slav Kökeni'ne vurgu yaparak alınan tedbirleri ortadan kaldırmak istemiş, ancak bunda başarılı olamamıştır. Paşa ile Vladika arasındaki düşmanlık, Vladika'nın ölümüne kadar devam etmiştir⁷³.

3.1.6. II. Peter Njegos'un Kişiliği

Njegos'a göre, dünyada varoluş ve hayat, karmaşık ve zorlu bir mücadeleden ibarettir. Evrensel tehlikeler ve katliamların bulunduğu bir dünyada yaşadığımız için, mücadele etmeden hayatta kalınamaz ve bu nedenle mücadele edilmelidir. Njegos yaşadığımız dünyayı şöyle tarif etmiştir:

“...iç uyumsuzlukların yaşandığı, karmaşaların var olduğu,
Denizin, sert ve devasa kayalıklarla mücadele ettiği,
Sıcağın, soğukla mücadele ettiği,
Rüzgârın, rüzgârla mücadele ettiği,
Yaratılanın, yaratanla mücadele ettiği,
Gündüzün, geceyle mücadele ettiği,

⁷¹ Roberts, a.g.e. s.208.

⁷² Gallagher Tom, Outcast Europe: The Balkans, 1789-1989 (Avrupa'nın Dışı: Balkanlar), Routledge, Londra ve New York, 2001, s.37.

⁷³ Zdenko, a.g.e. s.190-192.

Karanlık ruhların, ışıkla mücadele ettiği bir yer... ”⁷⁴.

II. Peter, mücadelesini “...*kötü, adi, inançsız ve anlaşılması imkânsız...*” olarak tanımladığı Türklere karşı vermiştir⁷⁵. Türklere karşı düşmanlığı⁷⁶ o kadar fazla idi ki; ölümünden hemen önce yazmış olduğu mektupta “...*Türkler veya biz Avrupa’dan yok oluncaya kadar mücadelemiz devam edecektir...*” demiştir⁷⁷.

Njegos, bölgedeki Osmanlı yöneticileri ile yazışmalarında, Karadağ’da aslında kardeş kanı döküldüğünü vurgulayarak, bölgede yaşayanların da Slav ırkından geldiğine işaret etmiştir. Ona göre, Kosova Savaşı sonucunda imparatorlukları parçalanana ve ayrıcalıkları ellerinden alınacak olan Sırp asilleri, kendi çıkarlarını korumak için din değiştirmişlerdir. Şu anda savaştıkları kişiler aslında kendi ırkından gelip, atalarının ihaneti nedeniyle, Müslüman olan kişilerdi⁷⁸. Kimliklerini ve inançlarını korumak isteyen ve bu maksatla da geçit vermeyen Zeta bölgesine sığınan bir avuç Sırp ve Karadağlı, bağımsızlık meşalesini sürekli yanık tutabilmiştir⁷⁹.

Njegos İşkodra Valisi Osman Paşa’ya yazmış olduğu mektupta;

“...*Tanrı bilir, benimle aynı ırktan gelen kardeşlerim ne kadar süre ile Asya’dan gelenlere hizmet edecekler; birbirlerine Asyalı isimlerle sesleneceklerdir...*” yine aynı mektupta “...*Baştanbaşa Türkleşmiş kardeşlerimizle savaşıyor, bir kardeş, diğer kardeşi öldürüyor, imparatorluğun harabeleri kanlarımızla ıslanıyor...*” diyerek mücadelenin aslında aynı ırktan gelenler arasında olduğunu belirtmek istemiştir⁸⁰.

Njegos, aynı zamanda Panslavizm düşüncesine gönülden bağlı idi. 1844 yılında kaleme aldığı “Karageorge” başlıklı şiiri, Yugoslavya fikrinden bahseden ilk kaynak olarak kabul edilmektedir⁸¹. Birleşik Sırp fikrine bağlı ve bu uğurda Aleksander

⁷⁴ **Prvulovich Zika Rad**, Religious Philosophy of Prince-Bishop Njegosh of Montenegro 1813-1851, (Karadağ Prensi Piskopos Njegosh’un Din Felsefesi), Newman College, Birmingham University, Birmingham, 1984, s.162-172.

⁷⁵ **Yılmazçelik İbrahim ve Özdem Ali Gökçen**, a.g.m.

⁷⁶ **Blackwood’s Edinburgh Magazine**, 1846, Vol. LX (Cilt 60) a.g.e. 437-442. Djilas, a.g.e. s.10.

⁷⁷ **Zdenko**, a.g.e. s.192.

⁷⁸ **Zdenko**, a.g.e. s.190-191.

⁷⁹ **Margulis**, a.g.t. s.32.

⁸⁰ **Zdenko**, a.g.e. s.190-192.

⁸¹ **Cross, Sharyl ve Kommenich, Pauline**, Ethnonational Identity, security and the Implosion of Yugoslavia: The Case of Montenegro and the Relationship with Serbia, Nationalities Papers, Vol.33 No.1, March 2005, s.12.

Karageorge'un altında kalmayı bile kabul etmesine rağmen⁸², Karadağlıları, Sırpların en safı ve bozulmamışı olarak görmüş ve Karadağlı orijine sahip çıkmıştır⁸³.

II. Peter, Karadağ'ın topraklarını genişletememiş, merkezi devlet organlarını tam olarak kurup işletememiş ve aşiretler arasında birlik ve beraberliği sağlayamamış olmasına rağmen, Karadağ'da aşiretlerin Türklerle mücadelesine siyasal anlamlar katarak, bunu doktrinleştirmiş ve yine birleşik Sırbistan (Yugoslavya) fikri ile, XX. yüzyıldaki Balkanların şekillenmesine doğrudan etki etmiştir. Öyle ki Tito zamanında Njegos ve eserleri, milliyetçilik öğretisi olarak okullarda incelenmiş ve okutulmuştur⁸⁴.

II. Peter, Türk düşmanlığı ile donanmış, Karadağ ve Sırbistan'a ait görüşlerini 1847 yılında yazmış olduğu Dağ Çelenk'i⁸⁵ adlı eserde açıklamıştır.

*“Her yerde Sırpılık imha edildi;
Aslanlar çiftçi oldu,
Korkaklar ve açgözlüler Müslüman oldu.
Belki de onların Sırp sütleri vebalı idi!
Türk kılıcından kaçanlar,
Gerçek inanca saygısızlık etmeyenler,
Zincirlere bağlanmak istemeyenler,
Sığındılar bu dağlara,
Ölmek ve birlikte kanımızı dökmek için;
Kutsal yeminimizi tutmak için,
Güzel ismimizi ve kutsal özgürlüğümüzü”⁸⁶.*

⁸² Roberts, a.g.e. s.211.

⁸³ Cross, a.g.e. s.12.

⁸⁴ Roberts, a.g.e. s.211-215. Perovic, a.g.e. s.29.

⁸⁵ Greenwalt, a.g.e. s.60. Schuman, a.g.e. s.19. Pavlovic, a.g.e. s.6-7.

⁸⁶ So parsed the Serbian Cap and Name away:

Warrior lions gave place to ploughmen,
While selfish poltroons took Mohammed's creed, -
Their Serbian milk shall ever bring them plague!
All those who 'scaped from death by Moslem sword,
All those who still held true to Christian faith,
Who with abhorrence thought of bonds and chains,
All such as these took flight to mountains grey,
To wane and perish and pour out their blood;
'Mid mountains, trust and heritage to guard,
Our sacred Freedom and our glorious Name. Nyegosh, P. P. Bishop Of Montenegro, a.g.e.

Sırp edebiyatının önemli eserlerinden kabul edilen Dağ Çelenk'i, içinde barındırdığı kin ve nefret duyguları ile Türk düşmanlığının yazılı kanıtlarından birisidir. 1878 Berlin Konferansı ve arkasından Balkan Savaşları ile kapanan defter, 1989 yılında Yugoslavya'nın dağılma sürecinde tekrar açılmıştır. Sırp milliyetçileri tarafından, Njegos ve eserleri ile ilgili panel ve sempozyumlar düzenlenmiş, Sırp politikaları doğrultusunda hareket edenlere Njegos madalyaları verilmiştir⁸⁷.

3.1.7. Ömer Lütfi Paşa'nın Bosna Hersek Valiliği'ne Atanması

Bağımsızlık sürecinde Karadağ'ın lehine olan en dramatik değişiklik, Bosna'daki güçlü beyleri baskı altına almak, Tanzimat'ın getirdiği reformları uygulamak maksadıyla “**Ayaklanmaların Cellâdı**”⁸⁸ lakaplı, Ömer Lütfi Paşa'nın⁸⁹ Bosna Hersek Valiliği'ne atanmasıyla olmuştur.

Hersek Valisi Ali Paşa Rızvanbegoviç'in, bölgesinde almış olduğu tedbirlerle sükûneti sağladığı ve Vladika'nın en çekindiği kişilerden birisi olduğu belirtilmiştir. Ancak Paşa tutucu bir kişi olup, Bosna Hersek'te düzen değiştirilmesine şiddetle karşı çıkmakta ve Tanzimat'ın Bosna'da uygulanması halinde 30 yıl içinde Bosna'nın kaybedileceğine inanmaktadır.

Dolayısıyla Ömer Paşa, direnci ortadan kaldırmak için, harekâta önce yerel beyleri kontrol altına almayla başlamıştır. Bu kapsamda, Ali Paşa Rızvanbegoviç'i tutuklamış ve bir katıra bindirerek Mostar'da dolaştırmıştır. Ali Paşa Rızvanbegoviç maruz kaldığı muameleye isyan ederek sövmeye başlamıştır. “...*Neden bana işkence yapıyorsun? Sen bir Vlaşsın! Ve Vlaş oğlusun! Beni bu şekilde sürükleme yetkisini kimden alıyorsun? Ben silahımı Sultanın kendisine karşı çevirmiş değilim, kimsenin bana bu şekilde muamele etme hakkı yoktur, senden üç kat daha Seraskerim. Bu yüzden, ey pis Vlaş*⁹⁰! Beni Padişaha göndersen iyi edersin, beni yargılayacaktır ve yaşlı halimle beni gücendirmeyecektir... ”⁹¹.

⁸⁷ Margulis, a.g.t. sIV.

⁸⁸ **Andriç, Ivo, Ömer Paşa**, Çev. Ali Berktey, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2004, s.28-35.

⁸⁹ Alman Slavlarından olup askeri okulda okurken kaçıp Osmanlı'ya sığınmış ve Müslüman olarak Ömer Lütfi adını almıştır. Osmanlı Ordusunda etkin emir ve komuta yeteneği ile Müşirliğe kadar yükselmiştir. **Süreyya, Mehmed**, a.g.e. Cilt IV, s.1322-1323.

⁹⁰ Vlaş, Hristiyan dönmeleri için kullanılan bir terim. **Evans, Arthur J.**, Through Bosnia and The Herzegovina on Foot (Bir Uçtan Diğer Uca Yaya Olarak Bosna Hersek), Longmans, Gren, And Co, Londra, 1877, s.352-354.)

⁹¹ **Evans, Arthur J.**, a.g.e, s.352-354.)

Bölgenin en nüfuzlu kişinin düşmüş olduğu hal, diğer beylerin Tanzimat'ın uygulanması konusunda göstermiş oldukları direncin ortadan kalmasına neden olmuştur.

Ali Paşa Rızvanbegoviç, yargılanmak üzere İstanbul'a gönderilmek yerine, Ömer Paşa tarafından hareket alanında tutulmuştur. Bu süreçte bir askerin tüfeğini düşürüp, tüfeğin ateş alması sonucu Ali Paşa Rızvanbegoviç'in kazaen öldüğü İstanbul'a bildirilmiştir. Tartışmalı ölüm ile ilgili araştırma yapılması planlanıyorken, meydana gelen diğer olaylar, ölüm hadisesini unutturmuştur⁹².

Ömer Paşa'nın Bosna Hersek'teki askeri harekâtı, Avusturya ve Karadağlılar tarafından endişe ile izlenmiştir. Ali Paşa Rızvanbegoviç'in ölmesi, Ömer Paşa'nın daha da tartışılır hale gelmesine yol açmıştır. Ömer Paşa, icra etmiş olduğu askeri harekâtı sıklıkla savunmak durumunda kalmış, Ali Paşa Rızvanbegoviç'i de Karadağ'a düzenlenecek askeri harekâtı Vladika'ya haber vermekle suçlamıştır⁹³:

“...İrade Sahibi Merhametli Efendim Hazretleri,

Karadağ meselesi ile ilgili harekâtımız gizli olup bu konunun bilinmemesi gerekmektedir, bu durum dışarıya yansımış ve lüzumu olmayan münasebetler gelişerek bazı müzakerelere girilmek zorunda kalınmıştır. Buna nazaran konu çok da ifşa olmamıştır. Konu hakkında göndermiş olduğum mektupta Osman Paşa ve İsmail Paşa'ya bu konunun gizli tutulması hakkında ricada bulundum ve harekâtın gizliliği hususunda ben aciz kulunuz da hassasiyet göstermekteyim. Önceden ve hali hazırda göndermiş olduğum mektupların suretlerini ve almış olduğum mektupları kendi çekmecemde kilitli olarak saklamaktayım. Ayrıca bu konu hakkında yakın olduğum kumandanlarla bile görüşmemekteyim. Yalnızca bu konu hakkında Bosna Eyaleti'nin nizamı tamamlandıktan sonra Ali Paşa ile görüşmem sırasında “İnşallah Hersek Sancağı'nın akıbeti de Bosna Eyaleti gibi parlak bir neticeye kavuşur” diyerek bir temennide bulunmuşluğum vardır. Ali Paşa da benim söylediklerime karşılık olarak Karadağ meselesinin tamamen bir çözüme kavuşması dileğini beyan etmiştir. Hâlbuki Ali Paşa'nın temenni ve dileğinin sahte olduğu aşikâr idi. Zira Ali Paşa'nın Karadağ Ladikası ile kan kardeş oldukları daha Bosna isyanı sırasında anlaşılmıştı. Fakat söz

⁹² **Arbuthrot, George**, Herzegovina or (Omer Pasha and Christian Rebels), Ömer Paşa ve İsyanlılar) 2005, s.60.

⁹³ **BOA. I.DH.** Dosya Nu:233, Gömlek Nu:14044/5.

ağızdan bir kere çıkmış bulundu. Ali Paşa da Mostar'a dönüşünde meseleyi Ladikaya bildirmekte gecikmemiştir. Bunun üzerine Karadağ Ladikası Hersek Sancağı'nın tanzim edilmesi meselesini Avusturya ile paylaşmış ve yardımlarını istemiştir. Durum bundan ibaret olup Hersek Sancağı'nın tanzim edilmesi meselesi bazı kesimlerce duyulmuş olsa da bu konudaki gizlilik hali devam etmektedir ve niyetimizin sahte mi yoksa gerçek mi olduğu hususu da bu konuda haberdar olan çevrelerce tam olarak anlaşılmış değildir. Birkaç güne kadar harekâtın başlayacağını beyan ederken, Ali Paşa'nın da ne kadar hain olduğu hususunun takdirini efendim hazretlerine bırakarak her yolda emir ve ferman irade sahibi efendim hazretlerininindir...21 Haziran 1851".

Ömer Paşa'nın Bosna-Hersek'teki operasyonu süresince, Vladika'nın yönlendirmesi ile sınırda meydana gelen baskınlardan başlıcalar şunlardır:

Karadağlı eşkıya 15 Mart 1848 tarihinde Eşpozi kalesine saldırmış, üç saat süren muharebeler sonucunda bir şehit, on sekiz yaralı verilmiş, Karadağlılar ise iki ölü, yirmi bir yaralı vererek geri çekilmişlerdir⁹⁴.

Karadağlılar 11, 15 ve 21 Nisan 1850 tarihlerinde üç defa Eşpozi kalesine taarruz etmişler, bunun neticesinde on dört askerimiz şehit, yirmi sekiz askerimiz ise yaralanmıştır. Düşmanın ise zayıyatı bizimkinin en az iki katı kadar olmuştur. Konu, Padişah'a 18 Mayıs 1850 tarihinde arz edilmiş ve 20 Mayıs 1850 tarihinde bölgede gerekli ilave tedbirlerin alınması konusunda ferman yayımlanmıştır⁹⁵.

08 Eylül 1851'de Bar kazasına bağlı Tokmil ve Zupçe köylerine Müslüman, Hıristiyan ayırt etmeksizin aniden 800 kişilik bir kuvvetle saldırı yapılmıştır. Bu saldırı sırasında elli koyun, sekiz kuzu, dört öküz gasp edilmiş, bir kişi öldürülmüş, bir kişi de yaralanmıştır. 18 Eylül'de 1000 kadar Karadağlı toparlanarak Sistan Köyü'ne gelmiş, yüz elli keçi ve üç tekeyi gasp etmişlerdir. 26 Eylül'de de 2000 Karadağlı, yeniden Tokmil ve Zupçe Köylerine ansızın saldırarak iki kişiyi öldürmüşler, iki kişiyi de yaralamışlardır. Bu saldırılar esnasında üç Karadağlı öldürülmüş, dördü ise yaralanmıştır⁹⁶.

⁹⁴ BOA. İ.HR., Dosya Nu:45, Gömlek Nu:2105.

⁹⁵ BOA. İ.DH., Dosya Nu:214, Gömlek Nu:12534.

⁹⁶ Gölen Zafer, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, TTK, Ankara,2010, s.105.

Ömer Paşa, Bosna-Hersek'te gerekli ortamı hazırladıktan sonra, sorunun temeli olan Karadağ'a askeri harekât düzenlenmesi için hazırlıklara başlarken, Vladika II. Peter, yakalandığı Tüberküloz hastalığından 19 Ekim 1851 yılında vefat etmiştir⁹⁷.

3.2. II. Daniel (Danilo) Dönemi

3.2.1. II. Daniel'in Başa Geçmesi ve Prens Olarak İlanı

II. Peter ölmeden önce Viyana'da bulunan yeğeni 24 yaşındaki Danilo'yu yerine vasiyet etmiş, ancak kardeşi ve Senato başkanı olan Pero, Danilo'nun Viyana'da olmasından istifade ile Senato'da kendisini lider olarak seçtirmiştir. Bunun duyulması üzerine Danilo, 13 Aralık 1851 tarihinde Karadağ'a dönmüş⁹⁸ ve Pero ile yapmış olduğu mücadeleden Rusya'nın desteği ile galip çıkmıştır⁹⁹.

Zorlu taht mücadelesinden galip çıkan Danilo, görünürde âşık olduğu Sırp kızı ile evlenmek için dini yetkilerini başka birisine devrederek, sadece prens olarak ülkeyi yönetmek istemiştir. Böyle bir değişikliği, Avusturya ve Rusya'nın desteği olmadan yapamayacağını bilen Danilo, Şubat 1852 tarihinde Viyana'ya gitmiştir¹⁰⁰. Burada Avusturya'nın onayını aldıktan sonra ülkesinde, 21 Mart 1852'de, Senato'dan 6 maddelik bir anayasa değişikliği yaptırmış ve Rusya'ya hareket etmiştir¹⁰¹. Kutsal yerler sorunu nedeniyle Osmanlı ile savaş arifesinde olan Rusya, değişikliği kabul ederek, Danilo'yu prens olarak onaylamıştır¹⁰².

Bosna'da bulunan Ömer Paşa vasıtasıyla tüm gelişmeler yakından takip edilmekle birlikte, Bab-ı Ali tarafından duymadım ve görmedim politikası izlenmiştir. Şöyle ki; Rus sefirinin çağrılıp kendisine, Danilo'nun prens olarak onaylanıp onaylanmadığının sorulması, dolaylı olarak işlemin onaylanması anlamına geleceği düşünülmüş ve yapılmamıştır¹⁰³. Böyle bir onaylamanın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak anlamına gelmesine rağmen, buna karşı herhangi bir şekilde mukabele imkan ve kabiliyetinin olmaması nedeniyle, sorun görmemezlikten gelinmiştir¹⁰⁴.

⁹⁷ Roberts, a.g.e. s.213-214. Miller, a.g.e. s.437.

⁹⁸ Vaclik, a.g.e. s.133. Verloop, a.g.e. s.19.

⁹⁹ Roberts, a.g.e. s.218.

¹⁰⁰ Coquelle, a.g.e. s.315.

¹⁰¹ Armaoğlu, a.g.e. s.275.

¹⁰² NYT, a.g.m. 26 Ocak 1853. Sloane, a.g.e. s.73.

¹⁰³ BOA A.AMD, Dosya Nu:38, Gömlek Nu:92.

¹⁰⁴ BOA HR. MKT, Dosya Nu:52, Gömlek Nu:72.

3.2.2. Ömer Paşa'nın Karadağ Harekâtı

3.2.2.1. Askeri Harekât Öncesi Gelişmeler

Ömer Paşa'nın Hersek harekâtı devam ederken, Karadağ, Hersek sınırında kendisine müzahir aşiretler vasıtasıyla müşkilat çıkarmaya devam etmiştir. Cevdet Paşa bu aşiretleri **Nevahi-i Asiye**¹⁰⁵ olarak adlandırmış ve şu şekilde tanımlamıştır:

“...Hersek ahalisinin ekseri Karadağ ile hem – mezhep ve hem – zeban oldukları halde, Hersek Mutasarrıfı Ali Paşa ile birlikte her tarafa sefer edegelmişler iken, Serdar-ı Ekrem Ömer (Lutfi) Paşa, Bosna beylerine galebe ve Hersek'i de isti'la ettiği sırada Hersekli Ali Paşa'yı da bir takrile i'dam etdikten sonra Hersek Hristiyanlarını sa'ir yerlerdeki Hristiyanlar gibi cizyeye rabt ile silahlarını toplamağa kalkışdı. Anın üzerine Karadağ hududu boyunda vakı' sarb dağlarda sakin olan Hristiyanlar dahi isyan etdiler. İşte, bunların sakin oldukları yerlere Nevahi-i Asiye denildi. Nevahi-i Asiye ahalisi, gayet vahşi Karadağlılardan cesur bir halk olduklarından, Karadağlılar serbestçe nahiyeye girip çıkar ve vakt-i harbde i'ane ider olduklarından, bir muharebe kapısı açıldı. Muharebat'ı vakı'a, Nevahi-i Asiye ahalisi namına olduğu halde içlerinde pek çok Karadağlılar var idi. Anlar dahi haricinden pek çok mu'avenetlere mazhar oluyorlardı...”.

Hatta Cevdet Paşa daha da ileri gidip, *“...Nevahi-i Asiye galesinin ortaya çıkmasına sebep, Ömer Paşa'nın gaflet ve hatalarıdır...”* diye yazmıştır¹⁰⁶. Tabi ki Karadağ'ın, Hersek civarındaki bahse konu aşiretleri sık sık kullandıklarını örnekleri ile açıklamış olduğumuzdan, bu görüşe katılmak mümkün olmamaktadır.

Nevahi-i Asiye aşiretlerinin çıkarmış olduğu olaylardan başlıcaları şunlardır:

Eşpozi'ye 1851 Aralık ayında yapılan baskın bertaraf edilmiş, Ömer Paşa, İşkodra Mutasarrıfı'na göndermiş olduğu emirde bölgedeki istihkâmların artırılması ve Karadağlıların müteakip baskınlarına misli ile karşılık verilmesini istemiştir¹⁰⁷.

Aralık 1851 tarihinde Gaçka ve Trebine kazalarında Karadağlıların yapmış oldukları baskın ve talanlara karşı burada konuşlu askeri kuvvetlere ilave olarak bir kısım asker tertibi yapılmış ve 2 sandık mühimmat ikmalî tamamlanmıştır.

¹⁰⁵ Şentürk M. Hüdai, a.g.m. s.727.

¹⁰⁶ Ahmed Cevdet, Paşa, Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Maruzat), Sadeleştiren Yusuf HALAÇOĞLU, Babiâli Kültür Yayıncılığı, 2010, s.85

¹⁰⁷ BOA A. AMD Dosya Nu:34, Gömlek Nu:22.

01 Mayıs 1852 Cumartesi gecesi 500 kadar eşkıya sınırı geçip Bilek ve Çargavice karyelerinde bulunan 17 haneye saldırıp, buradakilerin mallarını gasp etmişler, Galib'e karyesinden, 400 baş koyun ve 50 baş sığırı almışlar ve Dobral karyesi meclisi Kocabaşı'nın 6 adet sığırını gasp etmişlerdir. Bahse konu hasarın bir daha meydana gelmemesi için yeterli gelmeyen mevcut askeri birliklere ilave olarak yerli halktan asker görevlendirilmesi yapılmış ve birlikler de tehdit durumuna uygun olarak yeniden konuşlandırılmıştır¹⁰⁸.

Hersek'in Karadağ'a sınır olan Benan, Grahova, Piva ve Drobnjak kasabaları ile Karadağ asilleri birleşerek civardaki Müslümanlara ait malları talan, hayvanları gasp etmişler ve ele geçirdiklerini öldürmüşlerdir¹⁰⁹.

Hersek'in Karadağ sınırında, Karadağ tarafından meydana getirilen karışıklığın nedenleri şunlardır:

- Ömer Lütfi Paşa'nın, Bosna Hersek'teki yerel beyleri yok etmesi veya etkinliklerini azaltması neticesinde Karadağ'ın tamamen kontrolsüz kalması,
- Ömer Lütfi Paşa'nın, Bosna Hersek'te icra etmiş olduğu askeri harekâtının yaratmış olduğu karışıklıktan istifade edilmek istenmesi,
- Rusya'nın Karadağlıları kışkırtarak, kutsal yerler sorununda Osmanlı Devleti'ne baskı uygulamaya çalışması¹¹⁰,
- Sınırdaki Hristiyan aşiretlerden bazılarının baskı neticesinde Karadağ tabiiyetine geçtiklerini açıklamaları, bunun da diğer aşiretlere örnek olabileceği,
- Danilo'nun sınırları genişletme çabaları,
- Danilo'nun yeni statüsünü Osmanlı Devleti'ne kabul ettirme çabası,
- Uluslararası ortamda gündeme çıkarak bağımsızlığı kazanma arzusu,
- Osmanlı Devleti'nin, yenilenen kurumları, tüm imparatorlukta olduğu gibi, Karadağ'da da uygulamaya geçireceği endişesi.

Ömer Paşa, Bosna Hersek'te düzenin sağlanması için Karadağ'ın itaat altına alınması zorunluluğunun farkında idi. Kaldı ki, kendisi aynı zamanda Tanzimat

¹⁰⁸ BOA I.DH, Dosya Nu:253, Gömlek Nu:15597.

¹⁰⁹ Ergirili, a.g.e. Varak10a.

¹¹⁰ NYT. a.g.m. 26 Ocak 1853. FO 421/11, No: 75-85. FO 881/868 Nu:323, 338, 397, 398, 407.

esaslarını uygulamakla görevli olduğundan ve Karadağ'ın da Osmanlı toprağı olduğu düşünüldüğünde buranın da düzene kavuşturulması sorumlulukları arasında bulunmaktaydı. Bu kapsamda hareket hazırlıklarını, 06 Haziran 1851 tarihinde İstanbul'a şöyle bildirmiştir:

“...Bosna Eyaleti ile Hersek Sancağı'nın idari düzenlemelerini eksiksiz olarak tamamlandıktan sonra Karadağ meselesinin de bir çözüm bulması için zamanın uygun olması nedeniyle beraberimdeki ordu ile Hersek tarafında bulunduğumdan, geriye dönmeye lüzum görmedim. Bundan sonraki harekâtın, Karadağ tarafına olacağı hususunda Seraskerliğe bir mektup gönderdim ve burası için gerekli olan tedariki şimdiden gizli şekilde hazırlattım...”¹¹¹.

İcra edilecek harekâtın esaslarını ise şu şekilde bildirmiştir:

“...Hersek tarafından 3 kol ve İşkodra tarafından 2 kol olmak üzere toplam 5 kol halinde Karadağ'a girilecektir. Hersek tarafından gelecek ve benim komutamda bulunan Nikşik Kolu ile İşkodra tarafından gelecek İsmail Paşa'nın kumandasındaki Eşpozi kolu, asıl taarruzu icra edecek, diğer kollar ise aldatma yapacaktır. Hersek tarafında aldatma yapacak kolun birisi Grahova, diğeri ise Drabniak ile Kolaşin arasında hareket edecektir...”¹¹².

Ayrıca Rumeli Ordusu II. ve IV. Alayları Taburlarında terhis zamanı gelmiş 400 askerin gelecekteki harekât düşünüldükçe terhisi ertelenmiştir¹¹³.

Ömer Paşa, bir taraftan aşiretler ile görüşüp bunların tekrar Osmanlı tabiyetine girmelerini sağlamaya çalışmış, bu kapsamda Piperi aşireti, Ömer Paşa'nın çağrısına olumlu cevap vermiştir¹¹⁴. Bunun duyulması üzerine 19 Kasım 1852 tarihinde Danilo'nın komutasında Kattunska nahiyesinden oluşturulan kuvvetle Piperi aşireti üzerine gidilmiş ve aşiret kıyımdan geçirilerek tekrar Karadağ'a bağlanması sağlanmıştır¹¹⁵.

¹¹¹ BOA. I.DH. Dosya Nu:233, Gömlek Nu:14044/2

¹¹² BOA. I.DH. Dosya Nu:233, Gömlek Nu:14044/1. BOA. I.DH. Dosya Nu:233, Gömlek Nu:14044/4.

¹¹³ BOA. I.DH. Dosya Nu:233, Gömlek Nu:14044.

¹¹⁴ Morrison, a.g.e. s.25.

¹¹⁵ Vaelik, a.g.e. s.28.

23 Kasım 1852 tarihinde, 3000 kişilik bir Karadağlı kuvvetin, Ortaçağ Karadağ Devleti'nin başkenti olan Zabliak'ı ele geçirmesi¹¹⁶, savaş öncesi bardağı taşıran son damla olmuş, kış ayı olmasına rağmen, 16 Aralık 1852 tarihinde Karadağ'a¹¹⁷ harp ilan edilmiştir¹¹⁸.

Karadağ'a icra edilecek askeri harekâtın nedenlerini şöyle saymak mümkündür¹¹⁹:

- Danilo'nun Karadağ'da yönetim sistemini değiştirmek istemesi,
- Karadağ'ın, Hersek ve Bosna'da karışıklık çıkarması ve bunları desteklemesi,
- Karadağ'ın, Hersek sınırında birçok Müslüman yerleşim yerine baskın düzenlemesi, yağma ve talanda bulunması,
- Zabliak kalesini ele geçirmeleri,
- Güç kullanmadan ikna yolu ile itaat altına alınan Piperi gibi Karadağlı aşiretlere baskı ve güç uygulayarak bunları tekrar kendi taraflarına çekmeleri,
- Uluslararası alanda sürekli gündemde kalarak bağımsızlığını kazanmak istemeleri,
- Bölgede görevli Osmanlı Devlet memurlarına saldırı düzenlemeleridir.

Kutsal yerler ve Macar Mülteciler sorunu nedeniyle, Osmanlı Devleti ile savaş eşiğine gelen Rusya, Karadağ'daki tüm faaliyetleri maddi olarak desteklemiş ve Karadağ'da görev yapan ajanları vasıtasıyla bizzat yönetmiştir. Zabliak kalesinin ele geçirilmesinde Rus subayları görev almış, İşkodra'daki temsilcisi aracılığıyla, Karadağ reisine nişan, madalya ve para vermiştir¹²⁰.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da Macar mültecilerinin Osmanlı Devletince kabul edilmeleri ve geri verilmemeleri ile Bosna ve Hersek'te düzenin sağlanmasını kendi çıkarlarına aykırı görmeleri nedeniyle, Ömer Paşa'nın Bosna-Hersek'teki harekâtını endişe ile karşılamış ve aşırı güç kullanılması, kendi bölgesindeki Slavların da rahatsız oldukları gibi sudan bahaneler ile harekâta engel olmaya çalışmıştır. Hatta bölgede aşırı güç kullandığı bahanesi ile Bab-ı Aliye baskı yapıp Ömer Paşa'nın görevden alınmasını sağlayacakken, Karadağ'ın Piperi aşiretine

¹¹⁶ Verloop, a.g.e. s.19.

¹¹⁷ Karadağlıların 13 Aralık 1852 tarihinde harp ilan ettikleri bölgedeki İngiliz temsilcisi Howard tarafından Viyan'a İngiltere Büyükelçiliğine bildirilmiştir. (FO 421/11, Nu:85)

¹¹⁸ Suavi, a.g.e. s.14.

¹¹⁹ FUAD Paşa, Karadağ'ın Devlet-i Aliyyeye İsbat-ı Taallukuna Dair Layiha, Milli Kütüphane, Ankara, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Arşiv Nu 06 Mil Yz B 117, s.4.

¹²⁰ BOA. A.AMD., Dosya Nu:49, Gömlek Nu:79.

harekâtı ve Zabliak kalesini ele geçirmeleri bunu önlemiştir. Konu ile ilgili olarak İngiliz Arşiv belgelerinde, 04 Ocak 1853 tarihinde Albay Rose tarafından kaleme alınan belgede şöyle denilmektedir¹²¹:

“...Karadağlıların Türk topraklarına yaptıkları saldırıları bastırma konusunda, Avusturya’yı gücendirmemek adına izlediği ılımlı politika gereği olaylara müdahale etmesi için Ömer Paşa yerine İsmail Paşa görevlendirilmiştir. Ki bu görevdeki amaç sadece Karadağlıların püskürtülmesi ile sınırlıydı. Ancak Karadağ’ın durumu daha ileri boyutlara taşıyarak Babiâli’ye savaş açması üzerine, Babiâli Ömer Paşa’yı isyancıları cezalandırmakla görevlendirdi...”

Avusturya’nın müdahalesi sadece diplomatik alanla sınırlı kalmamış, Karadağ’a başta silah ve mühimmat olmak üzere lojistik destek sağlamıştır. Ayrıca Avusturya Ordusunda görevli birçok Slav asıllı subay, Karadağ’ın askeri harekâtına katılmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen Osmanlı Devleti Viyana Sefiri Arif Efendi vasıtasıyla, bozulan ilişkileri tekrar düzeltmek için Padişah’ın buyruğu ile görüşmeler yapmış, ancak görüşmeler, Avusturya’nın ileri sürdüğü birçok şart nedeniyle sonuçsuz kalmıştır¹²². Avusturya da çıkan gazetelerdeki Karadağ yanlısı yayınlar ve Rusya’nın “Karadağ’ın bağımsız devlet olarak tanınması” için yoğun faaliyetleri nedeniyle, Avusturya’nın Osmanlı Devleti ile ilgili ajandası olduğu ve iş birliği ile ilgili herhangi bir isteğinin olmadığı sonucu çıkmaktadır¹²³. Yine de Osmanlı Devleti’nin Karadağ üzerindeki mülkiyet hakkını anlatan bir belge hazırlanarak, Avusturya ikna edilmeye çalışılmıştır¹²⁴.

3.2.2.2. Askeri Harekât’ın İcrası

Harekât, aleyhe gelişen uluslararası durum nedeniyle kısa sürede sonuç alınacak şekilde planlanmıştır. Bu kapsamda; Brda ve eski Karadağ’ı birbirinden maksadıyla, Nikşik ve Eşpozi’den, çift taraflı, aynı anda taarruzla Biyelopavlovic ovasında iki ordunun birleşmesi sağlanacak, asıl harekâtı desteklemek için de Grahova bölgesine,

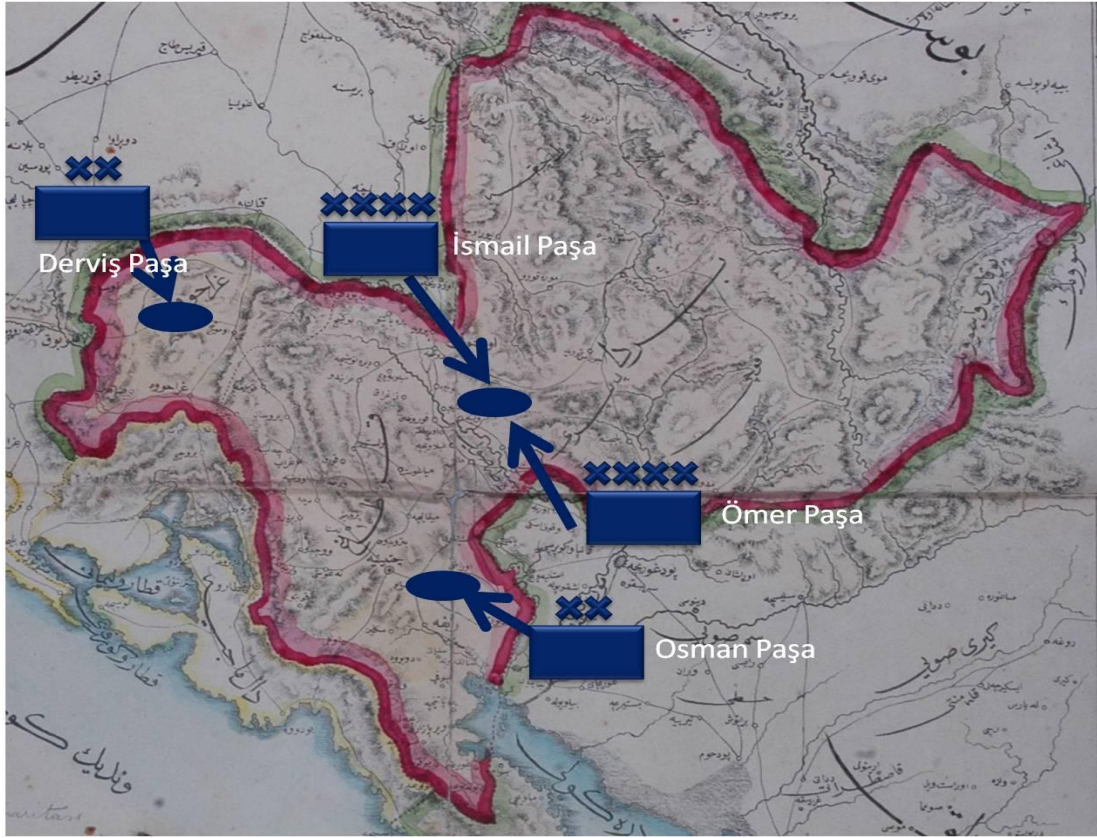
¹²¹ FO 421/11, Nu:7. FO 881/868 Nu:172.

¹²² BOA, A.AMD, Dosya Nu:41, Gömlek Nu:44.

¹²³ BOA, HR. MKT, Dosya Nu:51, Gömlek Nu:76.

¹²⁴ BOA, HR. MKT, Dosya Nu:55, Gömlek Nu:67.

Zabliak kalesine taarruz edilecek ve donanma ile de Adriyatik kıyıları abluka altına alınacaktır. Resim XII¹²⁵.

İşkodra Mutasarrıfı Osman Paşa'nın, Zabliak kalesini ele geçirmek için taarruzuyla harekât başlamıştır. Çetin muharebelerden sonra psikolojik değeri olan Zabliak kalesi 08 Ocak 1853 tarihinde ele geçirilmiştir. Ancak muharebeler esnasında kötü hava şartlarından istifade ile Osmanlı kampına sızmayı başaran Karadağlılar, 317 askerimizi, başlarını kesek şehit etmişlerdir¹²⁶.

14 Aralık 1852 tarihinde, Osmanlı Devleti Adriyatik kıyısında abluka ilan etmiştir. Fransa ve İngiltere abluka'yı kabul etmiş ancak Avusturya buna karşı çıkmıştır. Bu sırada Hersek cephesinde İsmail Paşa, komutasındaki Ordumuz önce Piva ve Drobniak'ı ele geçirmiş¹²⁷, müteakiben Duga Boğazı yolu ile Nikşik'e doğru harekâtına devam etmiştir. Ağır kış şartları ve Duga Bogazı'nın zor coğrafi koşulları orduyu

¹²⁵ Harekat Planı Şematik olarak, Milli Kütüphanenin Hrt.1994 D 1077' Nu. Haritası kullanılarak gösterilmiştir. Harita'nın orijinali için bakınız Harita III.

¹²⁶ NYT, 18 Şubat 1853. Coquelle, a.g.e. s.319.

¹²⁷ Ergirili, a.g.e. Varak10b.

zorlamasına rağmen, harekât başarılı olmuş ve Nikşiç'e ulaşılmıştır. Duga Boğazı Resim XIII¹²⁸.

Grahova bölgesinde Derviş Paşa kumandasındaki ordu, şiddetli kış şartları ve teçhizat yetersizliğinden çok zayıf vermesine rağmen, teslim olmamakta ısrar eden Voyvoda Yako dahil 60 kişilik asi grubunu mağarada kısıtlayarak esir etmişlerdir¹²⁹.

Osmanlı askeri harekâtı karşısında acze düşen Danilo, başta Avusturya olmak üzere, Rusya ve diğer büyük devletlerden yardım istemiştir. Bab-ı Ali, uluslararası alanda gelebilecek tepkileri ortadan kaldırmak, hiç değilse azaltmak maksadıyla¹³⁰, 01 Ocak 1853 tarihinde büyük devletlere memorandum göndermiştir. Memorandum da¹³¹:

“...Karadağ’daki son olaylar, Avrupa Kabineleri’nin dikkatini çekmiş olup, tüm yanlış anlamaları önlemek için olayların gerçek yüzünü açıklamanın gerekli olduğuna hükmettik. Babı Ali’nin Karadağ’da üzerinde sahip olduğu tüm haklar, şüpheye yer verilmeyecek şekilde açıklanacak ve ispatlanacaktır.

¹²⁸ Milli Kütüphane, Hrt.1994 D 1077.

¹²⁹ NYT, 18 Şubat 1853, Montenegro, (Karadağ) konulu haber.

¹³⁰ BOA. HR. MKT, Dosya Nu:53, Gömlek Nu:89.

¹³¹ Brunswik, a.g.e. s.45-46.

Bir ülkenin diğer bir ülke üzerindeki hâkimiyeti, iki yolla gösterilebilmektedir. Bunlardan birisi fetih, diğeri ise hâkimiyetin kurulmuş olmasıdır. Karadağ için birinci konu, tarih ve coğrafi gerçeklerle açıklanmıştır. İkinci konu ise uluslar arası alanda dahi kabul edilmiş bir olgudur. Aksini iddia edebilmek için mevzu bahis ülkenin bağımsız olduğu kanıtlanmalı, ya da diğer bir hükümetin hâkimiyetine girdiği kabul edilmiş olmalıdır.

İstenilen herhangi bir coğrafya kitabına başvurulsun, Avrupa haritalarına göz atılsın, burada görülecektir ki; Karadağ olarak anılan yer, sınırlarımız içerisinde.

Babı Ali'nin Karadağ'a hâkimiyeti noktasına gelindiğinde, bu dağ diğer kuzey vilayetleri gibi Sultan I. Murat'ın fetihleri sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. 1478 yılında Fatih Sultan Mehmet Han Venediklilerin hâkimiyetindeki İşkodra Kalesi'ni kuşatmış, bu kaleyi aldığı zaman da, Karadağ'ı İşkodra Vilayeti'ne katmıştır. Ardından Venedikliler ile Bab-ı Ali arasında süregelen savaşlar sırasında, sınırlarda bir takım değişimler olmakla birlikte, Karadağ bölgesi bizim tarafımızda kalmış ve tarih bu olayları da kayda geçmiştir.

Dahası, 1699'da Karlofça'da ve 1718'de Pasarofça'da yapılan antlaşmalara uygun olarak iki devletin sınırlarını ayırmak için yapılan resmi işlemlerde, yukarı kısımlardan başlayarak Karadağ'ın ayaklarına kadar sınır çizgileri çizilmiştir. Sınır çizgileri açıkça göstermektedir ki, Karadağ, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıdır ve İşkodra Sancağı'na bağlıdır. İşte bu şekilde tarih ve coğrafya, Babı Ali'nin Karadağ'daki haklarının iki kusursuz şahididir.

Yabancılar tarafından tasdik edilmesi ise yalnızca Venedik Cumhuriyeti tarafından değil, Karlofça ve Pasarofça Antlaşmalarına müdahil olan İngiltere, Hollanda, Rusya ve Avusturya tarafından da yapılmıştır.

1791'de Avusturya ile Babı Ali arasında yapılan Zıştovi Antlaşması'nda da Karadağlılar, Bab-ı Ali'nin diğer tebaası arasında birinci sırada sayılmaktadır.

Babı Ali'nin Karadağ'da otoritesini tamamıyla ve fiili olarak kullandığının kesin izleri vardır. Diğerleri arasında, Avrupa haritalarında görülmektedir ki, herkesin bildiği gibi dağın yerel bölümlerine verilen isim Nahiye, bu nahiyelerin başında bulunanlara verilen isim ise Serdar ve Bayraktar'dır. Karadağ'daki bu yerlerden bazıları Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde de bulunan 'tumar' ve 'zeamet' isimli bir sisteme sahip olup bu durum değişik dönemlerdeki kayıtlarında bulunmaktadır.

Bir dönem Karadağ İşkodra Sancağı'ndan alınıp Hersek Sancağı'na bağlanmış, bu nedenle kimi zaman biri, kimi zaman da diğeri tarafından yönetilmiştir, bunlar kayda geçen eylemlerdir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Tımar Karadağ'da da bulunmaktadır ve burada ikamet edenler bu araziler için her sene belirli bir vergi vermekte, bunun dışında bir de kişisel vergi ödemektedirler. Geçen seneye kadar Karadağ halkının ödediği vergi, İşkodra halkının ödediği vergi içerisinde idi ve bu verginin toplanması için gerekli yerlere emir yollanmaktaydı; bu, gerektiğinde İmparatorluk hazine defterlerinden de doğrulanabilir.

İç ve dış ilişkileriyle Babı Ali'nin Karadağ ile ilgili gözler önüne serdiği tüm bu deliller ve kesin kanıtlar, hâkimiyet hakları ile ilgili tüm inkar ve şüpheyi ortadan kaldırmaktadır. Şu bir gerçektir ki Karadağ Osmanlı topraklarına katıldığından beri, bu ülke ne silah, ne de başka bir şekilde diğer bir ülkenin egemenliğine geçmiştir, ne de buranın yerlilerinin bağımsız yönetim olarak adlandırılabilir bir duruma geldiğini belirtecek bir durum oluşmuştur. Ne tarihte ne de politik olaylarda bunun en ufak bir izine dahi rastlanmamaktadır.

Eğer Karadağlılar, egemenlik altına girdiği ilk dönemlerde birden fazla kez silaha sarılıp Bab-ı Ali'ye karşı isyan ettilerse de, Bab-ı Ali her seferinde egemenlik hakları gereği, isyancıların üzerine yürümüş, onları cezalandırarak itaati altına almıştır. Bu gerçekler Karadağ'ın bağımsızlığını kanıtlamaktan çok, tam tersine, Osmanlı Hükümeti'nin Karadağ'daki egemenliğini göstermektedir.

Sürekli zorluklar içerisinde yaşayan Karadağlılar ilkel ve inatçıdırlar, fakat inatçılık ve haydutluk yaparak, bir halk oturduğu ülkenin sahibinin ne egemenlik haklarını geçersiz kılabilir, ne de bu şekilde bağımsız olma eğiliminde oldukları düşünülebilir.

Diğer devletlerde de birçok kez örneği görülmüştür ki, birçok şehir meşru otoriteye silahlı direniş göstermiştir; fakat hiçbir zaman hükümete buradaki hükmetme haklarını kaybettirmeyi başaramamıştır.

Kısacası, iç ve dış örneklerle beraber doğruluk ve gerçeklik üzerine kurulmuş sebeplerle Karadağ'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğu kanıtlanmıştır. Şu bir gerçektir ki, Karadağlıların inatçı ve haydutça tutumu onlara ne bağımsız bir yönetim, ne de bağımsızlık hakkı tanımaktadır.

Olayların güncel haline gelince: Karadağ Vladikası yukarıda da belirttiğimiz gibi boş bir andan faydalanarak yönetimi geçici olarak ele geçirmiştir. Son Vladika'nın ölümünden sonra yeğeni Daniel kendini kilisenin başı olmak için uygun hissetmemiş, Vladikalık haklarının dini kısımlarından feragat ederek bir başkasına devretmiş, kendini ülkenin başı ilan ederek yönetimi zorbalıkla ele geçirmiştir. Vladikalığın aldığı son hal haklara ve kurallara uygun olmamasına karşın, bunu basit bir yetki aşımından ibaret olduğunu düşünmek istedik. Fakat yönetimi zorbalıkla ele geçiren kişi, Babı Ali'nin politik haklarını kendine mal etme niyetine girişmiş ve kendisini bağımsız bir Prens olarak göstermeye çalışmıştır: Bu açıkça Babı Ali'nin haklarını gasp etmektir ve kabul edilmesi mümkün değildir.

Mevzu bahis kişi Hersek tarafında kimi bölge halkını ayaklandırıp, diğer kimi yerleri de zorla ele geçirmeye çalışırken durum bu idi. Bunun üzerine bu bölgeleri savunması için birlikler gönderildi. Bu birlikler bölgelere ulaştıklarında her yönden saldırılara maruz kalmış ve bir çarpışma başlamıştır. Bu haydutlardan bir kısmı, Babı Ali'de Rütbeli bir memur olan Zeynel Bey ile 20 adamını pusuya düşürerek öldürmüş, ardından da kafalarını keserek Karadağ'da bölge bölge dolaşarak bunları herkese göstermişlerdir. İşkodra tarafına da haydutluk peydahlanmış, asiler gece Zabliak Kalesi'ni basmış ve burada bulunan topçuları katletmişlerdir.

Bir süredir itaatsizlik, Karadağlılar arasında gelenek haline gelmiştir: Kendi aralarındaki usullere tamamen karşıt baş göstermiş; bir adam, Babı Ali'ye savaş ilan edencesine kendini ülkenin başı ilan etme iddiasında bulunmuştur. Fakat tüm bu olanı biteni sessizlik içerisinde seyretmek, ya da aynı şekilde karşılık vererek başkasının malına el uzatmak, Bab-ı Ali'nin haklarını, onurunu ve itibarını ayaklar altına alır, bu da mümkün değildir. Bu nedenle Karadağlıları bu haydutluklarından dolayı cezalandırmaya, bu ülkelerin huzurunu bozan ve Babı Ali'nin açık ve aşikâr olan haklarını yaralayan bu duruma bir son vermeye karar verilmiştir.

Kan akıtmak Babı Ali'nin midesini bulandırır; tebaası olan Karadağlıların bir tek damla kanının akmasını istemez. Fakat kendi adetleri olan bu tür cezalandırma şeklini yine kendileri istediklerinden, aynı bir babanın itaatsiz oğlunu cezalandırdığında olduğu gibi, Bab-ı Ali de onları cezalandırırken kendisi de acı çekecektir..." şeklinde açıklama yaparak tepkileri azaltmak istemiştir.

Metnin Fransızcası, Türk dış temsilcilerine gönderilerek, harekâtın gerçek amacının doğru bir şekilde anlatılması istenilmiştir.

“...Cümleye ma'lum olduğu üzere Karadağ ahalisi bu esnada rabıkai itaatten hariç ile hareket tasallutkaraneye kıyam etmiş olduklarından bunların def'kayd ve muzıratları zimmında taraflı eşraf sultanı sinehan üzerine kuvvei cebriye sevk ve tesir olunmuş olup bu müsuillü vukuatta me'murin ecnebiye taraflarından suali zuhur ise gelip hususuyla bu Karadağ'a ba'zıları kain bir idarei müstakile nazarıyla bakmakta olacaklarına ve bu cihetle ecanib tarafından sualler vukuunda me'murin Devleti Aliye taraflarından vukuf kamil ve sahih üzerine cevap vermesi lazım geleceğine mebni Karadağ'ın zira hükümet Devleti Aliye'de bulunacağı ve münasebet hariciyesini ve ahalinin zuhura gelen heyeti isyaniye ve lüzum terbiyeleri keyfiyetini alınmış ve tabi ve temsil ettirilmiş olan mütalaanın bir nüshası manzur valayı esfaneleri buyrulmak üzere lef'en irsal sevk oldukları kılınmış olmasıyla nüshai mezkure mütalaa buyrularak o tarafta bulunan me'murun ecnebiye taraflarından buna dair sual vukuunda eshamından istinbat ile cevap verilmesi...”¹³².

Karadağ konusu ile ilgili basılan risaleler, 150 adet Viyana, 50 adet Berlin, 100 adet Londra, 150 adet Paris ve 50 adet Belçika'ya olacak şekilde gönderilerek, Avrupa'da ortak bir anlayış birliği geliştirilmeye çalışılmıştır¹³³.

Harekâtın başarılı olmasıyla, Avusturya'ya müdahalede bir adım daha ileriye gitmiştir. 07 Ocak 1853 tarihinde; Bosna Hersek'teki Hristiyan tebaaya uygulanan baskının kaldırılması, Macar Mültecilerden Osmanlı Devleti'ne sığınanların iade edilmesi, Adriyatik denizi kıyısındaki Sturina ve Klek limanlarının Avusturya'ya devredilmesi ve Bosna, Hersek ve Transilvanya'da zarar gören Avusturyalı vatandaşların zararlarının tanzim edilmesi konularını içeren bir nota vermiştir¹³⁴. Karadağ ile ilgili hususları içermeyen nota'ya herhangi bir cevap verilmemiştir. Dönemin haritası için bakınız Harita IV¹³⁵.

Klek ve Sturina bölgeleri, Osmanlı Hersek bölgesinin, Adriyatik ile buluştuğu yegâne bölgedir. Avusturya'nın izine bağlı olmadan Hersek'e ikmal olanağı sağlamasının yanında, bu iki bölgeye liman yapıp kullanılması halinde, Avusturya limanlarının kullanılması ortadan kalkacağından, Avusturya önemli miktarda vergi

¹³² BOA, HR. MKT, Dosya Nu:55, Gömlek Nu:11.

¹³³ BOA, HR. MKT, Dosya Nu:93, Gömlek Nu:49.

¹³⁴ Suavi, a.g.e. s.21.

¹³⁵ BOA, HRT. h. 102-01.

kaybına uğrayabilecektir¹³⁶. Ancak böylesine stratejik öneme haiz iki bölgesinin varlığı Avusturya'nın talebi ile ortaya çıkmıştır. Cevdet Paşa, Tezâkir'de Klek ve Sturina limanları hadisesini şu şekilde anlatmıştır¹³⁷:

“...Dubrovnik Cumhuriyeti'nin arkası Hersek arazisi olduğu gibi bir tarafı Klek ve diğer bir tarafı da Sturina limanlarıyla mahdüddür. Klek ağzı açık bir liman olup burada Devlet-i Aliye yedinde bulunan sahil beş-altı mil mesafe kadardır. Sturina ise Avusturya tasarrufunda bulunan Kataro limanı dernünunda takriben bir buçuk mil kadar bir sahilden ibarettir. Dubrovnik Cumhuriyeti ve Kataro limanı Avusturya devleti yedine geçtikçe Klek limanıyla Sturina sahili Devlet-i Ali'ye tasarrufunda kalmış ise de isti'mal olunmayıp mürur-ı zaman ile Devlet-i Ali'ye'nin Hersek'de bölge limanları olduğu dahi unutulmuş idi. İbtida Karadağ meselesi zuhur ile Hersek'e asker ve mühimmat sevkine lüzum görüldüğü sırada Devlet-i Aliye'nin orada iki limanı olduğu haricden haber alındı...”

Ancak askeri harekâtı süratle tamamlamak için Ömer Paşa, Nikşik'ten gelen kol ile Bielopavlich'i ovasında birleşmek üzere Karadağ'a girmiştir. Aynı zamanda tüm aşiretlere silahlarını bırakmalarını ve bölgelerine dönmelerini içeren bildiri yayımlamıştır¹³⁸.

Hava şartları ile ağırlaşan coğrafyada insanüstü mücadele ile ilerleyen ordu, Karadağlılara ağır kayıplar verdirmiştir. Çetin muharebeler olurken, Karadağ'ın yardım talebine, inisiyatif kaçırarak istemeyen Avusturya cevap vermiş ve bu amaçla Kont Leiningen'i, harekâtı durdurmak maksadıyla İstanbul'a özel elçi sıfatı ile göndermiştir¹³⁹.

Kont Leiningen, 03 Şubat 1853 tarihinde, 07 Ocak 1853 tarihinde Avusturya'nın İstanbul sefiri Baron de Klezl'in vermiş olduğu nota'daki hususlara ilave olarak, Hersek'te kullanılan kuvvetin büyüklüğü ve Avusturya vatandaşlarının ticari kayıpları ile ilgili detaylı hususları içeren bir nota daha vermiştir¹⁴⁰.

¹³⁶ NYT, 14 Mart 1853, tarihli haber

¹³⁷ Cevdet Paşa, Tezâkir, 13-20, s.267-268.

¹³⁸ Suavi, a.g.e. s.21.

¹³⁹ Anderson, M. S., *The Eastern Question 1774-1923 A Study in International Relations*, (Doğu Sorunu), Hong Kong, 1966, s.119-120.

¹⁴⁰ TESTA, Baron de, *Recueil des Traites de la Porte Ottomane*, CiltX, Paris, Amyet, s.356-346. Brunswik, a. g. e s.56-58.

Dışişleri Bakanı Fuad Paşa tarafından nota'ya 10 Şubat 1853 tarihinde verilen cevapta; icra edilen harekâtın amacının Karadağ'ın itaat altına alınması olduğu ve harekâtın süratle bitirilmesi için büyük bir kuvvet kullanıldığı, harekâtın diğer Hristiyanlara yönelik olmadığı, Sturina ve Klek limanları ile Avusturya Vatandaşlarının kayıplarının tanziminin konusunun görüşmelerle halledilebileceğini ifade etmiştir¹⁴¹.

İstedikini alamayan Leiningen; 11 Şubat 1853 tarihinde Fuat Paşa'ya, “...Görevinin acil olduğu ve nota'da belirtilen hususları müzakere yetkisinin olmadığı belirtilen bir nota daha vermiştir...”¹⁴².

Avusturya ile savaş eşiğine gelmişken, şimdiye kadar tüm politikaları İngiliz ve Fransız elçileri vasıtasıyla geliştiren Bab-ı Ali, Avusturya ile savaş durumunda Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyeceğini öğrenmesi üzerine, Kont Leiningen'e, Sturina ve Klek limanları hariç olmak üzere tüm taleplerini kabul ettiğini bildirmiştir.

Karadağ sorunu bir daha açılmayacak şekilde kapanacakken Avusturya'nın tehdidi ve Rusya ile savaş eşiğine gelinmesi nedeni ile harekât durdurulmuş, 25 Şubat 1853 tarihinde ateşkes anlaşması imzalanmış¹⁴³, 03 Mart 1853 tarihinde ise Podgoriçe'de Karadağ ile Avusturya ve Rusya temsilcileri nezaretinde, statükonun muhafızını içeren bir anlaşma imzalanmıştır¹⁴⁴.

Savaş, 4500 şehit, 4000-6000 yaralı ve hasta, 900 esir ve 35 milyon akçeye mal olmuştur¹⁴⁵. Tüm bu kayıplara karşın herhangi bir somut kazanç elde edilememiş, aksine kendi egemenliğinde olan topraklar boşaltılmak zorunda kalmıştır¹⁴⁶. Karadağ uluslar arası diplomaside tanınmaya başlanmış, bu sayede Danilo, 26 Nisan 1853 tarihinde, Avusturya-Macaristan'a yaptığı teşekkür ziyaretinde Prens olarak muamele görmüştür.

Karadağ Harekâtı kadar, Ömer Lütfi Paşa ve uygulamaları da müteakip süreçte eleştirilmiştir. Cevdet Paşa Tezâkir'de “...Ömer Paşa Bosna'yı urup Boşnakları sürüp

¹⁴¹ Testa, a.g.e. s.347-351. Brunswik, a.g.e. s.58-62.

¹⁴² Testa, a.g.e. s.351-352.

¹⁴³ Suavi, a.g.e. s.22. Hanioglu, M. Şükrü, A Brief History Of The Late Otoman Empire, (*Osmanlı İmparatorluğu Son Dönemi Tarihi*), Princeton University Press, Princeton ve Oxford, 2008, s.79.

¹⁴⁴ Testa, a.g.e. s.353.

¹⁴⁵ Suavi, a.g.e. s.22.

¹⁴⁶ Danışmend, a.g.e. CiltIV, s.187.

ve salâbetlerini kırdıktan sonra Karadağ'ı dahi urup da bir fatihlik kazanmak emeline düşüp... ” devletin başına bir Karadağ gailisi açtığını belirtmiştir¹⁴⁷.

Ön yargılı yabancı tarihçilerin asker kişiliği nedeniyle hakkını teslim ettiği¹⁴⁸ ve kendisine “...Padişah'ın kılıcı...”¹⁴⁹ denen asker hakkında, bu yargıya katılmamız mümkün değildir¹⁵⁰.

Kaldı ki kanaatimizce, yüzyıllardır devam eden ve kangren olmuş sorun askeri anlamda çözülmeye yakın iken siyasi irade baskılara teslim olmuştur. Dolayısıyla, Karadağ sorunu bitecek iken, siyaset ileriye taşımıştır. Yoksa İngiltere Arşiv Belgesinde de açık olarak belirtildiği gibi, Ömer Lütfi Paşa'ya ilerlemesi için müsaade verilseydi, Karadağlılar bir daha problem yaratmayacak hale gelebilirdi¹⁵¹.

3.2.3. 1853-1856 Kırım Harbi ve Karadağ

Kırım Harbi süresince Karadağ, Rusya'ya destek olup olmamak konusunda ikilem yaşamış hatta bu uğurda iç çatışmalar meydana gelmiştir. Danilo'nun amcası Georges Petroviç liderliğinde knezlerin oluşturduğu önemli bir bölüm, Osmanlı Devleti ile savaşa girmeyi ve (Bar) Antivari'yi ele geçirmeyi istemiştir¹⁵². Başlangıçta bölgede bulunan Rus ajanı Albay Kovalefsky'in teşviki ile Danilo, Mart 1854 tarihinde yayınlamış olduğu bildiride knezlerden; “...Ortodoks inancı, ülkeleri ve kutsal haç için kanlarını dökmeye hazır olmalarını...” istiyordu¹⁵³.

Avusturya, hemen sınırlarında Rusya'yı görmek istemediğinden, Danilo'ya baskı uygulayarak Rusya'ya destek olmamasını istemiş¹⁵⁴, ancak aşiretler tarafından sınırda meydana getirilen olaylar ve Karadağ'ın netleşmeyen tutumu nedeniyle 6000 civarında Osmanlı askeri Hersek'e konuşlanmış ve savunma için tedbir almışlardır¹⁵⁵. Alınan emniyet tedbirlerine rağmen, 03 Haziran 1854 tarihinde Karadağlı aşiretler Hersek'e girerek önüne gelen her şeyi yağmalamış, yakıp yıkmış ve öldürmüştür. Danilo, açıklama isteyen Bab-ı Aliye, aşiretleri kontrol edemediğini söylemekle

¹⁴⁷ Cevdet Paşa, Tezâkir, 1-12, s.16.

¹⁴⁸ Arbuthrot, a.g.e. s.30.

¹⁴⁹ Andriç, a.g.e. s.266.

¹⁵⁰ Ömer Paşa Karadağ harekâtını takiben, 1853-1856 Osmanlı Rus, harbinde önce Balkan, sonra Kafkasya cephesinde başarılı muharebeler icra etmiştir. **Abdurrahman, Şeref Efendi, Tarih Muhasebeleri**, Sadeleştiren Enver Koray, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:639, Ankara, Aralık, 1985, s.53,189,196.

¹⁵¹ FO 421/11, Muhtıra Nu9.

¹⁵² Coquelle, a.g.e. s.321.

¹⁵³ Dodd, a.g.e. s.144.

¹⁵⁴ Jelavich, a.g.e. s.278.

¹⁵⁵ Suavi, a.g.e. s.23.

yetinmiştir.¹⁵⁶ Ancak Danilo, Brda bölgesi aşiretlerinin, kendi otoritesinden ayrılmak için başlatmış olduğu isyanı, 16 Temmuz 1854 tarihinde şiddetle bastırarak kontrol altına alabilmiştir¹⁵⁷.

İşkodra tarafında aşiretler, güvenlik zafiyetinden istifade ile faaliyetlerini arttırmışlar, bu kapsamda, 27 Eylül 1854 tarihinde Eşpozi ve civarına 7000 dolayında Karadağlıdan oluşan eşkıya grubu saldırmış, ancak askerlerin üstün çabaları ile püskürtülmüşlerdir¹⁵⁸. 24 Ekim 1854 tarihinde yine Karadağlı eşkıyaların Eşpozi civarında yapmış oldukları şekavet'e müdahale maksadıyla 19 Mayıs 1854 tarihinde, Osmanlı Devleti ile Avusturya Macaristan İmparatorluğu arasında imzalanmış¹⁵⁹ işbirliği anlaşması gereği bir miktar Avusturya askerinin bölgeye gelmesi talep edilmiştir¹⁶⁰.

Danilo, bir taraftan da, kesilen Rus yardımlarını almak ve tarihinde ilk defa çağrılarına cevap vermediği Rusya'ya şirin görünmek için, Kırım savaşında Çar ordularının muzaffer olması için üç gün boyunca oruç tutulmasını, Çar Nikola'nın ölümü ile de Karadağ'da yas ilanını emretmiştir¹⁶¹.

3.2.4. 1856 Paris Anlaşması ve Karadağ'ın Bağımsızlık Talebi

Kırım savaşı boyunca Avrupa'nın Büyük devletlerinin talepleri doğrultusunda hareket etmenin mükâfatı olarak, Karadağ'ın bağımsızlığının tanınmasını umut eden Danilo, Rusya'nın destek vermemesi ile tam bir hayal kırıklığına uğramıştır.

25 Mart 1856 tarihindeki görüşmeler esnasında, Avusturya delegesi Kont Buol, tarihi süreç içerisinde Karadağ'a olan ilgisi nedeniyle Rusya Delegasyonuna dönüp “...Karadağ konusunda herhangi bir tasarruflarının olup olmadığını...” sormuştur¹⁶². Rus delegasyonu, ne Viyana Kongresi'nde ne de daha sonraki anlaşmalarda Karadağ'a herhangi bir atıfta bulunmadıklarını, Karadağ'ın kendilerine olan sempatisi, kendilerinin de onlara karşı olan iyi niyetlerinden doğan ilişkiler dışında herhangi bir bağlarının olmadığını belirtmiştir¹⁶³. Ertesi günkü görüşmeler esnasında Ali Paşa da

¹⁵⁶ Suavi, a.g.e. s.23.

¹⁵⁷ Miller, a.g.e. s.443. Suavi, a.g. e. s.23.

¹⁵⁸ BOA HR. MKT, Dosya Nu:87, Gömlek Nu:9.

¹⁵⁹ BOA HR. MKT, Dosya Nu:95, Gömlek Nu:69

¹⁶⁰ BOA İ. HR, Dosya Nu:115, Gömlek Nu:5591.

¹⁶¹ Coquelle, a.g.e. s.322.

¹⁶² Fosfero, Le Montenegro, (Karadağ), Chez Tous Les Libraires, Paris, 1858,s.I.

¹⁶³ Brunswik, a.g.e. s.63-64.

“...Karadağ’ın halen bir Türk toprağı olduğu ve bunun değişmesi için herhangi bir durumun söz konusu olmadığını...” belirtmiştir.

Avusturya delegasyonu, Rusya’nın Karadağ’a olan kızgınlığını kullanarak, Rusya-Karadağ arasındaki bağı koparıp, Rusya’nın, Avusturya’nın hemen yanında bulunmasını önlemiştir. Osmanlı Devleti de bu güne kadar çeşitli platformlarda Karadağ üzerinde egemenliği konusundaki tartışmaları noktalayacak şekilde Karadağ’ın üzerindeki hâkimiyetini uluslararası anlaşmaya dâhil ettirmiştir.

Rusya, kendi politikası dışına çıkan Karadağ’ı yalnız bırakarak ve yardımları keserek, kendi politikası dışında yapacakları her türlü eylemi cezalandıracağını bir kez daha göstermiştir.

Karadağ ise Avusturya ve diğer devletlerin baskısıyla içindeki tüm kaynamalara rağmen savaşa girmemiş, bağımsız devlet olarak tanınmak bir yana, kendilerince tartışmalı egemenlik konusu da aleyhine sonuçlanmıştır. **Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin Kırım Savaşı sonucunda kazandığı tek hususun Karadağ konusu olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.**

3.2.5. Paris Antlaşması Sonrası Karadağ

Midyat’a pirince giderken, evdeki bulgurdan da olan Danilo, 31 Mayıs 1856 tarihinde Avrupa’nın büyük devletlerine protesto göndermiştir. Protesto’da, Karadağ’ın uzun yıllardır tüm Hristiyanlık adına Müslümanlarla savaştığı, bu uğurda çok kan döktüğü, Osmanlı’nın hiçbir zaman Karadağ’da hâkimiyet kurmadığı, Karadağ’ın tüm savaşlarda Avrupa’nın büyük devletlerine destek olduğu ve Avrupa uyumu için 1815’te Viyana da Kotor’u terk ettiklerini belirtmiş ve onlardan şunları talep etmiştir:

- * Karadağ’ın bağımsızlığının diplomatik alanda da tanınması,
- * Karadağ sınırlarının Hersek ve Avusturya’ya doğru genişletilmesi,
- * Karadağ sınırlarının Avusturya tarafında olduğu gibi, Osmanlı tarafında belirlenmesi,
- * Adriyatik sınırındaki Antivari’nin Karadağ’a verilmesi¹⁶⁴.

¹⁶⁴ Testa, a.g.e. s.374. Brunswick, a.g.e. s.69.

Rusya'nın yardımları kesmesi, Avusturya'nın da yardım etmemesi neticesinde, içte ve dışta meydana gelen olaylarla iyice bunalan Danilo, Paris Konferansı'ndan birkaç ay sonra Çetine'ye kendisini ziyarete gelen İngiliz ve Fransız yetkililerle yapmış olduğu görüşmede şunları söylemiştir¹⁶⁵:

"...Batının süper güçlerinin nasıl olup da imansızları bu şekilde bizim üzerimize gönderdiklerine bir anlam veremiyorum. Bizim atalarımız, uzun yıllar boyunca bu imansızlara karşı mücadele etmiş ve Hristiyanlığı başarıyla savunmuşlardır. Atalarımız II. Mehmed'e ve hatta Muhteşem Süleyman'a boyun eğmemişken, şimdi nasıl oluyor da benden, Abdülmecid'e köle olmamı beklerler. Ama yine de Avrupa'nın bütününde sağlanacak bir barış, İngiltere ve Fransa'nın dostluğu ve yardımları için verilecek imtiyazlar karşılığında, Sultan'ın hâkimiyetini tanımaya hazırım. Sözünü ettiğim imtiyazlar şunlar olabilir:

- * *Yasal ve resmi olarak Karadağ'ın Sırbistan'dakine benzer bir yönetim modeli olan kendi içinde bağımsız bir devlet olarak tanınması,*
- * *Hâlihazırda bizi denizden tamamen koparmış olan, Antivari ve Avusturya sınırı arasındaki dar şeritteki limanın, burası üzerinden diğer ülkelere yapılacak tüm ticaret serbest bırakılacak şekilde tarafımıza verilmesi.*
- * *Dağlık bölgelerimizi çevreleyen ovalardan bir kısmının, şu anda kendi ihtiyaçları için bile yeteri kadar mısır yetiştiremeyen Karadağlılara tarımcılık amacıyla verilmesi.*

Bu imtiyaz ya da değiş-tokuşlardan herhangi biri gerçekleşmeden, nesiller boyunca ulusumuzun kaniyla kazanılmış en ufak hakkımızdan vazgeçmeyeceğiz. Benim sürgün edilmeme ve hatta canıma da mal olsa, benden sonra gelecek kuşakların bunu yerine getireceğini biliyorum. O zaman bütün yardım ve teşvikleri arkamızda bırakarak kendimizi Rus Çarının kollarına bırakmaktan başka şansımız kalmayacak..."

Kırım savaşı, aynı zamanda İngiltere'de geleneksel Rusya ilerlemesine karşı, Osmanlı Devleti'nin topraklarının korunması¹⁶⁶ politikasının sorgulandığı¹⁶⁷ bir süreç olmuştur. İngiltere hükümeti içinde dahi Rus politikalarına daha ılımlı yaklaşmayı

¹⁶⁵ Macmillan's Magazine, Cilt VI, a.g.m. s.469.

¹⁶⁶ XVIII. yüzyıl sonlarında İngiliz Başbakanı II. William Pitt tarafından belirlenmiştir. Armaoğlu, a.g.e.s.8)

¹⁶⁷ Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, XIX. yüzyılda yapılan sorgulamanın benzer şekilde, Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasındaki süreçte de yapıldığına dikkat çekmiştir. (Bıyıklı, Mustafa, Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi I, Bilimevi Basım Yayın, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2008.s.359-360).

içeren hareket tarzları tartışılmış, ancak, Başbakan Palmerston¹⁶⁸ ağırlığını geleneksel politikadan yana koyması ile İngiltere aktif olarak müdahil olmuştur¹⁶⁹.

Kırım Savaşı ve sonrasında yaşanan süreç, aynı zamanda Balkanlardan çıkarılan Rusya'nın bırakmış olduğu boşluğu Fransa'nın doldurmasına yol açmıştır. 1850'li yıllarda Fransa Dış İşleri Bakanı Lamartin tarafından belirlenen “...Fransa baskı altında bulunan toplumlara kayıtsız şartsız destek verecektir...”¹⁷⁰ dış politika esasına göre Balkanlarda git gide artan bir şekilde Fransa etkisi söz konusu olmaya başlamıştır. Mahmud Muhtar eserinde Fransa'nın politikasından şu şekilde bahsetmiştir¹⁷¹:

“...Bir de her kavim istediği hükümdar ve hükümeti intihab ve ihtiyar etmek iktiza eder ve bir kavme istemediği bir kavm-i ecnebinin cebren icrayüi hükümete hakkı olamaz...”.

Rusya'nın devre dışı kalması, Avusturya'nın da taleplerine tam karşılık vermemesi nedeniyle Danilo, İşkodra'da görev yapan Türk düşmanı görüşleriyle bilinen Fransız Konsolos Hyacinthe Hecquard vasıtasıyla Fransa ile ilişkilerini geliştirmeye gayret etmiştir¹⁷².

Hecquard'ın öncülüğünde İşkodra'daki İngiliz ve Fransız konsoloslarının katılımıyla 1856 yılında, İşkodra Valisi Mustafa Paşa ile Karadağlılar arasında **besa**¹⁷³ yapılmıştır. Temmuz 1856'da besa'yı bozmak üzere Karadağlıların harekete geçtikleri Vali tarafından rapor edilince, Bab-ı Ali, Vali'ye, Ağustos 1856 tarihinde, besa'nın korunması için ne lazım geliyorsa yapması konusunda talimat vermiştir¹⁷⁴. Yine İşkodra

¹⁶⁸ Bir İrlandalı Lord olarak Palmerston'un İngiliz dış politikasında rakipsiz bir kariyeri vardı. Dışişleri Bakanlığını 1830–1841 ve 1846–1851 yılları arasında yaptı. 1852–1855 yılları arasında İçişleri Bakanı, 1853–1858 ile 1859'tan 81 yaşında öldüğü 1865 yılına kadar da başbakanlık görevinde bulundu. (Bourne, a.g.e.s.26)

¹⁶⁹ **Brown, D. S., Palmerston And The Politics Of Foreign Policy 1846 – 1855** (Palmerston ve Dışişleri Politikaları 1846 - 1855), University Of Southampton, Southampton, 1998, s.127-130.

¹⁷⁰ **Jennings, Lawrence C. , France and Europe in 1848** (1848'te Fransa ve Avrupa), Clarendon Press, Oxford, 1973, s.16.

¹⁷¹ **Muhtar, Mahmud, Maziye Bir Nazar**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s47-48.

¹⁷² **Reinskowski, Maurus, Double Struggle, No Income: Ottoman Borderlands in Northern Albania** (İki Kat Mücadele, Sıfır Kazanç: Kuzey Arnavutluk'ta Osmanlı Sınırları), International Journal Of Turkish Studies 9, 2003, s.241.

Hecquard, yanlış tutumunu İspiç Nahiye'sini Karadağlılara verdireceğine dair söz verebilecek seviyeye çıkarmış, tüm itilafı konularda Karadağ lehine karar alınmasını sağlamıştır. **Cevdet Paşa, Tezâkir**,13-20, s.162-163.

¹⁷³ Kan davasını durdurmak için yemin etmek. “Arnavut Yemin”. **Glenny, Misha, a.g.e.** s.663.

¹⁷⁴ **Reinskowski, a.g.e.** s.247-248.

sancağına bağlı Foca Nahiyesinde, Karadağlılarla besa yapıp, Karadağlıların bölgeyi terk etmeleri sağlanmıştır¹⁷⁵.

Fransa, Karadağ konusu ile alakalı Osmanlı Devleti üzerine gün geçtikçe aratan bir şekilde baskı uygulamaya başlamış, bu kapsamda, Ağustos 1856 tarihinde İstanbul'daki Fransa büyükelçiliği liderliğinde, İngiltere ve Avusturya büyükelçileri, Karadağlılar ile süren çatışmaların önlenmesi için Osmanlı Devletince, kuvvete başvurmada gerekli adımların atılmasını istemiştir.¹⁷⁶

Danilo'nun, Konsolos Hecquard'dan sözde Fransızcasını geliştirmek üzere gerçekte Fransa ile doğrudan irtibat kurmak için kendisine bir özel sekreter görevlendirilmesini talep etmesi üzerine, III. Napolyon'un danışmanlarından, dış politika uzmanı Delarue isimli birisi görevlendirilmiştir.

Grahova'da 1858 yılının Mayıs ayında ordumuzun uğramış olduğu hezimetin baş mimarı olan Delarue ile birlikte iş birliği daha da artmış ve özel sekreterin organizesi ile Danilo, Şubat 1857 tarihinde Fransa'yı ziyaret etmiştir. Ziyaret süresince bizzat III. Napolyon tarafından kabul edilen ve özel önem verilen Danilo'ya bağımsız bir prens muamelesi yapılmıştır¹⁷⁷.

Fransa ziyaretinde Danilo'ya, 20 Nisan 1857 tarihinde, Osmanlı egemenliğini kabul etmesi şartıyla şu hususlar teklif edilmiştir¹⁷⁸:

- * *Hersek Eyaleti'nde Karadağ'a meyilli aşiretlerin idaresi kendilerine bırakılacak,*
- * *Karadağ Reis'ine Osmanlı Devleti tarafından rütbe ve münasip bir maaş tahsis edilecek,*
- * *Karadağ'ın kendi emniyetini sağlayacak kuvvetin ihtiyaçları, bölge halkından toplanacak gelirlerle karşılanabilecek,*
- * *Karadağ ahalisi itaatsizlik ettikleri dönemlerde mahrum kaldığı faydalardan tekrardan yararlanabilme hakkına erişerek, etraf pazar ve panayırlarına giderek ticaret yapabilecek, diğer devlet tebaasından ayrı tutulmayacak,*
- * *Karadağlılar, Osmanlı Devleti'nin sınırları içindeki her yere seyahat edebilecek ve sanat icra edebilecekler, bu konularda devlet tarafından koruma görecekle,*

¹⁷⁵ BOA A. AMD, Dosya Nu:73, Gömlek Nu:30.

¹⁷⁶ BOA I. MMS, Dosya Nu:8, Gömlek Nu:339.

¹⁷⁷ Vaclik, a.g.e. s.98. Armaoğlu, a.g.e. s.275.

¹⁷⁸ BOA I. MMS, Dosya Nu:8, Gömlek Nu:339.

- * *Ancak Karadağ sınırları dışında her ne sebepten bulunurlarsa bulunsunlar, devletin diğer tebaalarının uymakta olduğu kurallara kendileri de eksiksiz bir şekilde uyacaklar,*
- * *Karadağ'a ziraata uygun yakın yerlerden öşür karşılığı toprak verilecek ve buralarda çalışan halkın güvenliği sağlanacak,*
- * *Halkın seçmiş olduğu Karadağ patriği, İstanbul Patrikhanesince onaylanacak,*
- * *Hersek ve İşkodra arasında bulunan dağdan geçen yol sürekli olarak emniyetli bir şekilde açık tutulacak, hem seyahat ve hem de ticaret için kullanılan bu yolda Karadağ idaresi tarafından emniyet sağlanacak ve meydana gelecek bir hadiseden Karadağ idaresi sorumlu tutulacaktır.*

Karadağ'ın Osmanlı topraklarına dâhil olduğu, Osmanlı toprakları ve egemenliğinin Avrupalı devletlerin garantörlüğü altında bulunduğu 1856 Paris Antlaşmasında kayıt altına alınmışken, anlaşmanın daha mürekkebi kurumadan, Osmanlı egemenliğinde bulunan bir kişinin prens olarak Fransa'da kabul edilmesi dikkat çekicidir.

Resmi Fransız kaynaklarına göre, III. Napolyon'un görüşmeler esnasında Danilo'ya, Osmanlı Devleti'nin bir tebaası olarak, Osmanlı ile iyi geçinmesi ve aradaki itilafli konuları barışçı yollarla çözmesi yönünde tavsiyelerde bulunduğu belirtilmiştir¹⁷⁹. Ancak gerçeğin çok daha farklı olduğu, ziyaretin hemen sonundan itibaren başlayan Hersek'teki Karadağlıların çıkarmış olduğu isyanla anlaşılacaktır¹⁸⁰. Ziyarete sadece sözlü destek değil, aynı zamanda yıllık 50.000 Frank'lık¹⁸¹ yardım da koparan Danilo, ülkesine Paris Kongresi süresince kaybetmiş olduğu prestiji tekrar kazanarak dönmüştür.

Fransa ziyaretinde, 20 Mayıs 1887 tarihinde kendisine bağımsızlığa varan özerklik teklifi¹⁸² Danilo'yu tatmin etmemiş ve Fransa'dan aldığı destekle faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır.

Tüm bu iyi niyetli girişimlere rağmen 12 Kasım 1857 tarihinde Fransa İmparatoru III. Napolyon “...Karadağlılar sizin halkınızdır, bu nedenle onlara

¹⁷⁹ **Vaclik**, a.g.e. s.98. **Delarue**, a.g.e. s.112.

¹⁸⁰ **FO 421/11**, Nu:263. **FO 881/868** Nu:1.

¹⁸¹ **Ubicini**, a.g.e. s.174-178.

¹⁸² **BOA I. MMS**, Dosya Nu:08, Gömlek Nu:339.

merhamet etmelisiniz...” şeklinde mektup göndermiştir. Bağımsızlığa yakın özerklik verilmesine rağmen daha nasıl bir merhamet gösterilmesi gerekiyordu anlaşılacak gibi değil...”¹⁸³.

3.2.6. 1857-1859 Karadağ İsyanının Başlaması

Tarih kitaplarımızda, 1857-1859 yıllarında Hersek’de meydana gelen isyan, “Hersek İsyanı” olarak adlandırılmasına rağmen, tezin geçen bölümlerinde de bahsettiğimiz gibi, Hersek’teki tüm isyanlar ya başlangıcından itibaren, ya da devamında Karadağ’ın organizatörlüğü ve desteği olmuştur. Bu nedenle 1857-1859 Hersek’in Karadağ’a yakın bölgelerinde çıkan isyan’a, **“Karadağ İsyanı”** adı verilmiştir.

Danilo, Osmanlı Devleti ile tek başına mücadele edemeyeceğini bildiğinden, Hersek sınırında bulunan aşiretleri (Nevha-i Asiye) kullanarak, Büyük güçlerle Osmanlılar arasındaki ilişkileri istikrarsızlaştırmayı amaçlamıştır¹⁸⁴. Hersek’te meydana gelen olaylar, yalnızca Osmanlıyı değil, aynı zamanda Avusturya-Macaristan’ı etkilediğinden, anılan devlet olaylara direkt müdahil olmakta ve sorun kısa sürede Avrupa sorunu haline gelmektedir. Buna en iyi örnek olarak, 1857 yılında başlayan ve kısa sürede Düvel-i Muazzama’nın devreye girdiği isyan verilebilir.

Aslında bölge, 1857 yılından önce de karışıktı. Örneğin Karadağlı aşiretler, 1855 yılında, Nikşik ve Trebine kazalarında çeşitli karyelere baskınlar düzenlemiş ve talan yapmıştır. Bölgede emniyetin ve asayişin temini maksadıyla Hersek mutasarrıfına gerekli tedbirleri, Avusturya ile koordineli olarak alması doğrultusunda talimat verilmiştir¹⁸⁵. Ancak 1857 yılından sonra meydana gelen olaylar daha yoğun ve koordineli olduğu için, 1857-1859 Karadağ İsyanı olarak nitelendirilmiştir.

1857 yılındaki isyan, Hersek sınırları içindeki Zupçe (Zupçi), Şuma, Grahova ve Piva’da yaşayan Karadağlılara meyilli aşiretler ile Karadağlı aşiretlerin, civarında

¹⁸³ Cevdet Paşa Tezâkir 13-20, s.64.

¹⁸⁴ BOA I. MMS, Dosya Nu:12, Gömlek Nu:502/03.

¹⁸⁵ BOA A. AMD, Dosya Nu:66, Gömlek Nu:30.

yaşayan Müslüman halka saldırmasıyla başlamıştır. Saldırıda birçok vatandaşımız öldürülmüştür¹⁸⁶.

Aynı şekilde Danilo liderliğinde 50 kişilik eşkıya grubu, İşkodra Gölü'nü kontrol eden Lessendra adasını ele geçirmek için 03 Mart 1858 tarihinde saat gece üç sularında hareket etmiştir. Adalarda görevli sayıca az askerimiz saldırıya mukavemet göstermiş, mücadelede 17 asker şehit olurken, 3 asker de yaralanmıştır¹⁸⁷. Dağlılar ayrıca silahlı bir botu da ele geçirmişlerdir¹⁸⁸.

Hersek bölgesindeki Trebine Kalesi'ne yarım saat mesafede bulunan Drezin Köyü'ne baskın düzenleyen 200 kişi kadar eşkıya, 3 kişiyi şehit etmiş, 6 vatandaşımızı ise yaralamıştır. Yine 1000 kadar eşkıya, Benan Nahiyesinde bulunan Velç Kalesi'ni kuşatmış, müteakiben Grahova'lı eşkıyalar ile birlikte ayrılmışlardır¹⁸⁹.

Drobniak ve Piva Nahiyeleri'nde ortaya çıkan eşkıya, Piva Nahiyesi'nde bulunan Hamid Aga'nın oğlunu ve 15 zaptiyeyi 1858 yılının Nisan ayında katletmiştir¹⁹⁰.

3.2.6.1. Karadağ Sınırında Alınan Tedbirler

Bab-ı Ali tarafından bölgede meydana gelen gelişmeler takip edilmekte ve değerlendirilmeler, yapılmaktadır. Buna göre; öncelikle Hersek'teki isyan'ın bastırılması sağlanacak, bu esnada Karadağ konusu üzerine askeri tedbirlerle gidilmeyip, Danilo ile görüşme yapmak için görevlendirilen Kemal Efendi'nin¹⁹¹ görevini tamamlaması beklenecektir. Karadağ'ın Hersek'e müdahalesine engel olmak maksadıyla sınıra birlik konuşlandırması yapılacak, takviye birlik ihtiyacı karşılanacaktır¹⁹².

¹⁸⁶ Ergirili, a.g.e. Varak11. Engelhard, Edouard Philippe, Türkiye'de Çağdaşlama Hareketleri, Tanzimat, Çev. Nurer UGURLU, Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, Haziran 2010, 1. Baskı, s.103-127.

¹⁸⁷ BOA I. MMS, Dosya Nu:12, Gömlek Nu:502/02.

¹⁸⁸ FO 421/11, Nu:34-1. FO 881/868 Nu:65. FO 421/11, Nu:34-2.

¹⁸⁹ BOA I. MMS, Dosya Nu:11, Gömlek Nu:476/25.

¹⁹⁰ BOA I. MMS, Dosya Nu:11, Gömlek Nu:476/26.

¹⁹¹ Kemal Efendi, Avusturya, Fransa ve İngiltere'nin isteği üzerine Danilo ile görüşme ile yetkili Bosna Hersek müfettişi olarak görevlendirilmiştir. FO 421/11, Nu:43. FO 881/868 Nu:119.

¹⁹² BOA I. MMS, Dosya Nu:12, Gömlek Nu:502/03.

Taşlıca Nahiyesi'nin Tara ve Bobovo karyelerine saldıran Piva ve Drobnjak eşkıyasının halli için Bosna Valisi Mehmed Reşid Paşa¹⁹³, Bosna Ordu Komutanı Ferik Salih Paşa ve Hersek Mutasarrıfı Vasıf Paşa'yı görevlendirmiştir. Ayrıca Rumeli Ordusu Kumandanı İsmail Hakkı Paşa, bölgeye Muhibbi Paşa emir komutasında takviye kuvveti sevk etmiştir. Ayrıca Taşlıca'daki Hacı Şerif Ağa'nın komutasındaki tabura ilave takviye kuvvet gönderilmiştir¹⁹⁴.

Muhibbi Paşa'nın Taşlıca'da bulunduğu, Aralık ayına kadar falcıları toplayıp, harekât ile ilgili fal baktırdığı söylenmiştir¹⁹⁵. 05 Aralık 1857 tarihinde Taşlıca için ayrılan kuvvet hariç (Bir kolağası komutasında 200 asker ve Taşlıca halkından seçilen 200 kişi) birlik Ferik Salih Paşa'dan gelen emir ile Gaçka'ya sevk edilmiştir¹⁹⁶. Ayrıca Saraybosna'dan 5. Alay'ın 3. Taburu da Gaçka'ya takviye maksadıyla gönderilmiş, her iki birlik 18 ve 19 Aralık 1857 tarihinde bölgelerine varmıştır¹⁹⁷.

Bu sırada Bosna Kumandanı Salih Paşa, Hacı Ali Paşa'yı kuşatma altındaki Trebine tarafına göndermiş ve kendisi de Mostar'dan 2 top ve 5. Şişhane Taburunu yanına alıp kuşatma altındaki Trebine halkının imdadına yetişmiştir. Hacı Ali Paşa ve Salih Paşa'nın Trebine gelmesiyle buranın ahalisi rahat bir nefes almıştır. Perişan olan asiler Zupçe (Zupzi)'deki Presika Boğazı'na kadar takip edilmiştir¹⁹⁸.

Salih Paşa, Presika vadisinde isyancıların lideri Luka'ya mektup göndermiş, isyan lideri mektuba cevap vermediği gibi, mektubu götüren askerin kıyafetini ve atını alarak geri göndermiştir. Salih Paşa'da söz anlamayan asilere karşı harekâta devamla, Presika'da kervansaray'a yerleşmiş asilere taarruz ederek bunları yenmiş, Pavol tepesine doğru kaçanları ateş altına almıştır. Havanın kararmasını müteakip Presika'ya dönen birliklerimiz, dönüş yolunda da eşkıya ile çatışmaya girmiş, çatışma sonucunda 7 şehit ve 25 yaralı verilmiş, eşkıya'dan ise 15 kişi ölmüştür¹⁹⁹.

¹⁹³ Reşid Mehmed Paşa (Bostancıbaşızade): Enderunda yetişerek tüfenkçibaşı ve çıktıktan sonra kapıcıbaşı ve 1236'da (1820/21) gureba-yı yesar ağası olmuştur. Muharrem 1272'de (Eylül-Ekim 1855) Bosna valisi olup Rebiyülevvel 1274'de (Ekim-Kasım 1857) azledilmiş, 16 Rebiyülahir 1293'de (11 Mayıs 1876) vefat etmiştir. Tedbirli, doğru, ılımlı, güler yüzlü, idareciliğe vakıftı. Yumuşak başlılığından ve olgun idareciliğinden ötürü "Öküz" lakabı ile anılırdı. **Süreyya Mehmed**, a.g.e. Cilt V, s.1381-1382.

¹⁹⁴ **Ergirili**, a.g.e. Varak12a.

¹⁹⁵ **Ergirili**, a.g.e. Varak12b.

¹⁹⁶ **Ergirili**, a.g.e. Varak12b.

¹⁹⁷ **Ergirili**, a.g.e. Varak13a.

¹⁹⁸ **Ergirili**, a.g.e. Varak13a.

¹⁹⁹ **FO 421/11**, Nu:6. **FO 881/868** Nu:18.

Bölgedeki eşkıyayı temizlemek isteyen Salih Paşa, Gaçka'ya gelmiş olan Muhibbi Paşa'ya Trebine gelmesi emrini vermiş, ayrıca takviye maksadıyla gelecek olan birliklerin de Trebine katılmasını planlamıştır²⁰⁰.

Fakat Muhibbi Paşa bu emre uymayarak 30 Ocak 1858 tarihinde, Piva'ya hareket etmiş ve Goransko'nun savunması ile meşgul olmuştur²⁰¹. Burada tabyalar inşa ettiren Muhibbi Paşa, hiç gereği olmayan ve zamansız bir işe koyulmuştur. Aradan 5- 6 gün geçtikten sonra Bosna Ordusu Komutanı Salih Paşa bir emirname daha göndermiş ve Trebine asker göndermediği takdirde, boşa geçirilen bu 5-6 günün hesabının sorulacağı bildirmiştir. Muhibbi Paşa bu gelişmeler üzerine daha fazla direnememiş ve Bosna Ordusu Komutanı Salih Paşa'nın istediği askeri göndermiştir²⁰².

Piva'da tabya inşası ile gece gündüz hiç uyumadan bir hafta boyunca meşgul olan tabur, alınan emir üzerine 1858 yılı Şubat ayı ortalarında, Gaçka istikametinden Trebine hareket etmiştir. Piva'da çok yorulan askerler Gaçka'ya olan 5–6 saatlik mesafeyi 12 saatte, müteakiben Trebine ise 4 günde gidebilmiştir. Tahkimat faaliyetleri, uzun intikal ve olumsuz hava şartları ile yıpranan Tabur'un muharebeye hazırlanmak için en az iki aylık zamana ihtiyacı olması nedeniyle, tabur harekâta kullanılamamıştır²⁰³.

Takviye kuvvetleri gelene kadar Presika boğazında ordugâhta kalan birliklere, 1700 civarında eşkıya grubu, 22 Şubat 1858'de saldırmış, aynı zamanda Konyaniç köyüne de baskın düzenlemiştir. 9 yüksek rütbeli subay'ında içinde bulunduğu 26 şehit verilmiş, 9 başıbozuk ise yaralanmıştır²⁰⁴.

Rumeli Ordusu Komutanı İsmail Hakkı Paşa, Hersek'te meydana gelen olayların önlenememesi nedeniyle, Bosna Hersek Valisi ve Bosna Ordu Komutanının değiştirilmesini teklif etmiş ve takviye kuvvet talebinde bulunmuştur. Bu kapsamda; Bosna Valisi Mehmed Reşid Paşa yerine Mehmed Kani Paşa, Bosna Ordu Komutanı Salih Paşa yerine, Hüseyin Daim Paşa²⁰⁵ atanmıştır. Hüseyin Daim Paşa ile birlikte takviye olarak gönderilen 6. Piyade Alayı'nın üç Taburu'yla, 6. Şişhaneci Taburu, 1858 Nisan ayının başında Klek limanına ulaşmıştır²⁰⁶.

²⁰⁰ FO 421/11, Nu:6. FO 881/868 Nu:18.

²⁰¹ Ergirili, a.g.e. Varak13a.

²⁰² Ergirili, a.g.e. Varak13b.

²⁰³ Ergirili, a.g.e. Varak14a.

²⁰⁴ FO 421/11, Nu:19.

²⁰⁵ Hüseyin Daim Paşa Çerkesdir. Miralay, liva ve ferik oldu. 3. Ordu Erkanı'ndan olarak 1276'da (1859/60) rütbesi kaldırılıp kalebent edilmiş, 1278'de (1861/1862) aftan sonra rütbesi iade olunmuş ve Sultan Abdülaziz devri (1861-1876) ortalarında vefat etmiştir. **Süreyya Mehmed**, a.g.e. Cilt III, s. 699.

²⁰⁶ FO 421/11, Nu:21. Ergirili, a.g.e. Varak14a.

Ayrıca İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın Şubat 1857 tarihindeki talepleri gereği, Hersek ve Karadağ konusunda, Danilo ile müzakerelerde bulunmak maksadıyla, 1858 Nisan ayında, Kemal Efendi'yi görevlendirilmiştir²⁰⁷. Kemal Efendi, Danilo ile irtibat kurarak, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini kabul etmek şartıyla bahse konu teklifleri yenilemiş²⁰⁸, ancak uluslararası alanda diplomasinin esas aktörlerinden olmaya başlayan Danilo, bu durumdan hoşnut olduğu için, teklifi tekrar reddetmiştir.

Avrupalı devletlerin baskısı ile Karadağ'a doğrudan askeri tedbir alınamaması nedeniyle, isyan'a yönelik tedbirlerde yenilik sadece Bosna Valisi ve Ordu Komutanının değişmesi ve bir miktar daha takviye kuvvetin bölgeye sevki olmuştur. Yeni gelen ekip, Bab-ı Ali tarafından oluşturulan ve eski ekibin görevden alınmasına neden olan eski stratejiyi izlemek zorunda kalmıştır. Yani, isyancılar üzerine kuvvet gönderilecek, isyancılar Karadağ'a geçerse takip edilmeyecek²⁰⁹, ihtiyaç duyan nahiyelere takviye kuvvet gönderilecek, isyan eden ahali ikna edilmeye çalışılacaktı.

Cevdet Paşa, Karadağ isyanlarında Düveli Muazzama tarafından yapılan baskı sonucu istenilen tedbirlerin alınamaması ile ilgili isyanını şu şekilde dile getirmiştir:

*"...Karadağlıların sahip oldukları imtiyazla beraber Bosna Eyaleti bana verilse tüm Avrupa'yı fethedebilirdim, çünkü kimse benim sınırlarımdan içeri giremeyecek, ben ise istediğim zaman çıkıp, istediğim yere saldırırım sonra da sıkışınca geri gelip kendi toprağıma sığınırım. Buna dünya dayanmaz. Karadağlılar sınırları dışına çıkıp bize saldırdığında peşlerinden gidip onları sınırları içinde terbiye edemezsek Karadağ belasından ülkemizi kesinlikle kurtaramayız..."*²¹⁰.

Kuzey Irak'taki terör örgütü yapılanması düşünülünce, Cevdet Paşa'nın, hezeyanında ne kadar haklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Başka bir bakışla, Cevdet Paşa isyan ve terörün kaynağı ortadan kaldırılmadıkça ve dış desteği kesilmedikçe, mücadelede ne kadar başarılı olunabileceğine güzel bir örnek vermiştir.

Bu hedefe yönelik kuvvetler parça parça kullanılacağından, sıklet merkezi yapılmayacak, dolayısıyla parçalanmış kuvvetlerin her birisi isyancılarla ayrı ayrı mücadele etmiş olacaktır. Nitekim Hüseyin Daim Paşa, Piva Kaymakamı'nın feryat derecesindeki yardım talebi üzerine, İstanbul'dan gelen 3. Piyade Alayı'nın 3. Piyade Taburu ile Rumeli Şişhane Taburunu Piva'ya göndermiş, Muhibbi Paşa emir ve

²⁰⁷ FO 421/11, Nu:43. FO 881/868 Nu:119. FO 421/11, Nu:45.

²⁰⁸ FO 421/11, Nu:136. FO 881/868 Nu:61. Delarue, a.g.e. s.101-102.

²⁰⁹ FO 421/11, Nu:267. FO 421/11, Nu:107. FO 881/868 Nu:432. FO 421/11, Nu:254. FO 881/868 Nu:36.

²¹⁰ Cevdet Paşa, Tezâkir 13-20, s.190.

komutasında üç Tabur ve bir miktar başıbozuktan oluşturulan kuvveti, kuşatma altındaki Nikşik'e erzak ikmali için görevlendirmiştir²¹¹.

Hüseyin Daim Paşa, Dersaadet Ordusundan 6. Şişhane Taburu, 6. Piyade Alayı'nın 1. ve 3. Taburlarıyla, Rumeli Ordusundan 5. Şişhane Taburu ile 5. Piyade Alayı'nın 2. Taburundan 4 Bölük ve 8 adet Top ile Mayıs ayının başında Benan'a doğru yola çıkmıştır²¹².

Bosna Valisi Kani Paşa, Avrupalı Devletlerin temsilcileri ile 22-23 Nisan 1858 tarihinde Trebine ulaşmış ve burada asilere silahlarını bırakıp evlerine dönmeleri doğrultusunda bir daha çağrı yapmıştır²¹³.

3.2.6.2. Grahova Savaşı

Hüseyin Daim Paşa, emrindeki kuvvetlerle 04 Mayıs 1858 tarihinde, Bosna Valisi Kani Paşa ve Rumeli Ordu Komutanı Müşir İsmail Paşa'dan almış olduğu emir üzerine, 1852 tarihinde Ömer Paşa'nın Karadağ'ı istila ettiği zamanda da ihtilaflı bölge olan Grahova'ya, girmiştir²¹⁴. ResimIV²¹⁵.

²¹¹ Ergirili, a.g.e. Varak14b.

²¹² Ergirili, a.g.e. Varak14b. FO 421/11, Nu:53. FO 421/11, Nu:51, 57, 63. FO 881/868 Nu:29.

²¹³ FO 421/11, Nu:159. FO 881/868 Nu:391.

²¹⁴ FO 421/11, Nu:141.2. FO 421/11, Nu:219. FO 881/868 Nu:35. FO 421/11, Nu:95.

²¹⁵ Harekât Planı Şematik olarak, Milli Kütüphanenin, Hrt. 1994 D 1164 Haritası kullanılarak gösterilmiştir. Harita'nın orijinali için bakınız Harita V.

Hüseyin Daim Paşa Vali'ye, elindeki, çoğunluğu acemi askerden oluşan yaklaşık dört buçuk tabur kuvvetinin (3400-3500 kişi civarında) ve mühimmatı eksik olan topların, bu harekât için yeterli olamayacağını belirtmiş, ancak takviye kuvvetlerinin geleceği varsayımı ile Vali, harekâta ısrarcı olmuştur²¹⁶.

Hüseyin Daim Paşa, Grahova ovasındaki nispeten savunmaya elverişli Grahovaç platosuna ulaşarak burada savunma tedbiri almıştır²¹⁷.

11 Mayıs 1858 tarihinde, 15000 kadar Karadağlı, Hüseyin Daim Paşa'nın oluşturmuş olduğu direnek noktasına saldırmış, 14 saat süren mücadele neticesinde Karadağlılar 800 civarında ölü bırakarak çekilmişlerdir. Bu çatışmada 100 kadar şehidimiz olmuştur²¹⁸.

Danilo, göndermiş olduğu kuvvetlerin yanı sıra, birliklerin Grahova'ya girmesini Fransa temsilcisi vasıtasıyla uluslararası alana taşımış, bunun üzerine Fransa ve Rusya bölgenin derhal boşaltılmasını istemiş, aksi halde Karadağ'ın bağımsızlığını tanıyacaklarını açıklamışlardır²¹⁹. Fransa ayrıca Karadağ'a destek maksadıyla, iki gemiden oluşan Filo'yu Adriyatik'e göndermiştir²²⁰.

Fransa "Le Moniteur" gazetesinin 11 Mayıs 1858 tarihindeki sayısında, Osmanlı Devleti'nin Karadağ'daki egemenliğini sorgulayan, Hristiyan bir halkın zulüm altında inlemesinden bahsederek, Paris Anlaşması'na rağmen Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında toprak düzenlemesi yapılmamasını eleştiren aşağıdaki bildiri yayınlamıştır²²¹:

"...Aslında durum neden ibarettir? İki soru var: İlki, Bab-ı Ali'nin Karadağ üzerinde bir egemenlik hakkı var mıdır; diğeri ise, Osmanlı ve Karadağ, tarafından birbirlerinden alınan bölgeler, bu küçük ülkenin topraklarının birer parçası olarak mı sayılmalı, yoksa Türk Vilayetleri'ne bağlı mı olmalıdır?"

Bab-ı Ali'nin, Karadağ ile arasında herhangi bir şekilde egemenlik hakkını belirleyen düzenleme mevcut olmadığından, egemenlik konusunda sadece "fetih" konusu kalmaktadır. Fakat fetih ancak bazı koşulların yerine gelmesiyle gerçek bir hak olarak ortaya konulabilmektedir. Bu koşulların en önemlisi fethedilen ülkenin kalıcı ve sürekli işgali ya da en azından vergi alma, garnizon bulundurma gibi, kimi

²¹⁶ FO 421/11, Nu:291.1. Arbuthrot, a.g.e. s.70.

²¹⁷ Coquelle, a.g.e. s.329. FO 421/11, Nu:253. FO 881/868 Nu:579.

²¹⁸ FO 421/11, Nu:102, FO 421/11, Nu:105, FO 421/11, Nu:116. FO 881/868 Nu:439.

²¹⁹ FO 421/11, Nu:83. FO 881/868 Nu:407.

²²⁰ FO 421/11, Nu:127. FO 881/868 Nu:148. FO 421/11, Nu:66.

²²¹ FO 421/11, Nu:98. FO 881/868 Nu:426. Brunswik, a.g.e. s.69-73.

sözleşmelerle egemen yönetimin bağımlık olgusunu tasdikidir. Fakat tarih bize göstermektedir ki, Türkler Karadağ'a birkaç kez başarıyla sonuçlanan saldırılar gerçekleştirmiş olsa da, bu ülkede hiçbir zaman tutunamamıştır; ayrıca yaklaşık son bir asırdır da kapıları Türklere kapalı bir biçimde yaşamaktadırlar.

Paris Kongresi'nde Osmanlı Devletinin birinci temsilcisinin, Karadağ'ın güncel statükosunda bir değişiklik yapma niyetleri olmadığını söyleyerek, Sultan'ın bu ülkedeki egemenlik hakları hakkındaki tasarruflarını belirtmesi üzerine, Prens Danilo Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlere bağımsızlık haklarını savunan birer mektup yazmıştı. Bir süre sonra Prens'in Paris ziyaretinde, Fransa hükümeti bu başvuruyu cesaretlendirmek bir yana, Prens'in kendi çıkarları için, diğer hükümetleri kuşkuya düşürebilecek her türlü hareketten uzak durmasını tavsiye etmiştir.

Şüphe yok ki, Karadağ'ın varlığı Avrupa'nın dengesi için çok şey ifade etmemektedir, fakat güçsüzler hak istediklerinde onları dinlememek çok asil ve cömertçe olmaz. Bu nedenle Majesteleri İmparator, Hristiyan bir halkın sefaletini, dini ve milli duygularını koruyabilmek uğruna, çok uzun zamandır çektikleri acıları dinlemiş ve kendilerine destek sözü vermiştir.

Majesteleri'nin İstanbul Elçisi, Türkiye ile Karadağ arasında, mera ve tarım arazileri konusunda, sınırların belirsizliğinden doğan kanlı çarpışmaların son bulması için, geçici bir toprak düzenlemesi yapılmasını talep etmek üzere görevlendirilmiştir.

Bu sırada Karadağ'a komşu vilayetlerde patlak veren huzursuzluklar sonucunda Osmanlı Hükümeti düzeni yeniden sağlamak amacıyla buraya birlikler yollamıştır. Osmanlı Hükümeti bu birliklerin yollanma sebebinin hiçbir şekilde Karadağ ile bağlantılı olmadığını kesin bir dille açıklamış, bu ülkeyle müzakere yolu dışında herhangi bir yol izlenmeyeceğini belirtmiştir.

Bu garantilere rağmen, Osmanlı birlikleri Karadağ çevresinde yoğunlaşmış ve daha da vahimi, Karadağlıların yaşadığı Grahova'ya yürümüştür. Babı Ali'nin bu toprağın istilasını, Karadağ'a karşı düzenlenmiş bir saldırı niyeti içinde yapmadığını kabul etmekle beraber, bunun silahlı bir çatışmaya yol açabileceği aşikârdır ve az çok, Babı Ali'nin kongrede en yetkili temsilcisi aracılığıyla saygı duyulmasını istediği statükoya bir saldırı teşkil etmektedir.

Fransa hükümeti bu olay karşısında kayıtsız kalamamış ve diğer büyük ülke temsilcilerine ortak hareket etmek üzerine başvurmuştur. İngiltere'nin, Paris Antlaşmasına imza atan devletlerinin temsilcileri ve Osmanlı Devleti temsilcisinin

katılacağı statüko'yu temel alan toprak düzenlemesi yapılması önerisi, Fransa hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Rusya'nın ve Osmanlı devletinin de kabul edebileceği düşünülmektedir. Avusturya'nın ise, hatırlanacağı gibi 1852'de Ömer Paşa tarafından icra edilen harekate müdahale ettiği düşünüldüğünde, bu öneriyi hakkı bulunmamaktadır... ”.

Diplomatik alanda baskı altında kalan Osmanlı Devleti'nin askeri harekât açısından da işleri iyi gitmiyordu. 11 Mayıs 1858 tarihindeki saldırıyı püskürtmüş olmasına rağmen birlik, Karadağlılarca kuşatılmış ve dört saat mesafedeki Klobuk'tan gelen ikmal yolu kesilmiştir. Çatışmada büyük miktarda mühimmat harcanmış ve zaten noksan olan mühimmat sıkıntısı hat safhaya çıkmıştır²²².

12 Mayıs 1858 tarihinde, Grahova'da Karadağ kampında bulunan Danilo'nun özel sekreteri Delarue, gün batmadan önce sözde Kani ve Kemal Paşa'ların ve Avrupalı Devletlerin konsoloslarının bulunduğu Trebine gidip, ateşkes için görüşmek maksadıyla Osmanlı bölgesinden geçiş için izin istemiştir²²³.

Asıl maksadı, Osmanlı birliklerinin durumlarını değerlendirmek olan Delarue, ikmal sıkıntısı çekildiğini öğrenmesi üzerine, birliklerin emniyet içinde Grahova'yı boşaltmasını teklif etmiştir. Hüseyin Daim Paşa da saldırı olmaması şartıyla birliklerini Grahova'dan, çadırları dahi sökmeden Klobuk'a çekilebileceğini belirtmiştir²²⁴. Delarue ve Hüseyin Daim Paşa arasında varılan mutabakat yazılı hale getirilmiştir. Anlaşmanın bir sureti Hüseyin Daim Paşa'ya verilmiş²²⁵, diğer sureti ise aynı gece Delarue tarafından Karadağ ileri Karakolu'na götürülerek, Grahova'daki Karadağlı Birliklerin Komutanı olan aynı zamanda Danilo'nun amcası ve Senato Başkanı Mirko'ya, ulaştırılması istenmiştir. Anlaşmanın teminatı olarak da Delarue, Hüseyin Daim Paşa'nın yanına dönmüştür²²⁶.

Anlaşmanın Hüseyin Daim Paşa'da olan sureti, muharebe esnasında kaybolmuş, diğer sureti ise İngiltere'nin İşkodra'da bulunan konsolosu Churchill tarafından bulunmuş ve İngiltere'ye gönderilmiştir. Anlaşmaya göre; Hüseyin Daim Paşa birlikleri

²²² FO 421/11, Nu:219. FO 881/868 Nu:35.

²²³ FO 421/11, Nu:121.

²²⁴ FO 421/11, Nu:297.1. FO 881/868 Nu:158.

²²⁵ FO 421/11, Nu176.

²²⁶ FO 421/11, Nu297.1. FO 881/868 Nu:158.

ile, çadırlarını bırakarak, Klobuk'a çekilecek, çekilme esnasında, Danilo'nun emriyle hiç kimse birliklere ve çadırlara dokunmayacaktı²²⁷.

13 Mayıs 1858 tarihinde, birlikler sabah erkenden çekilmeye başlarken, daha çadırlar bölgesi dahi boşaltılmadan Karadağlıların verilen taahhütnameye rağmen çadırlar bölgesinde yağmaya başladıkları görülmüştür. Bunun üzerine Hüseyin Daim Paşa, Delarue'ye, hazırlamış oldukları belgeyi Karadağlılara göstermesini istemiştir²²⁸.

Karadağlılar, birlikler geriye çekilmeye başladıktan yarım saat sonra birliklerin üzerine dört bir yandan çılgınlık atarak saldırmışlar, panikleyen askerler emir komutadan yoksun olarak, Klobuk'a doğru koşmaya başlamışlardır²²⁹.

Kani Paşa tarafından bir gün önce gönderilen, bir tabur ve 300 başıbozuğun eşlik ettiği ikmal konvoyu, Karadağlılarca ele geçirilmiş, konvoydaki askerlerimize akıl almaz vahşet uygulanmış, burnu, dudağı, eli, kolu kesilen ve kafa derisi yüzülen askerlerimiz öldürülmeyp serbest bırakılmıştır²³⁰.

Panik halinde çekilen askerler, ikmal konvoyundaki askerlere yapılanları gördükten sonra daha da dehşete düşerek ellerindeki silahları dahi bırakıp Klobuk'a ulaşmaya çalışmışlardır. Bu kargaşa nihayetinde, birliğin büyük kısmı imha olmuş, kaçamayıp ele geçirilen askerlerimiz, uzuvları kesilerek serbest bırakılmıştır²³¹.

Birliklerden geri kalanlar Trebine ulaştığında, Kani Paşa'da paniğe kapılıp bölgeden uzaklaşmak için çabalamış, ancak Hüseyin Daim Paşa buna izin vermeyerek daha büyük facianın önüne geçmiştir. Müteakiben, Trebine ve Klobuk'taki askerler tekrar teşkilatlandırılarak savunma için yeniden tertiplenilmiştir²³².

Hüseyin Daim Paşa, Delarue'ye güvenerek gerekli emniyet tedbirini almadan çekilmeye başlaması affedilmez bir hatadır. Ancak, Delarue'nin birliğimizi tuzağa düşürmesi ne yazık ki bugüne kadar çok da gündeme gelmemiştir. Genelde araştırmacılar Delarue'nin rolünü önemsememiş, yapmış olduğu haince planı göz ardı etmiştir. Danilo, savaş sonunda Kotor'a kadar ulaşmayı başaran Delarue'ye hizmetleri karşılığı 1000 frank göndermiştir²³³. Karadağ gibi dış yardımlarla ayakta kalan bir ekonomi için 1000 frank'ın çok önemli bir meblağ olduğu gözden kaçmamaktadır.

²²⁷ FO 421/11, Nu:214.

²²⁸ FO 421/11, Nu:219. FO 881/868 Nu:35.

²²⁹ BOA. A. DVN. DVE, Dosya Nu:23-A, Gömlek Nu:88.

²³⁰ FO 421/11, Nu:297.1. FO 881/868 Nu:158.

²³¹ Karal, a.g.e. Cilt VI, s.75.

²³² FO 421/11, Nu:297.1. FO 881/868 Nu:158.

²³³ FO 421/11, Nu:297.1. FO 881/868 Nu:158.

Bu yargıya ulaşmamızdaki en önemli etkenlerden birisi de; Delarue, 1862 yılında yazmış olduğu “Le Montenegro, Libraire De L’institut” adlı eserinde kendisinden hiç bahsetmeyerek, Prens’in bir temsilci gönderdiğini yazmış ve Hüseyin Daim Paşa ile imzalanan belgeden ise hiç bahsetmemiş olmasıdır.

Hüseyin Daim Paşa, görevi, yerine atanan Ferik Salih Paşa’ya bırakarak, Grahova’da muharebeye katılan beş tabur ile birlikte İstanbul’a dönmüştür²³⁴. Genelde araştırmacılar harekât sonucunda, savaştan altı hafta sonra Avusturya’dan gönderilen bir görevlinin Grahova etrafına saçılmış 2237 adet ceset²³⁵ saydığından yola çıkarak kaybımızın, 4000-4500 civarında olduğunu ifade etmişlerdir²³⁶. Karadağ’da icra edilen askeri harekât hakkında, eserinde önemli bilgiler veren ve bizimde sık sık başvurduğumuz Ergirili Ahmed Hamdi’ye göre ise kaybımız, 1500 civarındadır²³⁷.

Karadağlıların vahşetinden sadece askerler etkilenmemiş, Karadağ’ın elinden kurtulabilen Müslüman ahali, yarı çıplak aç susuz olarak Klobuk ve İstolçe’ye güç bela kendilerini atmışlardır. Karadağlılar, Klobuk Kalesi civarındaki Kuryeniç’teki Müslüman evlerine saldırmışlar, yağma ederek yakmışlar, kadınlara tecavüz etmişler, çocukları bıçaklarla parça parça doğramışlardır²³⁸.

Grahova’da meydana gelen felaket, İstanbul’da yankı bulmuş ve Karadağlıların Grahova’yı 8 günde boşaltmaları istenmiştir²³⁹. Ayrıca bölgeye takviye kuvvetlerin gönderilmesi düşünülmüş²⁴⁰, ancak, Fransa ve Rusya’nın yaptığı baskı nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Hatta Fransa Adriyatik’e iki gemiden oluşan filo göndermiş, 20 Mayıs 1858 tarihinde Amiral Jurien de la Graiere komutasındaki Filo, Ragusa bölgesinde Gravosa’ya demirlemiştir. 30 Mayıs 1858 tarihinde Amiral, Çetine’ye giderek Danilo’ya destek vermiştir²⁴¹.

Hüseyin Daim Paşa’nın Grahova harekatı devam ederken **Nikşik, Piva ve Drobnjak bölgesindeki** harekatın seyri şu şekilde olmuştur:

²³⁴ BOA A. MKT. MHM, Dosya Nu:136, Gömlek Nu:42. FO 421/11, Nu:327. FO 881/868 Nu:40.

²³⁵ Suavi, a.g.e. s.27. Coquelle, a.g.e. s.334.

²³⁶ Denton, a.g.e. s.285. Arbuthrot, a.g.e. s.70.

²³⁷ Ergirili, a.g.e. Varak15b.

²³⁸ Ergirili, a.g.e. Varak15b.

²³⁹ FO 421/11, Nu:85, 90.

²⁴⁰ FO 421/11, Nu:241, 251, 261. FO 881/868 Nu:288.

²⁴¹ FO 421/11, Nu:232,254. FO 881/868 Nu:36. Jorga, a.g.e. Cilt V, s.425.

Muhibbi Paşa emir ve komutasındaki birliklerin, 07 Mayıs 1858 tarihinde Nikşik'e başlayan intikali, şiddetli yağmur altında iki gün içinde tamamlanmıştır²⁴². Nikşik bölgesinde gerekli emniyet tedbirleri alınmasını müteakip, 16 Mayıs 1858 tarihinde, Nikşik'e iki saat mesafedeki eşkıyanın bulunduğu Üzerinç (Ozrinici) köyüne birkaç kez sefer düzenlenmiştir²⁴³. Bu bölgede harekât, eşkıya'nın çok aktif olmaması nedeniyle durgun hale gelmiştir.

Podgoriçe çevresinde ise: Mart 1858 tarihinde, Podgoriçe'nin doğu sınırında bulunan bölgede 3 Başıbozuk Karadağlılar tarafından şehit edilmiştir. İşkodra Gölünün güneyindeki Scozzo köyü ve Eşpozi'ye yakın Fudina ve Zatrebatz köylerinde sözde isyan çıkmış ve Danilo'nun devreye girmesiyle isyan sona ermiştir. Danilo bölgede adamları vasıtasıyla isyan çıkarıp, sonra da devreye girerek isyanı yatıştırmış gibi yaparak, Avrupalı temsilcilere hem barışçı olduğunu, hem de bölge üstündeki hâkimiyetini göstermeyi amaçlamıştır²⁴⁴. Bu kesimde de Karadağlıların fazla aktif olmamaları nedeniyle, bölgede önemsiz birkaç küçük çatışma dışında hareketlilik olmamıştır.

3.2.6.3. Podgoriçe'ya Saldırı ve Kolaşin Katliamı

Düveli Muazzama bir taraftan Osmanlı Devleti'ne kuvvet kullanmaması doğrultusunda baskı yaparken, diğer taraftan Danilo, aşiretler vasıtasıyla, katliamlarına devam etmektedir.

29 Haziran 1858 tarihinde Podgoriçe'ya bağlı Taşköprü ve Karmuk köylülerinin mahsullerini korumak için görevlendirilen askerlere, Karadağlı eşkıya grubu top ateşi açmış, müteakiben açılan karşı ateşle eşkıya defedilmiştir. Açılan ateşten üç askerimiz yaralanmıştır²⁴⁵.

18 Temmuz 1858 tarihinde, 3000 kişilik eşkıya grubu Podgoriçe'ya 15 dakikalık mesafedeki Argaritz'a da toplanıp sınırı geçmişler ve sığırlarını otlatmakta olan iki vatandaşımızı öldürüp başlarını kesmişlerdir. Haberin duyulması üzerine eşkıya'nın üzerine gönderilen bir tabur kadar kuvvet, eşkıya'yı sınırımıza kadar kovalamıştır²⁴⁶.

²⁴² Ergirili, a.g.e. Varak16b, 17a, 17b.

²⁴³ Ergirili, a.g.e. Varak18a.

²⁴⁴ FO 421/11, Nu:263. FO 881/868 Nu:1.

²⁴⁵ FO 421/11, Nu:484.

²⁴⁶ FO 421/11, Nu:484.

25 Temmuz 1858 tarihinde, 12 köylü, Karadağ tarafında kalan kendi arazilerinden ürünlerini toplamaya giderken Karadağlıların hücumuna maruz kalmış, bunun üzerine köylüler ürünlerini bırakarak kaçmaya başlamışlardır. Kaçan köylüleri kovalayan Karadağlıların sayıları önce civardakiler ile birlikte 1000 kişiye, sonra da ilave takviye kuvveti ile 3000 kişiye ulaşmıştır. Civardaki Müslüman ahali de toplanıp bir taraftan Karadağlılara mukavemet ederken, bir taraftan da Podgoriçe'ya haber göndermiştir. Podgoriçe'de bulunan Ali Paşa, bir Tabur ve iki Takım kadar kuvveti ile hemen Karadağlılara taarruz ederek bunların kendi topraklarına dönmelerini sağlamıştır. Bu olay neticesinde asker ve halktan 17 kişi şehit olurken, 33'ü ağır 73 kişi de yaralanmıştır²⁴⁷.

Bunun intikamını almak için²⁴⁸ Karadağ eşkıyası 28 Temmuz 1858 gecesi Kolaşin'e, şimdiye kadar ki en vahşi saldırıyı gerçekleştirmiş, Kolaşin civarındaki köylerde 200 evi, içindeki insanlarla ateşe vermiş, erkekleri yaşına bakmaksızın gaddarca öldürmüş, kadın ve çocuklardan oluşan 100 kişiyi esir almış ve birçok Müslüman vatandaşın kafasını kesmişlerdir. Bu vahşetinin neticesinde, 500 kişi hayatını yitirmiştir²⁴⁹.

Olayın duyulması üzerine Avrupalı Devletlerin sükûnetinizi muhafaza edin²⁵⁰ telkinleri ile Bab-ı Ali sadece Karadağ'a bir nota vermiştir²⁵¹. Danilo uluslararası alanda yalnız kalmamak ve katliamın kendi kontrolü dışında olduğunu belirtmek için katliama katılan iki aşiret reisini görevden almış²⁵², 300 at, 1000 koyun, 37 takım giysi, silah vb. malzemeleri Kolaşinlilere iade etmiştir²⁵³. 30 Kasım tarihine kadar esir alınan kadınlardan ancak altı-yedisinin evlerine dönmelerine izin verilmiş ve ele geçirilen malzemelerin ise ancak dörtte birisi iade edilmiştir²⁵⁴.

Ayrıca, uluslararası baskı nedeniyle, Bab-ı Ali Podgoriçe'de meydana gelen olayı araştırmak için bir müfettiş görevlendirmiştir. Müfettiş, aynı kapsamda bölgede görev yapan, Fransa'nın İşkodra Konsolosu Hecquard'la karşılaşmasında, araştırma neticelerini görüşürken, “...Podgoriçe'de meydana gelen olay tümüyle Osmanlı topraklarında olmuştur, bu nedenle de Karadağ bundan sorumludur...” denmesi üzerine

²⁴⁷ FO 421/11, Nu:484.

²⁴⁸ Coquelle, a.g.e. s.335.

²⁴⁹ FO 421/11, Nu:430, 432, 435. FO 881/868 Nu:5, 6, 805.

²⁵⁰ FO 421/11, Nu:430, 446. FO 881/868 Nu:5, 56.

²⁵¹ Suavi, a.g.e. s.28-29.

²⁵² Coquelle, a.g.e. s.335.

²⁵³ FO 421/11, Nu:444.

²⁵⁴ FO 421/11, Nu:522.

Hecquard; “...Her iki ahali arasında çeşitli itilaflar nedeniyle çatışmalar olmaktadır. Buna Osmanlı Birliğinin müdahale etmemesi gerekirdi...” , şeklinde trajikomik bir açıklama yapmıştır²⁵⁵.

Daha da ötesi katliamın hemen ardından Fransa Karadağ’a 30.000 Frank bağışlamıştır²⁵⁶. İngiliz diplomatları, Fransa’nın aşırı Karadağ düşkünlüğü konusundaki şaşkınlıklarını, şöyle dile getirmişlerdir: “...Fransa eğer Karadağ’ı Rusya’dan uzaklaştırabileceğini sanıyorsa, yanılıyor, çünkü Karadağlılar yüzyıllardır Rus ve Rus sempatizanlarıdır, o zaman bu destek niye? ...”²⁵⁷.

Podgoriçe’nin hemen ardından, birliklerimizin savunma şemsiyesi altında olmayan Kolaşin’deki katliam, bize, kim ne derse desin kendi topraklarımızı ve insanlarımızı kendi gücümüzle korumamız gerektiğini açık olarak bir kez daha öğretmiştir.

3.2.7. Sınır Tespit Komisyonu ve Faaliyetleri

1856 yılı Paris Antlaşması’nda Osmanlı toprakları, Avrupa’nın güçlü devletlerinin garantörlüğü altında olduğu belirtilmesine rağmen Danilo, bağımsız bir devlet gibi Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında, 1842 yılında Avusturya-Macaristan ile yaptıklarına benzer bir sınır antlaşması imzalamak sevdasına düşmüştür. Böylelikle Paris Antlaşması’ndaki Karadağ’ın Osmanlı tabiiyetinde olduğu hükmü ortadan kalkacak, hem de bağımsızlığını onaylatmış olacaktır.

Bu kapsamda Danilo, 1857 yılında Fransa ziyaretinde III. Napolyon’un da desteğini almış ve Fransa bu tarihten sonra sınır komisyonu kurulması fikrini Rusya ile uluslararası alanda sık sık dile getirmeye başlamıştır. Fransa destekli Karadağ tarafından yönlendirilen Hersek’teki aşiretlerin çıkarmış olduğu isyan süresince de komisyon konusu sık sık dile getirilmiş, en son 11 Mayıs 1858 tarihindeki Fransa’nın Karadağ lehine yapmış olduğu bildiride de ifade edilmiştir.

Komisyon oluşturulması fikrine başlangıçtan itibaren Osmanlı Devleti, Avusturya ve İngiltere’nin desteğini²⁵⁸ de alarak karşı çıkmıştır²⁵⁹. İsyan süresince

²⁵⁵ FO 421/11, Nu:484.

²⁵⁶ FO 421/11, Nu:444.

²⁵⁷ FO 421/11, Nu:455, 77. FO 881/868 Nu:58, 398.

²⁵⁸ FO 421/11, Nu:168.

²⁵⁹ FO 421/11, Nu:92. FO 881/868 Nu:416.

Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile paralel politika sürmesi²⁶⁰ Fransa ile çatışmalara yol açmıştır.

Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Buol ile Fransa'nın Viyana Büyükelçisi Baron de Bourqueney arasında geçen konuşmada; Bakan'ın, Fransa'nın Paris Antlaşması gereği Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü koruması gerektiğini söylemesi üzerine, Büyükelçi de 1853 yılındaki Kont Leiningen misyonuna atıf yaparak Avusturya'nın Osmanlı egemenliğine her zaman saygısının olmadığını ifade etmiştir²⁶¹.

Gerçekten Avusturya-Macaristan hükümeti, sadece Kont Leiningen misyonu değil, Danilo'yu prens kabul etmesini, 1842 yılında sınır antlaşması imzalanmasını ve bu güne kadar doğrudan veya dolaylı olarak Osmanlı Devleti'nin bölgeye uygulayacağı yaptırımları engellemeye çalışmasını açıklayamamış²⁶² ve bu ikilemleri isyan boyunca yaşamıştır.

Avusturya-Macaristan'ın "Ost Deutsche Post" adlı gazetesinde yayınlanan makale, hükümetin Karadağ konusuna bakış açısını göstermekle birlikte, 1853 yılından itibaren geçen beş yıllık bir süre içinde, neden bu şekilde radikal bir değişikliğin olduğunu açıklamamaktadır²⁶³:

"...Avrupa'nın ülkeler sisteminde Karadağ adı verilen yer gibi bir eyaletin olması çok tuhaf; fakat bu eyaletin uzun yıllardır buradaki varlığı düşünüldüğünde aslında ne kadar ciddi boyutta bir tehlikenin yanı başımızda olduğunu görebiliriz. Vladika'nın kendi kendine kurmayı başardığı laik sisteme rağmen, bunca zamandır var olan bu eyaletin tarihinde aslında çoğunlukla barışı bozmaya yönelik çabalarını görüyoruz. Fakat şurası önemlidir ki, başlangıçta sadece tarım toplumu tarafından gündelik ekmek mücadelesi için çıkartılan bu isyan, Vladika'nın hırslı planları neticesinde boyut değiştirmiştir.

Karadağ nedir? Yaklaşık 129 kilometre karelik çorak, kayalık bir coğrafya, toplamı 120.000'i bile bulmayan nüfus, zorlukla fark edilen en düşük seviye medeniyet. Ülkenin genelinde 2-3 okul var ve okuma yazması olmayan rahiplerin olması, tıpkı işçilerin bilmemesi gibi, olağan bir şey. 300 köyde ve 1000'den fazla kişinin yaşadığı merkez olan Çetine da dahil olmak üzere tüm ülkede bir tek yol bile yok. Haydutlar ve

²⁶⁰ BOA I. MMS, Dosya Nu:12, Gömlek Nu:502/3.

²⁶¹ FO 421/11, Nu:13.

²⁶² FO 421/11, Nu:32, 297.1. FO 881/868 Nu:158, 261.

²⁶³ FO 421/11, Nu:11. FO 881/868 Nu:192.

yağmacılar tarafından gerçekleştirilen silah kaçakçılığı, Karadağ'ın bilinen tek ticaret alanı.

Büyük bir imparatorluğun hâkimiyetini reddeden hükümdarları, Avrupa'ya meydan okuyacak cesareti kendisinde bulan bir despot. Bu da yetmezmiş gibi, kendisinin hükümdarlığında, Karadağ'ın tam merkezinde olduğu bir imparatorluk hayali kuruyor bu kişi. Böylesi bir cüret, çılgınlığa açık değil midir? Bu deliliğin cezasız bırakılması; tüm dünyayı saracak bir yangının ilk kıvılcımlarının atılması için cesaret verici olur.

Tüm bunların konuşulduğu bir ortamda, tek dileğimiz, Türk Devleti'nin haklarına sahip çıkarak, gerekenleri yerine getirmesidir. Türkler bunu öncelikle kendi kendilerine, civar komşularına ve tüm Avrupa'ya borçlular. Tamam, Avrupa Türkiye'nin bağımsızlığını garanti altına alıyor; fakat garanti vermek demek elle tutulur olmadığı gibi, somut olarak da hiçbir anlam ifade etmez. Burada yapılması gereken Türklerin gücünü kullanarak, bu ufak saldırıları geri püskürtmektir... ”.

Benzer şekilde 05 Mart 1858 tarihinde²⁶⁴, 22 Mart 1858 tarihinde²⁶⁵ ve 11 Mayıs 1858 tarihinde²⁶⁶ aynı gazetede makaleler yayımlanmıştır.

Komisyon oluşturulmasına hiçbir şekilde onay vermeyen Osmanlı Devleti, baskılara dayanamayarak önce komisyon kurulması kabul etmiş²⁶⁷, ancak komisyonda Rusya'dan temsilci olmasını istememiştir²⁶⁸. Rusya'nın komisyonda olmasına evet demek zorunda kalınmış, ancak bu sefer de Rusya ve Fransa'nın desteği ile komisyonda Karadağlı temsilci olmasına Avusturya ile birlikte itiraz etmiştir²⁶⁹. İngiltere'nin baskısı ile önce Osmanlı Devleti sonra tek kalan Avusturya da itirazını çekmek zorunda kalmıştır²⁷⁰.

Komisyon heyetinde bulunacaklar konusunda mutabakata varılmasını takiben, başka bir sorun da, çalışmalara başlangıç olarak, 1852 yılı Ömer Paşa harekâtı zamanı mı? Yoksa 1856 Paris Antlaşması dönemi mi? kabul edilsini konusunda çıkmıştır. Bab-ı Ali, komisyonun, 1852 yılındaki durumu esas alarak çalışmalara başlamasını talep edince, Fransa aslında aralarında fark olmamasına rağmen, 1856 yılının esas alınmasını

²⁶⁴ FO 421/11, Nu:12. FO 881/868 Nu:207.

²⁶⁵ FO 421/11, Nu:30. FO 881/868 Nu:255.

²⁶⁶ FO 421/11, Nu:140. FO 881/868 Nu:78.

²⁶⁷ FO 421/11, Nu:131.

²⁶⁸ FO 421/11, Nu:92. FO 881/868 Nu:416.

²⁶⁹ FO 421/11, Nu:112, 397. FO 881/868 Nu: 208, 248.

²⁷⁰ FO 421/11, Nu:397. FO 881/868 Nu:248.

istemiştir²⁷¹. Fransa'nın baskısı ile Komisyon'un diğer üyeleri de 1856 yılının esas alınmasını kabul etmiştir²⁷².

Komisyonun tüm üyelerinin hem fikir olması ile Osmanlı Devleti de, 1856 yılındaki statünün esas alınmasını kabul etmiştir. Komisyon'da; Fransa'dan Hecquard ve Kurmay Yüzbaşı Gelis, İngiltere'den İşkodra Konsolosu Churchill, Avusturya'dan Ivanovich, Prusya ve Rusya temsilcileri ile²⁷³ Osmanlı Devleti'nden Liva Hasan Edip Paşa ve Kostan Efendi isimli bir Hristiyan görevlendirilmiştir. Vaka-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi'nde heyete görevlendirilenler için şöyle ifadeler yer almaktadır²⁷⁴:

“...O zamana gelene dek Karadağ, Osmanlı Devleti memurları tarafından görülmüş bir yer değildi. Hatta Karadağ'a dair elde bir harita bile bulunmamaktaydı. Bu kadar önemli bir hadise için, Karadağ'ı hiç görmemiş ve sadece ismini işitmiş olan bu memurların, bölge hakkında bir bilgileri de bulunmamaktaydı. Karadağ hakkında en ufak bir bilgisi olmayan iki memura bu sınır tayini işinin verilmesi hiç uygun olmayan bir uygulamadır... ”.

Komisyon'un ilk toplantısında, Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı olup olmadığı konusunda tartışma çıkmış, ancak konu üzerinde Rusya ve Fransa'nın itirazları sonucunda herhangi bir karar alınamamış, bunun üzerine komisyon sadece sınır tespit çalışmalarına yoğunlaşmıştır²⁷⁵.

Komisyonun yapmış olduğu çalışma, 14 Ekim-08 Kasım 1858 tarihleri arasında İstanbul'da Ali Paşa'nın başkanlığındaki toplantıda görüşülmüştür²⁷⁶. Çalışmaya göre Grahova, Rudina, Zupa bölgeleri Karadağ'a verilmiştir²⁷⁷.

Komisyon üyeleri yaptıkları çalışmanın Karadağ lehine olduğunu kabul etmişlerdir²⁷⁸. Bu nedenle bahse konu çalışma doğal olarak Osmanlı Devleti'nin itirazlarına maruz kalmıştır. Ancak İngiltere Başbakanının, bizzat komisyonun teklifinin

²⁷¹ FO 421/11, Nu:83, 173, 160. FO 881/868 Nu:407.

²⁷² FO 421/11, Nu:170, 280, 325. FO 881/868 Nu:219. Bourne, Kenneth, WATT D. Cameran, *British Documents On Foreign Affairs Vol. I, The Ottoman Empire in the Balkans, 1856-1875*, Editor David Gillard, University Publications Of America, U.S.A, 1984, s.161.

²⁷³ Ubcini, a.g.e. s.158-170.

²⁷⁴ Aktepe Münir, Vaka-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, C.XV.Türk Tarih Kurumu Basımevi, ANKARA, 1989, s.46.

²⁷⁵ Ubcini, a.g.e. s.158-170.

²⁷⁶ Coquelle, a.g.e. s.334.

²⁷⁷ Karal, a.g.e. Cilt VI, s.76.

²⁷⁸ FO 421/11, Nu:494.1. FO 881/868 Nu:233.

kabul edilmesini rica etmesi²⁷⁹ ve Fransa'nın baskısı nedeniyle, komisyonun kararı 08 Kasım 1858 tarihinde onaylanmıştır²⁸⁰.

Bu süreçte Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Tournel tarafından Dersaadet'e yazılan mektupta bahsedilen hususlar gelecekte olacakları haber verir niteliktedir. Mektupta büyükelçi; komisyonun teklifinin kabulünün Osmanlı-Fransa ilişkilerine olabilecek olumlu katkısından bahsetmekte, aksi halde birkaç dağ parçası için Fransa'nın kırılmasının hoş karşılanmayacağı belirtilmektedir. Ayrıca, kabul edilmemesi halinde ileride Bosna, Hersek, Sırbistan ve Bulgaristan'da olabilecek benzer durumlarda Fransa'nın desteğinin söz konusu olmayacağı ifade edilmiştir²⁸¹.

Komisyonun çalışmaları esnasında, komisyon üyelerini ve Osmanlı Devleti'ni baskı altına almak için Danilo, Grahova'daki eski bir kalenin onarımını başlatmış, 18 Eylül 1858 tarihinde, Karadağlı bir grup Sturina'yı²⁸² işgal edip, Karadağ bayrağını çekmiştir²⁸³.

3.2.8. Sınır Protokolü Sonrasında Alman Tedbirler

Sınır Protokolüne rağmen, Karadağlıların Hersek sınırında meydana getirdikleri olaylar nihayetlenmemiştir. Alınan tedbirlerin yetersizliği nedeniyle Ferik Selim Paşa da yaklaşık 5 ay gibi bir sürede, görevden alınarak yerine Derviş Paşa atanmıştır.

Derviş Paşa, 30 Kasım 1858 tarihinde Raguz'a da Salim Paşa ile devir teslim yaptıktan sonra, önce Trebine hareket etmiş buradan da 01 Ocak 1859 tarihinde Mostar'a yola çıkmıştır²⁸⁴. Derviş Paşa'nın bölgeyi bilmesi bir avantaj olmakla birlikte, alınacak tedbirlerin, Hersek sınırlarına inhisar etmesi, kısaca eski stratejinin devam edecek olması, onun da elini kolunu bağlamıştır.

Kış ayı, eşkıyanın faaliyette bulunmaması nedeniyle nispeten hareketsiz geçmiş ancak bahar ile birlikte durum tamamen değişmiştir. Benan nahiyesinde Kosirve manastırında toplanan asiler;

- * Harap olan kilise ve manastırların tamir edilmesi,
- * Kilise ve manastırlarına çan takılması,

²⁷⁹ BOA İ. HR, Dosya Nu:161, Gömlek Nu:8640.

²⁸⁰ Suavi, a.g.e. s.29.

²⁸¹ BOA İ. HR, Dosya Nu:161, Gömlek Nu:8640.

²⁸² Sturina Protokolün imzalanmasını müteakip boşaltılmıştır. FO 421/11, Nu:522.

²⁸³ FO 421/11, Nu:489. FO 881/868 Nu:15.

²⁸⁴ Ergirili, a.g.e. Varak20a, 20b.

- * Her bir nahiye yöneticisinin, kendilerince seçilmesi ve Slav ırkından olmayanların yönetici olmaması,
- * Osmanlı Devleti'nin, yalnızca seçilen bu kişileri muhatap olarak kabul etmesi,
- * Yazışmalarının kendi dillerinde yapılması ve seçilen bu kişilere Rum Patrikhanesince despot unvanı verilmesini içeren taleplerini önce mektupla, daha sonra da Avrupalı temsilcilerin nezaretinde Derviş Paşa'ya sunmuşlardır²⁸⁵.

Özellikle nahiye yöneticilerinin seçilmesi konusu başta olmak üzere bağımsızlığı kadar gidebilecek hususları içeren isteklerinin kabul edilmesi mümkün görülmemekle birlikte, sadece isyan halindeki nahiyeler değil tüm Osmanlı Devleti halkı için geçerli olabilecek bir talimat hazırlanması Bab-ı Ali'ye teklif edilmiştir²⁸⁶.

Klobuk Kalesi'nin tek ikmal yolunun eşkıya tarafından kesilmesi ile erzak sıkıntısı baş göstermiş, Mirliya Mehmet Paşa'nın emir komutasında Dersaadet'ten 1. Şişhane Taburu ile 4. Nizamiye Piyade Alayı 2. Taburundan oluşan kuvvet, Trebine'den hareket etmiştir.

22 Mayıs 1859 tarihine kadar Trebine ile Klobuk arasında eşkıya ile muharebeler sürmüş ve yolu emniyet altına alabilecek noktalar ele geçirilmiştir. Eşkıyanın kritik noktaları tekrar ele geçirebilmek için taarruz edeceği anlaşıldığından, bunların üzerine Bileke'de bulunan birliklerden oluşturulan kuvvet, Hassa Ordusu Erkânından Mirliya Mahmud Paşa kumandasıyla sevk edilmiştir.

02 Haziran 1859 günü Mirliya Mehmed Paşa, Mahmud Paşa'nın takviye gücünün etkisiyle eşkıyayı defetmiş ve Klobuk'a erzak ulaştırmıştır. Harekât süresince 5 asker şehit olurken, 11 asker yaralanmış, eşkıyanın ise 40 kişi zayıyatı olmuştur²⁸⁷.

09 Mayıs 1859 tarihinde 400 kişilik bir eşkıya grubu, Koniçe'ye saldırmış, saldırı neticesinde birlik komutanı Hamid Ağa ve bir asker şehit olmuş ancak halkın desteği ile eşkıya defedilmiştir²⁸⁸.

Gaçka'nın muhafazasında bulunan Mirliya Ahmed Paşa, 08 Haziran 1859 tarihinde Zalum Boğazı bölgesinde bulunan eşkıya için hareket düzenlemiştir. Ahmed Paşa, 400 kişilik bir eşkıya grubunun, Gaçka tarafında bir bölgeye baskın yapacağını

²⁸⁵ BOA I. MMS, Dosya Nu:15, Gömlek Nu:613/02, 613/03.

²⁸⁶ BOA I. MMS, Dosya Nu:15, Gömlek Nu:613/05,

²⁸⁷ Ergirili, a.g.e. Varak22a, 22b, 23a.

²⁸⁸ Ergirili, a.g.e. Varak23b.

öğrenmesi üzerine, emrindeki kuvvetlerle eşkıyanın toplanma yeri olan Bizeriç ve Mamura'ya giderek eşkıya ile muharebeye tutuşmuş ve bunları dağıtmıştır²⁸⁹.

Benan ve Zupçe nahiyeleri itaat edeceklerini beyan etmişler, itaat edeceklerine dair senet dahi imzalamışlardır²⁹⁰:

“...Uzun bir süredir kışkırtmalara aldanarak göstermiş olduğumuz itaatsizlik ile beraber gittiğimiz yolun sonunun olmadığını, Şefik Bey tarafından bize gönderilen bildiri anlamış bulunmaktayız. Göstermiş olduğumuz bunca isyan ve eziyet rağmen, bize karşı takınılan tavır karşısında şükranlarımızı sunarız.

Bundan sonra iktidara boyun eğeceğimize, sadakatten ayrılmayacağımıza ve bir daha isyan hareketinde bulunursak ve devlet tarafından üzerimize asker sevk olunursa, bunu kendi suçumuz bilerek hiçbir surette karşı durmayacağımıza,

Her türlü vergiyi zamanında ödeyeceğimize,

İstanbul'dan gelecek olan her emre itaat edeceğimize,

Nahiyemiz sınırında uygun bulunan yerlere yapılacak olan kalelere para ve kereste vesaire destekte bulunacağımıza,

Nahiyenin muhafazasına ittifak ederek gayret ve itina edeceğimize,

İçimizden birinin devlete karşı uygunsuz bir hareketi olursa, bir dakika bile beklemeden yaptığı hareketi hükümete bildirip, bu kişiyi teslim edeceğimize, Devlet tarafından müsaade buyrulur ise gerekirse bu kişilerin infazını bizzat kendimiz yapacağımıza,

Devlete karşı her hareketimizde itaati elden bırakmayacağımıza dair söz verimiz...”.

Bunun karşılığında ise asi nahiyelere şu bildiri yayınlanmıştır²⁹¹:

“...Trebine Kazasında bulunan Zupçe (Zupzi), Kurşuviç, Draçeviç ve Sturina nahiyeleri, papası, kocabaşı ve ileri gelenlerine tebliğ olunur ki; Hersek'e Şefik Bey tayin edildi. Tarafınızdan gösterilen hürmet ve itaat kabul olunmuştur.

Şimdiye kadar yapmış olduğunuz itaatsizlik affolunarak bundan sonra devlet nezdinde ki durumunuz Müslüman tebaadan farklı olmayacaktır.

Bundan böyle isyan sebepleriniz araştırılacak, muhafazanız ve eksikleriniz günden güne tamamlanacaktır.

²⁸⁹ Ergirili, a.g.e. Varak24a, 24b, 25a.

²⁹⁰ Ergirili, a.g.e. Varak30a,30b

²⁹¹ Ergirili, a.g.e. Varak31a, 31b

İçinizden bir şahıs eşkiya tarafından zulüm görürse ve yahut katledilirse bu eşkiyanın icabına hükümetimiz tarafından bakılacaktır.

Halkınız bize sadık kaldığı müddetçe kilise ve ibadethanelerinizin gerekli tamir ve bakımı yapılacaktır.

Halkı sadece Hristiyanlardan oluşan köylerdeki kiliselerde çan çalınmasına da izin verilecektir.

Payınıza düşen vergileri düzenli bir şekilde vaktinde ödemekle mükellef bulunmaktasınız. Ayrıca ordu için gerekebilecek yardımlarda payınıza düşeni vermek durumundasınız.

Çiftlik sahiplerinin durumu da devletimizce düzenlenecektir.

Verdiğiniz söze dayanarak her halde bundan sonra itaat altında kalacağınız düşünülmektedir. Nahiyeniz hudutta münasip bir yerde olup buraya yapılacak kale için gerekli olan malzemenin, inşaatta çalışmak üzere gereken işçinin temini sizin tarafınızdan yapılacaktır.

Ve yukarıda belirtilen mükellef olduğunuz vergiyi zamanında ödemeye itina ve özen göstermeniz gerekmektedir. Sadakatınızda kararlı olduğunuz sürece devletin merhametine ve himayesine muvaffak olacaksınız.

İçinizde verdiği sözü tutmayacak ve ihanet edecek kişiler olacaktır. Bu kişilerin yakalanması ve icaplarına bakılması için bize ihbarda bulunun. Eğer ki bu asi kişiler sizin elinize geçerse hükümete teslim edin... ”.

Ancak senet kâğıtta kalmış, ahali şekavetlerine devam etmiş ve bölge 1859 yılı boyunca kaynamaya devam etmiştir.

3.2.9. Yönetim Alanındaki Gelişmeler

Danilo'nun hükümranlılığı süresince Karadağ'ın hükmet kurumlarının gelişimi devam etmiştir. 23 Nisan 1855'te, 95 maddeden oluşan ve **“Danilo Yasaları”** olarak da bilinen Karadağ'ın anayasası yayımlanmıştır²⁹². Birkaç bin adet basılan Anayasa, her köyün rahibine dağıtılmış, okuma yazma bilenlerin ve rahiplerin halka anayasayı anlatması istenmiştir²⁹³.

²⁹² Vaclik, a.g.e. s.65.

²⁹³ Ubicini, a.g. e. s.173-174.

1853 tarihinde askerliğe elverişli herkesin kaydını yaptırmış²⁹⁴ ve Ordu'yu yeniden organize ederek “Zanezavisimost Crnegorc” (Karadağ'ın bağımsızlığı için) yazılı Danilo Nişanı'nı oluşturmuştur²⁹⁵.

Gelirleri arttırmak için Osmanlı sınırından gelen mallara ve herkesin gelir durumuna göre yeni vergi koymuştur. Aslında I. Peter döneminden itibaren vergi konulmuş ancak uygulaması sınırlı kalmıştı. Danilo, vergiyi yaygınlaştırarak ve toplanması için şiddetli yaptırımları uygulayarak aşiretlerin vergilerini ödemelerini sağlamıştır²⁹⁶.

Anayasa'ya göre Türk bölgelerine baskın ve yağma yasak olmasına rağmen, uygulanmasında esneklik gösterilmiş, bu dönemde de aşiretlerin önemli geçim kaynağı olmuştur²⁹⁷.

Devletleşme adına da önemli bir değişiklik yabancı diplomasi personeli tarafından sıkça eleştirilen ve kesik Türk başlarının sergilendiği Tabja Kulesini ortadan kaldırmak olmuştur²⁹⁸.

Danilo, kurmaya çalıştığı merkezi yönetimin baskısı nedeniyle, kabileler tarafından 1860 yılında Kotor'da düzenlenen suikast ile öldürülmüştür.

II. Peter ve Danilo döneminde Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne bağlılığı iyice azalmış, sınırları genişletmek, uluslararası alanda Osmanlı Devleti'ni güç durumda bırakmak amacıyla, birçok kez Osmanlı Devleti ile savaşmıştır. Savaşların sonucunda, Osmanlı Devleti kendine bağlı bir toplulukla antlaşma imzalamak zorunda kalmış, Karadağ'ın sınırları belirlenmiş ve Karadağ uluslararası alanda bağımsız devlet olarak muamele görmeye başlamıştır.

Uluslararası alandaki artan etkinliğe paralel olarak, Karadağ, 1855 yılında İşkodra'da politik, ekonomik ve hukuki işlemleri takip etmek ve düzenlemek için konsolosluk açmıştır²⁹⁹. Konsolosluk, Karadağ ile ilgili birçok anlaşmalar yapmış, silah ticaretini yönetmiş, sınır düzenlemeleri ile ilgili görüşmeleri yürütmüştür. İşkodra, diğer ülkelerin konsoloslukları ile beraber, Balkanların güneybatı bölümündeki uluslararası ilişkilerin düzenlendiği adeta “**Küçük İstanbul**” olarak adlandırılabilen bir merkez

²⁹⁴ Rastoder, a.g.e. s.120.

²⁹⁵ Vacklik, a.g.e. s.66.

²⁹⁶ Roberts, a.g.e. s.222.

²⁹⁷ Palairat, a.g.e. s.171.

²⁹⁸ Ubicini, a.g.e. s.139.

²⁹⁹ Bu ilk diplomatik görev içinde Karadağlı Pero Pejovic bulunmaktaydı. Bunu Çek vatandaşı John Vacklik takip etmiştir. John Vacklik daha sonra Karadağ prensinin özel sekreteri olmuştur. Radosavovic, a.g.e. s.31.

haline dönüşmüştür³⁰⁰. Karadağ'ın İşkodra'daki konsoloslugu, aynı zamanda Karadağlı azınlıkların haklarıyla da ilgilenmiş, sorunlarını İşkodra meclisine ve İşkodra Valisine kadar taşımıştır. Resmi olarak tanındığı tarihe kadar, İşkodra'daki Karadağ diplomatik temsilciliği, gayri resmi olarak Karadağ'ın Osmanlı Devleti ile ilgili tüm işlemlerini yürütmüştür⁽³⁰¹⁾.

Bu dönem içinde Osmanlı Devleti, Karadağ'daki hâkimiyetinin muhafazası için kuvvet kullanımının yanında birçok idari tedbir almaya çalışmıştır. Şöyle ki; Karadağ'da meydana gelen olayların, iç sorun olduğunu ifade ederek yabancı ülkelerin müdahalesinin önüne geçmeye çalışmış, bu amaçla Fuad Paşa tarafından hazırlanan "lahiya" bahse konu ülke temsilciliklerine gönderilmiştir³⁰². Yine Paris Kongresi'nde diplomasinin tüm imkânlarını kullanarak statükonun değişmesini önlemiş ve Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğunu kayıt altına aldırılmıştır. Ayrıca, Danilo'ya egemenliği tanınması karşılığında, paşa unvanı ile yüklü maaş verilmesi teklif edilmiştir³⁰³. Ancak tüm girişimler başarısız olmuş Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne bağlılığı kâğıt üzerinde kalmaya devam etmiştir.

II. Peter ve Danilo dönemini, Karadağ'ın **devletleşme sürecini tamamladığı** bir dönem olarak adlandırmak yerinde olacaktır. Artık bu dönemden sonra Osmanlı Devleti'nin karşısında, devlet organizasyonu altında birleşen Karadağ çıkmaya başlayacaktır. Yani yara kangren olmaya başlamıştır. Bu aşamadan sonra Osmanlı Devlet adamlarının, kangren olmuş uzvun kesilip atılması veya hastalığın tüm vücuda yayılmasını riske ederek, tedaviye devam edilmesi hakkında karar vermeleri gerekecektir.

³⁰⁰ İşkodra'nın artan önemine binaen ülkeler en önemli diplomatik şahsiyetlerden oluşan temsilcilikler teşkil etmiştir. Karadağ'ın İşkodra'daki temsilcisi, aynı zamanda Karadağ'ın diğer ülkeler ile işbirliğini düzenleyen bir merkez olarak görev yapmıştır. **Radosavovic**, a.g.e. s.33. **FO 421/11** Nu.87.

³⁰¹ **Radosavovic**, a.g.e. s.25-34.

³⁰² **Fuad Paşa**, a.g.e.

³⁰³ **Suavi**, a.g.e. s.14, 25. **BOA., I.MMS.** Dosya Nu:8, Gömlek Nu:339

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ DÖNEM (1860-1878)

4.1. Nikola'nın Kişiliği ve Hedefleri

Danilo'yu Karadağ devletinin son yöneticisi olan yeğeni Nikola (1860-1918) takip etmiştir. 1910'da kendini Karadağ kralı olarak ilan eden Petroviç hanedanının son üyesi, sürgüne gönderildiği 1918 yılına kadar yaklaşık 60 yıl hükümlanlık sürmüştür¹.

13 Eylül 1841 tarihinde doğan, halk arasında bilinen ismi ile Prens Nikita, Paris'te eğitimini tamamlamış ve Almanca, Fransızca, İtalyanca, Rusça bilmekteydi. Hırslı bir kişiliği olduğu dönemin yazarları tarafından anlatılmaktadır². Nikola, kendisinden öncekiler gibi, merkezi yönetim kurum ve kurallarını yerleştirme, topraklarını genişletme, Adriyatik kıyısında bir limana sahip olma ve bağımsızlığını uluslar arası alanda onaylatma hedeflerine sahip olmuştur. Öncekilerden farklı olarak, ülkesini modernleştirme amacıyla birçok yatırım yapılmasını ve Sırbistan ile birleşerek Karadağ'ın merkezde yer alacağı **"Büyük Sırbistan"** ın kurulmasını hedeflemiştir³.

Hedefine kısa sürede ulaşabilmek için selefleri gibi, Hersek'te kendisine müzahir aşiretleri ayaklandırmak yoluna gitmiştir⁴.

4.2. 1861-1862 Hersek İsyanı ve Karadağ

Hudut protokolü ile, sözde egemenliği altındaki devletle anlaşma yapıp sınırları belirlenen ve büyük oranda bağımsızlığını kazanan Karadağ'da, beklenenin aksine sükûnet sağlanamamış, Hersek sınırındaki aşiretlerin kışkırtılmasına devam edilmiştir.

Kırım Savaşı sonucu Balkanlardaki etkisini sürdürmek için Panslavizm'e sarılan Rusya'nın kışkırtmaları,

Sırbistan'ın muhtariyet haklarını genişletmek maksadıyla, Karadağlıları ve Hersekli Hristiyanları tahrik etmesi ve Hristiyan ahaliye gizlice silah dağıtması⁵,

¹ Armaoğlu, a.g.e. s.275. Miller, a.g.e. s.450.

² Towle, a.g.e. s.3.

³ Stevenson, a.g.e. s.189. Wyon, a.g.e. s.72.

⁴ Cirkovic Sima M., *The Serbs*, Amerika Birleşik Devletleri, 2004 s.223-226.

⁵ Şentürk, a.g.m. s.722.

Fransa'nın asileri desteleyerek nüfuz alanını genişletmek istemesi nedeniyle, Hersek'in Karadağ'a müzahir aşiretleri 1861 yılında isyan ederek Mostar'daki yabancı konsolosluklar aracılığı ile şunları talep etmişlerdir:

- * Osmanlı memurları ile mahalli hükümet arasında teması sağlayacak ve kendi menfaatlerini müdafaa edecek Kocabaşlarının bulunması,
- * Dinlerine saygı gösterilmesi,
- * Kiliseler ve kiliselerine çan kuleleri inşasına müsaade olunması,
- * Kendi milletlerinden bir piskoposun ruhani başkanlığı altında bulunmaları,
- * Okullar açabilmeleri,
- * Osmanlı zaptiyelerinin geri çekilmesi,
- * Arazi sahibi beylere, mahsulün dörtte birinden fazlasının verilmemesi,
- * Vergilerin ev başına maktu olarak tayini ile tahsiline Kocabaşlarının memur edilmesi⁶.

4.2.1. 1861 Yılı Olayları ve Alınan Tedbirler

4.2.1.1. 1861 Yılı İlk Çeyreğinde Asilerin Yaptığı Katliamlar

4.2.1.1.1. Koryaniç Saldırısı

Benan Nahiyesi'nden 40-50 kadar eşkıya, Koryaniç'te koyunlarını otlatan 5 kişiyi, 22 Ocak 1861 tarihinde, öldürmüş, mallarını gasp etmişlerdir⁷.

4.2.1.1.2. Sturina'nın Asilerce Ele Geçirilmesi

İsyanın lideri Demirci Luka Vukaloviç kontrolündeki grup, Adriyatik'teki Sturina'yı muhasara altına almıştır⁸. 23 Şubat 1861 tarihinde Mirliya Mehmet Paşa, kuşatmanın kaldırılması için bölgeye gönderilmiş ancak yeterli kuvvet oluşturulmaması ve Karadağ'ı destekleyen ahalinin düşmanca eylemleri nedeniyle, Mehmet Paşa, Sturina'ya iki saatlik mesafe kalmasına rağmen kuvvetleri geri çekmek zorunda kalmıştır.

⁶ Heyet, a.g.e. Cilt VI, s.3118.

⁷ Ergirili, a.g.e. Varak 38a.

⁸ Ergirili, a.g.e. Varak 38b.

Ergirili, bu çekilmeyi korkaklık olarak nitelendirmişken⁹, İngiltere arşiv belgelerinde Mehmet Paşa'nın bu şekilde hareket etmesinde Avusturya'nın parmağı olduğunu yazmaktadır. Şöyle ki, Avusturya, takviye kuvvetinin deniz yolunu kullanmasına izin vermemiş, aksine Slav kökenli yurttaşlarının yaşadığı bölgeden geçişe izin vermiştir. Kuvvetlerin bölgeye girmesini müteakip halkın tacizi başlamış ve birliğin emniyeti tehlikeye düştüğünden Mehmet Paşa geri çekilmek zorunda kalmıştır¹⁰.

Takviye alamayan birlik, istihkâmlardan çıkarak isyancılarla mücadele ederek geri çekilmek zorunda kalmış ve Sturina isyancıların eline geçmiştir¹¹.

4.2.1.1.3. Nikşik Katliamı

Bir grup isyancı 28 Ocak 1861 tarihinde, Nikşik bölgesindeki Müslüman yerleşim yerlerini basarak, çocuk ve üç kadının da bulunduğu 40 vatandaşımızı katletmiş¹², 22 vatandaşımızı yaralamıştır. Saldırılarda uygulanan vahşet raporlara şöyle yansımıştır:

*"...Redief ayının 16'sında bir grup isyancı, Nikşik bölgesindeki birkaç köye baskın yaptılar ve orada yaşayan Müslümanlara sayısız işkenceler uyguladılar. Çocukların ve 3 kadının da içinde bulunduğu 40 cana kıyıldı. Bir kadın hamile idi. Kadının karnını yarıp çocuğu çıkardılar ve parçalara ayırdılar. Diğer saldırgan grup, bölgenin en büyük şehri Lorienitz'deydi ve burada Müslüman nüfusa uygulanan işkencenin şiddeti yukarda bahsedilen vahşilikten hiç de az değildi..."*¹³.

4.2.1.1.4. Diğer Bölgelere Yapılan Saldırıları

Kaptan Drago adlı eşkıya, etrafına topladığı 20-30 kişi ile beraber 11 Şubat 1861 tarihinde, Nevesin bölgesinde sınırı geçerek Pogitel (Pocitelj) bölgesindeki Camina isimli Katolik Hristiyanların yaşadığı köye saldırarak, 4-5 sığır ve 600 adet koyunu gasp etmiştir¹⁴.

⁹ Ergirili, a.g.e. Varak 45b.

¹⁰ FO 424/26, Nu:42. FO 78/1716, Cilt I, Herzegovina and Montenegro Disturbances, (Hersek ve Karadağ İsyanı) Vol. I. (Cilt I) 1861 Jan.-March. (Ocak– Mart, 1861), Nu:98-101.

¹¹ Ergirili, a.g.e. Varak 45b.

¹² FO 424/26, Nu:8, Nu:18-19, Nu:14, Nu:71. FO 78/1716, Cilt I, , Nu:29-30-31, Nu:179-180.

¹³ FO 78/1716, Cilt I, Nu:17, Nu:22-23.

¹⁴ FO 424/26, Nu:30,44. FO 78/1716, Cilt I, Nu:71-74, Nu:104-109.

Duga Boğazı'nın batı çıkışını kontrol eden Kristaç'a 15 Şubat 1861 tarihinde saldıran Benan, İstok, Piva ve Karadağlılardan oluşan isyanc grup, Kristaç muhafızı Murat Ağa ve Gaçka Müdürü Süleyman Efendi'nin aldığı tedbir neticesinde geri püskürtülmüştür¹⁵.

Kaptan Nuviç liderliğindeki Drobnjak, Piva ve diğer bölgelerden gelen yaklaşık 2000 kişilik eşkıya grubu, 09 Şubat 1861 tarihinde, Grobovaç'a saldırmış, 34 evi yakarak, 18 kişiyi de şehit etmiştir¹⁶.

16 Şubat 1861 tarihinde ise birçok eşkıyadan oluşan grup, Yenipazar Sancağındaki Bihor köyüne saldırmış, 80 evi yakarak, 200 Müslüman'ı şehit etmiştir¹⁷.

4.2.1.1.5. İşkodra Sancağında Meydana Gelen Olaylar

Karadağ sınırında yaşayan Katolik Arnavutların sürülerini Karadağ içindeki Mali Brda bölgesine otlatmak için götürmeleri üzerine, Karadağlılar sürü sahiplerini topraklarından kovalamışlar ve bu esnada da bir kısım hayvana el koymuşlardır. Bunun üzerine Podgoriçe'den toplanan ve yardıma yetişen Müslüman ahali ile Karadağlılar arasındaki çatışmada, her iki taraftan da çok sayıda zayıat meydana gelmiştir¹⁸.

09 Ocak 1861 tarihinde Spitza bölgesinde odun kesmeye giden Müslüman ahaliye ateş açılması üzerine, Karadağlılarla takviye gidenler arasında çatışma çıkmıştır.

11 Şubat 1861 tarihinde 7-8 bin Karadağlı eşkıya, Spitza bölgesindeki ikmal konvoyuna saldırmış, muhafızların tamamını şehit ederek (60 Subay), konvoyu yağmalamışlardır¹⁹.

4.2.1.2. İsyan'a Karşı Alınan Tedbirler

Eşkıya gruplarının faaliyetlerine bakıldığında isyanın, Karadağ'ın Hersek'e giriş yeri olan Nikşik, Sırbistan ile irtibatın sağlanabileceği Yeni Pazar ve Adriyatik'e çıkış sağlanabilecek bölgelerde yoğunlaştığı görülecektir. Dolayısıyla isyanı, sadece basit özgürlük talepleri veya İtalyan Dışişleri Bakanı General Durando'nun, 30 Temmuz 1862 tarihinde, parlamentoda yapmış olduğu konuşmada belirttiği gibi, bir **“açlık sorunu değil”**²⁰, tam aksine **Nikola'nın belirlemiş olduğu hedeflerin**

¹⁵ FO 424/26, Nu:30,44. FO 78/1716, Cilt I, Nu:71-74, Nu:101-109. Ergirili, a.g.e. Varak 43b.

¹⁶ FO 424/26, Nu:30,44. FO 78/1716, Cilt I, Nu:71-74, Nu:104-109. Ergirili, a.g.e. Varak 44a.

¹⁷ FO 424/26, Nu:30,44, Nu:126, Nu:131. FO 78/1716, Cilt I, Nu:71-74, Nu:104-109, Nu:321-25.

¹⁸ FO 424/26, Nu:71. FO 78/1716, Cilt I, Nu:194-199.

¹⁹ FO 424/26, Nu:71,45. FO 78/1716, Cilt I, Nu:112, 194-199.

²⁰ Brunswik, a.g.e. s.92-93.

gerçekleştirilmesini amaç edinmiş, organize bir faaliyet²¹ olarak görmek gerçekçi olacaktır.

İsyanın başlangıcında tepkilerden çekinen Bab-ı Ali, etkin tedbir almak yerine, Rumeli Ordu Komutanı İsmail Paşa'ya, Karadağ sınırına dokunmayacak şekilde tedbir almasını zorunlu olmadıkça, kuvvet kullanmamasını emretmiştir²².

Ergirili, isyancıların görüldüğü yerde vurulması gerekirken, isyancıların eylemlerinden af karşılığında vazgeçirilmeye çalışılmasına ve onlara çeşitli imtiyazlar verilmesine adeta isyan etmiştir²³.

İsmail Paşa'nın bölgedeki kuvvetleri eşkıyanın hareketlerine göre parça parça kullanması, inisiyatifi eşkıyaya vermiş ve verilen zayıat'ın artmasına neden olmuştur.

Bu durumu, Mostar'da bulunan İngiliz Konsolos Holmes, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Russell'a, 03 Nisan 1861 tarihinde yazmış olduğu telgrafta “...*Türklerin Hersek'te ne yapmak istediklerini anlamak mümkün değil, Müşir, birliklerini son iki aydır sonuç alıcı olmayan şekilde ileri, geri hareketler yaparak kullanıyor...*” şeklinde anlatmıştır²⁴

Asi nahiyelerin ikna edilmesi için Mostar'da bir komisyon kurulmuş ve komisyon, isyancılar için hazırlanan beyannameyi vermek üzere Bileke'ye gitmiştir. Burada ilanlar Papaz Todvosya ve Partini'ye verilerek Zupçe'ye gönderilmiştir. İlanların isyancılar üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı gibi ilanı dağıtanlara ağır hakaretler etmişlerdir²⁵.

Bölgedeki önemli konulardan bir tanesi de Nikşik'te kuşatma nedeniyle meydana gelen erzak sıkıntısı olmuştur. Muhasaradan kurtulmayı bekleyen Nikşik ahalisi birçok mektup yazmıştır. 09 Nisan 1861 tarihinde yazılan bir mektuptan, halkın içinde bulunduğu çaresizlik anlaşılabilmektedir.

“...*Yakınlarımızda bulunan dağ eşkıyası ile asi nahiye ahalisi, bir gün olsun eşkıyalıktan geri durmadan hareket etmektedir. Grahova'nın hudut tarafında bulunan İslam köylerini tamamen yakan eşkıya, gasp ve yağmadan da kaçınmamıştır. Buradan ayrılan Müslümanlar aç, perişan ve çıplak bir halde kasabamıza geldiler. Arkalarından gelen eşkıya ise kalemizi muhasara etmiş bulunmaktadır. Elimizde on günlük yiyecek*

²¹ FO 424/26, Nu:56, FO 78/1716, Cilt I, Nu:136-138.

²² FO 424/26, Nu:9, 12. FO 78/1716, Cilt I, Nu: 22-23.

²³ Ergirili, a.g.e. Varak 44b-45b.

²⁴ FO 424/26, Nu:111. FO 78/1717, Cilt II, Herzegovina and Montenegro Disturbances, (Hersek ve Karadağ İsyanı) Vol.II. (Cilt II) 1861 April.-May. (Nisan – Mayıs, 1861), Nu:280-282.

²⁵ FO 424/26, Nu:111. FO 78/1717, Cilt II, Nu:280-282. Ergirili, a.g.e. Varak 51a.

bulunmaktadır. Bu zaman zarfında elimize erzak ulaşamazsa, halimiz pek de iyi durumda olmadığı halde, düşmana teslim olmaksızın üzerlerine hücum edip son nefesimize kadar direneceğimizi bildiririz...”²⁶.

Nikşik’in kurtarılması için kuvvet oluşturulmaya çalışılırken Müşir İsmail Paşa’nın hasta olup Mostar’a dönmesi bunu engellemiş, Nikşik, kaderi ile baş başa bırakılmıştır²⁷.

Nikşik’te meydana gelen bu felaket, Mostar’da bulunan Düveli Muazzama konsoloslarını da etkilemiş, bölgeye erzak ikmalini sağlamak için konsoloslar 25 Nisan 1861 tarihinde Duga Boğazına ulaşmıştır²⁸. Konsoloslarla, eşkiya reislerinden; Benan Nahiyesi kumandanı Goko, Gasko Serdarı Philip Madich, Karadağlı Peko Pavloviç ve Rado Rovaceviç, 6 ile 30 kişilik korumaları ile birlikte, Duga Boğazı İzlostop bölgesinde²⁹.

Görüşmede konsoloslar, isyancıların şikâyetlerinin en üst seviyede ele alınacağına dair söz vererek Duga Boğazının açılması ve erzak ikmalinin sağlanmasını istemişlerdir. İsyancıların bunu kabul etmeleri üzerine Konsoloslar boğazdan geçerek Nikşik’e gitmişlerdir³⁰.

Konsoloslar tarafından şehir içindeki durum şu şekilde tarif edilmiştir³¹:

“...Birçok aile sadece çim ve bitki kökleri yiyerek hayatlarını idame ettiriyorlardı, koskoca ilçede kahve, tuz, tütün, şeker ve sebze bulmak neredeyse imkânsızdı. Tüm dükkânlar kapalı, en ufak malzeme dahi satışa sunulmuyordu. Hayvanların durumu da içler acısı vaziyetteydi...”

İsyancıların verdikleri söze güvenerek, 27 Nisan 1861 tarihinde yola çıkan erzak konvoyu, Duga Boğazında saldırıya uğramış, malzemeler yağma edilmiş ve muhafız olarak bulunan 45 başıbozuk şehit edilmiştir³². Sonuç olarak tüm uğraşlara rağmen Nikşik’e Mayıs 1861 tarihine kadar erzak ulaştırılması mümkün olamamıştır.

²⁶ **Ergirili**, a.g.e. Varak 52a-52b.

²⁷ **FO 424/26**, Nu:42,111. **FO 78/1716**, Cilt I, Nu:98-101, Nu:280-282.

²⁸ **FO 424/26**, Nu:30, 120, 143. **FO 78/1716**, Cilt I, Nu: 71, 73-74, 303. **Ergirili**, a.g.e. Varak 52b, 53a.

²⁹ **FO 424/26**, Nu:128, 141. **Ergirili**, a.g.e. Varak 53b,

³⁰ **FO 424/26**, Nu:198, **FO 78/1718**, Cilt III, *Herzegovina and Montenegro Disturbances*, (Hersek ve Karadağ İsyanı) Vol. III. (Cilt III) 1861 June.-Aug. (Haziran – Ağustos, 1861), Nu:99-132. **Ergirili**, a.g.e. Varak 53b.

³¹ **FO 424/26**, Nu:198, **FO 78/1718**, Cilt III, Nu:99-132.

³² **FO 424/26**, Nu:142, 145, 162, 163.

Bir taraftan konsoloslar vasıtasıyla isyanın sürekli olarak içinde olan Düveli Muazzama, Osmanlı Devleti'nin itirazlarına rağmen³³ 1856 yılı Paris Antlaşması'ndan doğan haklardan istifade ile bir de Komisyon kurmuştur.

Komisyonunda, İngiltere'den, Bosna-Hersek Konsolosu W. R. Holmes: Avusturya'dan, Binbaşı Jovanovich (aynı zamanda Sınır Komisyonunda da görev yapmıştı): Fransa'nın Edirne Konsolosu, M. Tissot: Rusya'dan, Mostar Konsolosu, M. Brezabrazoff görev almıştır³⁴. Komisyona, baskılara dayanamayan Osmanlı Devleti 04 Mayıs 1861 tarihinde onay vermek zorunda kalmıştır³⁵. Komisyon üyeleri doğal olarak kendi ulusal politikalarını devam ettireceklerinden, barışçıl çözüm bulunması adına başarılı olamayacağı, bizzat komisyon üyeleri tarafından dile getirilmiştir³⁶.

4.2.1.3. Ömer Paşa'nın Rumeli Ordu Komutanı Olarak Atanması

İsyanın kontrol edilebilir noktanın ilerisine geçmesi üzerine Bab-ı Ali, İsmail Paşa'nın hastalığını da düşünerek Ömer Lütfi Paşa'yı Rumeli Ordusu Komutanı ve Komisyon Başkanı olarak görevlendirmiştir. Ömer Lütfi Paşa'nın görünürde Hristiyan asıllı olması ve 1852 Karadağ isyanının bastırılmasındaki sert tutumu nedeniyle, gerçekte ise kıskançlık ve isyanın bastırılma ihtimali arttığı için, içte ve dışta atamadan memnun olmayanlar olmuştur.

Ömer Lütfi Paşa'nın atanmasını İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi H. Bulwer, Dışişleri Bakanı Lord Russell'a 18 Mart 1861 tarihinde göndermiş olduğu telgrafta şu şekilde değerlendirmiştir. “...Ancak, geçen yazdan beri ısrar ettiğim bu atama, diğer ülkelerin elçileri ile bazı Osmanlı yetkililerini rahatsız etmiştir...”³⁷.

Ömer Paşa'ya da verilen talimat, Karadağ sınırlarına girmeden³⁸ isyanın önüne geçecek tedbirlerin alınmasını içermektedir. Ömer Paşa kendisinden öncekiler gibi³⁹ Bab-ı Ali'den, asilerin, isyandan vazgeçmeleri halinde taleplerinin kabul edilebileceğini içeren onay almış ve daha bölgeye ulaşmadan 01 Mayıs 1861 tarihinde yayımlamıştır.

³³ FO 424/26, Nu:118. FO 78/1717, Cilt II, , Nu:303.

³⁴ FO 424/26, Nu:174.

³⁵ FO 424/26, Nu: 77. FO 78/1718, Cilt III, Nu:9-10.

³⁶ FO 424/26, Nu:130, 204.

³⁷ FO 424/26, Nu:71, 133. FO 78/1716, Cilt I, Nu:177. FO 78/1717, Cilt II, , Nu:309. FO 78/1718, Nu:187-206. Arbuthrot, a.g.e. s.64-65.

³⁸ FO 424/26, Nu:211.

³⁹ İsmail Paşa'da isyanı bastırmakta başarısız olunca, isyancıları silahları bırakmaları konusunda uyarmış ve isyancılarla uzlaşma yoluna gitmeye çalışmıştır. Bu durum bölgede görev yapan İngiliz Diplomat tarafından eleştirilmiştir. (FO 424/26, Nu:122, 130. FO 78/1717, Cilt II, Nu:312-313.)

Yayınlanan bildiride, asilere özetle şu şekilde seslenilmiştir⁴⁰:

“...Dört seneden beri düşmüş olduğunuz delaletten sizleri uyandırmak ve tutulmuş olduğunuz, bu sonu bir neticeye varmayacak olan, sevdadan kurtarmak için tüm şefkatimle sizlere seslenmekteyim. Benim size göstermiş olduğum bu iyi niyete karşılık olarak yapmanız gereken tek şey, yine eskisi gibi davranıp sadıkane tutumunuzu takınmanızdır. Bu mertebeye ulaşmak, artık sizin elinizde olan bir şeydir. İtaatlerinizi bildirdiğiniz takdirde eskiye dair bütün vergi borçlarınız silinecektir. Nahiye ahalisinden bir ya da duruma göre iki muhtar ve kocabaş seçebileceksiniz. Nahiyelerinizde kilise yapımına başlanacak ve kiliselere çan koyabileceksiniz.

Eğer ki itaati kabul ederseniz aranızdan seçmiş olduğunuz muhtar ve kocabaşınızı, Bosnalı arazi sahipleri ve çiftçilerin göndermiş olduğu vekiller ile ittifak içinde olarak İstanbul’a gönderip, burada karar kılınan kararnameye derhal dâhil olabileceksiniz. Memleketinizden ve yahut dilediğiniz yerden seçeceğiniz piskoposları İstanbul’a gönderebilirsiniz. İşte Padişah Efendimiz sizlerin neye ihtiyacı varsa ve ne yönde sıkıntı çekiyorsanız, o taraftan yardımcı olmak için lütuf göstermektedir. Size verilen bu ihsanlardan sonra, ne yönde hareket edeceğiniz yine size kalmış ve bizim de sizin davranışınıza bağlı olarak nasıl hareket edeceğimizi tarafınızdan bilinmesini isterim...⁴¹.

Aslında Ömer Paşa da böyle bir çağrının herhangi bir olumlu etkisinin olmayacağını farkındaydı. Ancak uluslararası alanda gerekli desteğin temini, hiç olmazsa belirli bir süre askeri harekâtın icrasına müsaade edilecek ortamı oluşturmak maksadıyla, öncelikle isyancılar ve Karadağ ile barışçıl manada ilişkiler kurmaya özen göstermiştir⁴².

Ömer Paşa bu kapsamda Mostar’daki Avrupa Devletleri temsilcileri ile yakın irtibat kurarak, Karadağlıların ve asi nahiyelerin meydana getirdiği olayları doğrudan kendilerine aksettirmiş ve Karadağ Reisi Nikola ile doğrudan yazışarak sorunların barışçıl çözümü konusunda işbirliği teklif etmiştir. Ömer Paşa’nın tüm bu girişimleri Avrupalı temsilciler nezdinde olumlu karşılanmış ve takdir edilmiştir⁴³.

⁴⁰ FO 424/26, Nu:150.

⁴¹ Ergirili, a.g.e. Varak 59a, 59b. Brunswik, a.g.e. s.79-81. Arbuthrot, a.g.e. s.64-65.

⁴² FO 424/26, Nu:232. FO 78/1718, Cilt III, Nu:395.

⁴³ FO 424/26, Nu:230, 232. FO 78/1718, Cilt III, Nu:383-389, 399-401.

Özellikle Karadağ Reisi ile yazışması ve barışçıl çözüm için karşılıklı görüşme isteği diplomatik, anlamda olumlu yönde yankı bulmuştur. Karadağ Reisinin başlangıçta Zabliak'ta görüşmeyi kabul etmesi, ancak Ömer Paşa ile Avrupa Komisyon üyelerinin görüşme yerine gitmemelerine rağmen, Nikola'nın görüşmeye gelmemesi⁴⁴ ve arkasından da Karadağ'ın bağımsızlığının tanınması, ilave toprak ve Adriyatik'te bir limanın verilmesi gibi talepleri sıralaması, Konsolosların olaya bakış açısında değişikliklere yol açmıştır⁴⁵.

Karadağ Reisinin görüşmeye gelmemesi ve görüşme için ilave şartlar sürmesinin en önemli etkenlerinden birisi de Fransa ve Rusya'nın vermiş olduğu destektir⁴⁶. Hatta Hersek'te meydana gelen isyanın Fransa İmparatoru III. Napolyon tarafından organize edildiği manasında isyana, **“III. Napolyon İsyanı”** da denilmiştir⁴⁷. Bölgede görev yapan Fransız Konsolos M. Hecquard'ın asilerin Karadağ'a destek vermeleri ve ayaklanmayı devam ettirmeleri doğrultusundaki çabaları, İngiliz diplomatları tarafından şu şekilde bildirilmiştir.

“...Fransa Hükümeti gerçekte Karadağlıların isyancı hareketlerini sadece desteklememekte, aynı zamanda Osmanlı topraklarındaki huzursuzlukları kışkırtma çalışmalarına göz yummaktadır. M. Hecquard; isyana destek maksadıyla Çetine'ye gitmiş, burada, Shistan Köyü temsilcilerine, Karadağ'ı desteklemelerini, Karadağ'ın arkasında Fransa'nın olduğunu, korkmamaları gerektiğini söylemiştir⁴⁸.

Ömer Lütfi Paşa atamasının olumlu etkisi harekât alanında da görülmeye başlanmış, Avrupalı Komisyon üyelerinin çalışmaları sonucu, kuşatma altındaki Nikşik'e, Duga boğazından erzak konvoyu geçişi sağlanmıştır.

Tüm barışçıl girişimlerinin sonuçsuz kalacağını bilen Ömer Lütfi Paşa, bir yandan da gerekli olan askeri tedbirleri almaya başlamıştır. Bu kapsamda, Karadağ ile Hersek'in irtibatının kesilerek, Karadağ'ın, Nevah-ı Asiye bölgelerine yardım etmesini önlemek maksadıyla, birlikleri sınıra konuşlandırmıştır. Karadan yapılan kuşatmayı tamamlamak maksadıyla da, bölge 4 adet gemi ile denizden ablukaya alınmıştır⁴⁹.

⁴⁴ BOA LMMS., Dosya Nu:23, Gömlek Nu:985/01, BOA. LMMS, Dosya Nu:23, Gömlek Nu:985/11. Arbuthrot, a.g.e. s.65.

⁴⁵ FO 424/26, Nu:242, 276, 336, 342, 364, 433. FO 78/1718, Nu:519-522. BOA I. MMS, Dosya Nu:23, Gömlek Nu:985/05,

⁴⁶ Karadağ Prensi, Nikola'nın Babası Mirko tarafından, Fransadan silah ve para aldıkları İngiliz Diplomat Oliphant'a ifade edilmiştir. FO 424/26, Nu: 236, 242, 528. FO 78/1718, Nu: 497-499, 519-522.

⁴⁷ Suavi, a.g.e. s.30.

⁴⁸ FO 424/26, Nu:498.

⁴⁹ FO 424/26, Nu:60, 66, 85, 109, 113. FO 78/1716, Cilt I, Nu:148, 167. FO 78/1717, Cilt II, Nu:285.

Bölgede yaklaşık 10000 kişilik bir kuvvet bulunmasına rağmen, düzen ve intizamdan yoksun olmaları, etkili olarak sevk ve idare edilmemeleri ve uzunca bir süredir (20 ay) maaşlarını almamış olmaları nedeniyle tam bir moral çöküntüsü içinde bulunmaktaydılar.

Ömer Paşa yeterli kuvvet gücünü oluşturmak için, İstanbul'dan İşkodra sancağında kullanılmak üzere 6 Tabur, Vassovik tarafında kullanılmak için 2 Tabur kadar kuvvet, maaşlar ve diğer ihtiyaçlar için acil 6000 kese akçe talep etmiştir⁵⁰. Talebin karşılanmaması üzerine bir kez daha başvurmuş, hatta istifa etmiş, ancak istifası kabul edilmemiştir⁵¹.

Bölgede yaşayan halktan oluşan ve Başibozuk⁵² olarak adlandırılan kuvvetler, yerel mahallerin savunulmasında, ilk etapta etkin olarak, görev yapabilmektedirler. Ancak emir komuta bağlantılarının olmaması ve askeri nizam ve intizamdan uzak olmaları nedeniyle harekâtın ilerleyen safhalarında yararlarından çok zararları ortaya çıkmaktadır. Özellikle Avrupalı gözlemcilerin takip ettiği bu bölgede, Başibozukların, yağma, hırsızlık, cinayet vb. davranışlarının olumsuz etkisi, kat kat fazla olmaktadır. Bu bağlamda Ömer Paşa, bölgenin “**kırbaçları**” olarak adlandırdığı başibozukların kontrol altında tutulmasına özel önem vermiştir⁵³.

Ahmet Mithat Efendi, başibozuklar ile ilgili şunları söylemiştir:

“...Asakir-i muavineden başibozuk tabir olunan dırıntı askerinin taht-ı inzıbatta olmamalarından naşı kendilerinden şiar-ı insaniyete mugayir bazı hareket vukuu ieyi olup eğerçi şayia-i vakıada mübalağa olduğu tahkikat-ı ahire ile sabit olmuş ise de nizam ve talim altında olmıyan askerlerin harekâtında bittabi intizam olmıyacağı ve esna-i seferde kendilerine verilecek havayıç ve tayinat hususunda mazbutiyet olmıyarak bulundukları mevakide zaruret ve sefalet çekecekleri ve bu cihetlerle kendilerinden muntazar olan hidemat-ı haseneye bedel hem kendileri, hem de devlet ve ahali mutazarrır olacakları hasebiyle başibozuk nam ve heyeti külliye lağvolunup ba'dezin

⁵⁰ BOA. LMMS, Dosya Nu: 23, Gömlek Nu: 985/03, BOA LMMS, Dosya Nu:23, Gömlek Nu: 985/04,

⁵¹ FO 424/26, Nu:253. FO 78/1718, Cilt III, Nu:585.

⁵² Başibozuk: Harb vukuunda orduya katılan gönüllü efraa verilen addır. **Pakalın Mehmet Zeki** Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt I, s.164.

⁵³ FO 424/26, Nu:204. FO 78/1718, Cilt III, Nu:187-206. Yerel kuvvetlerin kullanılması şu şekilde açıklanmıştır: “... Şimâl-i Arnavutluk'da bulunan Malisurlar (Dağlılar) da aynı vechile müretteb ve müşkil bulundukları hâlde, Karadağ'a karşı vukû bulan her muhârebede pek kıymetli hizmetler ifâ eylemişlerdir bunların en eski ve umûmca ma'lûm olan re'is meşhûrları Gosineli Ali Paşa olup bu adam birkaç sene evvelisi maktûlen vefât itmiş ise de kendisine bir halef bırakıp öyle gitmiştir...”. **Yılmazçelik, İbrahim ve Aksın, Ahmet, Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007**

rızalariyle harbe gitmek isteyenlerin asakir-i nizamiye tarzında ve taht-ı intizamda hareket eylemeleri maddesinin nizama raptı lazimedendir... ”⁵⁴.

Birliklerin düzenlenmesi ve askerlerin ödenmeyen maaşlarının verilmesi önemli gelişmeler olarak görülmekle birlikte, birliklerin teçhizatı, bırakın Dağ harekâtı gibi özel teçhizat, malzeme, silah, mühimmat ve ikmal sistemi isteyen harekât nevini desteklemeyi, normal coğrafi ve hava koşullarında icra edebilecek hareketi bile desteklemekten yoksundu. Konu, raporlarda şöyle dile getirilmiştir⁵⁵:

“...Hersek’teki Türk birliklerinin durumu bilindiği gibi iç açıcı değil, hala yağmurda içine su giren çadırlarda kalıyorlar, sağlam ayakkabıları ve elbiseleri yok ve çoktandır para almıyorlar. Çok acı vericidir ki temel olarak Anadolu’dan gelen o denli güçlü adamlar, günlük olarak yüksek ateşten ölmektedirler ve bunları iyileştirecek hastane ya da benzer yerler yok ya da yetersizdir...”

Ömer Lütfi Paşa icra edilecek harekâtın siyasi ve askeri hazırlıklarını yaparken asiler de faaliyetlerine devam etmiştir. Bunlardan başlıcaları aşağıdadır:

Karadağ’a ilhak olmaları için Mayıs 1861 tarihinde Spuz’da yaşayan Hıristiyan ahaliye baskı yapılmış, tekliflerinin kabul edilmemesi ile köylülerin sürüleri çalınmış ve evlerinin de yakılacağı tehdidinde bulunulmuştur⁵⁶.

22 Mayıs 1861 tarihinde erzak ikmal için Nikşik’e gidilirken, Binbaşı Yakup Ağa’nın emir komutasındaki erzak konvoyu, eşkıyanın saldırısına uğramış, askerlerimizden 30’u şehit olmuş, erzak ise gasp edilmiştir⁵⁷.

23 Mayıs 1861 tarihinde Trebine ile Ragusa arasında bulunan Glavoska Köyü’ne eşkıya baskın yapmış, köylüye ait silah ve parayı alıp kaçmışlardır⁵⁸.

29 Mayıs 1861 tarihinde, 500 kişiden oluşan Karadağlı eşkıya grubu, Bileke yakınında bulunan Çapaliç Köyü’ne saldırmış ve köyün hayvanlarını gasp etmişlerdir⁵⁹.

13 Haziran 1861 tarihinde, Gačka Kazası’na bağlı İstolçe Köyü’ndeki 10 haneye, 100 kadar dağlı hücum etmiştir. Köy ahalisi, dağlının bu hücumuna karşılık vermiş, köye 2,5 saat mesafede olan ordugâhtan tüfek sesi işitilir işitilmez hemen bir miktar asker buraya sevk edilmiştir. Fakat kuvvet gelene kadar eşkıya ile köylü bıçak bıçağa kavgaya girişmiş, köy halkından bir kişi bunların kaptanı ile boğaz boğaza bir

⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi, Üss-i İnkılap I a.g.e. s.288-289.

⁵⁵ FO 424/26, Nu:407.

⁵⁶ FO 424/26, Nu:133.

⁵⁷ Ergirili, a.g.e. Varak 57a.

⁵⁸ Ergirili, a.g.e. Varak 56b.

⁵⁹ Ergirili, a.g.e. Varak 57b.

haldeyken, kaptanın belindeki bıçağı alarak kaptanı orada öldürmüştür. Bu kaptanın üzerinden bir tarafı Rusça ve diğer tarafı Fransızca olan bir nişan çıkmıştır. Köy halkının mücadelesi sonucu eşkıya 20 kayıp vererek kaçmıştır⁶⁰.

26 Haziran 1861 Salı günü, Platofça Palanka'sında⁶¹ bulunan 8 bölük asker ile 130 Arnavut askeri, su almak için dışarıya çıktıklarında, sayıları 2000 civarında olan eşkıya'nın saldırısına uğramıştır. Kolağası Hasan Ağa'nın komutasındaki askerler muharebe ederek geri çekilebilmişlerse de 57 asker şehit düşmüştür. Arnavut birliğinin kumandanı Arslan Bey'in kardeşi, Orhan Bey de şehit düşenlerin arasındadır⁶².

27 Haziran 1861 günü sabah saat 8 sularında, Trebine Kalesi'nin karşısında bulunan, Polişe Köyü'nün ilerisinde otlamakta olan hayvanlar, 2000 kadar eşkıya tarafından gasp edilirken, durumu fark eden ahali eşkıya üzerine gitmişse de başarılı olamayarak geri dönmek zorunda kalmıştır. Aynı eşkıya grubu ertesi gün, Trebine yakınlarına bir baskın daha yapmış ve 200 kadar hayvanı gasp etmiştir. Trebine'den hareket eden birlikler eşkıyaya yetişerek ellerinden 130 hayvanı kurtarabilmişlerdir⁶³.

21 Temmuz 1861 tarihinde hasat yapan Nikşik ahalisi üzerine eşkıya saldırmış ve tüm ekinleri yakarak bölgeden kaçmışlardır⁶⁴.

06 Ağustos 1861 gecesı, Karadağlı Pop Mile ve Drago Virno refakatinde bulunan 160 eşkıya ile Nevesin ve İstolçe kazalarından bazı köylere girmiş ve 500-600 hayvanı gasp etmiştir. Buradan Benan Nahiyesi'ne geçen eşkıya, Hristiyan ahalinin 48 hayvanı daha gasp etmiş, ancak bu Hristiyanlar eşkıyaya giderek müttefik olduklarını bildirmişler ve kendi hayvanlarını geri almışlardır⁶⁵.

21 Ağustos 1861 tarihinde Sturina'ya Karadağ bayrağı çekilmiştir⁶⁶.

30 Ağustos 1861 Cuma günü sabaha karşı, Tara Nehri'nin batı tarafında bulunan, Kolaşın kazasının İştitarice karyesi üzerine, 6000 Karadağlı hücum etmiştir. Kolaşın'ın hemen dışındaki karyenin emniyetinden sorumlu Yüzbaşı Osman Ağa, kahramanca şehri savunmasına rağmen, tahkimatın yetersizliği ve eşkıyanın fazlalığı nedeniyle savunma mevziinden çıkıp eşkıya üzerine cesaretle hücum etmiş ve

⁶⁰ Ergirili, a.g.e. Varak 58a. **BOA I. DH**, Dosya Nu:260, Gömlek Nu:16109.

⁶¹ Palanka; etrafı hendekle çevrilmiş ağaç ve topraktan yapılan istihkama verilen addır. **Pakalın Mehmet Zeki**, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Cilt II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983,s.752.

⁶² Ergirili, a.g.e. Varak 60a.

⁶³ Ergirili, a.g.e. Varak 61b.

⁶⁴ Ergirili, a.g.e. Varak 62a.

⁶⁵ Ergirili, a.g.e. Varak 62b.

⁶⁶ **BOA I. HR**. Dosya Nu:188, Gömlek Nu:10470.

beraberinde 3 asker ile şehit olmuştur. Korumasız kalan Karye’de bulunan 20 hanenin tamamı yakılmış, hane halkı öldürülmüş, karyede ne kadar kadın, çocuk, mal ve hayvan varsa yağma edilmiştir. Bu esnada civar bölgeden yetişen asker ve Müslüman ahali, Süleyman Ağa’nın yönetiminde eşkıyaya saldırmış, dört saatlik bir mücadele neticesinde, kaçırılan tüm kadın, çocuk ve hayvanlar tekrar ele geçirilmiştir. Ancak, 3, 4 ve 6 aylık; beş-altı bebek, başları kesilerek, katledilmiştir⁶⁷.

Asiler, İşkodra Gölü’nde küçük bir ada olan Viranino’ya Eylül 1861 tarihinde saldırmış, buradaki kaleyi savunmakla görevli Arnavut Teğmen Ömer Ağa, kahramanca mücadele etmesine rağmen asilerin fazla olması nedeniyle başarılı olamamış, Kale’nin ve askerlerinin asiler eline geçmesini önlemek için kaleyi havaya uçurarak şehit olmuştur. Çatışmada birçok asi de can vermiştir⁶⁸.

25 Aralık 1861 tarihinde Klobuk Kalesi muhafızlarından 10 asker yiyecek için dışarı çıktıklarında eşkıya saldırısına uğramış, 1 asker şehit edilmiştir. Eşkıyadan da 1 kişi ölmüştür⁶⁹.

Bu sırada İşkodra Sancağında da işler iyi gitmiyordu. Karadağlılara karşı icra edilen harekâta yetersiz olduğu ve Vranina adası için zamanında takviye göndermediği gerekçesiyle, Müslüman, Latin ve Ortodokslardan oluşan halkın tamamına yakını, İşkodra Mutassarrıfı Abdi Paşa’nın⁷⁰ değiştirilmesi için isyan çıkarmışlardır⁷¹.

Osmanlı Devleti kendi yöneticisini halkın arzusu ile değiştirmenin uygun olmayacağını düşündüğünden, Ahmet Cevdet Paşa’yı İşkodra’ya gönderip, Paşa’nın istifa ettirilmesini sağlamıştır. Çerkes Abdi Paşa’nın yerine İsmail Paşa, İşkodra Mutasarrıflığına ise Raşid Paşa getirilmiştir⁷².

Ömer Lütfi Paşa’nın, bölgeye varışından Eylül 1861 ayına kadar, asiler ve Karadağlıların üzerine etkili olarak gitmediği konusunda birçok söylenti çıkmaya

⁶⁷ BOA I. HR, Dosya Nu:188, Gömlek Nu:10470.

⁶⁸ FO 424/26, Nu:314. Cevdet Paşa, Tezâkir 13-20, s.165.

⁶⁹ Ergirili, a.g.e. Varak 77b.

⁷⁰ Abdi Paşa Çerkesdir. Hüsrev Paşa’nın kölelerinden olup askerlik mesleğine girmiş, 1247 (1831/32) tarihine kadar sarayda muallimlik ile binbaşı ve 1248’de (1832/33) miralay, 1254’de (1838) mirliva olmuştur. Cemaziyelahir 1274’de (Ocak-Şubat 1858) İşkodra mutasarrıfı, Zilhicce 1278’de (Haziran 1862) vezir, sonra 3. Ordu müşiri olmuştur. Safer 1286’da (Mayıs-Haziran 1869) ikinci defa 3. Ordu müşiri olup 28 Cemaziyellevvel 1288’de (14 Ağustos 1871) ayrılmıştır. Zilka’de 1293’de (Kasım-Aralık 1876) 3. Ordu müşiri ve Manastır valisi kaymakamı Cemaziyelahir 1294’de (Haziran-Temmuz 1877) ilaveten Yanya valisi olup kısa süre sonra hepsinden azledilmiş ve 14 Haziran 1880 vefat etmiştir. **Süreyya, Mehmed**, Sicill-i Osmanî Cilt I, s.52.

⁷¹ FO 424/26, Nu:318.

⁷² Cevdet Paşa, Tezâkir 13-20, s.164-167. **Ahmed Cevdet, Paşa**, Sultan Abdülhamid’e Arzlar (Maruzat), s.52-53.

başlamıştır⁷³. Ancak askeri harekât için uygun diplomatik, siyasi, askeri ve ekonomik koşulların oluşmasını sağlamak en az askeri harekâtın icrası kadar önemli olduğundan bunlara öncelik verilmiştir. Nitekim takip edilen strateji olumlu sonuç vermeye başlamış, Avrupalı diplomatlar arasında, Karadağ reis'inin tutumu nedeniyle, Hersek'te düzenin sağlanması için askeri harekâttan başka seçeneğin kalmadığı ifade edilmeye başlanmıştır⁷⁴.

Ömer Lütfi Paşa, Eylül 1861 tarihinde Bab-ı Ali'ye göndermiş olduğu bilgi notunda bu güne kadar izlemiş olduğu stratejiyi şöyle anlatmıştır: “...*istinadın memalik şahane içinde bulunarak Nevahii Asiyeye kuvve-i kafiye ile girip ve dağ hududuna yakın münasip mevkiller tutulup ve icab eden nokta ve mahallelere kaleler yapıp dağın adeta muhasara tahtına alınması ve Nevahii Asiyeye gerek dağlılardan beri tarafa tecavüz ve asker şahane üzerine hücum edenler olur ise mukabele-i bil misal muamelesinin icrasıyla beraber dağ dairesinin içine tecavüz olunmaması amaçlanmıştır.*” Bu şekilde, devletlerin itirazlarının önüne geçilmeye çalışılmıştır⁷⁵.

Derviş Paşa emrindeki 6 Tabur ve 500 Yerel halktan oluşan kuvvet ile birlikte, 02 Eylül 1861 tarihinde, Bilek'in güneyinde Grahova bölgesi civarındaki asileri ortadan kaldırmak maksadıyla, Platofça, Petroviç istikametinden hareketle Grancarova'ya gelmiş, buradan Klobuk kalesindeki erzak ikmalini gerçekleştirmeyi müteakip, batıya dönülerek Zupçe Ovası istikametinde ilerlemiştir. Derviş Paşa, Bileke'nin güney bölgesi temizlendikten ve Klobuk kalesi ikmali tamamlandıktan sonra Bileke'ye geri dönmüştür⁷⁶. Resim XIV⁷⁷.

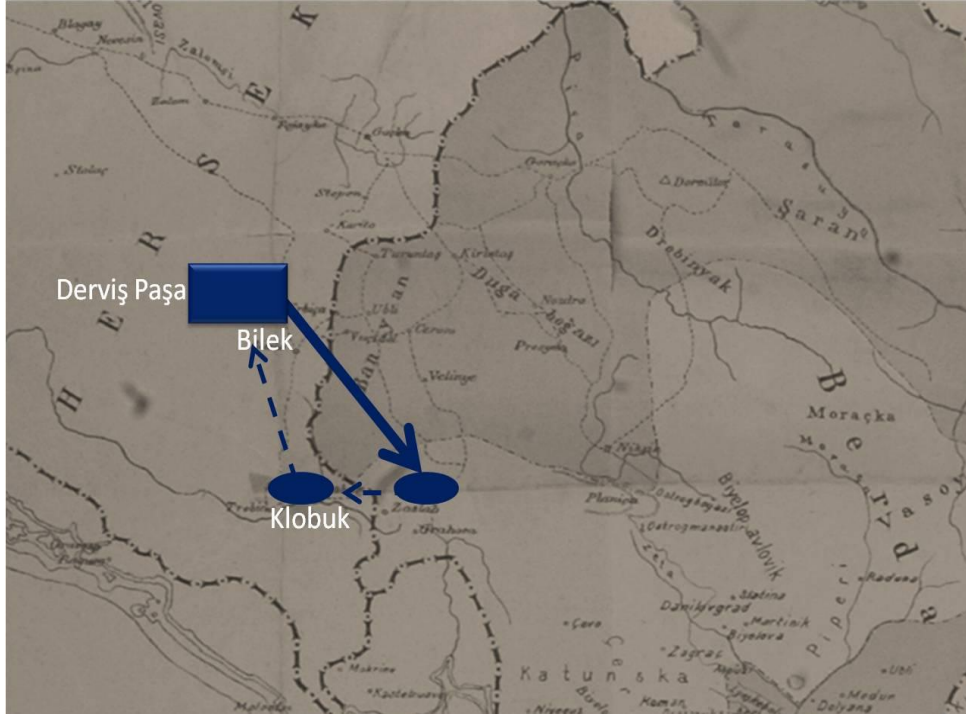
⁷³ FO 424/26, Nu:346.

⁷⁴ FO 424/26, Nu:276, 305, 315. BOA. I.HR. Dosya Nu:188, Gömlek Nu:10470.

⁷⁵ BOA. I.HR, Dosya Nu:188, Gömlek Nu:10470.

⁷⁶ Ergirili, a.g.e. Varak 63a, 63b. FO 424/26, Nu:307.

⁷⁷ Harekât Planı Şematik olarak, Milli Kütüphanenin, Hrt. 1994 DD 750 Nu.lı Haritası kullanılarak gösterilmiştir. Harita'nın orijinali için bakınız Harita VI.

Derviş Paşa; Bilek bölgesinde bulunurken, Benan nahiyesine doğru mahdut hedefli bir hareket düzenlemiş ancak eşkıya ile karşılaşılması üzerine birlikler Bilek'e dönmüştür⁷⁸.

Ömer Paşa da, harekâtı yerinden sevk ve idare etmek maksadıyla, Mostar'dan Bileke'ye hareket etmiş⁷⁹ 17 Eylül 1861 tarihinde Derviş Paşa ile Bileke'de buluşmuştur⁸⁰.

Kuzey bölgedeki eşkıyayı, yaklaşan kış mevsiminden de istifade ile, teslimet zorlamak ve Nikşik'in erzak ikmalini sağlamak maksadıyla, Bileke yeterli kuvvet bırakıp bir kol Ömer Paşa komutasında, diğer kol ise Derviş Paşa komutasında Gaçka bölgesine iki kol halinde yola çıkmıştır⁸¹.

Ömer Paşa Gaçka'ya ulaşmayı müteakip, Nikşik'e erzak ikmal için Ferik Osman Paşa komutasında 8 Tabur ve bir miktar yerel halktan kuvvet oluşturmuştur. 28 Eylül 1861 tarihinde yola çıkan erzak konvoyu, Kristaç Palankası ve Duga Boğazı'ndan geçip Nikşik'e ulaşmış, konvoy burada beklemek yerine, gece şartlarında ve şiddetli yağmur altında, Duga boğazından geriye dönerken, eşkıyanın pususuna maruz kalmıştır. Zaiyat verilmemesine rağmen çamura saplanan bir adet top geride bırakılmış, topu

⁷⁸ Ergirili, a.g.e. Varak 63b.

⁷⁹ FO 424/26, Nu:305.

⁸⁰ Ergirili, a.g.e. Varak 63b.

⁸¹ Ergirili, a.g.e. Varak 64a. FO 424/26, Nu:346.

bulan Karadağlı asiler, zafer kazanmış gibi sevinmişler ve topu sergilemişlerdir⁸². Resim XV⁸³.

Nikşik'e erzak ikmali için oluşturulan ikinci kabile, Derviş Paşa'nın komutasında 8 Tabur kuvvetten oluşmuştur. Kabile, Duga Boğazını geçip Granapol'da gece konaklamış, ertesi gün Nikşik'e erzakın teslimini müteakip Granapol'da oluşturulan ordugâha dönmüştür. Granapol'dan eşkıya üzerine hareket icra edilirken, ordugâh, Karadağlı eşkıyanın baskınına uğramıştır. Durumdan haberdar olunmasını müteakip ordugâh bölgesine dönülmüş, burada göğüs göğse yapılan mücadele eşkıya defedilmiştir. Muharebelerde 20 eşkıya ölmüş, bizden ise bir Arnavut askeri şehit olmuş ve 6 asker ise yaralanmıştır⁸⁴.

Nikşik bölgesinin erzak ikmali sağlandıktan sonra, Ömer Paşa komutasında, 14 Ekim 1851 tarihinde, 15 Tabur Nizamiye askeri ve 5000-6000 Arnavut-Boşnak askerinden oluşan kuvvetle, Piva bölgesine harekât başlamıştır. Birlikler Ravna'ya gelip 3 gün kaldıktan sonra Piva'ya 1,5 saat mesafede Gransko'ya ulaşmıştır. Derviş Paşa ise ileri harekete devamla Zaberice (Zabrde) köyü bölgesinde ordugâh kurmuştur.

⁸² Ergirili, a.g.e. Varak 64b, 65a.

⁸³ Harekât Planı Şematik olarak, Milli Kütüphanenin, Hrt. 1994 DD 750 Nu.lı Haritası kullanılarak gösterilmiştir. Bakınız Harita VI.

⁸⁴ Ergirili, a.g.e. Varak 65a, 65b, 66a.

Gransko bölgesinde tahkimat ve baraka inşası için ağaç kesmeye giden birliğimize eşkıya saldırmış, çıkan çatışmada 6ncı Şişhane Taburu 2. Bölük Komutanı Yüzbaşı İstanbullu Ethem Efendi yaralanmıştır.

Zaberice köyünde bulunan Derviş Paşa birliklerine de eşkıya baskın yapmış, gecedan sabaha kadar boğaz boğaza yapılan mücadele neticesinde eşkıya geriye püskürtülmüştür⁸⁵. Ömer Paşa, 21 Ekim 1861 tarihinde meydana gelen çatışmada eşkıyadan 1000 kişinin öldüğünü, bizden de 155 şehit ve yaralı olduğunu bildirmiştir⁸⁶.

Piva bölgesindeki harekâtın tamamlanmasını müteakip ordu, Gaçka'ya dönmüş, Mostar'a gidecek olması nedeniyle Ömer Paşa, Hersek'teki birliklerin komutasını Derviş Paşa'ya vermiştir. Bölgeden ayrılmadan önce de 01 Kasım 1861 tarihinde Derviş Paşa'ya, birliklerin konuşlanması ile ilgili aşağıdaki teferruatlı emri vermiştir⁸⁷:

"...Mostar'a gidecek olmam nedeniyle buradaki tüm birliklerin kumandası Derviş Paşa'ya teslim olunmuştur. Derviş Paşa'nın maiyetinden 300 asker toplanarak Kristaç'a gönderilecek,

Kritstaç'ta bulunan Toskalı Mehmed Bey, maiyetindeki askerle beraber, Gaçka'ya gelecek,

Muhibbi Paşa kumandasında, 4 tabur Piyade ve Toska askerinden oluşacak kafile 40–50 bin yük zahire ile Piva'ya gönderilecek,

Erzakın teslimini müteakip Muhibbi Paşa, iki Binbaşı'nın emir komutasında, 4 bölük şişhane ve 40 kadar Toska askerini, yeteri kadar mühimmat ve malzeme ile beraber Piva'daki tahkimatlara bırakarak, Pivada bulunan Mehmed Paşa ve maiyetindeki askerlerle birleşecek ve Gaçka'ya geri dönecektir.

Piva'nın erzak ikmalinin yapılmasını müteakip, Gaçka'da bulunan 8 Piyade Taburu, gerekli miktarda top ve Derviş Paşa'nın geride kalan askeriyle birlikte Nikşik'in erzak ikmali tamamlanacaktır. Bu kapsamda; Duga Boğazı'ndan geçen ana ikmal yolunun emniyeti, Duga Boğazı'nın kritik yerlerinin önceden tutulmasıyla alınacaktır. 400 beygir yükten oluşacak bu kafile beş kola ayrılacak ve her bir kol üçer gün arayla iki Piyade Taburun korumasında yola çıkacaktır.

Nikşik'te bir hayli dul kadın, öksüz ve yetim çocuk bulunmakta, bunlar bakıma ve yardıma muhtaç durumdadırlar. Buraya giden kafileler, bunların ihtiyaçlarını

⁸⁵ Ergirili, a.g.e. Varak 67b. FO 424/26, Nu:341.

⁸⁶ FO 424/26, Nu:382.

⁸⁷ Ergirili, a.g.e. Varak 68b, 69a, 69b.

giderdikten sonra Mostar'a sevkini sağlayacaklardır. Mostar'da kendilerine layıkıyla bakılacaktır.

Erzak ikmalinin tamamlanmasını müteakip birliklerin konuş durumu şu şekilde olacaktır: Nikşik savunmasını takviye maksadıyla yapılacak tahkimatlara iki Piyade Taburu'nun üzerinde kuvvet yerleştirilecek, bir Tabur kadar kuvvet ise, Nikşik kuvvetinin ihtiyatı olarak, Nevesin bölgesinde konuşlandırılacaktır. Bileke'de bulunan iki Piyade Taburu'nun bir Taburu, savunmanın takviyesi için yapılacak tahkimatlara, diğer Tabur ise bölgeye yakın hanelere yerleştirilecektir. Bileke'nin savunmasını takviye maksadıyla üç Tabur İstolçe'de bulundurulacak. Yine tedbir amaçlı, 2 Tabur Mostar'da konuşlandırılacak, kalan birliklerden 1 Tabur Foca'ya konuşlandırılacaktır...".

Dönemin müellifleri, Ömer Lütfi Paşa'yı, kendi rahatı için Mostar'a döndüğü gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Ancak bölgeden ayrılmadan önce geliştirmiş olduğu plan doğrultusunda, Tabur ve Bölük seviyesinde dahi birliklerin bulunacakları yerleri emreden ve harekâtın müteakip safhasında İşkodra tarafındaki birlikleri sevk ve idare edecek bir komutanı, bu şekilde eleştirmek, tam anlamıyla haksızlık olarak görülmektedir. Kaldı ki Ordular Komutanı konumundaki bir komutanın muharebe hattının tam içinde bulunması stratejik seviyede çok da kabul edilebilir görülmemektedir. Eğer Ömer Paşa eleştirilecek ise, bölgeden ayrıldığı için değil, harekât alanının tam içinde bulunması nedeniyle yapmalıyız, çünkü Ömer Paşa'nın şehit olması veya yaralanmasının yol açacağı felaketi ön görmek olanaksızdır.

Ayrıca iddia edildiği gibi rahatı için değil, Karadağ'a icra edilecek harekât ile ilgili planlama maksadıyla, Bab-ı Ali ile kolayca irtibat kurabileceği ve Avrupalı temsilcilerin bulunduğu Mostar'a gitmiştir.

Birlikler emredildiği şekilde konuşlanmak için 21 Kasım 1861 tarihinde Piva'ya giderken Zabariçe bölgesinde ordugâha saldıran 8-10 bin kişilik eşkıya grubu ile göğüs göğse muharebe etmiş, askerlerimizin üstün çabası sonucu eşkıya 300 ölü, bir o kadar da yaralı bırakarak kaçmak zorunda kalmıştır. Bizden ise 8 şehit, 10 yaralı olmuştur⁸⁸. Ömer Paşa kazanılan bu zaferin sonucunda Derviş Paşa'ya bir tebrik name göndermiştir⁸⁹.

⁸⁸ Ergirili, a.g.e. Varak 70b, 71a, 71b, 72a, 72b. FO 424/26, Nu:421.

⁸⁹ Ergirili, a.g.e. Varak 73a.

Piva'daki eşkıya saldırısı ile aynı tarihlerde 27 Kasım 1861'de, 3000 Karadağlı, İşkodra sancağına bağlı Murik ve Şeştan köylerine saldırmış, lakin bölge halkı ile askerlerin gayreti sonucu eşkıya bir sonuç alamadan Kirniçe ve Selçe'ye çekilmek zorunda kalmıştır⁹⁰.

Bahse konu zaferler ile hareket alanında inisiyatif Osmanlı Kuvvetlerine geçmiş, müteakip icra edilecek hareket için zemin hazırlanmıştır⁹¹. Kış mevsiminin girmesi ile birlikler konuşlandıkları bölgelerde daha sonraki harekât için tertip ve teşkilatlanma faaliyetlerine başlamışlardır⁹².

4.2.2. 1862 Yılı Olayları ve Karadağ İsyanının Bastırılması

Kış ayı, umulanın aksine, Fransa ve Rusya'nın desteği ile Karadağlıların, sonbaharda kaybettiklerini geri kazanmak doğrultusunda, umutsuzca saldırıları ile geçmiştir. Nikola'nın başkanlığında, 13 Ocak 1862 tarihinde Çetine'de, isyancı liderlerinin katılımıyla isyanı koordine etmek maksadıyla toplantı yapılmıştır. Toplantıda, liderler arasında çatışmalar olmuş, Hersek'teki eşkıyaların lideri Luka Vukaloviç, Nikola ve Prens Mirko tarafından görevden alınarak, yerine Rahip Nicanov atanmıştır⁹³.

Fransız Konsolos Hecquard tarafından, Miridite lideri Bib Doda Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırılmaya çalışılmış, Katolik mezhebine bağlı ve Osmanlı Devleti ile iş birliği halinde olan İşkodra Malisorları, gerek kendi içlerinde, gerekse Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtılmıştır⁹⁴. Devlete karşı ayaklanmalarına rağmen, Malisorlar ve Mirditiler, harekât boyunca etkinlik gösteremedikleri gibi⁹⁵, Malisorların Reisi Hasan Hoti Ağa, verilen talimata uymaması sonucu, Kraina'da Karadağlılara esir düşmüştür⁹⁶.

07 Şubat 1862 tarihinde 1000 kadar Karadağlı eşkıya Klobuk kalesine saldırmış, ancak kale muhafızlarının uyanık olması, faciayı önlemiş, eşkıyayı bir hayli telefatta geri çekilmeye zorlamıştır.

⁹⁰ Cevdet Paşa, Tezâkir 13-20, s.188.

⁹¹ FO 424/26, Nu:402.

⁹² FO 424/26, Nu:441.

⁹³ FO 424/26, Nu:447, 471, 483, 493, 542.

⁹⁴ FO 424/26, Nu:96, 97, 550, 610. Ahmed Cevdet Paşa, Maruzat s.59.

⁹⁵ Cevdet Paşa, Tezâkir 13-20, s.254.

⁹⁶ Cevdet Paşa, Tezâkir 13-20, s.248. FO 424/26, Nu:495, 496, 550, 583.

Zupçe bölgesinde meydana gelen yoğun eşkıya faaliyetleri, Ömer Paşa'nın bu bölgede ilave tedbirler almasına neden olmuştur. Bu kapsamda Derviş Paşa komutasındaki kuvvetler bölgede harekât düzenlemiş, neticede Trebine-Raguza ikmal yolu tekrar açılmış ve bölgedeki eşkıyaya büyük zayıat verdirilmiştir⁹⁷.

Sadrazam, Ömer Paşa'ya, 09 Nisan 1862 tarihinde, Karadağlıları bir kez daha uyarıp, isyana verdikleri desteği kesmemeleri halinde, Karadağ'ın yönetim ve toprak statüsünü değiştirmek amacı gütmeyen, yalnızca çizilen sınırlar berisindeki saldırıları püskürtmek, halkın güvenliğini ve düzenini sağlamak için gerekli gördüğü tüm tedbirleri alması konusunda izin vermiştir⁹⁸.

Ömer Paşa, Sadrazamın talimatını Karadağ reisine iletmiş, Nikola, 23 Nisan 1862 tarihinde vermiş olduğu cevapta, Karadağ'ın isyanı desteklemediğini ve bağımsız olan ülkesinin bundan taviz vermeyerek, Osmanlı Devleti ile barış içinde yaşamayı arzu ettiğini belirtmiştir⁹⁹. Nikola cevabı ile şu ana kadar takip etmiş olduğu yolu değiştirmeyeceğini açıkladığından, bu aşamadan sonra Karadağ'a askeri harekât kaçınılmaz hale gelmiştir.

Birliklerin taarruz öncesi konuşlandırılması kapsamında faaliyetler devam ederken, Nikşik'te erzak sıkıntısı baş göstermiştir. Bu maksatla Mirliya Salih Paşa komutasında 6 Tabur ve 500 kadar yerel halktan oluşan kuvvet ile 100 yük zahire, 12 Nisan 1862 tarihinde, sevk olunmuş, Salih Paşa erzakın teslimini müteakip Duga Boğazının ortasında, boğazı kontrol eden Nozdere'ye doğru intikal ederken, boğazın Nikşik tarafından girişindeki Preska köyünde eşkıyanın saldırısına uğramıştır. Şiddetli mücadele sonucu eşkıya 100 ölüsünü bırakıp kaçmış, bizden 30 asker şehit, 29 asker ise yaralanmıştır¹⁰⁰.

Duga Boğazını açık tutmak için Nozdere'de ordugah kuran Salih Paşa ve boğazda görevli birliklerin erzak ikmalinin yapılması için oluşturulan konvoyu Duga Boğazının batı girişinde bulunan Kristaç bölgesinde eşkıya saldırmıştır. Saldırı esnasında oluşan panik birliklerin dağılmasına yol açmıştır. Salih Paşa, Nozdere'den hareketle dağılan birlikleri toplayıp, tertiplemesine rağmen, baskın'dan dolayı, aralarında 1 binbaşı, 1 kolağası, 1 yüzbaşı ve 1 mülazım'ın bulunduğu 357 asker şehit

⁹⁷ FO 424/26, Nu:463, 479, 489, 575. **Ergirili**, a.g.e. Varak 78b.

⁹⁸ **Brunswik**, a.g.e. s.75-79.

⁹⁹ **Brunswik**, a.g.e. s.81-89.

¹⁰⁰ **Ergirili**, a.g.e. Varak 80b, 81a.

düşmüştür¹⁰¹. Bu zayıttan sonra Nozdere’de barınılamayacağı anlaşıldığından 17 Nisan 1862 tarihinde Kristaç’a dönülmüştür.

Karadağlılar, Nozdere’deki başarılarından güç alarak, 20 Nisan 1862 tarihinde, 1000 kişilik bir kuvvetle, Plava’ya saldırmışlar, Plava’da 3 erkek, 4 kadın ve 4 çocuğu öldürüp, 5 kişiyi de yaralamışlar, ahaliye ait 4000’e yakın koyun, 100 adet at ve sığırı gasp etmişlerdir¹⁰².

Vassovik tarafında isyan halinde olan eşkıyaya karşı düzenlenecek hareketin komutanlığına, 1862 yılının Mart ayı sonunda atanan Ferik Hasan Avni Paşa, 11 Nisan 1862 tarihinde Gusine üzerinden Vassovik bölgesine harekate başlamıştır. Sutiska Boğazına ulaşıldığında kötü hava şartları nedeniyle, Arnavut Malisorları ve Başibozuklar dağılmış ve Paşa Gusine’ye dönmek zorunda kalmıştır¹⁰³.

Yoğun Karadağ faaliyetleri ve Nikola’nın kabul edilemez tutumu, Sadrazam Fuad Paşa’ya, Karadağ’a askeri harekât kararı aldirmek zorunda kalmıştır¹⁰⁴. Ömer Paşa’nın akılcı yaklaşımları, Avrupalı temsilcileri askeri hareket dışında çözüm olamayacağı noktasında ikna etmiş, Fransa ve Rusya’nın itirazları ise, mesnetsiz olarak görüldüğünden, dikkate alınmamıştır¹⁰⁵.

Harekât kararı alınmasını müteakip, Karadağ harekâtındaki başarılarından dolayı önce Orgeneralliğe, sonra Müşirliğe terfi ettirilen Derviş Paşa, Hersek Orduları Komutanı olarak görevlendirilmiştir. İşkodra’daki Birliklerin Komutanlığına ise, daha önceden istifa ettirilen, Abdi Paşa¹⁰⁶, Müşirlik rütbesine yükselterek getirilmiştir. Ömer Paşa icra edilecek harekât için İşkodra’ya geçmiştir¹⁰⁷.

Bu esnada, 14 Mayıs 1862 tarihinde, 5000-6000 Karadağlının Nikşik’e saldırması ve civar bölgelerdeki savunmasız köyleri yakıp yıkması üzerine Derviş Paşa, 19 Mayıs 1862 tarihinde, Gaçka’dan yola çıkmış ve Kristaç bölgesine ulaşıldığında 15000 eşkıyanın saldırısına uğramıştır. Baskın etkisinin ortadan kalması ile hâkimiyeti sağlayan birlikler, eşkıyayı püskürtmeyi başarmıştır. Çatışma sonucunda 88 asker şehit

¹⁰¹ Ergirili, a.g.e. Varak 81b, 82a, 82b.

¹⁰² Ergirili, a.g.e. Varak 82b.

¹⁰³ Ergirili, a.g.e. Varak 86b. **Cevdet Paşa**, Tezâkir 13-20, s.250.

¹⁰⁴ **Destanî**, Cilt I. a.g.e. s.630.

¹⁰⁵ **FO 424/26**, Nu:658, 659, 675, 829.

¹⁰⁶ Abdi Paşa’nın tekrar ataması Ömer Paşa’yı memnun etmemiş ancak herhangi bir itirazda da bulunmamıştır. **FO 424/26**, Nu:764. **FO 78/1725 Herzegovina and Montenegro Disturbances**, (Hersek ve Karadağ İsyanı) vol. 10. (Cilt 10) 1862 July – Aug. (Temmuz - Ağustos, 1862), Nu:24-26.

¹⁰⁷ **FO 424/26**, Nu:829.

olurken, 151 asker de yaralanmıştır. Eşkiya ise 100 kayıp vermiştir¹⁰⁸. Çarpışmalar esnasında erzak sıkıntısı baş göstermesi üzerine Nikşik'e devam edilmeyip Bileke'ye dönmüştür.

Hüseyin Avni Paşa'ya, yeterli kuvvet oluşturulmasını müteakip Vassovik bölgesine tekrar harekât düzenlemesi emredilmiştir. Bunun üzerine, 15 Mayıs 1862 tarihinde, Gusine ve Plav'dan iki kol halinde harekâta başlanmış, kollar Berana'da birleşmiştir. 19 Mayıs 1862 tarihinde Lim nehri geçiş yerlerinin emniyete alınmasını müteakip harekâta devam edilerek, Vassovik kontrol altına alınmıştır¹⁰⁹.

Abdi Paşa komutasındaki birlikler, 23 Mayıs 1862 tarihinde, Eşpozi'den Karadağ topraklarına girmiş, Lehli Albay Mahmud Bey'in topçu atışları ile ilerleyen birlikler, 1858 Grahova Savaşı kahramanı, “**Karadağ Kılıcı**” olarak nam salan Mirko'nun ordugâhını ele geçmek üzereyken, anlaşılmaz bir şekilde Abdi Paşa'nın birlikleri geri çekme emrini vermesi üzerine, birlikler geri dönmüştür. Birliklerin muharebeden sıyrılması kolay olmamış, neticede zamansız olarak yapılan bu harekât, 400 şehit'e mal olmuştur¹¹⁰.

Ömer Paşa, Avrupa Devletlerinin müdahale edip, bir yıldır hazırlıkları süren harekâtın iptal edilmemesi için Derviş Paşa'nın bir an önce harekâta başlaması maksadıyla, Raşid Paşa'yı, Derviş Paşa'nın yanına göndermiştir. Ayrıca, son harekâttaki davranışı nedeniyle, Abdi Paşa'yı görevden alıp yerine Müşir Abdülkerim Nadir Paşa¹¹¹ (Koca Abdi Paşa)'yı İşkodra Birlikleri Komutanı olarak atamıştır¹¹².

Yeni ortaya çıkan durum üzerine geliştirilen plana göre; Derviş Paşa Bileke, Duga Boğazı ve Nikşik istikametinde ilerleyerek Nikşik'te ordugâh kurup buradan Ostrog Boğazı-Eşpozi istikametinde taarruzla, İşkodra'dan Eşpozi-Nikşik istikametinde taarruz eden Abdi Paşa'nın ordusu ile birleşecek, müteakiben iki kuvvet Çetine'ye

¹⁰⁸ **Ergirili**, a.g.e. Varak 86a, 86b. **FO 424/26**, Nu:690. **BOA A. MKT. UM**, Dosya Nu:571, Gömlek Nu:59.

¹⁰⁹ **Ergirili**, a.g.e. Varak 87a. **FO 424/26**, Nu:68.

¹¹⁰ **Cevdet Paşa**, Tezâkir 13-20, s.250-251. **Ergirili**, a.g.e. Varak 87b. **Suavi**, a.g.e. s.31. **FO 424/26**, Nu:662, 674, 679, 706, 716, 765, 790, 796. **FO 78/1725**, Cilt X, Nu:28-30.

¹¹¹ Abdülkerim Nadir Paşa Çırpanlıdır. Kuruluşunda nizamiye askerliğine girmiş, Viyana'ya tahsile gidip miralay, dönüştü 1256'da (1840) mirliva ve Erkan-ı Harbiye Reisi, 16 Safer 1263'de (03 Şubat 1847) ferik olup Dar-ı Şura azası ve redif memuru olmuştur. (Temmuz-Ağustos 1850) Hassa müşiri ve Zilka'desinde (Eylül 1850) Anadolu müşiri olmuş ancak Rebiyülevvel 1270'de (Aralık 1852) azledilmiştir. 1272 başlarında (1855 sonları) Serdar Ömer Paşa'nın yanında Anadolu ciheti kumandanı olmuş, Zilka'de 1273'de (Temmuz 1857) Selanik valisi, Safer 1274'de (Eylül-Ekim 1857) Rumeli valisi olarak görev yapmıştır. Cemaziyelahir 1276'da (Ocak 1860) azledilen Paşa, 1278'de (1861/62) Rumeli vali kaymakamı, Muharrem 1279'da (Temmuz 1862) İşkodra firkası kumandanı olmuştur.

Süreyya, Mehmed, Sicill-i Osmanî Cilt I, s.124.

¹¹² **Cevdet Paşa**, Tezâkir 13-20, s.250-251.

gidecektir. Hüseyin Avni Paşa ise Vassovik bölgesini kontrol altına alarak, İşkodra Ordusunun sağ kanadını koruyacaktır¹¹³.

Ömer Paşa'nın 1852 tarihinde Karadağ'a karşı zafer kazandığı plana benzer şekilde hazırlanan plan gereği, 31 Mayıs 1862 tarihinde, Derviş Paşa¹¹⁴ 18 Tabur ve 500 kadar Arnavut ve Boşnak Başbozuk askerden oluşan kuvvetle Nikşik'e doğru harekete geçmiştir. Golya Gomile Dağı ve Kite Dağı bölgesinde düşmanla savaşılarak güçlkle, 05 Haziran 1862 tarihinde Nikşik'e ulaşılmıştır. Kite bölgesindeki muharebelerde, Ferik Salih Paşa ile birlikte 300'den fazla subay ve askerimiz şehit olmuştur¹¹⁵.

06 Haziran 1862 tarihinde Derviş Paşa, Nikşik'ten Ostrog boğazı istikametinde ileri harekâta devam etmiş ve Ostrog Manastırı bölgesini ele geçirmiştir. Ancak daha sonra birliklerini geri çekerek Nikşik'e dönmüştür. 07 Haziran 1862 tarihinde, bir gün önce ele geçirdiği yerlerin tekrar Karadağlılar tarafından işgal edildiğinin öğrenilmesi üzerine, 08 Haziran 1862 tarihinde, bir kez daha Ostrog boğazı bölgesine harekât düzenlenmiş ve Karadağlıların tahkimli bölgelerden atılmasını müteakip Nikşik'e dönmüştür. Muharebelerde 20 dağlı öldürülmüş, 500-600 kadar tüfek ve silah ele geçirilmiştir. Derviş Paşa, müteakiben Bilek'e geri dönmüştür¹¹⁶.

Derviş Paşa'nın tekrar Bileke'ye geri dönmesinin sebebi olarak, Bileke-Duga Boğazı-Nikşik ikmal yolunun isyancılardan temizlenememiş olması ve lojistik imkânsızlıklar olarak belirtilmektedir¹¹⁷. Ancak, Derviş Paşa Duga boğazındaki tahkimatları bırakmadan ileri harekâta devam etmiş olsaydı, İşkodra Ordusu ile daha

¹¹³ FO 424/26, Nu:718.

¹¹⁴ Derviş İbrahim Paşa Lofça a'yanından Genç İbrahim Ağa'nın oğludur. Askere girerek 1252'de (1836/37) binbaşı, sonra kaymakam, miralay olmuş ve bir hayli zaman Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'ya yaverlikte bulunmuştur. Mirliva ve Kırım muharebesinden ferik oldu. Sonra ordularda Erkan Harbiye Reisi olarak Karadağ harbine memur olmuş ve 28 Şevval 1278'de (28 Nisan 1862) müşirlik verilmiştir. Harpten dönüşte 1280'de (1863/64) Yanya Valisi ve aynı yıl 4. Ordu müşiri olmuştur. Kozan ıslahat hareketini müteakip Zilka'de 1288'de (Ocak-Şubat 1872) Bosna valisi, Cemaziyelahir 1289'da (Ağustos 1872) 3. Ordu Müşiri, Cemaziyelahir 1290'da (Ağustos 1873) Tanzimat-ı Askeriye reisi, Muharrem 1291'de (Şubat-Mart 1874) yine Bosna valisi ve Recep 1292'de (Ağustos 1875) 3. Ordu Müşirliği ile Manastır Valisi, Zilka'de 1292'de (Aralık 1875) Mühimmat-ı Harbiye Nazırı, 13 Aralık 1875 Bahriye Nazırı ve 25 Rebiyülevvel 1293'de (20 Nisan 1876) Serasker olmuş ve 11 Rebiyülahir 1293'de (06 Mayıs 1876) azledilmiştir. 15 gün sonra Mecalis-i Aliye'ye memur olup 4 Cemaziyellevvel 1293'de (28 Mayıs 1876) 3. Ordu Müşiri ve Manastır valisi ve İşkodra kumandanı, 20 Cemaziyelahir 1293'de (13 Temmuz 1876) Bosna Umum Kumandanı olmuştur. Şa'ban 1293'de (Ağustos-Eylül 1876) İşkodra kumandanı, 1295 (1878) başlarında Erkan-ı Harbiye Nazırı, 1295 (1878) sonrasında Hassa Müşiri, 1296'da (1879) Rumeli Ciheti Umum Kumandanı olmuştur. 1298'de (1881) İstanbul'a dönüşünde bu unvanla 1299'da (1882) Mısır komiseri tayin edilmiş döndükten sonra yaver-i ekrem ve umum Rumeli Kumandanı olarak İstanbul'da istirahatata çekilmiş ve 10 Muharrem 1310'da (4 Ağustos 1892) vefat etmiştir. **Süreyya, Mehmed**, Sicill-i Osmanî Cilt II, s.412-413.

¹¹⁵ **Ergirili**, a.g.e. Varak 87b, 88a, 88b, 89a, 89b. FO 424/26, Nu:757. FO 78/1725, Cilt X, Nu:4-7.

¹¹⁶ **Ergirili**, a.g.e. Varak 90a, 90b. FO 424/26, Nu:669, 715.

¹¹⁷ FO 424/26, Nu:765, 757. FO 78/1725, Cilt X, Nu:4-7.

kısa sürede birleşme sağlanmış olacağından, ikmal, İşkodra üzerinden çözümlenebilirdi. Tabi ki amacımız, muharebe alanında sayısız zaferler kazanmış Derviş Paşa gibi bir komutanın vermiş olduğu kararı eleştirmek değildir. Biz, sadece, başka bir hal tarzının uygulanması ile birliklerin daha kısa süre içinde birleşebileceğini ifade etmek istedik. Kaldı ki Derviş Paşa, zaten harekâtın ilerleyen safhalarında yapmış olduğu icraatlarla başarıya önemli katkıda bulunmuştur.

01 Haziran 1861 tarihinde Derviş Paşa, Osman Paşa'ya, 6 Tabur, 4 Top ve Celal Bey komutasındaki başıbozuklarla birlikte Musterovici köyü bölgesinde toplanan Karadağlılara saldırma emrini vermiştir. Osman Paşa birlikleri üzerine Nikola ve babasının komutasında 8000-10000 kişilik bir grubun hareket ettiğinin öğrenilmesi üzerine Derviş Paşa da 3 Tabur, 3 Top ve başıbozuklardan oluşturduğu kuvvetle, hâkim bir bölgede pusu kurmuştur. Osman Paşa ve Derviş Paşa birlikleri arasından kalan Karadağlılar bozguna uğramış ve 500-600 civarı kayıp vererek çekilmek zorunda kalmışlardır¹¹⁸.

Derviş Paşa, 16 Haziran 1862 tarihinde, 21 Tabur, 7 dağ topu ve 7000-8000 kadar başıbozukla beraber tekrar Nikşik'e doğru hareket etmiş ancak Golya Gomile Dağı bölgesinde eşkıya ile girişilen mücadelede vakit kaybedilmesi ve lojistik sorunlar nedeniyle, Bileke'ye tekrar geri dönmek zorunda kalınmıştır¹¹⁹.

Derviş Paşa Bileke'de dinlenmeyi müteakip yaklaşık aynı kuvvetlerle, Duga Boğazını geçmeyi içermeyen, Bileke güneyi, Kite Dağı, Islanu Nehri istikametinden Nikşik'e ulaşan yaklaşma yolunu kullanarak harekâta başlamıştır. Kite Dağındaki muharebeler sonucunda, birlikler Islanu Nehri bölgesine ulaşmışlar ve burada kurulan köprü vasıtasıyla nehir geçerek Nikşik'e ulaşmışlardır¹²⁰.

Derviş Paşa, Nikşik'te birkaç gün birliklerin dinlenmeyi müteakip, 06 Temmuz 1862 tarihinde Ostrog Boğazı istikametinde taarruzla Karadağ'a girmiştir¹²¹. 06-10 Temmuz 1862 tarihlerinde Ostrog Boğazını düşmandan temizleyen birlikler, 11 Temmuz 1862 tarihinde İşkodra Ordusunun uç unsurları ile temas kurmuş, 12 Temmuz 1862 tarihinde ise Abdi Paşa ordusu ile Orja Luka bölgesinde birleşmeyi gerçekleştirmiştir¹²².

¹¹⁸ FO 424/26, Nu:694, 698, 686, 710, 732.

¹¹⁹ Ergirili, a.g.e. Varak 94b. FO 424/26, Nu:765. FO 78/1725, Cilt X, Nu:31-33.

¹²⁰ Ergirili, a.g.e. Varak 95a, 95b, 96a, 96b, 97a, 97b.

¹²¹ FO 424/26, Nu:783, 786. FO 78/1725, Cilt X, Nu:64.

¹²² Ergirili, a.g.e. Varak 98a, 98b, 99a, 99b. *Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi, Karadağ Makalesi, Dosya Nu7, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Demirbaş Nu: AEmtf03112/03, 1886. FO 424/26,*

Ömer Paşa zaferi, 14 Temmuz 1862 tarihinde şu şekilde bildirmiştir¹²³:

“...Dünkü Cumartesi günü Hersek fırka-i askeriyesi Ostrog’dan ve İşkodra fırkası Plava’dan ilerleyerek Orea Luka’da birleşip Derviş Paşa bir taraftan ve Abdi Paşa bir taraftan tekmil Karadağ köyleri yakılıp yıkılmıştır. Karadağ, Karadağlı olalıdan beri, hiçbir vakit böyle dayak yemeyip ve hatta Ostrog’da asakir-i şahane hücumundan firar edenler cay-i selamet bulamayıp amudi bir yüksek kayadan kendilerini aşağı atarak yedi yüz kadarı telef olmuştur ve şimdiki halde düşman nabadid olarak meydanda yoktur ...”.

Bu sırada, Hüseyin Avni Paşa, Vassovik bölgesinde harekâtın yan emniyeti kapsamında, tahkimat faaliyetlerine devam etmiştir. Birleşme sağlandıktan sonra Ömer Paşa, Karadağlılara silahlarını bırakmaları konusunda bir kez daha bildiri yayınlamıştır¹²⁴.

Birliklerimizin başarısı, bizzat Padişah Abdülaziz tarafından çekilen telgrafla kutlanmıştır¹²⁵. Birleşen unsurlarımız, Zagorak (Zagoraç) ve Orja Luka bölgesini eşkıyadan temizlemek için harekât düzenlemişler, bu esnada, bir taraftan Çetine’yi hedef alacak harekât için hazırlıklar yapılırken, diğer taraftan yaralılar Podgoriçe ve İşkodra’ya gönderilmiştir¹²⁶.

Ömer Paşa, başlangıçta, Kara Mahmud Paşa’nın takip ettiği Orja Luka’dan doğruca Çetine istikametini kullanmayı düşünmüş ise de, 1858 yılında Podgoriçe’den Çetine’ye giden İngiliz Konsolos Churchill’in tavsiyesine uyarak su ve daha uygun ulaştırma imkânı olan Rjeka-Çetine istikametini kullanmaya karar vermiştir¹²⁷.

Birlikler, 02 Ağustos 1862 tarihinde, ileri harekâta devamla düşmanla çarpışarak, Karadağlıların Rjeka’yı korumak için Grab Dağı’nda oluşturdukları tahkimat önlerine 5 günde ulaşmışlardır¹²⁸. Çetine-Rijeka arası 8 mil olduğundan, bu bölge, Karadağ’ın savunmasını dayandırdığı son yer olarak görülmüştür. Dolayısıyla, Karadağlıların var olma savaşı verecekleri bu son yerdeki mücadele, çetin geçecektir¹²⁹.

Nu:780, 791, 817, 810, 784, 792, 829. **Cevdet Paşa**, Tezâkir 13-20, s.252. **FO 78/1725**, Cilt X, Nu:56-57, 73-74, 103-104, 106, 194, 227-239.

¹²³ **Cevdet Paşa**, Tezâkir 13-20, s.252. **Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi**, Nu:8.

¹²⁴ **FO 424/26**, Nu:810, 805. **FO 78/1725**, Cilt X, Nu:164-165.

¹²⁵ **Ergirili**, a.g.e. Varak 100a.

¹²⁶ **FO 424/26**, Nu:818, 828, 824, 808.

¹²⁷ **FO 424/26**, Nu:845. **FO 78/1725**, Cilt X, Nu:265-277.

¹²⁸ **FO 424/26**, Nu:825. **FO 78/1725**, Cilt X, Nu:10.

¹²⁹ **FO 424/26**, Nu:822, 863. **FO 78/1725**, Cilt X, Nu:321.

Şiddetli muharebelerin sonucunda 25 Ağustos 1862 tarihinde Karadağ'ın son savunma noktası da ele geçirilmiş, Çetine istikametinde düzenli savunma hattı kalmamıştır¹³⁰.

Bu arada yenilgiden sorumlu tutulan Nikola'ya, 18 Ağustos 1862 tarihinde, Grab tahkimatları bölgesinde başarısız bir suikast girişiminde bulunulmuş¹³¹, çaresiz kalan Nikola, 22 Temmuz 1862 tarihinde, Ömer Paşa tarafından verilen ültimatomu kabul etmek zorunda kalmış ve Fransa'ya aracılığı ile anlaşma teklif etmiştir¹³². Bu durumda dahi Nikola, esir olarak alınan 100 askeri astırmaktan da geri durmamıştır¹³³.

Fransa ve Rusya'nın baskısı ile askeri harekâtı durduran Osmanlı Devleti, kâğıt üzerinde de olsa, kendi hâkimiyeti altındaki bir toplulukla bastırmış olduğu isyandan dolayı anlaşma¹³⁴ yapmak zorunda kalmıştır¹³⁵.

31 Ağustos 1862 tarihinde imzalanan antlaşmanın belli başlı maddelerine göre;

Madde I: Karadağ'ın iç idaresi, Türk kuvvetlerinin Karadağ topraklarına girmeden önceki halinde kalacak.

Madde III: Osmanlı Hükümeti, Karadağlılara, ticari limandan gümrük resmi almaksızın ihracat ve ithalat yapmalarına müsaade edecek.

Madde V: Karadağ'ı bilfiil idare eden prensin babası Mirko, bir daha dönmek üzere Karadağ'ı terk edecek.

Madde VI: Karadağ'dan geçen, Hersek-İşkodra yolu ticarete açık bulundurulacak. Bu yol üzerinde, sonradan tespit edilecek noktalarda kurulacak kontrol noktalarında güvenliği sağlamak için Bab-ı Ali kuvvet bulunduracak.

Madde VII: Karadağlılar, hudutları dışına baskın yapmayacaklar ve yine hudutları dışında isyanlar çıktığı takdirde, asilere maddi ve manevi hiçbir yardımda bulunmayacaklardır.

Rusya ve Fransa'nın müdahalesi ile anlaşmanın V. maddesinin uygulanmasından hemen vazgeçilmiş, VI. madde gereği, kontrol noktalarının inşasının tamamlanmasına rağmen, 1864 yılında bu maddenin de icrası ortadan kaldırılmıştır¹³⁶.

¹³⁰ FO 424/26, Nu:843, 876, 961. FO 78/1725, Nu:263-264, 356.

¹³¹ FO 424/26, Nu:891. *Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi*, Nu:14.

¹³² FO 424/26, Nu:809, 824, 888, 550, 911, 933, 949. FO 78/1725, Cilt X, Nu:12-20.

¹³³ Olayın Ömer Paşa tarafından öğrenilip, Yabancı Devlet temsilcilerine aksettirilmesi üzerine Nikola bunu reddetmiştir. FO 424/26, Nu:858, 859, 876. FO 78/1726 Herzegovina and Montenegro Disturbances, (Hersek ve Karadağ İsyanı) vol. XI. (Cilt XI) 1862 Sept. (Eylül, 1862), Nu:313, 352-353.

¹³⁴ ERTEM, Ramiz, a.g.e s.2-3. Karakoç eserinde, bahse konu antlaşma için Noradounghian, III. Cilt, s. 202'yi kaynak olarak göstermiştir. Sarkis, Karakoç, Külliyyat-ı Kavanin Cilt I, Hazırlayanlar, M. Akif Aydın, Fethi Gedikli, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, M. Macit Kenanoğlu, TTK, TTK Yayınları XXX. Dizi, S. 5, 2006, s.361.

¹³⁵ FO 424/26, Nu:930.

Coğrafya'nın, hava şartlarının ve ekonomik şartların yaratmış olduğu bin bir güçlüğe ve dökülen binlerce şehit kanına mal olan muhteşem askeri zafer, ne yazık ki bir kez daha diplomatik ve politik alanda taçlandırılmamış, askeri harekâtın nihai hedefi de ele geçirilemediği için Karadağ sorunu büyüyerek devam etmiştir¹³⁷.

Karadağ'a icra edilen bu harekâtın başlangıç tarihi ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklılıklar bulunmaktadır. Hüseyin Avni Paşa harekâtının (15 Mayıs 1862) veya Abdi Paşa harekâtının (23 Mayıs 1862) tarihlerinin kabul edilmesi yanlış olmamakla beraber, İşkodra ve Nikşik Ordularının koordineli taarruza başladıkları 31 Mayıs 1862 tarihinin harekâtın başlangıç tarihi olarak kabul edilmesinin daha uygun olduğu düşünülmektedir. Zira bundan önceki harekâtlar mahdut hedefli olduklarından, bunlar koordineli harekât öncesi hazırlık olarak değerlendirilmelidir.

4.3. Yönetim Alanında Gelişmeler

Ömer Lütfi Paşa'nın karşısında son anda Düveli Muazzama'nın müdahalesi ile kurtulan Nikola, ülkesinin çağın gereklerini yerine getirmeden başarılı olamayacağını anlamış ve önceliğini ülkesin gelişimine vermiştir. Bu kapsamda birçok yazar tarafından Nikola'nın hükümrânlığı, "**Medenileşmeye giden yol**" olarak tanımlanmıştır.

Ancak modernleşme çabaları, bölgede barış içinde yaşamak amacı gütmemiş, aksine; Espozi, Podoriça, Naksiç ve Adriyatik kıyılarını kapsayacak Karadağ'ı ve Karadağ merkezli Büyük Sırbistan'ı kurmak¹³⁸ için, Osmanlı Devleti ile mücadele edebilecek gücü yakalamak amacıyla yapılmıştır.

4.3.1. Ordunun Modernizasyonu

1862 yılındaki savaş, Karadağ birliklerinin organizasyon ve silahlanma düzeyindeki eksikliklerini net bir biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda, modernizasyon faaliyetleri ağırlıklı olarak teşkilat ve teçhizat konularında yapılmıştır.

Öncelikle, her biri 800 askerden oluşan 30 Tabur oluşturularak, bunlar 6 Tugay kuruluşunda toplanmıştır. Ayrıca Zeta vadisinde kullanılmak üzere, 3000 kişilik bir

¹³⁶ Şentürk, a.g.m. s.724-726. FO 424/26, Nu:915, 943, 926, 936. BOA. I.HR., Dosya Nu:196, Gömlek Nu:11127.

¹³⁷ 1857 yılından beri meydana gelen çatışmalarda her bir Karadağlıya karşı, 13 Müslüman kurban verildiği rapor edilmiştir. (FO 424/26, Nu:961. FO 78/1727 *Herzegovina and Montenegro Disturbances*, (Hersek ve Karadağ İsyanı) Vol. XII (Cilt XII) 1862 Oct. – 1863 Jan. 5. (Ekim, 1862 – Ocak 5, 1863), Nu:14-20.

¹³⁸ Durham, a.g.e. s.37.

süvari birliği oluşturma çabaları başlatılmıştır¹³⁹. Avusturya'nın verdiği 2 Topçu Bataryası ile Sırbistan'ın verdiği 3 Topçu Bataryasından oluşan Topçu Tugayı, birliklerin ateş desteğini sağlamak için teşkilata dahil edilmiştir¹⁴⁰.

Modeli eski Piyade Tüfekleri, Fransa tarafından düzenlenen piyangodan elde edilen gelirle değiştirilmiş¹⁴¹, ordunun eğitimi için Sırbistan ve Rusya'dan eğitmenler getirilmiş, ayrıca, Rusya desteği ile Rijeka'da hafif silah mühimmatı imali yapabilecek bir imalathane kurulmuştur¹⁴².

4.3.2. Eğitim ve Öğretim Alanında Gelişmeler

Nikola'nın önem verdiği alanlardan birisi de eğitim ve öğretim olmuştur. Başa geçtiğinde tüm Karadağ'da sadece 3 okul bulunmaktaydı¹⁴³. 1869 yılında Rusya ziyareti dönüşü, eğitim alanında kullanılmak üzere, Rusya'dan 80.000 Ruble, Fransa'dan 50.000 Frank ve Avusturya'dan 120.000 Frank yardım almıştır. Bu yardımlarla yeni ilkokullar açılarak, 4 yıllık eğitim ve öğretim zorunlu hale getirilmiştir¹⁴⁴.

Karadağ'daki ilk ortaokul 1863 tarihinde açılmış, 1869 yılında Çetine'de İlahiyat Fakültesi düzgün olarak işlemeye başlayarak papazlar yetiştirmiş, 1869 yılında kız çocuklarının gidebileceği okul¹⁴⁵ ile 1875'te Danilovgrad'da ilk tarım okulu açılmıştır¹⁴⁶.

İlk kütüphane 1869'da Çetine'de açılmış, Almanak Orliç, 1865-1870 arası, yine Çetine'de basılmış ve ilk gazete Crnogora (Karadağlı) 1871'de kurulmuştur. Aynı yıl, ilk edebi gazete Crnogorka çıkarılmış ve Ordu Orkestrası ile Koro grubu kurulmuştur¹⁴⁷.

Eğitim ve öğretim faaliyetlerini koordine etmek maksadıyla, 1874 yılında Milli Eğitim Şurası, 58 katılımcı ile toplanmıştır¹⁴⁸.

¹³⁹ Stevenson, a.g.e. s.192. Fleming, a.g.e. s.102.

¹⁴⁰ Coquelle, a.g.e. s.349-350. Denton, a.g.e. s.97.

¹⁴¹ Denton, a.g.e. s.96.

¹⁴² Suavi, a.g.e. s.33. Roberts, a.g.e. s.238. Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi, Nu:34. Miller, a.g.e. s.456.

¹⁴³ Verloop, a.g.e. s.44.

¹⁴⁴ Verloop, a.g.e. s.44.

¹⁴⁵ Roberts, a.g.e. s.234.

¹⁴⁶ Verloop, a.g.e. s.45.

¹⁴⁷ Rastoder, a.g.e. s.121.

¹⁴⁸ Cooke, a.g.e.s.171.

4.3.3. Sosyal ve Kültürel Alanda Gelişmeler

Nikola, Karadağlıların alışkanlıklarını değiştirme, aşiret yapısı değer ve yargılarını ortadan kaldırmak için önemli çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın sadece kadınlara ait olduğu inancını yıkmak için Çetine'de Karadağlı aşiret liderlerinin önünde üzüm bağı dikmiş ve atına nal çakmıştır¹⁴⁹.

Karadağ kadınının sosyal hayatın içinde yer alması için tedbirler almış, kadınlara eğitim hakkının verilmesi bu dönemde olmuştur¹⁵⁰. Yine Nikola, yurt dışı gezilerine çıktığında, yönetimi eşine bırakarak Karadağ için inanılmaz sayılabilecek değişikliğe imza atmıştır¹⁵¹.

Yağma kültürünü ve hırsızlığı ortadan kaldırmak için ölüm cezasını da içeren ağır yaptırımlar getirmiştir¹⁵².

4.3.4. İdari Yapıdaki Değişiklikler

Danilo zamanında oluşturulan Anayasada, 1868 yılında değişikliğe giderek, vergi toplanması ve bunun kullanılmasını Senatoya, Kilise mülklerinin kullanılmasını Vladika'ya, yargılama yetkisini ise üst mahkemeye devretmiştir. Böylece yetkilerinde önemli ölçüde azalma yoluna giden Nikola, kendisinde, sadece dış ilişkiler, ordu ve af hakkı gibi, ayrıcalıkları tutmuştur¹⁵³.

4.3.5. Ekonomi Alanındaki Gelişmeler

Nikola, ülkesinin her alanda ihtiyaç duyduğu gelişmeleri destekleyecek bir ekonomiye ve ekonomiyi oluşturacak coğrafya ve toplumsal yapıya sahip olmadığını bildiğinden, uluslararası ilişkiler ve dengeden istifade ile elde ettiği dış yardımlarla, ekonomik alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda, Avusturya-Macaristan'ın desteğiyle Çetine ile Kotor arasına bir yol inşaatına başlamış, 1869 yılında telgraf ağı ve 1871 yılında Posta servisini kurmuştur¹⁵⁴. Çetine'de ilk oteli 1864 tarihinde açmış, ilk hastane'yi ise 1873 yılında yine Çetine'de faaliyete geçirmiştir¹⁵⁵.

¹⁴⁹ Özcan, a.g.m s.25-36.

¹⁵⁰ Özcan, a.g.m. s.22-36.

¹⁵¹ Coquelle, a.g.e. s.348.

¹⁵² Coquelle, a.g.e. s.338.

¹⁵³ Coquelle, a.g.e. s.348. *Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi*, Nu:30. Miller, a.g.e. s.458. *Karadağ Ordusu Hakkında Muhtasar Risale*, 1331, Gnkur. ATASE Kütüphanesi, Demirbaş Nu:006010.

¹⁵⁴ Roberts, a.g.e. s.234.

¹⁵⁵ Rastoder, a.g.e. s.121.

4.4. 1862 Savaşı Sonrası Osmanlı Devleti ile İlişkiler

Fransa ve Rusya'nın desteği ile 31 Ağustos 1862 tarihindeki anlaşmanın en kritik iki maddesinin uygulanmasını önleyen Nikola, Osmanlı Devleti ile başa çıkabilecek seviyeye erişinceye kadar, tüm kinini bağrına basıp diplomatik yeteneklerini kullanarak Osmanlı Devleti'nin güvenini sağlamaya yönelik politika izlemiştir.

Öncelikli sorunlardan bir tanesi 1859 yılında imzalanan sınır protokolünde açıkta kalan konuların ve sınırın geçeceği noktaların tam tespit edilmesi olmuştur. Bu maksatla, Osmanlı Devleti temsilcisi Albay Hafız Bey ve Karadağ temsilcisi Gurio Matanoviç arasında, 03 Mayıs 1864 tarihinde, **Çetine Protokolü**' imzalanmıştır¹⁵⁶.

Protokole göre, 1858 ve 1859 yılı çalışmalarında mülk sahibi olanlar, mülkiyetlerini muhafaza edecek, ancak bu mülkler karşılıklı olarak değiştirilebilecek, bunun mümkün olmaması halinde satışı yapılabilecektir. Satışlar, her iki tarafın temsilcileri huzurunda, tutanak karşılığı olacaktır.

Yalnızca işlenebilir tarlalar, bahçeler, evler, dükkânlar ve değirmenler özel mülk sayılacak; otlaklar, ormanlar ve sular ortak mülkiyetler olduğundan değişim ve satışı yapılmayacaktır¹⁵⁷. Protokol, 1858 öncesi dönemi yok saydığı için Müslüman ahaliye ait birçok arazi Karadağ'a terk edilmek durumunda kalınmıştır.

Sınır hattının tayini için görüşmeler devam ederken, Hafız Ahmed Bey tarafından, bizim tarafta kalacak asi nahiyeleri Karadağ'dan ayırmak, savunmaya yardımcı olacak tahkimatları yapmak ve İşkodra Gölü kenarında bulunan Sutsa köyü ahalisinin evlerini yeniden inşa etmek maksadıyla, plan hazırlanmıştır. Bahse konu plan ve bütçe, mecliste görüşülüp karara varıldıktan sonra onay için, 19 Şubat 1865 tarihinde Padişaha arz edilmiştir.

1865 yılı bahar ayında başlaması düşünülen plana göre¹⁵⁸;

- * Bar kazasında bulunan ve ahalisi Ortodoks olan Çan limanının muhafazası ile liman kenarında bulunan Liptise nehrinin üzerine köprü yapılması (40.000 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır),
- * Zupzi köylerinin ortasında bulunan Karakaya Tepesine bir kale yapılması (30.000 kuruş),

¹⁵⁶ **Noradoungh, Gabriel Efendi**, Recueil D'actes Internationaux de l'empire Ottoman (Osmanlılar'ın Uluslararası Anlaşmaları), (1856-1878), Librairie Cotillon, Paris, 1902, s.213-215.

¹⁵⁷ **Brunswik**, a.g.e. s.108-111.

¹⁵⁸ **BOA I. MVL**, Dosya Nu:526, Gömlek Nu:23632/01, 02, 03, 04.

- * İşkodra Gölündeki Gramajor adasındaki harabe istihkâmın, Aleksandra ve Vorinana adalarındaki kalelerin tamiri,
- * Zabliak tarafına uygun bir tabya inşası ve Zaim kalesinin tamiri,
- * Koç nahiyesini Karadağ'ın etkisinden kurtarmak maksadıyla Büyüce Köyü'nden Podgoriçe'ya giden yol üzerine emniyeti sağlayacak şekilde istihkâmların yapılması planlanmıştır(130.000 kuruş).
- * Tüm bu işlemlerin yapılması ve komisyonda görevli personelin giderlerinin ödenmesi için 600.000 kuruş talep edilmiştir.

Nikola, gelecekte ulaşmak istediği hedeflere engel teşkil edeceğini düşündüğü sınırdaki tahkimat faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı Fransa vasıtasıyla ve doğrudan mektup yazarak Bab-ı Ali'ye bildirmiştir. 05 Haziran 1866 tarihli mektubunda Nikola; Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne hiçbir zaman tehdit olamayacağı için ülkesinin neden tahkimat ve kalelerle abluka altına alınmaya çalışıldığını, Bab-ı Ali'nin bu kuşkucu tutumunu anlamadığını belirtmiş ve ilişkileri iyileştirmek adına Senatör ve Voyvoda Plamentaz'ı, mektubu arz etmek üzere İstanbul'a gönderdiğini yazmıştır¹⁵⁹.

Fransa, Nikola'nın taleplerini İstanbul'daki elçiliği vasıtasıyla, tekrar bildirmiştir¹⁶⁰. Karadağ'dan gelen heyet, Tarabya'da büyük bir lokantada misafir edilmiş ve Padişah'ın huzuruna çıkarılarak kendilerine Mecidiye Nişanı verilmiştir¹⁶¹.

Görüşmeler esnasında, Nikola'nın İşkodra gölünde gezmek için bir "Yat"a ihtiyacının olduğu öğrenilince kendisine, 28 Ekim 1866 tarihinde, özel teçhiz edilmiş "Silistre" adlı bir vapur verilmiştir¹⁶².

Vapurun yanında Mostar'dan, Nikola'ya, 140, yeğenine ise 90 olmak üzere, toplam 230 Macar altınına, 2 adet at alınarak hediye edilmiş, karşılığında ise Nikola, 21 Ağustos 1868 tarihinde teşekkürlerini içeren bir mektup göndermiştir¹⁶³.

Nikola'ya tahsis edilen Vapur için kullanılan 13185 kuruşluk kömürün ücretinin nasıl tahsil edileceğine dair görüşmeler yapılmış, ancak tahsil edilemeyeceğinin

¹⁵⁹ Brunswik, a.g.e. s.112-120.

¹⁶⁰ Brunswik, a.g.e. s.111-112.

¹⁶¹ Aktepe Münir, Vaka-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, C.XIV. a.g.e. s.21,

¹⁶² BOA. LDH, Dosya Nu:555, Gömlek Nu:38632/01, 02.

¹⁶³ BOA. LDH, Dosya Nu:581, Gömlek Nu:40436/02, 03, 04.

anlaşılması ve miktarın da çok büyük olmaması nedeniyle, giderin tersane ödeneğinden karşılanmasına, 31 Aralık 1869 tarihinde, karar verilmiştir¹⁶⁴.

Dışişleri Bakanı Ali Paşa'nın Bebek'teki yalısında, Osmanlı Devleti temsilcileri ile Karadağ temsilcileri bir araya gelip, 03 Mayıs 1864 tarihinde imzalanan Protokol'ün tüm maddeleri teker teker görüşülerek onaylanmış ve arazi değişimi ile ilgili hükümlerin uygulanmasına öncelik verilmesi, 26 Ekim 1866 tarihli **İstanbul Protokolü** ile imza altına alınmıştır¹⁶⁵.

26 Ekim 1866 tarihli protokol gereği kurulan Mübadele Komisyonu'na Ahmed Muhtar görevlendirilmiştir. Ahmed Muhtar, Karadağ sınırında alınan ve alınması gereken tedbirleri içeren detaylı bir rapor hazırlayarak, Bab-ı Ali'ye sunmuştur. Rapora göre, sınır hattında Klobuk, Nikşik ve Kolaşın bölgesinin kritik arazi kesimi olduğu ve bu noktaların tahkimatlarının güçlendirilmesinin öneminden bahisle, bizim tarafta kalan Karadağlılara ait arazilerin satın alınması ve bunun için ise 100.000 Florin verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Raporda, ayrıca bölgenin arazi etüdü ile Karadağ'a kullanılabilecek yaklaşma istikametleri detaylı olarak açıklanmıştır¹⁶⁶.

Sadrazam, Nikola'nın 05 Haziran 1866 tarihinde yazmış olduğu mektuba karşılık olarak, Karadağ taleplerine göre görüşmelerin sonuçlandığı ve Protokol'ün imzalandığını içeren mektup hazırlayarak, 28 Ekim 1866 tarihinde göndermiştir¹⁶⁷.

Tarihin her döneminde, Osmanlı Devleti'ne hiçbir katkısı olmayan, bunun yanında nice bedellerin ödendiği topluluğun liderlerine, ekonominin can çektiği bir dönemde böyle bir lütufta bulunabilecek başka bir millet var mıdır? diye, insanın düşünesi geliyor...

Nikola, görüşmeler süresince Fransa'nın vermiş olduğu destek nedeniyle, Fransa'ya duymuş olduğu minnettarlığı temsilcileri vasıtasıyla iletmiş, yapılan görüşmeler ve protokol, Fransa büyükelçiliği kanalıyla, Fransız hükümetlerine an be an bildirilmiştir¹⁶⁸.

¹⁶⁴ BOA. LDH, Dosya Nu:604, Gömlek Nu:4210/01, 02.

¹⁶⁵ Brunswik, a.g.e. s.124-125.

¹⁶⁶ BOA Y. EE, Dosya Nu:33, Gömlek Nu:03/01, 02, 03.

¹⁶⁷ Brunswik, a.g.e. s.121-122.

¹⁶⁸ Brunswik, a.g.e. s.122-124, 126-127.

4.5. Diplomasi Alanında Faaliyetler

Nikola, başarılı dış politika takip ederek, bir taraftan, geleneksel müttefiki Rusya ile II. Danilo zamanında bozulan ilişkileri düzeltmiş, diğer taraftan Fransa ile işbirliğini arttırarak, Avusturya-Macaristan'ın desteğini tekrar kazanmıştır. Bölgeye çok sayıda yazar davet edilerek, Karadağ'ın uluslararası alanda gündemde kalması sağlanmıştır.

Karadağ'ı ziyaret eden seyyahlar ve yazarlar tarafından, Karadağlılar, Hristiyanlığın cesur şövalyeleri olarak, çok yüksek ahlaki standartlara sahip, **“Spartalılar”** olarak betimlenmiştir. İngiliz politikacı Gladstone'nun teşvikiyle, Alfred Lord Tennyson, Karadağlıları metheden **“Karadağlı”** şiirini yazmış, Gladstone, Parlamentoda yapmış olduğu bir konuşmada Karadağlıları **“Dünyada nadir olarak görülebilen, bir grup kahraman”** olarak tanımlamıştır¹⁶⁹.

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti aleyhine oluşturulan organizasyonlara destek vermeye devam etmiştir. Sırp Prensi Milan'ın, Balkanlarda meydana getirilecek büyük çaplı bir isyan projesine destek vermiş, bu amaçla Sırbistan'la Eylül 1866 tarihinde bir ittifak anlaşması yapmıştır. Sırbistan'ın, Yunanistan (26 Ağustos 1867) ve Romanya (Ocak 1868) ile yapmış olduğu anlaşmalarla beraber, adeta 1912 yılındaki Balkan İttifakı 40 yıl önceden tamamlanmıştır. Ancak Osmanlı karşıtı cephenin askeri kapasitesi, 1868 Haziran'ında Prens Milan'ın öldürülmesiyle denememiştir¹⁷⁰.

4.6. 1875 Hersek İsyanı ve Bağımsızlık

4.6.1. 1875 Hersek İsyanının Nedenleri

Genelde isyanın nedeni: 1875 Haziran ayının başlarında, Hersek'in Nevesin kazası halkından 160 kişinin, vergiler ve zaptiye askerlerinden şikâyet ederek Karadağ Reisine sığınmaları ile konunun uluslararası alana taşınması ve bölgedeki Osmanlı yöneticileri ve Bab-ı Ali'nin, başlangıçta yeterli tedbir almaması neticesinde küçük bir hareketlenmenin büyük bir isyana dönmesi¹⁷¹ şeklinde açıklanmaktadır.

Ancak isyanın nedenlerinin; isyanın süratle yayılması, birdenbire uluslararası ilişkilerin gündemini oluşturması, 1815 Viyana Kongresi ile kurulan ve 1856 Paris

¹⁶⁹ Fleming, a.g.e. s.103.

¹⁷⁰ Rastoder, a.g.e. s.122.

¹⁷¹ **İslam Ansiklopedisi**, Cilt VI, s.227. **Danışmend**, a.g.e. Cilt IV, s.246. **Karal**, a.g.e. Cilt VIII, s.14-16. **Armaoğlu**, a.g.e. s.454-500. **Celaleddin, Mahmud Paşa**, Mirat-ı Hakikat I, Hazırlayan İ. Miroğlu, M. Derin, M. Halacoğlu, Ö. Akdaş, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979, s.69-70. **Baltalı, Kemal**, 1875 Hersek Ayaklamasının Uluslararası Bir Nitelik Kazanması, Belleten, Cilt:51, Sayı:199, Nisan 198, Ankara.

Antlaşması ile de tasdik edilen Avrupa dengesini bozacak sonuçlara yol açması bakımından, daha derin olduğunu düşünmekteyiz.

Şimdiye kadar incelediğimiz isyanların ortak noktaları şunlardır: Hersek bölgesinde bir grup Hristiyan ahali, sözde vergi ve yerel yöneticilerinin baskısı gibi sebeplerle ayaklanır, Karadağ bir taraftan isyan’a destek verirken, diğer taraftan konuyu uluslar arası alana taşır, Avrupa’nın güçlü devletlerinin devreye girmesi ile Bab-ı Ali’nin kuvvet kullanımı engellenir, bıçağın kemiğe dayandığı noktadan sonra kuvvet kullanılarak isyan bastırılır, ancak diplomasi alanında herhangi bir kazanıma müsaade edilmediği için eski statüko’nun devamı sağlanır. 1875 yılındaki isyanda benzer özellikleri göstermesine rağmen, bundan önceki isyanlardan bariz farklılıkları bulunmaktadır. Bunları şu şekilde açıklamak mümkündür:

Karadağ;

Karadağ devletleşme sürecini tamamlamış, daha modern, daha çağdaş kurum ve kuralları geliştirmiştir. Ordusu düzenli hale gelmiş ve donatılmıştır. Uluslararası alanda kurmuş olduğu ilişkiler ile gündem oluşturmaya başlamış ve seyyahlar, politikacılar aracılığı ile Avrupa kamuoyunda önemli ölçüde destek elde etmiştir.

Tüm bu düzenlemelerin ve hazırlıkların, Osmanlı Devleti ile çatışma noktasına gelmeyecek şekilde yapılmasına özen göstermiştir. Hatta Osmanlı Devleti’ne savaş açmadan “10” gün önce, Sadrazam tarafından Karadağ’daki askeri hazırlıkların yaratmış olduğu endişeyi içeren telgrafına¹⁷², Nikola’nın hemen ertesi gün 21 Haziran 1876 tarihinde vermiş olduğu diplomatik yanıt nedeniyle¹⁷³, Sadrazam teşekkür ederek, İşkodra’da konuşlandırılması planlanan 20.000 kişilik kuvvetten vazgeçildiğini bildirmiştir¹⁷⁴.

Nikola’nın, doğrudan isyanlara destek vermiyor gibi gözükmesi ve konuyu sürekli olarak Rusya vasıtasıyla diplomasi alanına taşınması yine alışılmış Karadağ stratejisinden farklılık göstermiştir¹⁷⁵. Karadağ’da yayınlanan gazetenin 27 Mart 1876 tarihli baskısında, Karadağ hükümetinin uygulamış olduğu bu politikadan halkın memnun olmadığı belirtilmiş, ancak doğrudan Türklere savaş açılmasının Türker’in işine geleceği değerlendirilerek, bu şekilde politika izlenmesi ile Avrupalı Devletlerle

¹⁷² Brunswik, a.g.e. s.138-139.

¹⁷³ Brunswik, a.g.e. s.139-140.

¹⁷⁴ Brunswik, a.g.e. s.140-142.

¹⁷⁵ Cirkovic Sima M., The Serbs, (Sırlar), Blackell Publishing, UK (İngiltere), 2004, s.223-226.

birleşen Karadağ'ı, Türklerin yenemeyeceği ve dolayısı ile Karadağ'ın daha kazançlı olacağı ifade edilmiştir¹⁷⁶.

Mostar'daki İngiliz Konsolos Holmes, Karadağ'ın isyandaki rolünü şu şekilde bildirmiştir:

"...Karadağ tarafsız olduğunu iddia etmektedir. Ancak ayaklanmanın en aktif partizanı ve destekçisi olmuştur... Rusya'dan hatırı sayılır meblağlarda para almış ve görünüşte fakirler veya yaralı asiler için aldığı bu para, Prens ve onun senatörlerinin cebine gitmiştir. Kendisi için faydalı olan bu durumun devam etmesi onlar için tercih edilir bir durumdur. Aynı zamanda da savaş için hazırlıkları devam etmektedir..."¹⁷⁷.

Yine Holmes, isyanın esas nedeni hakkında ilgi çekici şu tespitte bulunmuştur:

"Hersek'teki savaş, eskiden ayaklanmanın yer aldığı bölgenin yaşayanları tarafından devam ettirilmektedir. Bu nüfus, aslında son on beş yıldır Karadağ'ın desteğiyle Bab-ı Ali'den bağımsız durumdaydı. Bu insanlar için önemli olan Türkleri rahatsız etmek olduğundan, Karadağ ve Rusya'dan aldıkları emirler doğrultusunda, faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bunun sonucu olarak, Karadağ'ın ikna yoluyla veya zorla, barışa razı edilene kadar, reform sözlerinin verilmesi ya da Hristiyanlara serbesti sağlanması çabalarının bir anlam ifade etmeyeceği..."¹⁷⁸.

Panslavizm ve Şark Meselesi;

Panslavizm tabirini ilk olarak 1826 yılında Slovak yazar J. Herkel, Slav dili üzerine Latince kaleme aldığı bir eserinde kullanarak ilmi literatüre sokmuş ve dolayısıyla bu sözün sonraları siyasi bir terim olarak ele alınmasına yol açmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi yönü gittikçe öne çıkan Panslavizm, 1870'lerde Avrupa kamuoyunda **"Rusya'nın öncülüğünde bütün Slavların birleşmesi"** olarak algılanmıştır.

Panslavizm'in Rus devleti ve toplumu tarafından benimsenmesi ise Kırım Savaşı (1853-1856) yıllarıdır. Bu yıllarda Rus çıkarları ve Avrupa karşıtlığı, Rus Panislavitleri ile Rus kamuoyu arasında bir duygu birliği meydana getirmiş; bu ise Kırım Savaşı sonrasında Avrupa ve Rusya'nın gündemine taşımıştır.

¹⁷⁶ Suavi, a.g.e. s.36-80.

¹⁷⁷ Millman Richard, Britain And The Eastern Question 1875-1878 (İngiltere ve Doğu Sorusu 1875-1878), Clarendon Press, Oxford, 1979, s.107-108.

¹⁷⁸ Millman, a.g.e. s.117-119.

1854 yılında Rusya’da ilk kez resmi olmayan bir şekilde örgütlenme imkanı bulan Panslavizm, 1858’de kurulan Moscow Slavic Benevolent Committee (Moskova Slav Yardım Komitesi)’nin Rus yönetimi tarafından tanınmasıyla resmi nitelik kazanmıştır¹⁷⁹.

1861 Hersek isyanından itibaren Panslavizm her platformda dile getirilmeye başlanmıştır. Hatta beş ay sonra çıkan Girit isyanı sırasında Balkanlar’da: “...*Ey şahinler, kalkınız. Slav namını bütün asaleti ile taşımağa çalışınız. Elimizi kuzey kartallarına verelim. Rus, Bulgar, Sırp, Çek, Karadağlı hepsi aynı ananın oğulları, hepsi aynı dinin ve aynı kanın kardeşleridir...*” propagandası ile Güney Slavlarının ortak hareket etmesi için çağrıda bulunmuşlardır.

Rusya, Panslavistler vasıtasıyla tüm Slavları kendi iradesi altında toplayarak sınırlarını Akdeniz’e kadar genişletmeyi amaçlamıştır. Böylece Panslavizm, sadece Rus emperyalizminin bir vasıtası haline dönüşmüştür¹⁸⁰.

Şark Meselesi terimi, ilk kez Viyana kongresinde Çar I. Aleksandır tarafından Osmanlı Devleti içinde yaşayan Hristiyan halkın durumu için kullanılmıştır¹⁸¹. Şark Meselesi zaman içinde Osmanlı Devleti’nin tavsiyesi ve Türklerin öncelikle Balkanlardan müteakiben de Anadolu’dan çıkarılmasını içeren farklı anlamda kullanılmaya başlamıştır¹⁸². Şark Meselesi kimlerine göre de Ortaçağ başından itibaren Hristiyan kavimler ile Hristiyan olmayan barbar kavimlerin çatışması olarak görülmüştür¹⁸³.

İgnatiyef ve Panislavistler’in, Osmanlı Devleti’ni Avrupa’dan tecrit etmek uğrunda en önemli girişimlerini, Balkanlar’daki Slav toplumları nezdinde isyan hareketlerini başlatmaları teşkil etmiştir. İlk Panislavist isyan hareketleri, daha 1856 Paris Anlaşması’nı müteakip hemen kendisini göstermiştir. Bu uğurda, Karadağ bir üs olarak kullanılmak istenmiş ve 1860’lı yıllarda Rusya’dan gelen Subaylar, Karadağ ordusunu yeniden düzene sokmuşlardır¹⁸⁴.

¹⁷⁹ Aydın, Mithat, XIX. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi sayı:15, 2004.

¹⁸⁰ Şentürk, a.g.e. s.725-726.

¹⁸¹ Akşin, Sina, Metin Kunt, Suraiya Faroqi, Zafer Toprak, Hüseyin G. Yurdaydı, Ayla Ödekan, *Türkiye Tarihi III Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yayınevi, 10. Baskı, Ocak 2009, s.127.

¹⁸² Marriott, J. A. R., *The Remarking Of Modern Europe 1789 – 1878*, Macmillan Company – Methuen & Co., New York – London, 1910, s. 145,169

¹⁸³ Gündoğdu, a.g.e. s.23.

¹⁸⁴ Kocabaş, a.g.e. s.39.

Rusya;

1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması'nın prangalarından 1870 yılında tamamen kurtulmuş, Panslavizm vasıtasıyla etkisini ve gücünü Balkan ülkeleri arasında devam ettirmiş ve Şark Sorunu'nu kendi çıkarları doğrultusunda nihayetlendirmek için hazırlık safhasını iyi geçirmiş, bu kapsamda kullanacağı Karadağ, Sırp ve Bulgarları organize etmiştir¹⁸⁵.

Rusya destekli Karadağ ve Sırbistan ilişkileri, isyan öncesi yoğunluk kazanmış, Sırbistan Filip Hristiç'i görüşmelerde bulunmak için Çetine'ye göndermiştir. 1875/1876 kış mevsiminde savaşa girilmemesi, fakat ayaklanmanın ilkbahara kadar sürebilmesi için iki tarafın da asilere yardımda bulunması hususunda mutabakata varılmıştır.

Yine savaştaki işbirliği ve savaş sonrası kazanılacak toprakların bölüşülmesi amacıyla Sırbistan, Ranko Alimpiç'i siyasi ve askeri anlaşma akdi için Karadağ'a göndermiştir. Alimpiç tarafından 24 Kasım 1875 ve 05 Nisan 1876 tarihlerinde “Gizli” ibareli gönderilen belgelerde, Rusya'nın kararı ve desteği olmadan herhangi bir eylemin yapılamayacağı açıkça belirtilmiştir¹⁸⁶.

Panslavist örgütlerin organize ettiği birçok gönüllü, Sırp ve Karadağ ordusunda görev almak için bu ülkelere akın akın gitmişlerdir¹⁸⁷. Sırp Orduları Komutanlığını da Taşkent Fatihi Rus Generali Çernayef deruhte etmiştir.

13 Temmuz 1876'da Moskova Başpiskoposu, ayin tertipleyerek Sırbistan ve Karadağlıların Hristiyanlık düşmanlarına karşı başarılı olmaları için dua etmiştir¹⁸⁸. İngiltere'nin Paris Elçisi Monson, “...Rusya ve Dalmaçyalı Panslavist Komiteler tarafından harcanan para olmasaydı, isyan çoktan bastırılabilirdi...” diyerek, Rusya'nın rolünü en iyi şekilde açıklamıştır¹⁸⁹.

İngiltere;

Osmanlı Devleti ile alakalı takip edilen politikada en büyük değişiklik İngiltere'de olmuştur. İngiltere Başbakanı William Pitt tarafından 1791 yılında

¹⁸⁵ Abdurrahman Şeref Efendi, a.g.e. s.287.

¹⁸⁶ Baltalı, Kemal, 1875 Hersek Ayaklanması Sırasında Sırbistan'ın Osmanlı Devletine Karşı Savaşa Girmek Amacıyla Karadağ'la Yaptığı Görüşmelere Dair Bazı Önemli Belgeler, Belleten, Cilt:50,Sayı:198 1986 Aralık, Ankara, s.833-857.

¹⁸⁷ Cecil, L. Gwendolin, Life Of Robert Marquis Of Salisbury Vol II 1868 – 1880 (Robert Marquis Sallisbury'nin Hayatı), Hodden and Stoughton Limited, Londra, MCMXXI, s.77-78.

¹⁸⁸ Heyet, a.g.e. Cilt VI, s.3264.

¹⁸⁹ Millman, a.g.e. s.117-119.

belirlenen “**Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak bütünlüğünü koruma politikası**”¹⁹⁰ Kırım Savaşı’nı takip eden yıllarda eleştiri konusu olmuştur¹⁹¹.

Özellikle Gladstone, almış olduğu dini eğitim nedeniyle, **Müslüman olan her şeye düşman**¹⁹² olduğu gibi, Osmanlı Devleti için İngiliz kanı dökülmüş olmasını da şiddetle eleştirmekteydi¹⁹³. İngiltere hükümeti içinde dahi, Rus politikalarına daha ılımlı yaklaşmayı içeren hareket tarzları tartışılmıştır.

Gladstone, Hersek İsyanı ve akabinde Bulgar İsyanı’nı¹⁹⁴ ajite ederek bir yandan 1874 yılındaki seçim yenilgisi nedeniyle ayrılmak zorunda kaldığı parti liderliğine tekrar dönmüş, diğer yandan İngiltere kamuoyunda Türklere karşı önemli ölçüde kin ve nefret uyandırmıştır.

İngiliz kamuoyunun Osmanlı Devleti’ne karşı dönmesinin sonucu kısa vadede kendisini göstermiştir. Şöyle ki 12 Aralık 1876–20 Ocak 1877 tarihlerinde yapılan İstanbul Konferansı¹⁹⁵ İngiltere delegesi olarak, kamuoyunda Türk dostu olarak bilinen İstanbul Büyükelçisi Sir Henry Elliot’un¹⁹⁶ yerine, Türk karşıtı ve Osmanlı Devleti’nin muhafazasını içeren geleneksel politikaya karşı, Hindistan İşleri Bakanı,

¹⁹⁰ Armaoğlu, a.g.e. s.8.

¹⁹¹ Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, XIX. yüzyılda yapılan sorgulamanın benzer şekilde, Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasındaki süreçte de yapıldığına dikkat çekmiştir. **Biyyıklı**, a.g.e., s.359-360. **Harding, Ewing**, *From Palmerston to Disraeli* (1856-1876), G. Bell and Sons, LTD., London, 1913, s.116-120.

¹⁹² Gladstone’nun düşüncesine göre “...Kuran-ı Kerim yok edilmedikçe Avrupa’ya barış gelmeyecektir...” **Karaca, Taha Niyazi**, *Büyük Oyun (İngiltere Başbakanı Gladstone’un Osmanlı’yı Yıkma Planı)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.12.

¹⁹³ **Bryce, James**, *William Ewart Gladstone & His Characteristics as Man and Statesman* (William Ewart Gladstone & İnsan ve Devlet Adamı olarak Özellikleri), The Century Co. , New York, 1919, s.61-62.

¹⁹⁴ Gladstone, “*Bulgarian Horrors and the Question of the East* (Bulgar vahşeti ve Doğu Sorunu)” adlı broşürünü 06 Eylül 1876’da yayınlamıştır. Broşür’de Türklerin öncelikle Balkanlardan müteakiben geldikleri yere gönderilmesinden bahsetmektedir. Broşür ilk çıktığında 200.000 adet gibi o döneme göre önemli bir satış yapmıştır. **Anderson, Matthew Smith**, 2000,a.g.e. s.200.

¹⁹⁵ **Aydın, Mithat**, Osmanlı – İngiliz İlişkileri İstanbul Konferansı (1876)’nın Yeri, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) Sayı: 17, 2005.

¹⁹⁶ Sir Henry G. Elliot, 1818–1907 yılları arasında yaşamıştır. Diplomat olarak, Napoli (1841-1860), Torino (1863-1865), İstanbul (1867-1877) ve Viyana (1877)’da görev yapmıştır. İstanbul’daki 10 yıllık görevi sırasında Elliot, bir taraftan İngiltere’nin çıkarları gereği genel olarak Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına saygı duyan politik bakışı ve Avrupa diplomasisindeki ağırlığı, diğer taraftan Türk devlet adamlarının Osmanlı Devleti’nin varlığının devamı konusunda İngiltere’ye endekslı dış politikaları vesilesiyle İstanbul’daki en saygın diplomatlarından biri haline gelmiştir. İstanbul’daki en büyük siyasi rakibi Rus Büyükelçisi N. Ignatiev’in gözünde “**Türk’ten daha fazla Türk**” idi. İngiliz diplomat, adını daha ziyade 1876’daki Bulgaristan olayları esnasında duyurmuştur. Bulgaristan olaylarının İngiltere’de büyük bir galeyana neden olduğu ve Türk aleyhtarı kampanyalara dönüştüğü sırada Elliot, olayları zamanında Londra’ya bildirmediği ve İngiliz hükümetini yanlış bilgilendirdiği gerekçesiyle eleştirilerin merkezinde yer almıştır. **Mithat Aydın**, Sir Henry G. Elliot’ın İstanbul Büyükelçiliği (1867–1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasi Olaylara Bakışı, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) Sayı: 18, 2005.

Robert Marquis Salisbury¹⁹⁷ atanmıştır¹⁹⁸. Hindistan konusunda uzman bir diplomatın Avrupa'nın en önemli krizlerinden birisinin çözümü maksadıyla icra edilecek İstanbul Konferansı'na baş delege olarak atanması, çok anlamlı bulunmuştur.

Konferans öncesinde, Düveli Muazzama devletlerinin başkentlerine uğrayarak ortak bir anlayış birliği geliştirmeye çalışan Salisbury, konferansın toplanmasından bir gün önce kararlaştırılan konuları Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Ancak Salisbury, talep edilen hususların kabul edilip edilmeyeceği konusunda endişeli olup, endişesini diplomatik teamüllere uygun olmayan ifadelerle Lord Beconsfield'e bildirmiştir¹⁹⁹:

“...Lord Beconsfield'e, 22 Aralık 1876,

Bu aptal Türklere şartları kabul ettirebilecekmiyim bilmiyorum. Zaman geldiğinde (yaklaşık 1 hafta sonra) sizden en sert baskıyı yapmam için izninizi istiyorum. Şartlar, Rusya'ya karşı, her zaman, her durumda isteyebileceğimiz bir korunma sağlıyor. Eğer bir devlet güçsüzse tahminen komşusunun yönetimi altına girer. Olabilecek felaketler ya onu güçlendirerek ya da tamamen yok ederek ortadan kaldırılabılır. Eski politika yukarıda bahsedilen düşüncenin ışığında Türkiye'nin hayatta kalması ve bunun için maliyetli bir destekte bulunulması üzerine kuruluydu. Diğer yöntem çok acımasız olduğu için benimsenmemiştir. Politikadaki en büyük hata, ölmüş politikalara bağlı kalmaktır. Gönder kırıldığında ipi kurtarmaya çalışmazsınız sorun çıkaran her şeyi ortadan kaldırırsınız. Aynısı politika içinde geçerlidir. Fakat bizde öyle değil. Parçalara ayrılmış olsa dahi eski politikaları bırakmıyoruz. Bu yüzden şu anda şaşkınlık içindeyiz...”

Konferans süresince büyükelçi Elliot ve Salisbury arasında sürekli mücadele olmuş, Elliot, Salisbury'i, “**Ignatiev'dan daha Rus**” bulduğunu yazmıştır. Hatta konferans kararlarının reddedilmesinde Sir Henry Elliot ile Dışişleri Bakanı Lord Derby'nin yönlendirmelerinin olduğu da ifade edilmiştir²⁰⁰.

Dışişleri Bakanı Lord Derby'in istifası ile 1878 yılında Dışişleri Bakanlığına Lord Salisbury'nin atanması, İngiltere dış politikasının artık eskisi gibi olmayacağını

¹⁹⁷ Salisbury; 1830 yılında doğmuştur. Normal eğitiminin yanında Kilise eğitimini de almıştır. 1867 yılında istifa ettiği Hindistan İşleri görevine, 1874 yılında Benjamin Disraeli'nin Başbakanlığı döneminde tekrar dönmüştür. Bu dönemde, İstanbul Konferansında İngiltere'yi temsil etmiştir. Lord Derby'nin istifasının ardından Dışişleri Bakanı olmuş, Benjamin Disraeli'nin ölümünün ardından ise Muhafazakâr Partinin Lideri seçilmiştir. 1886 yılındaki kısa bir süre hariç, 1885-1892 yılları arasında ve 1895-1902 yılları arasında Başbakanlık yapmış, 1903 yılında vefat etmiştir. **Potter, George, The Marquis Of Salisbury, K. G., Leader of the Conservative Party**, London, 1888, s.1-10.

¹⁹⁸ **Bourne**, a.g.e. s.130.

¹⁹⁹ **Cecil**, a.g.e. s.115.

²⁰⁰ **Aydın, Mithat, Sir Henry G. Elliot...**, a.g.m. s.18.

bir mesajı olarak görülmelidir. Nitekim Berlin Anlaşması ile bu değişikliklerin Osmanlı Devleti için çok pahalıya mal olacağı görülecektir.

Avusturya Macaristan İmparatorluğu;

1815'te Metternich, **“Türk monarşisi yıkılacak olursa, Avusturya-Macaristan, ancak çok kısa bir süre ayakta kalabilir”** demiştir. 1875'te ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Dışişleri Bakanı Kont Andrassy de, İmparatorluk Konseyi'nin bir toplantısında *“...Türkiye, Avusturya-Macaristan için ilahi bir fayda sağlamaktadır... Eğer Bosna Hersek, Sırbistan veya Karadağ'ın eline geçerse veya orada yeni bir devlet kurulur da biz de bunu önleyemezsek, o zaman bizim de yıkılmamız mukadderdir ve **“Hasta Adam”** rolünü bu sefer biz üzerimize almış oluruz...”* demiştir.

Bu gerçekler ışığında, XIX. yüzyıl boyunca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Balkanlarda “statükonun korunması” politikasına bağlı kalmıştır. Ancak tıpkı 1852 yılındaki Kont Liengenin görevinde olduğu gibi, 1875 yılından sonra geleneksel politikasını bir kez daha değiştirmiş, Rusya'nın politikası doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Bu kapsamda Karadağ'a ve asilere yardım ederken, tarafsızlık ilkesi adı altında tamamen Osmanlı egemenliğindeki Klek Limanı'nın Osmanlı devleti tarafından kullanılmasına engel olmuştur²⁰¹.

Sırbistan;

Sırbistan da Karadağ gibi, Şark Meselesinin çözümünde kendilerine verilen görevi yerine getirmek için hazırlıklarına çok önceden başlamıştır. Özellikle isyanın başlangıcından itibaren, dikkate değer şekilde, ordusunun teçhizat ve malzemesindeki noksanlıkları gidermiştir²⁰². **“Büyük Sırbistan'ı”** kurma noktasında ilk defa Karadağ ile ortak hareket imkânına kavuşmuş ve arkalarına Rusya'nın tam desteğini almışlardır.

²⁰¹ Anderson, a.g.e. s.197-199.

²⁰² **Yüzbaşı Osman Nuri**, Sırp Ordusunun Kıymet-i Harbiyesi, Osman Senayi, Şirket-i Mertebiye Matbaası, İstanbul, 1324, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar, Yer Nu:1956 SA 160, s.1-3.

Osmanlı Devleti;

Daha önceki isyanlarda olduğu gibi mevcut yapısal eksiklikleri devam etmekle beraber, maliyesi, 1856 yılından itibaren kontrolsüz şekilde borçlanma neticesinde, iflas noktasına gelmiştir²⁰³.

Osmanlı Devleti, Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın, Ignatiyef'in tavsiyesi üzerine, tahvillerin değerini, 1875 Ekim ayında, yarı yarıya düşürmesi, zaten azalmaya başlamış olan Avrupa Kamuoyu desteğini ortadan kaldırmış ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkeleri için açıkça bir yük olduğu görüşü savunulmaya başlanmıştır²⁰⁴.

Osmanlı Devletinin geçmiş döneme göre önemli farklılığı, uluslar arası sahada meydana gelen değişiklikleri okuyabilecek ve bunlara karşı etkin tedbirler alabilecek Reşid, Fuad ve Ali Paşa gibi deneyimli yöneticilerin ve Ömer Lütfi Paşa gibi komutanların artık olmamasıdır. Bu noksanlıklar, Devletin hem diplomasi, hem de askeri alanda etkin tedbirleri almasına engel olmuştur.

4.6.2. İsyanın Başlaması ve Yayılması

Meydana gelen tüm değişmelere rağmen, isyanla mücadelede eski yöntemler kullanılmaya devam edilmiştir.

1875 yılının Haziran ayında Hersek'e bağlı Nevesin (Mostar'ın doğusunda Nevesinje) kazası Hristiyanlarından 160 kişinin, ağnam vergisi vermemek için Karadağ'a sığınmaları ve Karadağ Prensi'nin de işin içine Rusya'yı sokması, Hersek ayaklanmasını, kısa sürede, bir Avrupa sorunu haline getirmiştir.

Avrupalı büyük devletlerin kararları gereğince, Osmanlı Devleti, asilerin dileklerini öğrenmek için Server Paşa'yı Hersek'e yollamış, Avusturya, Rusya ve Almanya'nın Ragusa konsolosları da, nasihatte bulunmak üzere, asilerin şefleriyle görüşmüştür. Görüşmelerden cesaret alan asiler, ayaklanmayı daha da genişletmek için Müslümanlara saldırmaya başlamışlar, Müslümanların da buna karşılık vermesi ile sorun din kavgası haline gelmiştir²⁰⁵.

²⁰³ **Newton, Lord**, A Record Of British Diplomacy Vol.1 (*İngiliz Diplomasi Kayıtları Cilt 1*), Edward Arnold, Londra, 1913, s.151-152. **Palmer, Alen**, a.g.e. s.221.

²⁰⁴ **Abdurrahman Şeref Efendi**, a.g.e. s.112. **Lewis, Bernard**, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev, Metin Kıratlı, TTK, TTK yayınları IV. Dizi S.8, 2008, s.158.

²⁰⁵ **İslam Ansiklopedisi**, Cilt VI, s.227. **Celeleddin**, Mirat-ı Hakikat I, s.69-71. **Armaoğlu**, a.g.e. s.494.

Avrupa Devletleri ile Osmanlı Devleti'nin çabaları bir sonuç vermemesine rağmen, 02 Ekim 1875'de Mahmud Nedim Paşa'nın telkini ile Hristiyanlara bir takım yeni hak ve imtiyazların verilmesini içeren Adalet Fermanı yayımlanmıştır²⁰⁶. Adalet Fermanı'nın Rusya ve Almanya tarafından uygun bulunmaması üzerine, Kont Andrassy, inisiyatifi kaçırmamak için bir reform programı hazırlanması maksadıyla harekete geçmiş, sonunda Andrassy Notası, 30 Aralık 1875'te Osmanlı Devleti'ne iletilmiştir²⁰⁷.

Andrassy Notası, yerel yetkilerin genişletilmesini, tam bir din ve mezhep hürriyetinin kabul edilmesini, iltizam vergisinin kaldırılmasını, Bosna ve Hersek vergilerinin yine bu topraklara harcanmasını, Bosna ve Hersek köylülerinin toprak sahibi kılınmasını sağlayacak tedbirlerin alınmasını ve bütün bu reformları gözeterek Hristiyan ve Müslümanlardan meydana gelen yerel meclislerin kurulmasını istiyordu²⁰⁸.

Osmanlı Devleti, 11 Şubat 1876 tarihinde verdiği cevapta, vergilerin yerel olarak harcanmasına ait madde hariç, Andrassy Notası'nın kabul edildiğini bildirmiş ve konu ile ilgili 13 Şubat 1876'da ferman yayınlamıştır. Asiler ise bunları kabul etmeyip, 28 Şubat 1876'da, ayaklanmaya devam kararı almışlardır²⁰⁹.

İsyanla başa çıkılamaması Bulgaristan'ı da cesaretlendirmiş ve 1876 Mayıs'ında Filibe civarında isyan çıkmıştır. İsyanın süratle bastırılması Panslavistlerde hayal kırıklığı yaratmış olmasına rağmen, Bulgarlara aşırı şiddet kullanıldığı gerekçesi ile Avrupa kamuoyunda oluşturulan Osmanlı aleyhtarı hava bu kişileri ziyadesi ile memnun etmiştir²¹⁰. Ayrıca bir Bulgar kızının bir Müslüman gençle evlenmek üzere Selanik'e gelmesi sırasında kaçırılması ve sonrasında meydana gelen kargaşada Fransız ve Alman konsoloslarının öldürülmesi, yine kamuoyunun Osmanlı aleyhine döndürülmesinde etkin olarak kullanılmıştır²¹¹.

Bu noktadan sonra inisiyatif tamamıyla Rusya'nın eline geçmiş, Gorçakof'un girişimiyle Almanya, Avusturya ve Rusya tarafından hazırlanan Berlin

²⁰⁶ Karal, a.g.e. Cilt VII, s.76.

²⁰⁷ Armaoğlu, a.g.e. s.498.

²⁰⁸ Karal, a.g.e. Cilt VII, s.81-82.

²⁰⁹ Bourne, a.g.e. s.126-139.

²¹⁰ Cecil, a.g.e. s.80-81, Ahmet Saib, *Abdülhamid'in Saltanatının İlk Günleri*, Hazırlayan Adem Kara, IQ Kültür SanatYayıncılık, Mayıs, 2008, 2. Baskı,s.57.

²¹¹ Akşin, a.g.e. s.149-151.

Memorandumu²¹², 13 Mayıs 1876'da, Osmanlı Devleti'ne tebliğ edilmiştir²¹³.

Memorandumda bulunan hükümler şunlardır:

- * Asilerle Osmanlı kuvvetleri arasında iki aylık bir mütareke yapılması,
- * Yapılacak ıslahat konusunda Babıâli ile asiler arasında doğrudan görüşmelere girişilmesi,
- * Ayaklanma dolayısıyla meydana gelen zararların tazmini ve memleketlerine dönen asilerin affedilmesi,
- * Islahatın tamamen uygulanmasına kadar Hristiyanların silah taşımalarına izin verilmesi,
- * Konsolosların ıslahata nezaret etmesi.

Ültime atom niteliğindeki Memorandumu İngiltere'nin reddetmesi, Osmanlı Devleti'ne bir rahatlama sağlamış olsa da 31 Mayıs 1876'da Abdülaziz tahttan indirilerek yerine V. Murat'ın getirilmesi gibi önemli iç meseleler, Osmanlı devletinin politika üretmesine engel olmuştur²¹⁴.

4.6.3. Osmanlı-Karadağ Savaşı ve 1876 Yılı Olayları

Karadağlılar kuvvetlerini, 20.000 personelden oluşan Kuzey Orduları ve Güney Orduları olarak ikiye bölmüştür²¹⁵.

Kuzey ordusunun görevi, hızlıca sınırı geçerek bölge halkını ayaklandırmak ve Yenipazar'dan gelecek Sırp ordusu ile birleşmek, Güney ordusunun görevi ise; Eşpozi ve Bar'dan gelebilecek Osmanlı kuvvetlerini etkisiz hale getirerek, kuzey ordusuna rahat hareket edebilme fırsatı sağlamak olarak belirlenmiştir²¹⁶.

Savaş çıktığı sırada Osmanlı Kuvvetlerinin bir kısmı Sırbistan ayaklanması ile meşguldü. Hersek civarında 15-20.000 ile İşkodra tarafında 5-6000 civarında asker bulunmaktaydı. Karadağ'ın sınırı geçtiği tarihlerde Sırbistan'a 11 Tabur ile yola çıkan Muhtar Paşa, emirle Mostar'a döndürülmüştür.

Savaşın başında net bir harekât planından yoksun, Bab-ı Ali'den alınan emirler doğrultusunda birlikler hareket etmiştir. Bu safhada, kuzeyde bulunan birlikler için

²¹² Armaoğlu, a.g.e. s.501.

²¹³ Anderson, 1966, a.g.e. s.185.

²¹⁴ Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılab I, Kırım Muharebesinden II. Abdülhamid Han'ın Cülusuna Kadar*, Selis Kitaplar, Seçil Ofset, 1.Baskı, İstanbul, Mayıs 2004,s.185.

²¹⁵ Coquelle, a.g.e. s.356.

²¹⁶ Fitri, a.g.e. s.25.

öncelikli hedef Gaçka ve Nikşik'in, güneydeki kuvvetler için ise hedef Medun kalesi ve çevresinin ikmalini sağlamaktı. Bu maksatla, birlikler ihtiyaç duyulan maddelerin güvenli bir şekilde ulaştırılması için muhafızlık yapmıştır²¹⁷.

4.6.3.1. Hersek Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler

01 Temmuz 1877 tarihinde savaş ilanını müteakip Nikola, komuta heyeti ve Rusya temsilcisi Jonin, Sırp Albay Belimarkoviç, Avusturya temsilcisi Von Thoemmel ile İtalya düklerinden Vivaldi Paska ile birlikte Çetine Ovasında toplanan birliklerin yanına gitmiş²¹⁸, buradan birlikleriyle beraber hareket ederek 03 Temmuz 1877 tarihinde, akşam saatlerinde Grahova'ya varmıştır. Nikola, Grahova'da birliklerine şu şekilde hitap etmiştir²¹⁹:

“...Karadağlılar;

Sizlere cesur olmanızı söylemiyorum, çünkü kahramanlık sizin daha kundakta emdiğiniz anne sütünde mevcuttu. Şahin gözlerinizin parladığını ve göğsünüzün kabardığını görebiliyorum. Evet, Kosova Savaşı'nın (1389) intikamı alınacak. Türklerin üzerine yürüyorum. Sizi savaşa hazırlamaya çalışmıyorum, çünkü iyi biliyorum ki istesem de sizi zapt edemem. Sizin de benim gibi yalnız bir arzunuz var: atalarımızdan miras kalan düşmanı yok etmek. O zaman, ileri, Kara Dağ'ın şahinleri. I. Murat'a karşı Sırp İmparatorluğu düştü, V. Murat'a karşı yeniden ayağa kalkacak; sizin ve benim arzumuz, birçok asırdan beri ailemin şevk ile dua edip onurlandırdığı Tanrı'nın isteği budur!... ”.

Karadağlılar, 05 Temmuz 1876 tarihinde Hersek sınırı içinde Bileke'nin 10 km doğusunda ordugâh kurmuş ve Hersek tarafından gelecek asileri beklemeye başlamıştır. Tüm katılımlar tamamlandıktan sonra 9000 düzensiz ve 11000 düzenli birliklerden oluşan toplam 20000 kişilik 30 Tabur²²⁰, 09 Temmuz 1876 tarihinde, harekât planını değiştirip Sırplarla buluşmak yerine Mostar istikametine doğru harekâta başlamıştır²²¹.

Bu esnada Klek limanının kullanılmasını önlemek maksadıyla Voyvoda Pelo Pavlovic komutasında 6000 kişilik bir birlik ayrılmış, birlik, birkaç küçük müfrezemizi mağlup edip, Klek'e çekilmeye zorlanmıştır²²².

²¹⁷ Fitri, a.g.e. s.35.

²¹⁸ SEDES, a.g.e. s.27. Coquelle, a.g.e. s.357.

²¹⁹ Coquelle, a.g.e. s.357.

²²⁰ Coquelle, a.g.e. s.359.

²²¹ Sedes, a.g.e. s.29.

²²² Fitri, a.g.e. s.26.

İlk çatışma Korita civarında Kolyaç, Çırniça ve İstuça olarak adlandırılan gözetleme kulelerinde görevli askerlerimizle olmuştur. Gözetleme postaları, karanlıktan istifade ile bölgeden ayrılincaya kadar çatışmıştır. Ancak geri çekilme planlı yapılmadığından düşmana 150 tüfek, 50 inek, 400 koyun ve 2 kaval topu kaptırılmıştır²²³.

Gaçka bölgesinde bulunan Ferik Selim Paşa'nın 3 Taburunun kuşatma tehlikesine karşı, birlikler, 12 Temmuz 1876 tarihinde Nevesin'e doğru geri çekilmiştir. Müteakiben Karadağlılar, Gačka kalesine kuşatma kuvveti bırakarak, Foniça, arkasından da, 15 Temmuz 1876 tarihinde, Nevesin'i hâkim noktadan kontrol altına alacak şekilde tertiplenmiştir.

Nikola'nın savaş ilanını müteakip kısa zamanda seferberliğini tamamlayıp, 150 km'nin üzerinde yol katederek Mostar kapısına kadar gelmesi, bu savaş için uzun zamandır hazırlandığı konusundaki yargılarımızı doğrular niteliktedir.

Savaş ilan edildiği tarihlerde plandan yoksun birlikler ne yapacaklarını bilmeden mücadeleye başlamışlar, bu dağınıklık ve karışıklık Mostar'da panik havası estirmiştir. Bab-ı Ali'nin baskı ile Mostar'daki birliklerin komutanlığına Ahmet Muhtar Paşa'nın atanması halkın biraz yatışmasını sağlamıştır.

Ahmet Muhtar Paşa, Mostar'ın savunulması için yeterli kuvvetin oluşturulmasının yanında, Karadağlıların ilerlemesini geciktirmek için tedbirler almıştır. Bu kapsamda, Selim Paşa'ya, 3 Tabur kadar kuvveti Gačka'nın savunulması için bırakarak, geri kalan 3 Tabur ile düşmanın ileri unsurları arasından sıyrılıp Nevesin'e gelmesini emretmiştir. Burada gerekli tahkimat faaliyetini tamamladıktan sonra da Mostar bölgesinde tertiplenmesini istemiştir. Ferik Selim Paşa kendisine emredildiği şekilde, önce Nevesin'e müteakiben Mostar gelmiş ve Mostar'a hâkim tepelerde savunma için tertiplenmiştir. Ferik Selim Paşa'nın Mostar'a ulaşması, halktaki hezeyanı dindirmiştir²²⁴.

Nikola, kısa zamanda bu kadar bir başarıyı elde edeceğini ummamakla birlikte, uzayan ikmal hatları, Muhtar Paşa'nın Mostar da almış olduğu tedbirler nedeniyle endişelenmeye başlamıştır. Bu kapsamda; ordusunu ikiye bölerek sadece bir kısmını Mostar'a doğru sevk etmiş, diğer kısmını ise Nevesin bölgesinde tutma emrini

²²³ Coquelle, a.g.e. s.360.

²²⁴ Sedes, a.g.e. s.33-37. Coquelle, a.g.e. s.361-362.

vermiştir. Bu zaman kaybı, Mostar da alınan tedbirlerin geliştirilmesine imkan sağlamıştır²²⁵.

Palovic müfrezesinin muzaffer bir şekilde Klek limanına kadar gitmesi ve asıl ordunun kolaylıkla Nevesin'e kadar sokulması, Hersek isyanını yeniden alevlendirmiş, Avusturya hükümetinin Klek limanından asker sevkiyatını engellemek için, limana birkaç zırhlı göndererek Dağlılara açıktan açığa destek vermesi de durumu iyice kötüleştirmiştir²²⁶.

Ahmet Muhtar Paşa, birliklerini taaruz düzenine geçirerek 23 Temmuz 1876 tarihinde, Nevesin ve Mostar arasında Beşina bölgesinde geniş cephede yayılmış Karadağlılara taarruz etmiş, üç gün üç gece süren çatışmalar sonucu Karadağlılar bozularak 60 kilometre geride, Banyan bölgesindeki Utaş dağlarına çekilmişler ve burada savunma hattını yeniden tesis etmişlerdir²²⁷.

Ahmet Muhtar Paşa, Beşina zaferinden sonra Karadağlıların süratle geri çekilmelerini, bozgun olarak düşündüğünden, çekilen birlikleri takip etmeye başlamıştır. Gerçektende Nikola, birliklerimizin elde ettiği başarılar nedeniyle Hersek'te kalıp mücadeleye devam etmek veya Karadağ sınırlarına çekilerek burada yeni bir savunma hattı kurmak konusunda kararsız kalmış²²⁸, ikmal sıkıntısı çeken birliklerini imhadan kurtarmak maksadıyla Karadağ'a yakın bir bölgeye çekmeyi uygun görmüştür.

Muhtar Paşa çekilen düşmanı takip etmek maksadıyla, 26 Temmuz 1876 tarihinde ileri harekâta başlamış, Temmuz ayının sıcağında ve susuzluk içinde bitap düşen birlikler, 27 Temmuz 1876 akşamı Bileke varmıştır. Bileke de alınan istihbarata göre, düşman mevcudunun 1500-2000 civarında ve Voçidol bölgesinde olduğu öğrenilmiştir²²⁹. Gerçekte, 26 Tabur ve 4 Top'a sahip 20000 kişiden oluşan bir Karadağlı ordusu Voçidol ve Ubli arasında tertiplenmiştir²³⁰.

Muhtar Paşa, Voçidol bölgesindeki düşmanı imha etmek ve Karadağ Ordusunun büyük kısmının tespiti maksadıyla, 28 Temmuz 1876 tarihinde harekâta başlamıştır.

Plana göre; zorlu bir araziye sahip ve pek bilinmeyen, hatta haritası bile olmayan bu topraklarda, mümkün olduğunca dikkatli ilerlemek lazım geldiğinden, birlik sağ kol,

²²⁵ Fitri, a.g.e. s.37.

²²⁶ Fitri, a.g.e. s.38.

²²⁷ Fitri, a.g.e. s.38. Bourne, Kenneth, WATT D. Cameran, British Documents On Foreign Affairs Vol. II, The Ottoman Empire Revolt in the Balkans, 1875-1876, Editor David Gillard, University Publications Of America, U.S.A, 1984, s.297.

²²⁸ Fitri, a.g.e. s.38.

²²⁹ Sedes, a.g.e. s.50.

²³⁰ Coquelle, a.g.e. s.365.

sol kol ve ihtiyat olmak üzere üçe ayrılmıştır. Sağ kol ileriye keşif birlikleri gönderecek ve belirli bir noktaya kadar yavaş yavaş giderek yürüyüş kolunu hizada tutacak, epeyce dolaşık bir yoldan yürüyen sol kol da, arkasındaki ihtiyat kuvveti ile koordineli olarak ilerleyecekti. Muhtar Paşa gerekli talimatları verdikten sonra sol kol ile beraber yürüyüşe başlamıştır.

Osman Paşa kumandası altında bulunan sağ kol hızlıca yürümüş ve bir sırtın gerisinde ileride gözcü karakolu bırakmadan konuşlanmış Dağlılarla karşılaşmıştır. Bu karşılaşma her iki taraf için de sürpriz olmuştu. Dağlıların bir kısmı kaçarken geri kalanı kılıçlarını çekip Osman Paşa kolunun baş tarafına saldırıp, dereye doğru püskürtmüş, baş tarafın ezildiğini gören kolun gerisi de panik halinde geri çekilmeye başlamıştır.

Takviye gelen Karadağlılar ile göğüs göğse yapılan muharebelerde, miktar olarak fazla olan Dağlılar karşısında birlikler tutunamamıştır. Bu çarpışmada Osman Paşa esir, Selim Paşa da şehit olmuştur. Haberi alan Muhtar Paşa bizzat sağ tarafa koşup, kaçanları toparlamaya çalıştıysa da başarılı olamamış, hatta kendisi de esir düşme tehlikesi atlatmıştır.

Sol kol da sağ koldan bir müddet sonra düşmanla karşılaşmış, onlara büyük kayıplar verdirmiş olsalar da sağ tarafın acısını çıkartamamışlardır²³¹.

Savaş neticesinde Selim Paşa ile birlikte 1600 civarında şehit verilmiş, Osman Paşa, 300 askerle birlikte esir düşmüş; Karadağlılar ise 300 kadar zayıat vermiştir.

Muharebeden sonra Bileke de birliklerden geri kalanlarla savunma hattı oluşturan Muhtar Paşa, 28 Temmuz 1876 tarihinde, savunulması daha kolay ve kritiklik arz eden Trebine çekilerek Karadağ'ı burada durdurmayı hedeflemiştir²³².

Bu sırada Mustafa Celalettin Paşa 6 Tabur ve 1 Topçu Bataryası ile Trebine gelmiştir. Ağustos ayı içinde Trebine'de savunma ve tahkimat faaliyetleri ile uğraşan Muhtar Paşa'ya, Sırbistan ve Karadağ ile sürdürülen görüşmelerde avantajlı olmak maksadıyla; *"...Her ne yapılacaksa yapıp 24 saat içinde Hersek kıt'ası eşkiyanın vücudundan kurtarılmalı ve temizlenmelidir. Karadağ'a girilerek hiç olmaz ise bir parça yeri ele geçirilmelidir..."* şeklinde İstanbul'dan emir gelmiştir²³³.

Karadağlılar, Bileke'yi muhasara altına aldıktan sonra, İşkodra tarafındaki harekâtın yarattığı endişe ile kuvvetlerin bir kısmını bu cepheden çekmişler ve Banyan

²³¹ Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılab I* a.g.e. s.198. Fitri, a.g.e. s.39-40.

²³² Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılab I* a.g.e. s.198.

²³³ Sedes, a.g.e. s.64.

bölgesinde, Duga Boğazı ve Ostrog Boğazını emniyete alacak şekilde tertiplemişlerdir²³⁴.

Muhtar Paşa, 8000 kişilik kuvvetle Klobuk'tan geçerek sınırın 4 kilometre ilerisindeki Zaslap'ı, Eylül 1876 tarihinde ele geçirmiştir²³⁵. Duga Boğazını bırakmak istemeyen Nikola, Zaslap bölgesine 2 Tabur kadar kuvvet gönderip durumu dengelemiştir²³⁶.

Ahmet Muhtar Paşa, 19 Eylül 1876 tarihinde, kış aylarına girilmesi ve ikmal hattının uzaması nedeniyle Zaslap bölgesinin elde bulundurulmasının zarardan başka bir şey getirmeyeceği, içte Padişah değişikliği, dışarıda da Rusya'nın tahrikiyle Bulgaristan'ın ayaklanması, Sırbistan ve Karadağ'la anlaşma yapılmaya zorlanması nedenleriyle birliklerini kışı geçirmek için Trebine çekmiştir²³⁷.

Ahmet Muhtar Paşa, emirsiz şekilde geri çekilme ve Rusya'ya savaş açılmaması doğrultusundaki Serasker Redif Paşa'ya yazmış olduğu telgraf üzerinden, Hersek Ordusu Komutanlığı görevinden alınmış ve Girit'e görevlendirilmiştir. Yerine ise Müşir Süleyman Paşa atanmıştır²³⁸.

Muhtar Paşa'nın Zaslap'a ilerlemesi önemli bir toprak kazanımına neden olmamakla birlikte, Karadağlıların topraklarımızdaki faaliyetleri yok denecek seviyeye gelmiştir. Bu bağlamda İstanbul'dan gönderilen emirdeki maksat tahakkuk etmiştir.

4.6.3.2. İşkodra Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler

Harbin başlamasını müteakip Kuci aşiretinden 1500, Vassovic aşiretinden 1500 ve diğer müzahir aşiretlerden 1000 civarında ilave katılımla 9000 mevcuda ulaşan Karadağ'ın güney ordusu, Medun Kalesi'ni kuşatmıştır²³⁹.

Medun kalesi, asi Koç nahiyesine bağlı, etrafı dağlarla çevrili bir tepe üzerinde Romalılar zamanında inşa edilen bir kale olup, 1862 isyanında Çerkez Abdi Paşa tarafından onarılmış ve kaleye top konulmuştur. Kalede konuşlu bulunan iki piyade bölüğü ve birkaç toptan oluşan birlik, kuşatma altında kalmıştır²⁴⁰.

²³⁴ Coquelle, a.g.e. s.368.

²³⁵ Ahmet Mithat Efendi, Üss-i İnkılap II. Abdülhamid Han'ın Cülüsundan Birinci Seneye Kadar, Selis Kitaplar, Sistem, 1.Baskı İstanbul, Ekim 2004,s.71. Celaleddin, Mirat-ı Hikikat II, s.12-13.

²³⁶ Fitri, a.g.e. s.41.

²³⁷ Fitri, a.g.e. s.43.

²³⁸ Sedes, a.g.e. s.76.

²³⁹ Fitri, a.g.e. s.48.

²⁴⁰ İsmail Fazıl Paşa, 1292-1293 Osmanlı Karadağ Seferi, İstanbul,1329, Gnkur. ATASE Kütüphanesi, Sıf/Yer 8/28, Demirbaş Nu:007802, s.15.

İsyan süresince Bab-ı Ali kontrolsüz şekilde birçok defa şahsi kaprise varacak derecede sebeplerle bölgedeki yöneticileri kifayetlerine bakmadan değiştirmiştir. Bunun en güzel örneklerinden birisi, Hersek ayaklanmasında Bosna Valisi olan Derviş Paşa'nın Sadrazam ve Serasker ile anlaşmazlığa düşmesi üzerine görevden alınıp yerine Müşir rütbesiyle Ferik Ahmed Hamdi Paşa'nın görevlendirilmesi olmuştur. Mahmud Celaledin Paşa Mirat-ı Hakikat'ta Ahmed Hamdi Paşa için “...zayıf akıllılardan ve askerlik bilgisinden dahi habersiz...” diye bahsetmektedir²⁴¹.

Tarih kitaplarının tamamında Nevesin'de meydana gelen küçük isyanın bastırılmasında gerekli tedbirleri zamanında almamakla suçlanan, 1862 Karadağ seferinde Hersek Ordusu Komutanı olarak görev yapan Derviş Paşa'nın, görevden alınmasını müteakip Sultan Abdülaziz tarafından, İşkodra'da ihtiyat ordusu hazırlanması müzakere olunurken, “...bunda tekellüf lazım değil, Derviş Paşa bir fırka askerle İşkodra'ya gönderilecektir diye ilan olursa, dağlılara tehdide kafidir...” mealinde hamasi laflar sonucu seraskerlik makamına getirilmiş ve İşkodra'ya gitmesi de emredilmiştir.

Derviş Paşa'da serasker olunca İşkodra'ya gitmek yerine Ahmed Hamdi Paşa'yı, İşkodra Birlikleri Komutanı olarak atamıştır²⁴². Ahmed Hamdi Paşa, Medun Kalesinde muhafız olarak tutulan birliğin ikmali için dört sefer düzenlemiştir.

27-29 Temmuz 1876 tarihlerinde yapılan harekât, Karadağlıların baskını sayesinde bozguna dönüşmüş ve Podgoriçe'ye kadar askerler kontrolsüz bir şekilde, adeta kaçarcasına çekilmişlerdir. Aslında Karadağlılar ile birliklerin mevcutları arasında fark olmamasına rağmen, askerlerimizin muharebe azim ve iradesi önemli ölçüde az olduğu için en ufak baskı birliklerde düzenin kaybolmasına ve bozguna neden olmaktadır. Bu konuda İsmail Fazıl Paşa şunları söylemiştir²⁴³:

“...Hamdi Paşa'nın hezimet, üçüncü ordunun redif taburlarının en cesur efradının gözlerini ol derece yıldırılmış idi ki; Podgoriçe Karargâhı'nda ileri karakola çıkarılan efrad, düşman cihetine gözlerini çevirmeye korkardı. Karadağlılar askerimizin şecaat ve cesaretiyle değil haset ve hanrızağlarıyla yıldırmağa sa'y ederler bunların ve hatta insaniyete, insanlığa büyük bir şeyin iras itmiştir. Evet harbde mecruh olan efradımızın, Karadağlılar ve hatta karıları, göz kirpiklerini kulaklarını burunlarını keserler. Şehadeti de aynı muamele ederler. Bir de ellerinin parmaklarını

²⁴¹ Mahmud Celaledin Paşa, Mirat-ı Hakikat I s.76.

²⁴² Mahmud Celaledin Paşa, Mirat-ı Hakikat I, s.121.

²⁴³ İsmail Fazıl Paşa, a.g.e. s.16.

kırarak sağlam bıraktıkları yalnız iki parmağı salib şeklinde birbirine rabt iderek göğüsleri üzerinde korlar. Baden alet-i tenasiyeyi kesub şehidenin ağızlarına korlar. İşte ne hakdan ne de insaniyetten hayf itmeksizin bu kadar lekeleri icra iden canavarları Avrupa medeniyeti hala himaye iderdi...”.

Başarısızlığı nedeniyle Ahmed Hamdi Paşa görevden alınarak yerine Müşir Mahmud Hamdi Paşa atanmıştır. Mahmud Paşa Sadrazam'ın emri gereği Medun'a erzak götürmek maksadıyla, 13 Ağustos 1876 sabahı iki kol halinde yola çıkmıştır. Sağ kol, Salim Paşa'nın komutasında 6 Taburla Podgoriçe, Vitoşa ve Guruda güzergâhında ilerleyerek Fodina sırtlarına yerleşmiştir. Mahmud Paşa'nın komutasında 10 Tabur ve 3 Batarya'dan oluşan birlik, Podgoriçe-Medun istikametinde ilerleyerek Kakariçe dağlarının kuzey taraflarına mevziye girmiştir. Podgoriçe-Medun yolunun emniyetini alacak şekilde tertiplenmenin tamamlanmasını müteakip erzak konvoyu yola çıkmıştır. Konvoy, Medun istikametine ilerlerken, konvoya ve Mahmud Paşa birliklerinin sol tarafına Karadağlıların hücumu ile birlikler bozularak yine kontrolsüz bir şekilde Podgoriçe'ye koşmaya başlamışlardır. Sağ kol komutanı Salih Paşa da, attan düşmesini bahane edip Podgoriçe'ye izinsiz gittiği için başsız kalan birlikleri mevzilerini terk ederek Podgoriçe'ye doğru koşmaya başlamışlardır.

Bozguna uğrayan birlikleri toparlamak tekrar mümkün olamamıştır. Harekat alanında kalabilen Mahmud Paşa ve yanındaki tabur ise ertesi gün çekilerek Podgoriçe'ye dönmüştür. Savaşta 1500 şehit ve bir o kadar da yaralımız olmuştur.

Mahmud Hamdi Paşa, telgrafın başına geçip Sadrazam'a Mütercim Reşit Paşa'ya mağlubiyeti bizzat bildirmiş ve 5. Ordunun acemi askerleri ile Karadağ'da harp etmenin mümkün olamayacağını, bunlara ilave 3. Ordu birliklerinden takviye yapılmasını istemiştir²⁴⁴. Mağlubiyetin sorumlusu görülen Mahmud Paşa görevden alınarak, Derviş Paşa bölgeye gönderilmiştir²⁴⁵.

Derviş Paşa'nın gelmesiyle de çok fazla değişiklik olmamış, birlikler yine Medun'a erzak ikmalı için, 05 Eylül 1876 tarihinde harekete geçmiştir. Haşim Paşa kumandasındaki 10 Taburdan oluşan sol kol, asiler ile Karadağ'ın irtibatını kesmek için Piperi kasabasını ele geçirmekle görevlendirilmiştir. Bu maksadla harekate başlayan birlikler Zeta Nehrini basit ve dar köprüden geçerek kasabaya hakim Tribaç tepelerine tek mermi harcamadan ulaşmıştır.

²⁴⁴ İsmail Fazıl Paşa, a.g.e. s.17.

²⁴⁵ Fitri, a.g.e. s.49. Ahmet Mithat Efendi, Üss-i Inkılâp I, a.g.e. s.199.

Erzakı taşıyan Cemil Paşa komutasındaki 16 Tabur'dan oluşan sağ kol ise Medun'a doğru ilerlemeye başlamıştır.

Tribaç tepelerinde bulunan Haşim Paşa'nın birlikleri üzerine ani bir şekilde saldıran Karadağlılara, başlangıçta mukavemet gösterilmesine rağmen, Cemil Paşa'nın herhangi bir faaliyette bulunmaması üzerine, Karadağlılar, Medun kuşatmasından birlik çekerek Haşim Paşa üzerine göndermişlerdir. Üstün düşman karşısında birliklerin direnci kırılmış, mevzilerini terk eden askerler üzerine vahşice saldıran Karadağlılardan kaçmaya başlamışlardır. Karadağlılardan kurtulabilen askerlerin büyük kısmı Zeta Nehrinde boğulmuştur.

Medun yakınlarında bulunan Cemil Paşa'nın hareket etmemesi sonucu oluşan bu faciada kaybımız 1000'i geçmiştir²⁴⁶.

Mağlubiyet kadar, Dersaadete rapor edilme şekli de acı vermiştir²⁴⁷: “...*Piperi nahiyesinin meftahı olan Tribaç tepelerine bugün hücum ve bunlar avn hakla zapt olundu. Ancak akşamüstü görülen lüzum üzerine Podgoriçe Karargâhı'na avdet olunduğu sürede bizi takip iden düşmana telefât-ı külliye verildi. Bizim taraftan da birkaç şehid ve mecruh vukuu buldu...*”.

Derviş Paşa'da Mahmud Hamdi Paşa gibi Podgoriçe'de bulunan Kolordunun Karadağlılarla harp etme imkân ve kabiliyetine haiz olmadığına dair bir rapor hazırlamıştır. İsmail Fazıl Paşa bu durumu şu şekle eleştirmiştir²⁴⁸: “...*hâlbuki talim ve terbiyeleri kendilerine tevdi olunmuş olan evlad vatanda düşmana karşı kâmil mütenatıyla harb itmek, terbiye ve meziyeti itiraf iylemek kendulerine bir cürm teşkil eylediğinin farkında idilerdi...*”.

Bu yenilginin ardından Ferik Cemil Paşa İstanbul'a alınarak yerine Hersek'te bulunan Mustafa Celalettin Paşa gönderilmiştir²⁴⁹. Paşa, Podgoriçe'ye gelir gelmez birliklerin eğitime öncelik vermiş, bu kapsamda birlikler 10-15 gün kadar süren detaylı bir eğitimden geçirilmiştir. Celalettin Paşa, bu süre boyunca İşkodra Kolordusuna muharebe tekniklerini öğreterek, Karadağ çeteleri ile savaşılabilecek, fedai

²⁴⁶ Fitri, a.g.e. s.50.

²⁴⁷ İsmail Fazıl Paşa, a.g.e. s.17.

²⁴⁸ İsmail Fazıl Paşa, a.g.e. s.17.

²⁴⁹ Mustafa Celalettin Paşa, Polonya'da doğmuştur. Asıl adı Konstanty Borecki'dir. Polonya da katıldığı 1848 devrimi'nin bastırılması üzerine diğer Polonya ve Macar devrimcilerle birlikte Türkiye'ye sığınmıştı. Rusya'nın bunları geri çevrilmesi isteği üzerine diğer mültecilerin çoğu gibi o da Müslüman oldu. Osmanlı ordusuna girerek kurmay subay, sonra da paşa olmuştur.

Yanya hududunda ve özellikle Girit savaşlarında pek büyük hizmetlerde bulunmuştur. **Berkes, Niyazi**, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Hazırlayan Ahmet Kuyaş, YPY, İstanbul, 1996, s. 304.

müfrezesi adında, özel müfrezeler oluşturmuştur. Bunları diğer askerlerden ayırt etmek için kollarına kırmızı şerit diktirmiş, bellerine kasaturalar taktırmıştır. Müfrezelerin görevi, en önde hareket ederek düşmanla ilk teması sağlamak ve düşman hatları gerisinde bağımsız olarak hareket etmek olarak belirlenmiştir²⁵⁰

Celalettin Paşa, Medun kalesinin ihtiyaçlarının ikmali gibi basit bir hedefle ilgilenmek yerine, Eşpozi civarında sınırı geçerek dağlıların savunma merkezi olan Danilovgrad şehri üzerine taarruz edilmesini teklif etmiş ve kumandanlara da bunu kabul ettirmiştir. Bunun üzerine 02 Ekim 1876'da Eşpozi'den hareket ederek ayın 8'inde iki koldan Martinik (Martinici) dağlarına doğru ilerleyip Vizonsa sırtlarını ele geçirmiştir. 09 Ekim 1876'da Malyani üzerine yürüyüp düşmanı oradan çıkarmış ve Danilovgrad ovasına doğru geri çekilen dağlıları, hazırladığı fedai müfrezeleriyle takip ederek çok kayıp verdimiştir. Ancak takip sırasında Celalettin Paşa'nın şehit düşmesi²⁵¹ birliklerin harekâtını engellemiş, bu durumdan istifade eden düşman, düzenlediği ani saldırıyla birçok askerimizi şehit etmiş ve birliklerin geri çekilmesine neden olmuştur.

Birliklerimiz geri çekilirken, 14 Ekim 1876'da, ikinci bir hücumla daha uğramış ve yenik bir şekilde Eşpozi'ye dönmüştür²⁵².

Bu sektördeki harekât, sekiz ay boyunca her türlü güçlüğü dayanan ve uğruna nice şehit verdiğimiz Medun kalesinin başka çaresi kalmadığını görünce, teslim olmasıyla statik hale gelmiştir²⁵³.

Genel stratejisi belirli olmayan ve askeri hedeften yoksun icra edilen harekâtın neticesi, feryat derecesinde şu şekilde dile getirilmiştir²⁵⁴:

"...İmdi şu mahud kalenin sukutile ne İşkodra kolordusunun vaziyet-i harbiyesinin fenalaşmasına ve ne de bir zayıatı mühimmei siyasete badi olmadığına nazaran, bunun mahsurinini ta bidayeti harpte celp ve tahlis ve eski Romalıların duvarlarını tahrip etmeyip te, bunun idamei vücudü için yapılan yaygaraların ne kadar boş olduğunu göstermekte ise de, ne faide ki böyle, yaygaralar birçok vatan evladının

²⁵⁰ Fitri, a.g.e. s.52.

²⁵¹ Şehit paşa ölümünün yakınlığını hissettiğinde, asla fütür getirmeksizin; *"bugünkü tecavüz harekâtında yaralandığımdan hastanedeyim. Evladımı evvela Cenab-ı Hakk'a ve sonra şevketli Padişah Hazretlerine havale eyledim"* sözlerinden ibaret olan telgrafını sadaret makamına çekerek ruhunu teslim etmiştir. Oğlu, padişah tarafından doğruca yüzbaşı tayin edilmiştir. **Ahmet Mithat Efendi**, Üss-i İnkılap II a.g.e. s.74.

²⁵² Fitri, a.g.e. s.53. **Celaleddin**, Mirat-ı Hakikat II, s.12-13.

²⁵³ Fitri, a.g.e. s.54.

²⁵⁴ **İsmail Fazıl Paşa**, a.g.e. s.18.

bigayrihak imhayı hayatına badi olduklarını tasavvur ettikçe kanlı gözyaşları dökmek mümkün değildir!... ”.

4.6.4. Reichstadt Görüşmeleri

Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'yle mücadeleye başlaması, Avusturya'yı endişelendirmiştir. Avusturya'nın endişelerini gidermek için Çar II. Aleksandır ile Avusturya-Macaristan İmparatoru François Joseph, 8 Temmuz 1876 tarihinde, Bohemya'da Reichstadt'da buluşmuş ve Balkanlar'ın paylaşılması konusunda uzlaşmaya varılmıştır.

Ancak uzlaşmanın yazılı metne aktarılmamış olması, görüşme sonrasında her iki tarafın farklı görüşlere sahip olmasına neden olmuştur. İki büyük ülkenin Osmanlı Devletinin paylaşımı noktasında farklı görüşlere sahip olması ve her şeyden önce Sırp-Karadağ-Osmanlı savaşının öngörülen aksine gelişmesi, Reichstadt görüşmelerini geçersiz kılmıştır²⁵⁵.

4.6.5. Barış Girişimleri

Sırp Reisi Milan, ardı ardına gelen mağlubiyetler neticesinde, 24 Ağustos 1877 tarihinde, Avrupa devletlerinin Belgrat'taki temsilcileri vasıtasıyla, Osmanlı Devleti'ne mütareke önermiştir.

Mecliste yapılan müzakereler sonucunda belirlenen aşağıdaki şartlar²⁵⁶ öncelikle Avrupanın büyük devletlerine verilmiştir.

- * Sırbistan beyliğinde (emaretinde) bulunacak kişinin Padişah'a tam bağlılığını ve kulluğunu sunmak üzere İstanbul'a gelmesi,
- * Sırbistan'da bulunan dört kalenin sonuna kadar Türk Ordusunun elinde kalması,
- * Sırbistan ordusunun on bin kişiden fazla olmaması,
- * Savaş sahasında bulunan tüm istihkâmların yıkılması,
- * Savaş tazminatı verilmesi, Sırlar bu ödemeleri bir kerede veremezlerse bu paraların eski borçlarına eklenmesi,

²⁵⁵ Karal, a.g.e. Cilt VIII, s.18. Shaw, Stanford J., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt II, Çev. Mehmet Harmancı, Özener Matbaası, İstanbul, 2008, s.209. Anderson, 2000, a.g.e. s.209.

²⁵⁶ Ahmet Saip, Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı (Abdülhamid'in Saltanatının İlk Günleri), sadeleştiren Ruhi Turfan, İstanbul, 1982,s.28.

* Belgrat ve Niş'e ulaşan demiryollarının Osmanlı Devleti memurları ya da bir Osmanlı kumpanyası aracılığı ile yapılıp yönetilmesi.

Sırbistan'ı, 1867 öncesi statükosuna döndürmeyi içeren şartlar, Avrupa'nın büyük devletleri tarafından ağır bulunmuş, bunun üzerine İngiltere, 21 Eylül 1876'da, Osmanlı Devleti'ne, diğer devletlerin de onayını alarak, yeni bir program ve mütareke şartları sunmuştur.

Buna göre, Sırbistan ve Karadağ Prenslikleri, savaştan önce sahip oldukları ayrıcalıklara yine sahip olacaklar, Bosna-Hersek'e özerklik verilecek ve Bulgaristan'da ıslahat yapılacaktır. Ayrıca, Sırbistan'la iki aylık mütareke yapılacaktır²⁵⁷.

Şartların, Sırlar ve Karadağlılar tarafından kabul edilmemesi üzerine, Rusya'nın emri ile Sırbistan, 25 Eylül 1876'dan itibaren yeniden savaşa başlamış, ancak Rus General Çernayef hezimete uğramaktan kurtulamamıştır²⁵⁸.

Sırların yenilgisinin, planlarını sekteye uğratacağı endişesiyle Rusya, bizzat sorunu çözmek için hazırlıklara başlamış, bu kapsamda Çar'ın emri ile Rusya'nın güney eyaletlerinde yığınak yapılırken, kendisi de askeri hazırlıkları incelemek üzere Livadya'ya (Yalta civarında) gitmiştir²⁵⁹.

Uluslar arası alanda çok önemli gelişmeler olurken, Abdülaziz'in yerine 31 Mayıs 1876 tarihinde tahta çıkan V. Murad, sağlık sorunları nedeniyle, tahtan indirilip yerine anayasa ilan edeceğine dair söz veren II. Abdülhamid, 31 Ağustos 1876 tarihinde getirilmiştir.

Ekim 1876 sonunda, Sırların Osmanlı kuvvetleri karşısında yeniden yenilgiye uğramasıyla Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne uyguladığı baskı artmıştır. Rus elçisi İgnatiyef, 31 Ekim 1876'da, Çar adına Babıali'ye verdiği bir notada, Osmanlı Devleti, Sırbistan ve Karadağ ile 48 saat içinde altı haftalık veya iki aylık bir mütareke yapmadığı takdirde, bütün elçilik personeli ile birlikte İstanbul'u terk edeceğini bildiriyordu²⁶⁰.

Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve Karadağ ile iki aylık bir mütarekeyi kabul etmesi üzerine İngiltere, 04 Kasım'da Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında ıslahat yapması sorununu ele almak üzere İstanbul'da bir konferansın toplanması hususunda devletleri ikna etmiştir. Avrupa Devletlerinin temsilcileri önce 02 Aralık 1876'da,

²⁵⁷ Celaleddin, Mirat-ı Hakikat II, s.32-38.

²⁵⁸ Ahmet Mithat Efendi, Üss-i İnkılap II a.g.e. s.64-67.

²⁵⁹ Armaoğlu, a.g.e. s.510.

²⁶⁰ Roberts, a.g.e. s.244.

İstanbul'daki Rus elçisi İgnatiyef'in evinde toplanıp kendi aralarında uzlaşmışlar, müteakiben de 23 Aralık 1876'da, Osmanlı temsilcileri ile beraber Bahriye Nezareti'nin üst katındaki toplantıya katılmışlardır. Tam toplantı başlarken ilan edilen Meşrutiyet'in delegeler üzerinde herhangi bir etkisi olmadığından, toplantıya devam edilmiş ve ertesi gün devletler, aldıkları kararları, Bab-ı Ali'ye tebliğ etmişlerdir²⁶¹.

Alınan karar gereği: Sırbistan ve Karadağ'ın sınırları genişletiliyor, Bosna ve Hersek iki özerk vilayet oluyor ve valileri de büyük devletlerin onayı ile tayin ediliyordu. Bosna ve Hersek de yerli milis kuvvetleri oluşturulup ve buradan toplanan vergilerin üçte biri mahallinde harcanacaktı. Bulgaristan ise, doğu ve batı olmak üzere iki vilayete ayrılıp ve bu vilayetlerin başına Hristiyan vali getirilecekti. Bosna ve Hersek'teki özerk yönetim, aynen Bulgaristan'da da uygulanacaktı. Ayrıca, Bosna, Hersek ve Bulgaristan'da yapılacak reformlar, yabancı devletlerin temsilcilerinden oluşan komisyonların gözetiminde yürütülecekti. Nihayet, Bulgaristan'daki komisyonun güvenliğini sağlamak için, buraya 5000 Belçika askeri gönderilecekti.

Osmanlı Devleti Konferans kararlarını 20 Ocak 1877'de reddetmiştir. Ancak Rusya, daha uluslararası sahada yeterince özgür kalamayacağını bildiğinden, 18 Mart 1877'de, Avusturya ve Almanya ile **Peşte Antlaşması** imzalayarak bu iki devletin tarafsızlığını sağlamıştır.

Peşte Anlaşması'na göre, Avusturya Bosna-Hersek'i alıyor, karşılığında da Rusya'yı, Balkanlar'da tek ve büyük bir Slav Devleti kurmaması şartıyla Balkanlar'da serbest bırakıyordu²⁶².

Rusya, İngiltere'nin tarafsızlığını sağlamak için öncelikle barışçıl yolların kapandığı ve başka çarenin kalmadığı noktasında ikna yöntemini kullanmış, bu amaçla Rus Generali İgnatiyef Londra'yı ziyaret etmiştir. Ziyaret sonucunda İgnatiyef sorunu yeniden görüşmek ve bir konferans toplamak üzere Avrupa devletlerine öneride bulunmuş ve tüm büyük Avrupa hükümetlerinin Londra'daki elçileri İngiltere Bakanının başkanlığında Doğu işlerini tekrar görüşmeye başlamışlardır. 31 Mart 1877 tarihinde imzalanan ve Osmanlı Devletine tebliğ edilen Londra Protokolü'ne göre²⁶³:imzalamıştır²⁶⁴. Londra Protokolü: Sırbistan'la 01 Mart 1877'de yapılan barışı "senet" kabul ediyor ve Karadağ'ın sınırlarının da "düzeltmesini" ve Bosna, Hersek ve

²⁶¹ **Mahmud Celaleddin Paşa, Mirat-ı Hakikat II**, s.77-82. **Ahmet Saip**, Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı 1982, s.39-42,88.

²⁶² **Armaoğlu**, a.g.e. s.507-515.

²⁶³ **Ahmet Saip**, Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı,1982,s.89-90.

²⁶⁴ **Ahmet Saip**, Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı, 1982,s.88.

Bulgaristan’da reformların yapılmasını istiyor ve “Hristiyan tebaanın durumları düzeltilmeyecek olursa Hristiyan halkın huzur ve güvenini sağlamaya en elverişli görecekleri tedbirleri müzakere etmek hakkını muhafaza ederler” diyordu.

Protokol böylece düzenlendikten sonra İngiltere Hükümeti her iki tarafın sınırları üzerine yığıldıkları askerleri geri çekmelerini konferansta önerdi. Ruslar bunu kabul etmediler. Ve dediler ki: “Eğer Osmanlı Devleti Karadağ’la barış yapar ve Avrupa’nın öğütlerini dinleyerek askerlerini barış zamanındaki, sayıya indirirse ve protokolün hükümlerini onaylarsa hemen geri çekeceklerini vaadederler.”

Osmanlı Devleti, 03 Nisan 1877’de kendisine bildirilen Londra Protokolü’nü, Hey’et-i Vükela’da (Bakanlar Kurulu) uzun tartışmalardan sonra, “*hak ve istiklalini korumak zorunluluğu ve toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına dokunmayan tavsiyeleri kabul ederek her türlü ıslahatı yapacağını*” bildirmiş ancak kararları reddetmiştir²⁶⁵.

Londra protokolünün 03 Nisan 1877 tarihinde reddedilmesiyle, Rusya için yüzyıllardır beklediği an gelmiş, “**Şark Sorunu İlk Aşama Çözüm Planı**”nın hazırlık safhası tamamlanmış, Rus Çarının 12 Nisan 1877 yılında yayınlamış olduğu bildiri²⁶⁶ ile, icra safhasına geçilmiştir.

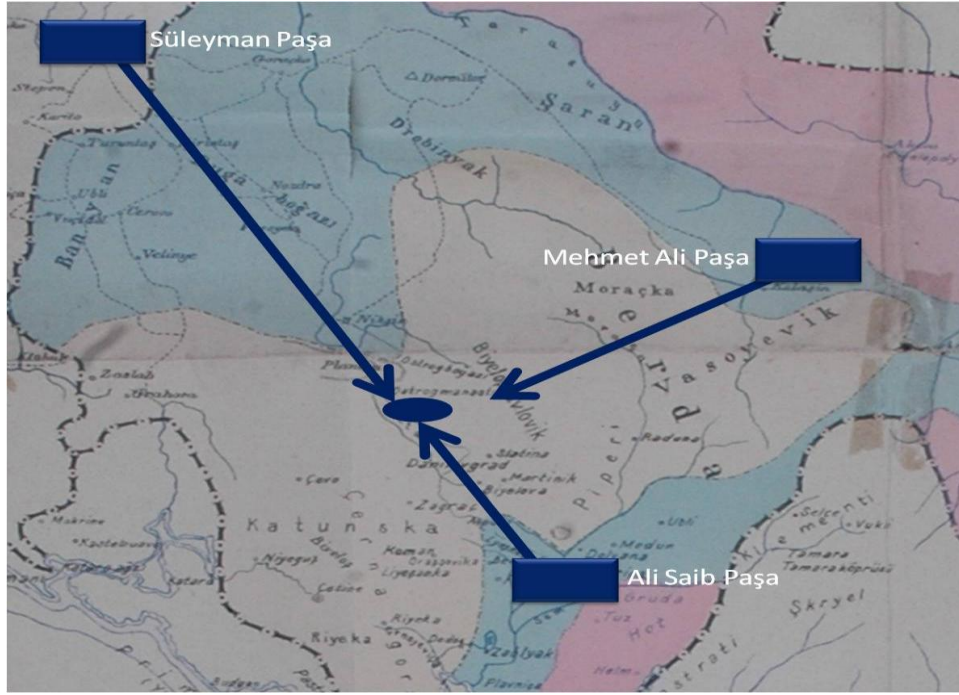
4.6.6. 1877 Yılı İlk Yarısı’ndaki (Haziran Sonu) Muharebeler

Rusya ile henüz başlamış olan savaş yeni bir safhaya girmeden önce, Karadağ’a başını tekrar kaldıramayacağı bir darbe indirmek maksadıyla, Nikşik, Eşpozi ve Kolaşin’den üç kol halinde taarruzla Karadağ kuvvetlerini imha ederek Zeta vadisinde birleşmek hedeflenmişti. Bu kapsamda Süleyman Paşa kumandasında olan otuz altı tabur (15-20 bin) Gaçka’da, Ali Saib Paşa kumandasında bulunan yirmi dört tabur (12-15 bin) Podgoriçe civarında, Mehmet Ali Paşa kumandasında olan on altı tabur (6-7 bin) Kolaşin bölgesinde tertiplenmiştir. Resim XVI²⁶⁷.

²⁶⁵ Karal, a.g.e. Cilt VII, s.40.

²⁶⁶ “...İşte büyük kahraman ordularımızın Allah’ın yardımına sığınarak Osmanlı sınırlarını geçmelerini emrediyorum...” Armaoğlu, a.g.e. s.507-516.

²⁶⁷ Harekât Planı Şematik olarak, Milli Kütüphanenin, Hrt. 1994 DD 750 Nu.lı Haritası kullanılarak gösterilmiştir. Harita’nın orijinali için bakınız Harita VI.

Önceki devirle kıyasladığımızda, ordu hala aynı silahlara sahip olsa da malzeme olarak daha iyiydi. Teşkilatlanma ve emir-komuta bakımından, özellikle Süleyman Paşa kolordusu, paşanın şahsi başarısı sayesinde mükemmel olmakla beraber, Recep, Veysel Paşa gibi kıymetli kumandanlar da mevcuttu²⁶⁸.

Karadağlılar ise, Nikşik ve Gačka kalelerini ele geçirerek Süleyman Paşa kolordusunu Duga Boğazı ve Ostrog Boğazında imha etmek, Ali Saib Paşa kolordusuyla Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetlerinin Zeta ve Moraça vadilerinde önlerini kesmeyi hedeflemiştir. Bu maksatla Karadağ ordusu; 15 bin kişi bizzat Prens kumandasında Nikşik, 5-6 bin kişi Eşpozi ve 2 bin kadar da Kolaşin bölgesinde tertiplenmiştir²⁶⁹.

Birinci devreye nispeten Karadağ birlikleri daha iyi silah ve teçhizatlara sahip olamasa da, Kotor yolundan birçok erzak ve cephane ikmali yapılmış ve önceki başarıları dolayısıyla da personelin morali de yerindeydi²⁷⁰.

4.6.6.1. Hersek Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler

Savaşın başlangıcında Karadağ'ın Hersek ordusu, birbirinden bağımsız, 5-6 bin kişilik üç gruba ayrılmıştır. Duga Boğazı'nın kuzey tarafını Süleyman Paşa kolordusuna

²⁶⁸ Fitri, a.g.e. s.56-57.

²⁶⁹ Fitri, a.g.e. s.58.

²⁷⁰ Coquelle, a.g.e. s.390-391.

karşı korumak üzere Vukotić kumandasında ve yaklaşık altı bin kişilik bir kuvvet Kristač'a, yedi taburdan ibaret bir kuvvet Gačka'nın kuşatılmasına, kalan birlikler ise Nikola'nın kumandasında Nikşik kalesini kuşatmakla görevlendirilmiştir²⁷¹.

Süleyman Paşa bir Tugay kadar kuvveti önce Gačka'ya erzak ikmali yapmak, sonra büyük grupla birleşip Nikşik'e harekât icra etmek maksadıyla ayırmıştır. Kendisi de geriye kalan üç tugay ve iki bin yük hayvanından ibaret erzak kafilesiyle beraber 31 Mayıs 1877'de Blagay'dan hareket ederek, 03 Haziran 1877'de Kristač'a varmıştır. Burada kısa süre dinlenmeyi müteakip ileri harekâta devamla Duga boğazına giriş yapmıştır. Dağlıların boğaz içindeki Nozdra ve Presyka bölgeleri arasındaki tahkimat bölgelerini ele geçirerek, daha önceki muharebelerde önemli zayıflatların verildiği yerden başarılı şekilde çıkmış ve 15 Haziran 1877'de Nikşik'e ulaşmıştır²⁷².

Süleyman Paşa, Karadağlıların toplanmasına izin vermeden, ertesi gün, Ostrog Boğazı'na doğru harekâtına devam etmiş, burada da Duga boğazında gayet başarılı bir şekilde uyguladığı düşmana direk karşıdan saldırmak yerine yanlarını çevirme taktiğiyle, üç koldan saldırıya geçmiştir. Merkez, Planiça yolundaki boyun noktası yönünde taarruz ederken, iki yandaki kollar ise bu boynun emniyetini sağlayan tepelere taarruz etmiştir. Birliklerimizin koordineli harekâtı sonucu mevzilerinde tutunamayan Karadağlılar, Zeta vadisine doğru çekilmek zorunda kalmış, Süleyman Paşa, Ostrog Boğazı'ndan iki gün sonra çıkarak Zeta Vadisi'ne ulaşmıştır²⁷³.

Artık, iki kolordu arasında yirmi kilometrelik bir mesafe kalmıştı. Karadağ ordusunun arada kalıp imha edilmesine çok az var iken, Karadağlılar düzenli birlik muharebesini terk ederek gerilla taktiğini uygulamaya başlamışlar, bu bağlamda, ilerleyen birliklerin açıklarını buldukları zaman saldırarak zarar verdimeye çalışmışlardır.

Dağlılar ciddi bir hücum yaparak büyük kayıplar verdiremiyorlardı, fakat dört taraftan taciz edilen kolordu, ne rahat yürüyor ne de konaklayıp uyuyabiliyordu. Uykusuzluk ve yorgunluğa eklenen susuzluk, düşman kurşunundan daha da etkiliydi. Bu yüzden hem Zeta Nehrinden faydalanmak hem de kafele ve ağırlıkları kolaylıkla yürütebilmek için sırtlardan vadiye inilmiştir. Arazinin yol açtığı zorluklar ve dağlıların ardarda yaptığı akınlar yüzünden ordunun dayanacak gücü kalmamıştı. Dokuz gün süren bu eziyet dolu yürüyüşten sonra Süleyman Paşa kolordusu 23 Haziran 1877'de

²⁷¹ Fitri, a.g.e. s.59.

²⁷² İsmail Fazıl Paşa, a.g.e. s.19-20.

²⁷³ Fitri, a.g.e. s.59.

Danilovgrad ile Epozi arasında, Ali Saib Paşa kolordusuyla birleşmeyi gerçekleştirmiştir²⁷⁴.

4.6.6.2. İşkodra Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler

Ali Saib Paşa, 31 Mayıs 1877'de, Podgoriçe'den hareket ederek Eşpozi'ye ulaşmış, buradan da 02 Haziran 1877'de Hafız Paşa kumandasında iki tugay ilerde, kendisinin bulunduğu tugay ihtiyatta olmak üzere Danilovgrad-Ostrog Boğazı istikametinde harekâta başlamıştır.

Harekâtın yan emniyetini sağlamak maksadıyla Martinik tepelerine 06 Haziran 1877 tarihinde taarruza geçilmiş, Dağlıların mukavemeti sonucu tepeler ancak dört gün sonra yapılan ikinci taarruzla ele geçirilebilmiştir²⁷⁵.

Harekâtın yan emniyetinin sağlanmasına rağmen birlikler ileri harekâta devam etmeyip, 10 gün kadar bir süre Martinik Tepelerinde kalmıştır. Daha sonra bir Tugay Martinik Tepesinin emniyeti mülahazası ile bırakılıp, iki Tugay halinde Ostrog Boğazı istikametinde harekete geçilmiştir. Dağlıların şiddetli taarruzlarına maruz kalınmasına rağmen birlikler, 23 Haziran 1877'de Süleyman Paşa kolordusu ile birleşmişlerdir.

Her iki Kolordu birleşmeyi müteakip Karadağlıların savaşma azim ve iradesini kırmak maksadıyla, Çetine istikametinde harekâta devam etmek yerine 26 Haziran 1877'de Podgoriçe'ye dönmüşler ve burada yedi gün boyunca hiçbir şey yapmadan beklemiştir. Rusya cephesindeki gelişmeler nedeniyle 03 Temmuz 1877'de, İstanbul'dan gelen emirle Süleyman Paşa, kendi kolordusuyla beraber diğer kolordudan altı taburu yanına alarak Bar iskelesine hareket etmiş, buradan da deniz yolu ile Dedeagaç'a, müteakiben 29 Temmuz 1877'de, Zağra bölgesine intikal etmiştir²⁷⁶.

Kolaşinden harekâta başlayan Mehmed Ali Paşa kuvvetlerinden harekâtın devamında tek bir haber dahi alınamamış, Paşa'nın Danilovgrad'a doğru biraz ilerlemeyi müteakip, Yeni Pazar'a çekildiği öğrenilmiştir²⁷⁷.

²⁷⁴ Fitri, a.g.e. s.59-60.

²⁷⁵ Fitri, a.g.e. s.61.

²⁷⁶ Fitri, a.g.e. s.62-64.

²⁷⁷ Fitri, a.g.e. s.64.

4.6.7. Yapılan Muharebelerin Değerlendirilmesi

Her iki döneme ait icra edilen harekât değerlendirildiğinde; 1876 yılında Hersek Kolordusuna Piva ve Nikşik kalelerine, İşkodra Kolordusuna ise Medun Kalesi'ne erzak ikmalini yapmak gibi mahdut hedefler verilmiştir. Kalelere erzak ikmalinin yapılmasının Karadağ muharebe azim ve iradesinin ortadan kaldırılmasına önemli katkısı yok iken, böyle hedefler için çok büyük emek, insan ve gayret sarf edilmek zorunda kalınmıştır²⁷⁸.

1877 senesindeki harekâtın hedefleri uygun seçilmiş ise de, burada da uygulamadan doğan eksiklikler meydana gelmiştir. Şöyle ki; Karadağ'ın itaat altına alınması maksadıyla üç koldan Karadağ'ın merkezine doğru icra edilen harekâta, her kol birbirinden bağımsız hareket etmiş, kollar arasında irtibat sağlanamamış ve taarruz istikameti seçiminde, hâkimden mahkûma kuralına uyulmamıştır.

İşkodra Kolordu'su 6-9 Haziran 1877 tarihlerinde Martinik sırtlarında düşmanla muharebe ederken, Süleyman Paşa 03 Haziran 1878 tarihinde Kristaç seferinden sonra bir hafta beklemese ve Ostrog Boğazında zaman kaybetmeyip ilerlemiş olsaydı, birleşme daha çabuk ve az zayıyla gerçekleşebilirdi.

İşkodra Kolordusu da Martinik Tepelerinde beklemeyip devam etseydi, Süleyman Paşa'nın Ostrog'daki muharebeleri daha hafif olur, başarı süratle kazanılabilirdi. Mehmet Ali Paşa'nın harekâtı ile ilgili ise en ufak bir malumat alınamamıştı.

Karadağlılar tüm eksikliklerine rağmen harekâtı bir ay süreyle geciktirebilmiş ve Osmanlı Kuvvetlerine önemli miktarda zayıat verdirmişlerdir.

Tüm hatalara rağmen birleşme sağlanıp, Karadağ Ordusu'nun dağılması sağlanmıştır. Düşmana son darbeyi vurmak için Kolorduların Çetine'ye hareket ettirilmesi gerekliken maalesef bu da yapılmamıştır.

İki Kolordu birleştikten sonra her iki kuvveti komuta edecek bir komutan atanamamıştır. Süleyman ve Ali Saib Paşalar benim kolordum diyor, ancak Çetine'ye doğru harekât konusunda Süleyman Paşa, benim askerim yorgun; Ali Saib Paşa ise, benim kuvvetim azdır diyordu. İşte bu kararsızlık içinde Podgoriçe'de en kıymetli olan zaman boşa geçirilmiştir.

²⁷⁸ İsmail Fazıl Paşa, a.g.e. s.20.

Hâsıla, 1877 yılında Karadağ'a yapılan harekâtın sonucunda tüm emek ve dökülen kana rağmen, yapılan stratejik hatalar nedeniyle başarılı olunamamıştır²⁷⁹.

4.6.8. Temmuz-Eylül 1877 Dönemi Muharebeleri

Karadağ'ın bir başından girip bir başından çıkmak suretiyle yapılan harekâttan dolayı Karadağ ordusunun ciddi bir yenilgiye uğradığı düşüncesi ve Rusya cephesinde meydana gelen kritik gelişmeler nedeniyle çekilen kuvvetlerden kalan on altı Tabur da İşkodra, Podgoriçe, Epozi ve Bar bölgelerindeki birçok kaleye dağılmıştır.

Nikola, bu durumdan istifade ile geçen yılın harekât hedefi olan Nikşik, Bileke ve Trebine bölgelerini ele geçirerek, ileride barış antlaşması imzalandığı zaman bu yerlere sahip olmak, İşkodra ve Yeni Pazardaki Osmanlı kuvvetlerinin taarruzu durumunda ise savunmada kalmayı planlamıştır²⁸⁰.

4.6.8.1. Hersek Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler

Nikola'nın ordusu 21–22 Temmuz gecesi Nikşik topraklarına ulaşmış, Voyvoda Mazo'nun kumandası altında bulunan üç tabur Nikşik ilerisindeki Osmanlı mevziine gece yaklaşarak, sabah erkenden hücumla kalkmıştır. Şiddetli bir çarpışmadan sonra müfrezemizin Nikşik'e çekilmesi ile mevziyi ele geçirmişlerdir²⁸¹.

Bu sırada dağlılardan kaçıp askerimize sığınan birçok köylü, kale içine alınmış, bu durum zaten erzak sıkıntısı çeken Nikşik'in durumunu daha da kötüleştirmiştir.

Karadağlılar, 22 Temmuzda 1877'de Nikşik civarında bulunan tahkimatları ele geçirilerek kuşatmayı tamamlanmış, 23 Temmuz 1877'de Duga Boğazının içinde, emniyet maksadıyla teşkil edilen karakollarımızı tahrip etmişlerdir²⁸².

26 Temmuz'da Nikola'nın ordusu, Nikşik'e bir hücum yaptıysa da özellikle şehre bir kilometre mesafede bölgeye hakim bir tepe üzerine inşa edilmiş Çadyaliça Tabyası'nın mukavemeti nedeniyle çok kayıp vererek geri çekilmiştir. Nikola, şehrin hemen etrafındaki tabyaları susturmadan Nikşik'i ele geçirmenin zor olacağını anladığından, buraları ve şehri iki günden fazla süre ile bombardımana tutmuştur.

²⁷⁹ İsmail Fazıl Paşa, a.g.e. s.20-21.

²⁸⁰ Fitri, a.g.e. s.65.

²⁸¹ Fitri, a.g.e. s.66.

²⁸² Fitri, a.g.e. s.67.

Çadyalıça Tabyasında İskender Bey komutasındaki bir Tabur düzenli, bir Tabur Müstahfız²⁸³ ve birkaç bölük milisten ibaret kuvvet, can siperhane mücadeleyle Dağlılara önemli zayıatlar verdirmiştir.

20 Ağustos 1877 tarihine kadar dayanan Çadyalıça tabyası, yoğun ve şiddetli taarruz neticesinde Karadağlıların eline geçmiştir. Bu sayede Dağlılar toplarını ileri alarak Nikşik'i top ateşine tutmaya başladılar ve Ağustos'un sonlarına doğru kalenin teslim edilmesini teklif ettilerse de ret cevabı aldılar²⁸⁴.

06 Eylül 1877'de başlayan ve iki gün boyunca devam eden şiddetli saldırılar nihayetinde, 08 Eylül 1877 tarihinde, Nikşik kasabası Dağlıların eline geçmiştir.

Nikşik'in ele geçirilmesinden sonra, 15-20 Eylül 1877 tarihleri arasında Duga Boğazı'nda kalan Tabyalar ele geçirilirken, Nikola beş tabur ve dört topla Bileke'ye yürümüş ve burasını da 16 Eylül 1877 tarihinde ele geçirmiştir²⁸⁵.

4.6.8.2. İşkodra Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler

Süleyman Paşa'nın ayrılmasından sonra İşkodra civarında, 19 Piyade Taburu ve 9 Batarya kadar kuvvet kalmıştır. Planlar gereği, başlangıçta her iki tarafta muharebe etmekten çekinmiş, ancak Nikşik bölgesindeki harekâtın kritiklik arz etmesi üzerine İşkodra Kuvvetlerinin Komutanı Ali Saib Paşa'ya Danilovgrad istikametinde Karadağ'a taarruz etmesi emredilmiştir. Ancak, Ali Saib Paşa, kuvvetlerinin yetersizliği ve dağınıklığını gerekçe göstererek, bu tür harekâttan kaçınmıştır.

İşkodra bölgesindeki harekât genelde mahdut hedefli, sınırlı kuvvetlerle ve sınırlı zamana inhisar etmiştir²⁸⁶. Bu kapsamda meydana gelen olaylar şunlardır:

Podgoriçe'deki müfrez birliğin komutanı Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa, 29 Temmuz 1877 tarihinde, bir grup Dağlının, köylerde gasp yapmak amacıyla, Kokot'a doğru ilerledikleri haberini alınca, 1000 kadar gönüllü, 70 Debre Süvarisi, bir tabur ve 2 toptan oluşan müfreze ile Botan civarında Moraça Nehrini geçerek, Dağlıların bulundukları Formak Manastırı'na taarruz etmiş ve Dağlıları geri püskürtmüştür²⁸⁷.

²⁸³Yeniçeriliğin kaldırılmasından evvel, kale, hisar ve memleket muhafazasında bulunan kimseler hakkında kullanılan bir tabirdi. **Pakalın Mehmet Zeki** Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt II, s.630.

²⁸⁴**Fitri**, a.g.e. s.68.

²⁸⁵**Fitri**, a.g.e. s.69.

²⁸⁶**Sedes**, a.g.e. s.231.

²⁸⁷**Fitri**, a.g.e. s.69.

15 Ağustos 1877'de Podgoriçe'ye, 18 Ağustos 1877'de İşkodra gölü sahiline yapılan taarruzlar geri püskürtülmüştür.

20 Ağustos'ta, Ali Saib Paşa'nın emri ile Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa'nın emir ve komutasında, 4 tabur ve iki Top'tan oluşan birlik, Podgoriçe civarında verimli ovaya hakim Beri kasabasına taarruz ederek burayı ele geçirmiştir.

28 Ağustos'ta 5000 kişilik bir müfrezenin Podgoriçe'den çıkarak, Formak ve Beri istikametinde ilerlemesi üzerine, Dağlılar dirense de geri çekilmek zorunda kalmışlar, ancak birlikler her ne maksatla olduğu anlaşılmamakla birlikte ileri gitmek yerine, Podgoriçe'ye dönmüştür. Bundan sonra Ağustos sonuna kadar İşkodra bölgesinde önemli bir gelişme olmamıştır²⁸⁸.

4.6.8.3. Yeni Pazar Cephesinde Meydana Gelen Muharebeler

Ferik Mehmed Ali Paşa, Rumeli bölgesine görevlendirilmiş ve yerine Ferik Hafız Paşa, Yeni Pazar Tümen Komutanı olarak atanmıştır. Dağlıların Nikşik'e yüklenmesiyle Hafız Paşa'ya, 03 Ağustos 1877 tarihinde, Nikşik'e destek olmak için harekât icra etmesi emri verilmiştir.

Bunun üzerine Hafız Paşa emir komutasında, 12 Tabur ve 2 batarya dağ topundan mürettep seyyar bir Tümen oluşturulmuş, Tümen'e 2000 kadar da yerel halktan oluşturulan birlik dahil edilmiştir. Plana göre Hafız Paşa, Akova-Moykovşta istikametinde ilerleyerek Tara Nehrini geçecek, müteakiben Şaran ve Yazero nahiyelerine girerek Nikşik'e ulaşacaktı²⁸⁹.

İleri harekâta başlayan birlikler, 26 Ağustos 1877 tarihinde, Tara Nehrinin geçiş yerlerini ve Şaran kasabasını ele geçirmiş, 30 Ağustos 1877'de Yazero ovası bölgesine ulaşmış ve burada tertiplenmiştir. Bu sıralarda Hersek'teki harekâtı başarı ile nihayetlendiren Nikola, Hafız Paşa'nın ilerlemesini durdurmak maksadıyla takviye kuvvet göndermiştir.

11 Eylül 1877 tarihinde Lazar Sosiça, Pero Piyoviç ve Vukoviç komutasında toplanan Dağlılar, Yeni Pazar Tümeni'ne saldırıya geçmiş, Birliklerimiz önemli miktarda kayıp vermesine rağmen, Tara Nehrinden geçerek Taşlıca'ya geri

²⁸⁸ Fitri, a.g.e. s.70.

²⁸⁹ Sedes, a.g.e. s.228.

çekilebilmiştir. Bu sırada, mütarekenin araya girmesiyle cephede harekât durmuş ve müteakiben de başka önemli bir gelişme olmamıştır²⁹⁰.

4.6.9. Ekim 1877'den Mütarekeye Kadar Meydana Gelen Muharebeler

Eylül ayının sonuna doğru her iki tarafta yorgunluktan bitap düşmüş vaziyet idi. Dağlılar çarpışmalarla geçen ayların ardından, Podgoriçe karşısına bir miktar kuvvet bırakarak geri kalan askerleri evlerine göndermişlerdi. Lakin Rus Genelkurmayından aldıkları emir doğrultusunda Ekim'in başında tekrar toplanarak saldırılara başladılar.

Dağlıların hedefi, Podgoriçe'yi zayıf kuvvetle kuşatıp Osmanlıların dikkatini bu tarafa çektikten sonra asıl kuvvetlerle Bar-Antivari kalesini ele geçirmeyi müteakip Ülgün'ü ve devamında İşkodra'yı ele geçirmek olarak belirlenmiştir. Buna karşın bizim bir planımız bulunmamakla birlikte, elimizde kalan kuvvetlerle Karadağlıların işgal girişimlerine karşı, toprakları savunmak hedeflenmiştir²⁹¹.

Karadağlılar, Ekim ayı ortasında iki-üç bin kişilik bir kuvvetle Podgoriçe'yi kuşatmış ve Osmanlı kuvvetlerini bu tarafa çekmek için kuşatmanın ardından saldırılar başlatmıştır. Podgoriçe-İşkodra telgraf hattı kesilerek, kale etrafına kuşatma karakolları kurulmuştur. Kuvvetlerimiz bu şekilde meşgul edilirken Dağlılar Bar Kazasına, kuşatma kuvveti konuşlandırmasını Kasım Ayı başına kadar tamamlamıştır.

Kasım'ın ilk haftasında yapılan şiddetli bombardımanla Bar kalesinin kuşatması başlamıştır. Her türlü takviye ve destekten yoksun olan kale kumandanı Piyade Yarbay İbrahim Bey komutasındaki 1500-2000 kadar muhafızın insanüstü mücadelesi yeterli olmayıp, kale 10 Ocak 1878'de teslim olmuştur. Nikola, kumandan ve subayların kılıçlarına dokunmayarak kalede görevli bin beş yüz askeri Nikşik ve diğer yerlerde yaptığı gibi serbest bırakmıştır.

Bar kalesinin ardından, 12 Ocak 1878'de, İşkodra Gölü'ndeki Gramajor adası ve kalesi, 17 Ocak 1878'de Lessendra adası ve ertesi gün adanın tüm istihkâmlarının işgali tamamlanmıştır. 18 Ocak 1878'de Voyvoda Boydan Petroviç batıya inerek Ülgün istihkâmlarını ele geçirmiş ve 19 Ocak 1878'de şehre hücum ederek iç kaleyi almıştır. 29 Ocak 1878'de Vranjina adasının ele geçmesini takiben, Dağlılar, Boyana nehrinden geçerek İşkodra'yı tehdit etmeye başlamıştır²⁹².

²⁹⁰ Fitri, a.g.e. s.71-72.

²⁹¹ Fitri, a.g.e. s.72-73.

²⁹² Fitri, a.g.e. s.74-82.

4.6.10. Ayestefenos ve Berlin Antlaşmaları

03 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos antlaşmasının birinci ve ikinci maddelerinde, Karadağ ilgili hususlar yer almıştır²⁹³.

Birinci maddeye göre Karadağ'a sınırı şu şekilde belirlenmiştir: Sınır Bileke'ten geçerek Dobrotica Dağı'ndan Korita'ya; Korita'dan Karadağlılara ait olacak olan Metokya'ya; Metokya'dan Hum'da Tara Nehri ile Piva Nehri'nin karıştığı bölgeye; Hum'dan Tara Nehri boyunca takip ederek bu nehrin Lim Nehri ile birleştiği yere kadar gelecektir. Doğuda Lim boyunca Prepole'e; bu şehirden düz bir çizgi ile Suha-Gora Tepesi'ne; bu noktadan Similiecica Plamina Tepeleri'nin doruklarına geçecek, Plav ile Gusine şehirlerini içine alacak ve Prokleta Tepesi'nin doruğunda sona erecektir. Bu noktadan sonra sınır, Biskasik'in doruğundan geçecek, İşkodra Gölü'ne bağlı olarak ve Hoti ile Kastrati aşiretlerini ayırarak Hoti Gölü'ne düz çizgi olarak düşecektir. İşkodra Gölü'nün güney kısmından geçerek, Boyana Nehrine ulaşacak ve denize kadar nehir yatağını takip edecektir. Niksiç, Metokya, Eşpozi, Podgoriçe, Bar-Ülgün ve Zabliak Karadağ'da kalacaktır²⁹⁴. Sınırın geçtiği kesin yerler, büyük devletler ve Osmanlı ile Karadağlı temsilcilerinden oluşan komisyon tarafından belirlenecektir.

İkinci maddeye göre; Bab-ı Ali nihai olarak Karadağ'ın bağımsızlığını tanımıştır. Karadağlı görevlilerin Osmanlı Devleti içinde görevlendirilmelerini, suçluların iadesini ve Karadağ ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin belirlenmesini amaçlayan Rusya'nın katılımı ile bir sözleşme imzalanacaktır. Sınırlarda yaşayan halkların ticari faaliyetleri ve sınırlardaki tahkimat ile ilgili sorunları çözümlmek üzere Bab-ı Ali ile Karadağ arasında bir anlaşma yapılacaktır. Gelecekte, yeni toprak talebi haricinde, tüm tartışma ve sorunlar Rusya ile Avusturya'nın ortak hakemliği ile sonuca bağlanacaktır. Karadağ birlikleri bu antlaşmanın imzalanmasından sonra on gün içerisinde Prensliğin toprakları dışındaki bölümleri boşaltmakla yükümlüdür²⁹⁵.

Berlin Anlaşması (Temmuz 1878) ile Karadağ'ın bağımsızlığı yine kabul edilmekte, arazi kazançları ise Ayestefanos kararına göre bir dereceye kadar tahdit edilmekle beraber, Karadağ, Piva, Nikşik, Kolaşin, Podgoriçe, Zabliak, Eşpozi (Sbuz),

²⁹³ Coquelle, a.g.e s.427.

²⁹⁴ Coquelle, a.g.e. s.457.

²⁹⁵ Coquelle, a.g.e. s.458. Karakoç eserinde, "Karadağ sınırının belirlenmesi için Osmanlı ile Düvel-i Muazzama ve Karadağ temsilcilerinden oluşan komisyon tarafından imzalanan, 20 Nisan 1879 ve 08 Eylül 1879 protokoller için Martens, N. R. G., 2. Seri, Cilt V., s.351-484'ü kaynak olarak göstermiştir. Sarkis, Karakoç, Külliyyat-ı Kavanin Cilt II, Hazırlayanlar, M. Akif Aydın, Fethi Gedikli, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, M. Macit Kenanoğlu, TTK, TTK Yayınları XXX. Dizi, S. 5, 2006, s.361.

Gusine ve Plava havalisi ile Bar limanını içine alan geniş bir toprak şeridi kazanıyordu. Sahilde Karadağlıların elinde bulunan diğer arazi (Ülgün ile beraber) Osmanlı devletine iade edilecek, Boyana Irmağı üzerinde Karadağlılar seyrüsefer serbestisine sahip olacaklar, Bar limanı ve Karadağ suları bütün milletlerin harp gemilerine kapalı bulundurulacak ve prensliğin harp gemisi olmayacaktı²⁹⁶.

Anlaşmaya göre Karadağ'a devredilmesi gereken Gusine ve Plava'nın Müslüman Arnavut ahalisinin Karadağ yönetimine girmek istememesi sonucu, bu iki kasabanın yerine Ülgün'ün verilmesi, Osmanlı Devletince önerilmiştir. Ancak, Ülgün ahalisinin de Karadağ yönetimine girmek istememesi, uluslararası alanda krize neden olmuştur²⁹⁷.

Bu sırada 1880 yılındaki seçimleri kazanan Gladstone, 1885 yılına kadar sürecek başbakanlığa ikinci kez seçilmiştir (ilki 1868 – 1874 yılları arasında idi). Gladstone, Ülgün'ün Karadağ'a devredilmesi konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapmış ve donanmayı Adriyatik'e göndermiştir. Hatta Ülgün'ün devredilmemesi halinde İzmir'in işgal edileceğini belirtmiş, ancak Osmanlı Devleti'nin Arnavutlara karşı icra ettiği askeri harekâtın başarılı olması sonucunda Ülgün, Karadağ'a devredilmiştir²⁹⁸.

1815 yılında Viyana Kongresi ile kurulan “**Avrupa Dengesi**” 1878 Berlin Kongresine kadar tüm krizlere karşın, zaman zaman değişiklik göstermesine rağmen, Fransa, Avusturya-Macaristan ve İngiltere'nin statükoyu esas alan politikaları nedeniyle, 1878'e kadar devam edebilmiştir. Hatta 1856 yılındaki Paris Antlaşmasıyla da bu durum bir kez daha onaylanmıştır.

Ancak, İtalya ve Almanya'nın birliklerini sağlayarak Düveli Muazzama içine katılmaları, bölgede kaçınılmaz olarak çıkar çatışmalarının çeşitlenmesine neden olmuş ve dengenin muhafazasına yeni dinamikler eklemiştir.

Bu noktadan hareketle, Berlin Kongresini; yüzyıllık politikalarını değiştiren eski aktörlerle, XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan yeni aktörlerin, Avrupa'da yeniden bir denge oluşturmak için yaptıkları “**son çaba**” olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır.

²⁹⁶ **İslam Ansiklopedisi**, Cilt VI, s.228. **Schuman**, a.g.e. s.19. **Muahadat Mecmuası**, Komisyon, Türk Tarih Kurumu, Cilt V, Ankara,s.126-130. **Findley Carter Vaughn**, *The Turks In World History*, İngiltere, 2005, s.164.

²⁹⁷ **Ertem**, a.g.e. s.5-6. **Rastoder**, a.g.e. s.121.

²⁹⁸ **Ertem**, a.g.e. s.5-6. **Quataert**, a.g.e. s.58-59.

Ancak bozulan dengenin tekrar yerine oturtulması, özellikle Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin çekilmesiyle oluşan boşluğun etkisinin, minimize edilmesi kolay olmayacaktır. Çünkü;

- * 1878 yılı Berlin Antlaşmasıyla bağımsızlığını kazanan Karadağ, Sırbistan ve Romanya ile özerk Bulgaristan'ın tatmin olunamaz iştahı,
- * 1856 yılı Paris anlaşması ile takılan prangaları yıkan ve tarihi emelini ele geçirmesine bir adım kalan Rusya'nın isteği,
- * Slav Birliğinin önüne geçmek için Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i işgal etme sevdası,
- * İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarlarını emniyete almak için Rus ilerlemesine karşı tedbir olarak Kıbrıs'ın dışında işgal edilecek ilave yerlere ve tampon devletlere ihtiyaç duyması,
- * Mısır'daki çıkarlarına karşılık Osmanlı topraklarından başka yerler önerilerek Fransa'nın tatmin edilmeye çalışılması,
- * Gün geçtikçe, ekonomik ve askeri alanda gücü gelişen ve yayılmak için yeni alanlara ihtiyaç duyan Almanya'nın varlığı devreye girmiştir.

Bahse konu yeni dinamikler, zaten hassas bir şekilde oluşan denge'nin kolaylıkla bozulmasına neden olabilecektir.

Gerçekçi ve objektif kriterlere göre belirlenmiş ulusal politikaların, çeşitli öğretilerle yoğrulmuş, önyargılı politikacılar tarafından değiştirilmesinin nelere mal olabileceğinin göstergelerinden birisi Berlin Kongresine giden ve devamındaki süreç olmuştur.

Gerçi Berlin kongresinden önceki zamanlarda da ihtiraslı politikacılar insanları felaketlere sürüklemişti, ancak, meydana gelen yıkım, Berlin Kongresi ve ondan sonraki sürecin neticesinde oluşan Dünya Savaşlarındaki yıkım kadar olmamıştır. Kısaca, Berlin Kongresi sonucu oluşturulmaya çalışan düzende meydana gelebilen en küçük krizlerin etkisi, ondan önceki sürece göre daha fazla olmuştur.

SONUÇ

Dünya haritasına bakıldığında, toplu iğnenin başı kadar görünen ve Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu dönemde ise toprakları ancak **“devede kulak”** misali büyüklükteki bir alanı işgal eden Karadağ, XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı diplomasisinin en önemli konularından biri haline gelmiştir.

Bugün dahi fazla bilinmemekle birlikte, 382 yıl, göreceli de olsa, Osmanlı hakimiyetinde kalan Karadağ, özellikle XIX. yüzyıldan sonra büyük güçlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak, Karadağ, büyük güçlerin, Şark Meselesini kendi çıkarları doğrultusunda çözmek ve sonuçlandırmak adına, bir araç olarak ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti, bölgenin verimsizliği, coğrafyasının sertliği ve toplumsal yapısı nedeniyle, Karadağ'da başlangıçtan itibaren esnek bir yönetim tarzı uygulamış, yerel yönetimlerinin değişmeden devam etmesine müsamaha göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nin geniş hâkimiyet alanında, özellikle dağlık, sarp, zapturaptı güç olan yerlerde merkezi yönetimin yerleşmesi yerine, yöresel güçlerin yarı bağımsız hareketlerine göz yumduğu bir vakiydir. Yönetimde küçük değişiklikleri içermesine rağmen Osmanlı, Karadağ gibi Kırım, Eflak, Boğdan ve Erdel ile birçok merkezden uzak bölgelerde yerel beylerin yönetimde bulunmalarına müsaade etmiştir¹.

Genel fetih politikası gereği, uzun vadede bu bölgelerde de merkezi yönetim kurma çalışmalarının her türlü güçlüklerle rağmen yapılabileceği düşünülmeyle birlikte, Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldan itibaren içine düştüğü bunalımlı sürecin buna müsaade etmediğini kabul etmek gerçekçi olacaktır.

Oluşan bu şartlar gereği Karadağ'da merkezi yönetim unsurları yerleşmemiş, vergi verildiği ve problem çıkarılmadığı sürece buraya müdahalede bulunulmamıştır.

XVIII. yüzyıl sonlarına kadar Karadağ'ın bağımsız olup olmadığı bir yana, Karadağ'da organize olmuş bir toplumsal yapının varlığından söz etmek imkânsızdır. Ancak, I. Peter (1784-1830) döneminden itibaren durum değişmeye başlamıştır.

I. Peter döneminde, basit seviyede anayasal düzenlemeler yapılmış, merkezi yönetim organları oluşturulmuş, Avrupa'nın büyük güçleri ile işbirliği kurulması ve aşiretler arasında ortak hareket edilmesi noktasında önemli mesafeler kat edilmiştir.

¹ **Sina Akşin**, Metin Kunt, Suraiya Faroqi, Zafer Toprak, Hüseyin G. Yurdaydı, Ayla Ödekan a.g.e. s.20.

Ancak, merkezi yönetim organları ve bunların yaptırım güçlerinin sınırlı olması, aşiretler arasında devam eden sorunlar, aşiretler üzerinde egemenliğin tam olarak kurulamaması, merkezi otoritenin ihtiyacını karşılayabilecek gelirin olmaması ve bu konuda başta Rusya olmak üzere diğer devletlere bağımlı olunması gibi önemli eksiklikler, devletleşme önündeki en büyük engeller olarak ortaya çıkmıştır.

Tüm bu eksikliklere rağmen I. Peter dönemini, devletleşme adına Karadağ'da önemli başlangıçların yapıldığı bir dönem olarak adlandırabiliriz.

II. Peter ve Danilo döneminde Karadağ, merkezi yönetim kurumlarını kurarak egemenliğini tüm aşiretlere büyük oranda yaymayı başarmıştır.

Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile imzalamış olduğu antlaşma ve protokollerle sınırların belirlenmesini büyük ölçüde tamamlamıştır. Vergi sistemini tesis ederek, dış yardımlara muhtaç olmanın önüne geçmiş ve artan merkezi otorite harcamalarının karşılanmasını sağlamıştır. Toplumsal yapının daha medenileştirilmesi ve çağdaş normlara ulaşması için birçok kanun çıkarılmıştır.

Nispeten devlet niteliklerine sahip daha organize bir topluluk olarak Karadağ'ın meydana getirmiş olduğu problemler, nitelik ve nicelik olarak farklılaşmıştır. Bağımsız devlet olarak tanınmak ve Adriyatik denizine bir çıkış elde edilmesi dışında, Karadağ'ın tüm talepleri uluslararası sahada destek bulmuştur.

Bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi de Osmanlı Devleti'nin Karadağ'ı karşısında yalnız olarak bulamamasıdır. Karadağ'ı kendi çıkarları doğrultusunda sık sık kullanan Rusya'nın yanında, çıkarlarına ve bölgedeki emellerine göre, Avrupa'nın diğer güçlü ülkeleri de Karadağ'ı kullanmış ve Karadağ ile ilgili konulara müdahil olmuştur. Dolayısıyla oluşan en küçük sorun dahi diğer ülkelerin devreye girmesi ile Avrupa barışını etkileyen bir husus olarak ortaya çıkmıştır.

Karadağ, bu dönemin sonunda, çok da gerekli olmayan uluslararası alanda tanınma hariç, bağımsız devlet olma niteliklerine ulaşmıştır. Tam olarak bağımsızlık, zamana ve bu yolda dökülecek şehit kanına kalmıştır.

Osmanlı Devleti, Karadağ üzerindeki egemenlik hakkından hiç vazgeçmemiş, Tanzimat'ın ilanı ile birlikte oluşturulmaya çalışılan merkezi yönetim usulleri ile hâkimiyetin devamı sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak bölgedeki kontrolün artması şöyle dursun, dökülen kana, harcanan paraya ve emeğe karşılık hâkimiyet iyice zayıflamış, tüm girişimler beyhude bir çabalamadan öteye gidememiştir.

1856 yılı Paris Kongresi görüşmelerinde Ali Paşa ve 1876 yılı Karadağ seferi öncesinde Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ⁽²⁾, şehit kanı ile sulanmış toprakların bırakılmaması gerektiğinden hareketle Karadağ'ın terk edilmemesini savunmuşlardır.

Nikola döneminde ise artık kâğıt üzerinde olan hâkimiyetin adının konulması gerçekleşmiştir. Karadağ üzerinde fiilen hiçbir yaptırım gücü bulunmayan Osmanlı Devleti, çok az hasarla atlabileceği sorunu, hâkimiyette ısrar ederek gelecekte tüm Balkanları kaybetmesine neden olacak şekilde ileriye taşımıştır.

Acaba kendimizden olmayanları zorla kendimiz yapabilmek için döktüğümüz şehit kanının hesabı nasıl verilecek? Kendimize ait olanı muhafaza etmiş ve geliştirmiş olsaydık daha mı iyi olurdu? Yaklaşık 40 yıl sonra Cemal Paşa'nın 1918 yılında Suriye'den dönerken harap olan Anadolu topraklarına bakıp “...*Keşke vazifem buralarda olsaydı, keşke o altın sağınağı ve enerji fırtınası, bu durgun, boş ve terk edilmiş vatan parçası üstünden geçseydi...*”⁽³⁾ şeklinde hayıflanmasına bakıldığında kendimize ait olana öncelik verilmesinin zarureti ortaya çıkmaktadır.

Berlin Antlaşması ile kurulmaya çalışılan “**Yeni Dünya Düzeninde**”, istediklerini tam olarak alamayan büyük güçler ve ortaya çıkan yeni aktörler, Osmanlı Devleti'nden daha fazla pay alabilmek için mücadelelerini daha acımasızca sürdürmüşlerdir.

Bu kapsamda, Karadağ, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarını kaybetmesine sebep olan Balkan harplerinin tetikçisi ve Birinci Dünya Savaşı'na giden sürecin en önemli aktörlerinden biri olmuştur.

²...Hersek ihtilali başlayıp da bastırılması konusunda zorluklarla karşılaşıldığında, isyanın bastırılması ile görevlendirilen Seryaver Ferik Halil Paşa, Sadrazam ile birlikte Sultan Abdülaziz'e çıkmıştır. Görüşme esnasında Sultan Abdülaziz, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa'ya isyanın bastırılması için iki yol bulunduğunu, bunlardan birisinin çok büyük bir kuvvetle Hersek'e girip isyanın sona erdirilmesi (bunun için ilave hazırlığa ihtiyaç bulunmaktadır) veya sürekli isyan halinde olan Banyan ve Piva gibi Nevah-i Asiye bölgelerinin Karadağ'a verilmesi olduğunu belirtmiştir. Rüştü Paşa ise “...*Her zerresi şehidimizin kanı ile yoğrulmuş olan bu bölgeleri nasıl terk ederiz, halk buna ne der...*” diyerek padişahın fikrini değiştirmiştir. İşte bu hikâyeyi bizzat merhum Halil Paşa'dan işitmişim. Padişahın isyanın büyük bir kuvvetle bir an önce bastırılması fikri mantıklı olduğu gibi, devlete çok pahalıya mal olan Rus, Sırp ve Karadağ seferlerinin icrasına belki de gerek olmayacak veya en azından bize zaman kazandırabilecek Karadağ'a Nevah-i Asiye'nin terki “ehven-i şer” olarak görülebilir. **İsmail Fazıl Paşa, a.g.e.**

³ **Falih Rıfki ATAY**, Zeytindağı, Remzi Kitap Evi, III. Baskı, İstanbul, 1943, s.93.

Balkan Savaşları sonucunda, Şark Sorunu'nun ilk aşaması tamamlanmış, I. Dünya Savaşı ile de ikinci aşaması tamamlanmak üzereyken, kimsenin ummadığı anda **Mustafa Kemal Atatürk** ortaya çıkarak planları altüst etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çıkması neticesinde, Metternich'in öngörüsü doğrulanmış ve dünya o zamana kadar görmediği felaketle yüz yüze gelmiştir. Bir başka açıdan bakıldığında eğer **Mustafa Kemal Atatürk** olmasaydı veya başarısız olsaydı da Türkler Anadolu'dan da çıkarılsaydı, dünya ne türlü bir felaketle karşı karşıya kalabilirdi, tahmin bile edilemezdi herhalde...

I. Dünya Savaşı sonucunda oluşturulmaya çalışılan **yeni dünya dengesi**, 1878 yılı Berlin Antlaşmasında olduğu gibi, büyük devletlerin çıkarları doğrultusunda kurulmaya çalışılmıştır. Sonuç **“tarih tekerrürden ibarettir”** sözünü doğrular şekilde, II. Dünya Savaşı felaketiyle karşı karşıya kalınmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni oluşturulan denge, Birleşmiş Milletler, NATO gibi uluslararası organizasyonlar sayesinde kısmen de olsa kurulmuş ve günümüze kadar gelinmiştir.

İnsanlığın karşı karşıya kaldığı tüm felaketlere ve bunları önlemek için alınan tedbirlere rağmen, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çıkışının etkisi ortadan kalkmamıştır. 1980 yılında Tito'nun ölümü ve 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin çökmesi nihayetinde, Balkanlar bir kez daha karışmış, Türklerin Balkanlardan çıkması üzerinden 100 yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen, Boşnaklar, Türkler olarak adlandırılarak soykırıma tabi tutulmuşlardır.

Yayınladıkları resmi tarih belgeleri ve kitapları incelendiğinde, günümüzde dahi, millî birlik ve beraberliğini Türk düşmanlığı üzerine bina etmiş birçok Balkan ülkesinin var olduğu görülecektir.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti ile mücadelesini acımasızca sürdüren Düvel-i Muazzama, Karadağ örneğindeki gibi bazı devlet ve toplumları kendi çıkarları doğrultusunda defalarca kullanmıştır. Ancak 1856 yılındaki Paris Anlaşması ile bu devletler de Düvel-i Muazzama içindeki farklılıkları kullanmaya başlamışlardır.

1877 – 1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1815 Viyana Kongresi ile oluşturulan Avrupa düzenini altüst etmiş, şahsi menfaatlerini ve ülkelerinin çıkarlarını gözetken sorumsuz politikacılar tarafından 1878 Berlin Anlaşmasıyla, yeni bir düzen kurulmaya çalışılmıştır. Ancak, adilane olmayan ve çıkar esasına dayanan bu yeni sistem, insanlığın iki kez felakete uğramasına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan düzen, tüm kırılğanlığına rağmen, bu güne kadar büyük oranda değişmeden gelmiştir. **Avrupa devletlerinin 1856 yılında vermiş oldukları tüm teminatlara rağmen, neler olduğunu unutmadan, aşiret yapısından gelip, milliyetçilikle yoğrulup, devletleşme sürecini tamamlayan Karadağ örneğini yaşamışken, oluşan bu denge bizi rehavete düşürmemelidir.**

KAYNAKLAR

1. Arşivler:

a. Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri (BOA.):

(1) Sadaret Divan Düvel-i Ecnebiye Evrakı (A.DVN.DVE.) :

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
23-A	88	

(2) Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı (A.MKT.):

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
28	18	

(3) Sadaret Amedi Kalemî Evrakı(A.AMD.):

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
34	22	
38	92	
41	44	
49	79	
66	30	
73	30	

(4) Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı(A.MKT.MHM):

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
136	42	

(5) Sadaret Mektubi Kalemî Umumi Vilayet Evrakı(A.MKT.UM):

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
571	59	

(6) Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Belgeleri (HR.MKT),

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
51	76	
52	72	
53	89	
55	11	
55	67	
87	9	
93	49	
95	69	

(7) İradeler, Dahiliye(I.DH.):

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
26	1241	9
214	12534	
233	14044	
233	14044	1
233	14044	2
233	14044	4
233	14044	5
253	15597	
260	16109	
555	38632	1
555	38632	2
581	40436	2
581	40436	3
581	40436	4
604	4210	1
604	4210	2

(8) İrade Hariciye(İ.HR.):

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
45	2105	
115	5591	
161	8640	
161	8640	10
161	8640	15
188	10470	
196	11127	

(9) İradeler, Meclisi Mehsud(I.MMS.)

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
08	339	
11	476	25
11	476	26
12	502	02
12	502	03
15	613	02
15	613	03
15	613	05
23	985	01
23	985	03
23	985	04
23	985	05
23	985	11

(10) İrade Meclis-i Vala(I.MVL):

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
526	23632	1
526	23632	2
526	23632	3
526	23632	4

(11) Haritalar (Hrt.h):

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
49	01	
102	01	

(12) Cevdet Hariciye(C.HR.):

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
63	3105	

(13) Londra Sefareti Belgeleri(HR.SFR.3):

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
10	09	

(14) Esas Evrakı(Y.EE):

Dosya Nu	Gömlek Nu	Varak Nu
33	03	1
33	03	2
33	03	3

b. İngiliz Arşiv Belgeleri

(1) FO 78/1716 *Herzegovina and Montenegro Disturbances*, (Hersek ve Karadağ İsyanı) Vol. I. (Cilt I) 1861 Jan.-March. (Ocak – Mart, 1861)

BELGE NU:

17	22	23	29
30	31	71	72
73	74	98	99
100	101	102	103
104	105	106	107
108	109	136	137
138	148	167	179
180	194	195	196
197	198	199	280
281	282	303	321
322	323	324	325

(2) FO 78/1717 *Herzegovina and Montenegro Disturbances*, (Hersek ve Karadağ İsyanı) Vol. II, (Cilt II) 1861 April.-May. (Nisan – Mayıs, 1861)

BELGE NU:

152	280	281	282
285	303	309	312
313			

(3) FO 78/1718 *Herzegovina and Montenegro Disturbances*, (Hersek ve Karadağ İsyanı) Vol. III, (Cilt III) 1861 June.-Aug. (Haziran – Ağustos, 1861)

BELGE NU:

9	10	99	100
101	102	103	104
105	106	107	108
109	110	111	112
113	114	115	116
117	118	119	120
121	122	123	124
125	126	127	128
129	130	131	132
187	188	189	190
191	192	193	194
195	196	197	198
199	200	201	202
203	204	205	206
383	384	385	386
387	388	389	395
399	400	401	497
498	499	519	520
521	522	585	

(4) FO 78/1725 Herzegovina and Montenegro Disturbances, (Hersek ve Karadağ İsyanı) Vol. X, (Cilt X) 1862 July – Aug. (Temmuz - Ağustos, 1862)

BELGE NU:

4	5	6	7
10	12	13	14
15	16	17	18
19	20	24	25
26	28	29	30
31	32	33	56
57	64	73	74
103	104	106	164
165	194	227	228
229	230	231	232
233	234	235	236
237	238	239	263
264	265	266	267
268	269	270	271
272	273	274	275
276	277	321	356

(5) FO 78/1726 Herzegovina and Montenegro Disturbances, (Hersek ve Karadağ İsyanı) Vol. XI. (Cilt XI) 1862 Sept. (Eylül, 1862)

BELGE NU:

313	352	353
-----	-----	-----

(6) FO 78/1727 Herzegovina and Montenegro Disturbances, (Hersek ve Karadağ İsyanı) Vol. XII. (Cilt XII) 1862 Oct. – 1863 Jan. 5. (Ekim, 1862 – Ocak 5, 1863)

BELGE NU:

14	15	16	17
18	19	20	

(7) FO 421/11 *Montenegro: Correspondence* (Karadağ: Yazışmalar) 1857-1859

BELGE NU:

6	7	9	11
12	13	19	21
30	32	34-1	34-2
43	45	51	53
57	63	66	75
76	77	78	79
80	81	82	83
84	85	87	90
92	95	98	102
105	107	112	116
121	127	131	136
140	141.2	159	160
168	170	173	176
207	214	219	232
241	251	253	254
261	263	267	280
291.1	297.1	325	327
397	430	432	435
444	446	455	484
489	494.1	522	

(8) FO 424/26 *Disturbances in Herzegovina and Montenegro Correspondence* (Hersek ve Karadağ'da İsyân ve Yazışmalar) 1861-1862.

BELGE NU:

8	9	12	14
18	19	30	42
44	45	56	60
66	68	71	77
85	96	97	109
111	113	118	120

122	126	127	128
130	131	133	141
142	143	145	150
162	163	174	198
204	211	230	232
236	242	253	276
305	307	314	315
318	336	341	342
346	364	382	402
407	421	433	441
463	447	471	483
479	489	493	495
496	Nu: 496, Ek: 2	498	499
528	542	550	575
583	610	658	659
662	669	674	675
679	686	690	694
698	706	710	715
716	718	732	757
764	765	780	783
784	786	790	791
792	796	805	808
809	810	817	818
822	824	825	828
829	843	845	858
859	863	876	888
891	911	915	926
930	933	936	943
949	961		

(9) FO 881/868 MONTENEGRO & TURKEY: Affairs of Montenegro.
(Karadağ ve Türkiye: Karadağ Meselesi) Jan 1857-Oct 1858 (Ocak 1857 – Ekim 1858)

BELGE NU:

1	5	6	15
18	29	35	36
40	56	58	61
65	78	119	158
172	192	207	208
219	233	248	255
261	288	323	338
391	397	398	407
416	426	432	439
448	523	579	805

2.Yazmalar Kronikler

AHMET Tevfik, Karadağ Coğrafyası, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1329; 1913, Erzurum Atatürk Üniversite Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Salonu, Sınıflama, 7157/SÖ, Demirbaş Nu:0114676.

Ali FITRİ Kurmay Binbaşı, 1291-1292 Hersek Seferi, 1292-1293 Osmanlı Karadağ Seferi, Erkanı Harbiye Mektebi İstanbul 1327, Gnkur. ATASE Kütüphanesi, Sınıf/Yer 21/385.

ERGİRİLİ Ahmet Hamdi İbni Resul, 1268-1279 Osmanlı-Karadağ Muharebesine Dair Tarihçe, Atıf Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi Mehmet Zeki Pakalın Koleksiyonu, Arşiv Nu 34 Mzp 112.

FUAD Paşa, Karadağ'ın Devlet-i Aliyyeye İsbat-ı Taallukuna Dair Layiha, Milli Kütüphane, Ankara, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Arşiv Nu 06 Mil Yz B 117.

İSMAİL Fazıl Paşa, 1292-1293 Osmanlı Karadağ Seferi, İstanbul,1329, Gnkur. ATASE Kütüphanesi, Sınıf/Yer 8/28, Demirbaş Nu:007802.

KAMİL Kaptan, Karadağ Hakkında Bazı Malumat, İstanbul: Mihran Matbaası, 1294H., Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Sınıflama, 949.7, Demirbaş, AETrh459.

KARADAĞ Ordusu Hakkında Muhtasar Risale, 1331, Gnkur. ATASE Kütüphanesi, Demirbaş Nu:006010.

KOLAĞASI Mehmed Esad, Sırp ve Karadağ Orduları, Osman Senayi, Şirket-i Mertebiye Matbaası, İstanbul, 1324, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar, Yer Nu:1956 SA 160.

YÜZBAŞI Osman Nuri, Sırp Ordusunun Kıymet-i Harbiyesi, Osman Senayi, Şirket-i Mertebiye Matbaası, İstanbul , 1324, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar, Yer Nu:1956 SA 160.

3.Tetkik Eserler

- ARBUTHROT, George**, Herzegovina or (Omer Pasha and Christian Rebels), Ömer Paşa ve İsyanlılar) 2005.
- BALTALI, Kemal**, 1875 Hersek Ayaklanması Sırasında Sırbistan'ın Osmanlı Devletine Karşı Savaşa Girmek Amacıyla Karadağ'la Yaptığı Görüşmelere Dair Bazı Önemli Belgeler, Belleten, Cilt:50,Sayı:198 1986 Aralık, Ankara.
- BOEHM Christopher H.**, Blood Revenge The Enactment and Management of Conflict in Montenegro and Other Tribal Societies (Kan Davası, Karadağ ve Diğer Kabileler Arasındaki Uyuşmazlıkların Yönetimi), University of Pennsylvania Press, 1984.
- BRUNSWİK Benoit**, Recueil de Documents Diplomatiques Relatif Au Montenegro, (Bir Giriş İle Birlikte Karadağ'a Bağlı Belgelerin Derlenmesi), Chez M. S.-H. Weiss, Libraire A Pera, İstanbul, 1876.
- COQUELLE, P.** , Histoire De Montenegro Et De La Bosnie (Karadağ'ın Tarihi) (Depuis Les Origines), Ernest Leroux Editeur, Paris, 1893.
- CROSS, Sharyl ve KOMMENİCH, Pauline**, Ethnonational Identity, security and the Implosion of Yugoslavia: The Case of Montenegro and the Relationship with Serbia, Nationalities Papers, Vol.33 No.1,March 2005.
- CYPRIEN, Robert**, Les Slaves de Turquie, (Türkiyedeki Slavlar), Paris, 1844
- DANKOFF Robert, ELSİE Robert**, Evliya Çelebi in Albania and Adjacent Regions (Kosova, Montenegro, Ohrid) (Evliya Çelebi'nin Arnavutluk ve buna Bağlı Bölgeleri Ziyareti), Leiden 2000.
- DELAURE Henri**, Le Montenegro, (Karadağ), Libraire De L'institut, Paris, 1862.
- DELISO Christopher**, Culture and Customs of Serbia and Montenegro, (Sırbistan ve Karadağ'ın Kültür ve Gelenekleri),Greenwood Pres, London, 2009
- DENTON, Rev. W. M. A.**, Montenegro: Its People And Their History (Karadağ; ve İnsanlarının Tarihi), Daddy,Isbister&Co, London, e-book, 1877.
- DESTANİ Beitullah**, Montenegro; Political And Ethnic Boundaries (Karadağ; Politik ve Etnik Sınırlar) 1840-1920, Vol. I, Archive Editions Limited, İngiltere, 2001.
- DJALAS Milovan**, Land Without Justice, (Hak ve Adalet'in Olmadığı Topraklar) Harcourt, Brace and Company, New York, 1958

- DURDEV, Branislav**, Iz Istorije Crne Gore, Brdskih Malisorskih Plemena, (Brda Bölgesi Malisor Kabilesi ve Karadağ'ın Tarihi), 1974.
- DURHAM Mary Edit**, Twenty Years Of Balkan Tangle (Balkanlarda 20 Yıl), İngiltere, ebook, 30 Ekim, 2006
- ERTEM, Ramiz**, Hv. Korg., TSK Tarihi Balkan Harbi Garp Ordusu Karadağ Cephesi Cilt III, Ankara, 1984.
- FLEMING Thomas.**, Montenegro: The Divided Land (Karadağ: Bölünmüş Topraklar), Chronicles Press, USA, 2002
- FOSFERO**, Le Montenegro, (Karadağ), Chez Tous Les Libraires, Paris, 1858
- FRİLLEY G.-Wlahovitj J.**, Le Montenegro Contemporain, (Karadağ'ın Şu Andaki Durumu) E. Plon et Cie. Imprmeurs-Editeurs, Paris, 1876
- GESETZBUCH Daniel's I.**, Montenegro und der Berda, (Daniel'in Anayasası Karadağ ve Brda)) , Verlang Von Friedrich Manz., Viyana, 1859.
- GOPÇEVİC Spiridion**, Montenegro und die Montegrioner, (Karadağ ve Karadağlılar), Verlang von Hermann Fries, Leipzig, 1877.
- GREENWALT, Alexander**, "Kosovo Myths: Karadžić, Njegoš and the Transformation of Serb Memory", (Kosova Efsaneleri: Karadžić, Njegoš ve Sırp Belleğinin Dönüşümü) Spaces of Identity 3, 2001.
- HACİBEGİÇ, Hamit**, Karadağ sahilinde GRBALY Nahiyesi Hakkında Resmi Türk Vesikaları, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı ayrıbasım, TTK Basımevi, Ankara, 1975.
- HADZIOSMANOVIC, I Lamija: Durdev, Branislav:** Dva Deftera Crne Gore Iz Vremena Skender – Bega Crnagoviça, (İskender Cernojevic Bey zamanı ile ilgili Defter), Akademija Nauka I Umjetnosti Bosne I Hercegovine, Saraybosna, 1973.
- KARADZİÇ, STEFANOVIÇ Vuk**, Crna Gora i Boka Kotorska/Montenegro and Kotor Side, (Crna Gora i Boka Kotorska/Karadağ ve Kotor Bölümü), 1955.
- KRASINSKI Count Valerian**, Montenegro and the Slavonians of Turkey, (Karadağ ve Türkiye'de bulunan Slavlar) Chapman&Hall, London, 1853
- MALESEVIĆ Sinisa, UZELAC Gordana**, A Nation-state without the nation? (Milleti olmayan devlet) The trajectories of nation-formation in Montenegro, Nations and Nationalism 13 (4). 2007.

- MARGULİS, Natasha**, A dissertation, (Doktora Tezi) Njegoš's Montenegro, the Great Powers, and Modernization in the Balkans: 1830-1851 (Njegos'un Karadağ'ı, Büyük Güçler ve Balkanlarda Modernleşme: 1830–1851), Department of History, College of Arts and Sciences University of Cincinnati, (Cincinnati Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü) June (Haziran) 2004.
- ,Politics and Culture in Njegoš's Nineteenth Century Montenegro (Njegos'un On Dokuncu yüzyıl Karadağ'ında Siyaset ve Kültür), University Of Cincinnati, 2004.
- MORRISON, Kennet**, Montenegro A Modern History (Karadağ'ın Modern Tarihi), I. B. Tauris, London (Londra), 2009.
- MILLER William**, The Balkans. Romania, Bulgaria, Servia and Montenegro, 3th Edition, T. Fisher Unwind Ltd, London, 1896.
- Nyegosh, P. P. Bishop Of Montenegro**, The Mountain Wreath, An Historical Happening Towards the Close of the XVIIth Century (Dağ Çelenk'i, XVII. Yüzyıl Sonundaki Tarihsel Olay), İngilizceye Çeviren, James W. Wiles, Londra, 1930.
- ÖZCAN Uğur**, Yabancıların Gözüyle XIX. Yüzyılda Karadağ Kadını, SDÜ Fen Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:19, Mayıs 2009.
- PAVLOVIĆ, Srda**, Who Are The Montenegrins? Statehood, Identity and Civil Society. (Karadağlı'lar Kimdir? Devletçilik, Kimlik ve Toplum) Montenegro in Transition (Karadağ'ın Değişimi), Baden-Germany (Baden- Almanya), 2003.
- PEROVIC, Sreten**, Crna Gora Montenegro, (Crna Gora, Karadağ), Karadağ Günleri Kültür Organizasyon Komisyonu 2007.
- PEPİÇ Adnan**, Podgoriçe'nin Kısa Bir Tarihçesi, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi) Sayı: 18, 2005.
- PRVULOVIĆ Zika Rad**, Religious Philosophy of Prince-Bishop Njegosh of Montenegro 1813-1851, (Karadağ Prensi Piskopos Njegosh'un Din Felsefesi), Newman College, Birmingham University, Birmingham, 1984.
- RADOSAVOVIC, Ilija**, Medjunarodni Polozaj Crne Gore U XIX Vijeku, (19.yy.da Karadağ'ın Uluslararası durumu) , Belgrat, 1960.

- RASTODER, Serbo**, A Short Review of the History of Montenegro (Karadağ'ın Tarihine Kısa Bir Bakış), Montenegro in Transition (Karadağ'ın Değişimi), Baden-Germany (Baden- Almanya), 2003.
- REİNKOWSKI Maurus**, Double Struggle, No Income: Ottoman Borderlands in Northern Albania (İki Kat Çabaya Rağmen Gelir Yok, Osmanlı'nın Kuzey Arnavutluk Sınırı), International Journal of Turkish Studies, 9, 2003.
- ROBERTS, Elizabeth**, Realm of the Black Mountain A History of Montenegro (Karadağ Krallığı, Karadağ Tarihi), Horst&Company, London (Londra), 2007.
- SCHUMAN Micheal A.**, Nations in Transition: Serbia and Montenegro, (Değişimdeki Ülkeler: Sırbistan ve Karadağ).
- SEDES, Halil**, 1876-1877 Osmanlı Karadağ Seferi, Askeri İstanbul Matbaa, İstanbul, 1936.
- STEVENSON Francis Seymour**, A History Of Montenegro, (Karadağ'ın Tarihi) Elibron Classics, London (Londra), 2005.
- SUAVİ Ali**, Montenegro, (Karadağ), Imprimerie Victor Goupy, Paris, 1876.
- ŞENTÜRK, M. Hüdai**, Tuna Vilâyetinin Teşkîline, Karadağ ve Hersek Vukuâtına (1861) Dâir Cevdet Paşa Tarafından Kaleme Alınan Lâyiha, Ankara, 1996.
- TEXIER, Edmond**, Les Hommes de la Guerre d'Orient le Prince de Montenegro, (Doğunun Savaşçı Adamı, Karadağ Prensi) Librairie d'Alphonse Taride Galerie de l'Odéon, Paris, 1854.
- TOWLE George M.**, A Brief History Of Montenegro, (Karadağ'ın Özet Tarihi), James Osgood and Company ,Boston, 1877
- UBICINI, Abdolonime**, Les Serbes de Turquie: Etudes Historiques, Statisques et Politiques sur la Principaute de Serbia, Le Montenegro (Türkiyedeki Sırlar'ın Tarihi), E. Dentu, Libraire Editeur, Paris, 1865.
- VERLOOP M.C.**, Le Royaume du Montenegro (Karadağ Krallığı) , Berger Levrault Editeurs, Paris, 1911.
- VACLİK Jean**, La Souverainete du Montenegro, (Karadağ Egemenliği), Brockhaus, Leipzig, 1858
- WYON Reginald, GERALD Prance**, The Land Of The Black Mountain (Karadağ Ülkesi), İngiltere, 1903

YILMAZÇELİK İbrahim ve ÖZDEM Ali Gökçen, Düvel-i Muazzamanın Karadağ üzerinden Osmanlı Devletiyle Mücadeleleri ve Bunun Günümüze Yansımaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, “Berlin Konferansı’ndan Günümüze Büyük Güçler ve Türkiye” konulu, I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, İzmir, 12-14 Ekim 2011.

YRIARTE Charles, Le Bords De L’Adriatique et Le Montenegro, Paris.1878.

ZDENKO Zlatar, Njegos's Montenegro; Epic Poetry, Blood Feud and Warfare In A Tribal Zone 1830-1851, (Njegos’un Karadağ’ı; Kabile Bölgesinde Destansı Şiir, Kan Davası ve Mücadele), Columbia University Press, New York, 2005

4. Seyahatnameler

Blackwood’s Edinburgh Magazine, *Visit to the Vladika of Montenegro*, (Karadağ Vladikasını Ziyaret), July – December 1846, Vol. LX, William Blackwood & Sons, Edinburgh, London, 1846 s.428-444.

DANKOFF, Robert - ELSIE Robert, Evliya Çelebi in Albania and Adajcent Regions (Kosovo, Montenegro, Ohrid) (Arnavutluk ve Çevre Bölgelerde Evliya Çelebi),brill,Leiden,Boston,Köln,2000.

EVANS, Arthur J., Through Bosnia and The Herzegovina on Foot (*Bir Uçtan Diğer Uca Yaya Olarak Bosna Hersek*), Longmans, Gren, And Co, Londra, 1877.

HENDERSON, Mayor Percy E, A British Officer in The Balkans. (*Balkanlarda bir İngiliz görevli*), J.B. Lippincott Company, Londra, 1909.

HUTCHINSON, Fraces Kinsley, Motoring In The Balkans, (*Balkanları Motorla Dolaşmak*) , Çev.Gül Çağalı Güven, Hodder & Stohoughton, Londra, MCMX.

JACKSON, T. G., Dalmatia The Quarnero and Istria With Cettigne in Montenegro and the Island of Grado, “Dalmaçya Karadağ’daki Cettinge ve Grado Adası ile Quarnero ve Istria”, M.A., F.S.A Volume III, Oxford at the Clarendon Pres, 1887.

GORDON, Mr. And Mrs. Jan, The Luck Of Thirteen (*On Üçün Şansı*), Mcclelland, Goodchild, & Stewart, Ltd., Toronto, 1916.

SOMMIERS, L. C. Villa De Colonel, Voyage Historique et Politique au Montenegro (Karadağ’ın Politik Tarihi), Paris, 1820.

STRANGFORD, Viscountess, The Eastern Shores Of The Adriatic In 1863, With A Visit To Montenegro, (*Adriyatik Doğu Kıyıları, 1863 ve Karadağ’a Ziyaret*)

TREVOR, Roy, Montenegro, A Land of Warriors (*Karadağ, Savaşçıların Vatanı*), Adam and Charles Black, Londra, 1913.

WILKINSON, Gardner Sir J. F.R.S. Dalmatia And Montenegro Vol.1 (*Dalmaçya ve Karadağ Cilt 1*), John Murray, Albemarle Street, Londra, 1848.

5. Genel Mahiyetteki Eserler

ABDURRAHMAN, Şeref Efendi, Tarih Musahabeleri, Sadeleştiren Enver Koray, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:639, Ankara, Aralık 1985.

AHMET Cevdet Paşa, , Tarih-i Cevdet, Cilt VI, İstanbul Üçdal Neşriyat, 1976

AHMET Cevdet, Paşa, Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Maruzat), Sadeleştiren Yusuf HALAÇOĞLU, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2010.

AHMET Mithat Efendi, Üss-i İnkılab I, Kırım Muharebesinden II. Abdülhamid Han'ın Cülusuna Kadar, Selis Kitaplar, Seçil Ofset, 1.Baskı, İstanbul, Mayıs 2004.

AHMET Mithat Efendi, Üss-i İnkılab II. Abdülhamid Han'ın Cülüsundan Birinci Seneye Kadar, Selis Kitaplar, Sistem, 1.Baskı İstanbul, Ekim 2004.

Ahmet Saip, Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı (Abdülhamid'in Saltanatının İlk Günleri), sadeleştiren Ruhi Turfan, İstanbul, 1982.

AHMET Saib, Abdülhamid'in Saltanatının İlk Günleri, Hazırlayan Adem Kara, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Mayıs, 2008, 2. Baskı.

AKARLI, Engin Deniz, Ottoman Population in Europe in the XIX. Century. It's Territorial, Racial and Religous Composition, Master Tezi, 1972, University of Wisconsin.

AKBAL Fazıla, 1831 tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus, Belleten, Cilt XV, Ekim 1951, sayı 60.

AKİPEK Ömer İlhan, Devletler Hukuku, Ankara, Başnur Matbaası, Üçüncü Bası, Tarihsiz (1965), II. Kitap,

AKŞİN, Sina, Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908, Metin Kunt, Suraiya Faroqi, Zafer Toprak, Hüseyin G. Yurdaydı, Ayla Ödekan, Cem Yayınevi, 10. Baskı, Ocak 2009.

AKTEPE, M. Mühir, Vak'a-Nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi Cilt XV, TTK, Ankara, 1993.

- ANDERSON, Matthew Smith**, *The Eastern Question 1774–1923 A Study in International Relations*, Hong Kong, 1966
- , *Doğu Sorunu 1774-1923, Uluslar arası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.
- ANDRİÇ, Ivo**, Ömer Paşa, Çev. Ali Berktey, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, 1.Baskı.
- ARMAOĞLU, Fahir**, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt 1-2, Alkım Kitapevi, 2007, 16.Baskı.
- ASLANTAŞ, Selim**, *Osmanlı'da Sırp İsyanları*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, 1. Baskı.
- ATAY, Falih Rıfkı**, *Zeytindağı*, Remzi Kitap Evi, III. Baskı, İstanbul, 1943.
- AYDIN, Mithat**, *Osmanlı – İngiliz İlişkileri İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) Sayı: 17, 2005.
- , *Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği (1867–1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasi Olaylara Bakışı*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM) Sayı: 18, 2005.
- , *XIX. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi sayı:15, 2004.
- BALTALI, Kemal**, *1875 Hersek Ayaklanması Sırasında Sırbistan'ın Osmanlı Devletine Karşı Savaşa Girmek Amacıyla Karadağ'la Yaptığı Görüşmelere Dair Bazı Önemli Belgeler*, Belleten, Cilt:50,Sayı:198 1986 Aralık, Ankara.
- , *1875 Hersek Ayaklamasının Uluslararası Bir Nitelik Kazanması*, Belleten, Cilt:51,Sayı:199, Nisan 198, Ankara.
- BARKAN Lütfi Ömer**, *894 yılı Cizyesinin Tahsilâtına Ait Muhasebe Bilançoları*, Belleten, C.I. 10 Ocak 1964, Sayı 1.
- BERKES, Niyazi**, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Hazırlayan Ahmet Kuyaş, YPY, İstanbul, 1996.
- BARKEY, Karen**, *Empire Of Difference (The Ottomans In Comparative Perspective)* (Farklılığın İmparatorluğu, Farklı Açılardan Osmanlılar), Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- BENSON, Leslie**, *Yugoslavia A Concise History (Yugoslavya Kısa Tarihi)*, Palgrave, İngiltere, 2001.

- BIDELEUX Robert and JEFFRIES Ian**, The Balkans A Post-Communist History, (Kominizm sonrası Balkanlar), İngiltere, 2007
- BIRKEN Andreas**, Die Provinzen des, Osmanischen Reiches (Osmanlı Eyaletleri), Weisbaden, 1976.
- BIYIKLI, Mustafa**, Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi I, Bilimevi Basım Yayın, Bayarak Matbaası, İstanbul, 2008.
- Blackwood's Edinburgh Magazine**, *Visit to the Vladika of Montenegro (Karadağ Vladikasını Ziyaret)*, July – December 1846, Vol. LX (Cilt 60), William Blackwood & Sons, Edinburgh, London, 1846.
- BOLSOVER G. H.**, 1815 – 1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış, Çev: Dr. Yuluğ Tekin KURAT, Belleten, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1966.
- BOUILLET M. N**, Atlas Universel D'Histoire Et De Geographie, Paris, librairie Hachette, Paris, 1872.09.05.2012
- BOURNE, Kenneth**, The Foreign Policy of Victorian England 1830 – 1902, (*Victoria İngiltere'sinin Dış İşleri Politikası 1830 - 1902*), Clarendon Press, Oxford, 1970.
- , **WATT D. Cameran**, British Documents On Foreign Affairs Vol. I, The Ottoman Empire in the Balkans, 1856-1875, Editor, David Gillard, University Publications Of America, U.S.A, 1984.
- , **WATT D. Cameran**, British Documents On Foreign Affairs Vol. II, The Ottoman Empire Revolt in the Balkans, 1875-1876, Editor David Gillard, University Publications Of America, U.S.A, 1984.
- BOYAR, Ebru**, Ottomans, Turks and The Balkans (*Osmanlılar, Türkler ve Balkanlar*), Tauris Academic Studies, Londra ve New York, 2007.
- British and Foreign Review; or European Quarterly Journal Vol. XI**, 1840, Zapiski Morskako, Memoirs of a Naval Officer, during the Campaign in the Mediterranean, 1805-1810 under Admiral Siniavin, (Amiral Siniavin Komutasında 1805-1810 Tarihlerinde Akdeniz'de İcra Edilen Harekâta Katılan Bir Denizci Subayın Anıları), s110.
- BROWN, D. S.**, Palmerston And The Politics Of Foreign Policy 1846 – 1855 (Palmerston ve Dışişleri Politikaları 1846 - 1855), University Of Southampton, Southampton, 1998.

- BRYCE, James**, William Ewart Gladstone & His Characteristics as Man and Statesman (*William Ewart Gladstone & İnsan ve Devlet Adamı olarak Özellikleri*), The Century Co. , New York, 1919.
- CASTELLAN Georges**, *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.
- CECIL, L. Gwendolin**, Life Of Robert Marquis Of Salisbury Vol II 1868 – 1880 (Robert Marquis Sallisbury'nin Hayatı), Hodden and Stoughton Limited, Londra, MCMXXI.
- CELALEDDİN, Mahmud Paşa**, Mirat-ı Hakikat I, Hazırlayan İ. Miroğlu, M. Derin, M. Halacoğlu, Ö. Akdaş, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979.
- , Mirat-ı Hakikat II, Hazırlayan İ. Miroğlu, M. Derin, M. Halacoğlu, Ö. Akdaş, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979.
- CEVDET, Paşa**, Tezâkir 1-12, Yayınlayan Cavit Baysun, TTK, TTK Yayınları II. Dizi, 2008, 3. Baskı.
- , Tezâkir 13-20, Yayınlayan Cavit Baysun, TTK, TTK Yayınları II. Dizi, 2008, 3. Baskı.
- , Tezâkir, 21-39, Yayınlayan Cavit Baysun, TTK, TTK Yayınları II. Dizi, 2008, 3. Baskı.
- CIRKOVIC Sima M.**, The Serbs, (Sırlar), Blackell Publishing, UK, (İngiltere), 2004, s223-226.
- COOKE W.S**, The Ottomon Empire and its Tributay State (Exceping Egypt), With sketch of Greece, (Osmanlı İmparatorluğu ve Ona bağlı Eyaletler (Mısır Hariç), Yunanistan Haritasıyla), Amsterdam, 1968.
- CUNNINGHAM Allan**, Eastern Questions In The 19th Century, (*19. Yüzyılda Doğu Sorunları*), Frank Cass, İngiltere, 1993.
- DANIŞMEND, İsmail Hami**, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt II, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.
- , İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt VI, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.
- DESTANİ, Beitullah**, Ethnic Minorities in the Balkan States, 1860-1971, (Balkan Devletlerindeki Azınlıklar) Vol.1 (Cilt;1) 1860-1885, TTK Kütüphanesi, Arşiv Baskısı 2003.
- DODD George**, Pictorial History of Russian War 1854-5-6 (*1854-5-6 Rusya Savaşı'nın Görsel Tarihi*), W&R Chambers, Edinburg ve Londra.

- ENGELHARD, Edouard Philippe**, Türkiye’de Çağdaşlama Hareketleri, Tanzimat, Çev. Nurer UGURLU, Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, Haziran 2010, 1. Baskı.
- FAROQHI, Suraiya**, *Ottoman Empire and The World Around It* (Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafindaki Dünya), I.B.Tauris, Londra, 2004.
- FINDLEY, Carter Vaughn**, *The Turks In World History, (Dünya Tarihinde Türkler)*, Oxford University Press, U.S.A, 2005.
- FİNE John V. A., JR.**, *The Late Medieval Balkans (Ortaçağın Son Döneminde Balkanlar) A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest, (12.yy’ın Son Döneminden Osmanlı İşgaline Kadar Kritik Bir Araştırma)* The University of Michigan Press 2009.
- GALLAGHER Tom**, *Outcast Europe: The Balkans, 1789-1989 (Avrupa’nın Dışı: Balkanlar)*, Routledge, Londra ve New York, 2001.
- GLENNY Misha**, *The Balkans, Nationalism, War, and the Greath Powers, 1804-1999*, Penguin Books, 2001.
- GÖLEN Zafer**, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, TTK, Ankara, 2010, s105.
- GÖKBİLGİN M. Tayyip**, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları, Belleten, Sayı 78, Ankara 1956, Cilt.20.*
- GRADEVA, Rossitsa**, *Rumeli under the Otoman, 15th, 18th Centuries: Institutions and Communities (XVI ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı hakimiyetindeki Rumeli)*, The ISIS PRESS, İstanbul, 2004.
- GÜNDOĞDU, Abdullah**, *Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti’nin Yıkılışı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010.*
- HAMMER, Baron, Joseph, Von, Prugstall**, *Büyük Osmanlı Tarihi, Hazırlayan Mümin Çevik, Milliyet Yayınları, İstanbul 2010, Cilt III.*
- ,Büyük Osmanlı Tarihi, Hazırlayan Mümin Çevik, Milliyet Yayınları, İstanbul 2010, Cilt VI.*
- ,Büyük Osmanlı Tarihi, Hazırlayan Mümin Çevik, Milliyet Yayınları, İstanbul 2010, Cilt VII.*
- ,Büyük Osmanlı Tarihi, Hazırlayan Mümin Çevik, Milliyet Yayınları, İstanbul 2010, Cilt VIII.*

- HANİOĞLU, M. Şükrü**, A Brief History Of The Late Otoman Empire, (*Osmanlı İmparatorluğu Son Dönemi Tarihi*), Princeton University Press, Princeton ve Oxford, 2008.
- HARDING, Ewing**, From Palmerston To Disraeli (1856 - 1876), G. Bell and Sons, LTD., London, 1913.
- HARP AKADEMİLERİ YAYINI (HAK)** Devletler Hukuku, HAK Basımevi, Yenilevent/ İstanbul, 2006.
- HEYET**, Mufasssal Osmanlı Tarihi Cilt IV, İskit Yayınevi,
 , Mufasssal Osmanlı Tarihi Cilt V, İskit Yayınevi,
 , Mufasssal Osmanlı Tarihi Cilt VI, İskit Yayınevi,
- HUPCHICK, Dennis P.**, The Balkans From Constantinople To Communism, (*İstanbul'dan Balkanlara Kominizm*), Pal Grave Macmillan, U.S.A, 2002.
- ,Harold E. Cox**, *The Palgra Concise Historical Atlas* (Kısa Tarihsel Atlas), Palgrave, ABD, 2001.
- İNALCIK, Halil**, Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar (1302-1606)
 ,Osmanlılar Fütuhât, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ**, Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügâtı, CiltVI, M.E.B. Devlet Kitapları, Eskişehir, 2001.
- JELAVICH, Barbara**, Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar Cilt I-II., Çev. İhsan DURDU,Haşim KOÇ, Gülçin KOÇ, Küre Yayınları, İstanbul, Ekim 2006, 1. Baskı.
- JENNINGS, Lawrence C. ,** France and Europe in 1848 (*1848'te Fransa ve Avrupa*), Clarendon Press, Oxford, 1973.
- JORGA, Nicolea**, Osmanlı İmparatorluğu Cilt II, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.
 ,Osmanlı İmparatorluğu Cilt III, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.
 ,Osmanlı İmparatorluğu Cilt IV, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.
 ,Osmanlı İmparatorluğu Cilt V, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.
- KARAL, Enver Ziya**, Osmanlı Tarihi Cilt VI, TTK Yayınları,1983.
 ,Osmanlı Tarihi Cilt VII, TTK Yayınları,1983.
 ,Osmanlı Tarihi Cilt VIII, TTK Yayınları,1983.

- KARACA, Taha Niyazi**, Büyük Oyun (İngiltere Başbakanı Gladstone'un Osmanlı'yı Yıkma Planı), Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- KARATAY Osman, Bilgehan A. Göktuğ**, *Balkanlar El Kitabı Cilt:1 Tarih*, Kara M 8 Vadi, 2006
- KARPAT H. Kemal**, Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, 2. Baskı.
- KOCABAŞ, Süleyman**, Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı, Bir İmparatorluk nasıl Parçalandı? Vatan Yayınları, 2009.
- LeBor Adam**, *Milosevic: A Biography*, Amerika Birleşik Devletleri, 2004.
- LEWIS, Bernard**, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev, Metin Kırıatlı, TTK, TTK yayınları IV. Dizi S.8, 2008.
- LOIZIDES, Neophytos G.**, Religion and Nationalism in the Balkans (*Balkanlarda Din ve Milliyetçilik*), Harvard University, 2000.
- Macmillan's Magazine, Vol. VI**, May-October (Cilt VI, Mayıs-Ekim), Masson David, Montenegro, the Herzegovina and the Slavonic Population of Turkey (*Türkiye'nin Slovak, Bosnalı ve Karadağlı Nüfusu*), Macmillan and Company, Londra, 1862,
- MALCOM, Noel**, Bosna'nın Kısa Tarihi, Çev.,Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999.
- , Kosova, Balkanları Anlamak İçin, Çev., Özden ARIKAN, Sabah Kitapları, İstanbul, Mart 1999.
- MALESEVIĆ Sinisa, UZELAC Gordana**, A Nation-State Without The Nation? (Milleti olmayan devlet) The trajectories of nation-formation in Montenegro, Nations and Nationalism 13, 2007.
- MARRIOTT, J. A. R.**, The Remarking Of Modern Europe 1789 – 1878, Macmillan Company – Methuen & Co., New York – London, 1910.
- MARRIOTT, J. A. R.**, *The Remarking Of Modern Europe 1789 – 1878*, Macmillan Company – Methuen & Co., New York – London, 1910.
- MILLMAN Richard**, Britain And The Eastern Question 1875 - 1878 (*İngiltere ve Doğu Sorusu 1875 - 1878*), Clarendon Press, Oxford, 1979
- MINKOV, Anton**, *Conversion to Islam in the Balkans: Kisve Bahasi Petitions And Ottoman Social Life, 1670-1730*, Brill, Boston, 2004.
- MUAHEDAT Mecmuası**, Komisyon, Türk Tarih Kurumu, Cilt V, Ankara,

- MUHTAR, Mahmud**, *Maziye Bir Nazar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
- NEWTON, Lord**, Lord Lyons, A record Of British Diplomacy Vol.I (*Lord Lyons, İngiliz Diplomasi Kayıtları Cilt I*), Edward Arnold, Londra, 1913.
- NORADOUNGH, Gabriel Efendi**, Recueil D'actes Internationaux de l'empire Ottoman (Osmanlılar'ın Uluslararası Anlaşmaları), (1856-1878),
- PAKALIN, Mehmet Zeki**, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- , Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- , Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- PALAIRET, Michael**, Balkan Ekonomileri 1800-1914 (Kalkınmasız Evrim) Çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2000.
- PALMER, Alen**, Osmanlı İmparatorluğu Son Üç yüzyıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Sabah Kitapları, İstanbul, 2003.
- PERICA Vjekoslav**, Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav States, (*Yugoslavya Eyaletlerinde Din ve Milliyetçilik*), Oxford, University Press, USA, 2002
- PITCHER, Donald Edgar**, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası, Çev: Bahar Tırnakçı, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007
- POND, Elizabeth**, Endgame In The Balkans (*Balkanlarda Son Oyun*), Brookings Institution Press, Washington, 2006.
- POOLE, Stanley Lane**, The Story Of Turkey, (*Türkiye Tarihi*), G. P. Putnam's Sons, New York, 1893.
- POTTER, George**, The Marquis Of Salisbury, K. G., Leader of the Conservative Party, 1888, London.
- QUATAERT, Donald**, The Ottoman Empire 1700 – 1922, (*Osmanlı İmparatorluğu 1700 - 1922*), Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- RECLUS, Elisee**, The Earth and Its Inhabitants Europe, (*Dünya ve Avrupalı Vatandaşları*), D. Appleton And Company, New York.
- REINSKOWSKI, Maurus**, Double Struggle, No Income: Ottoman Borderlands in Northern Albania (İki Kat Mücadele, Sıfır Kazanç: Kuzey Arnavutluk'ta Osmanlı Sınırları), International Journal Of Turkish Studies 9, 2003.

- SARKİS, Karakoç**, Külliyyat-ı Kavanin Cilt I, Hazırlayanlar, M. Akif Aydın, Fethi Gedikli, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, M. Macit Kenanoğlu, TTK, TTK Yayınları XXX. Dizi, 2006.
- , Külliyyat-ı Kavanin Cilt II, Hazırlayanlar, M. Akif Aydın, Fethi Gedikli, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, M. Macit Kenanoğlu, TTK, TTK Yayınları XXX. Dizi, 2006.
- SHAW, Stanford J. ,** Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt I, Çev. Mehmet Harmancı, Özener Matbaası, İstanbul, 2008,
- , Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt II, Çev. Mehmet Harmancı, Özener Matbaası, İstanbul, 2008,
- SLOANE, William, M.**, Balkanlar Bir Tarih Laboratuvarı, Çev. Sibel Özbudun, Nesnel Yayınları-5, İstanbul, 2008, 2. Baskı.
- STEPHENSON, Paul**, Byzantium's Balkan Frontier (*Bizans'ın Balkan Sınırları*), Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2004.
- SÜREYYA, Mehmed**, Sicill-i Osmani Cilt I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Beşiktaş, İstanbul, 1996.
- , Sicill-i Osmani Cilt II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Beşiktaş, İstanbul, 1996.
- , Sicill-i Osmani Cilt III, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Beşiktaş, İstanbul, 1996.
- , Sicill-i Osmani Cilt IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Beşiktaş, İstanbul, 1996.
- , Sicill-i Osmani Cilt V, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Beşiktaş, İstanbul, 1996.
- ŞANİ-ZADE Mehmed Ata'ullah Efendi**, Şani-Zade Tarihi Cilt I Hazırlayan Ziya YILMAZER, Çamlıca, İstanbul, 2008.
- , Şani-Zade Tarihi Cilt II Hazırlayan Ziya YILMAZER, Çamlıca, İstanbul, 2008.
- TESTA, Baron de**, Recueil des Traites de la Porte Ottomane, Cilt X, Paris, Amyet.
- T. C. Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu.: 21**, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara, 2006, s409.
- The British and Foreign Review or European Quarterly Journal**, Vol. V, (Cilt,V), Article IV (Makale VI), Austria and the Austrians, London, Colburn, 1837, (Avusturya ve Avusturyalılar) January 1839,
- The New Monthly Magazine**, Vol.97, "*The Montenegrins*" (Karadağlılar) Edited (Yazar), Ainsworth W. H., Chapman and Hall 193, Piccadilly, London, 1853, s384-385.

- The Edinburgh Review or Critical Journal**, Montenegro, Vol.CIX Cilt (109), Jan-Aug. 1859, Sayfa, 461-485
- TODOROVA Maria**, Balkanları Tahayyül Etmek, Çev, Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, 2.Baskı.
- TURAN, Şerafettin**, İBN Kemal, Tevârih-i Al-i Osman VII. Defter, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- Türk Dil Kurumu**, Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1998.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı**, Osmanlı Tarihi Cilt IV, TTK Yayınları XIII. Dizi, S. 16, 1982, 4. Baskı.
- WACHTEL, Andrew Baruch**, Dünya Tarihinde Balkanlar, Çeviren Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2009.
- WARREN Whitney**, The Crime of the Peace Conference, (Barış Konferansındaki Suç), Harward Collage Library, USA, 1922
- VATTEL, Monsieur de**, The Law of Nations (Devletler Hukuku), I&J. W.Johnson &Co. Law Booksellers, Philadelphia, 1883.
- YILMAZÇELİK, İbrahim ve AKSIN, Ahmet**, Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- YILMAZÇELİK, İbrahim**, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840), TTK Basımevi, Ankara, 1995.

6.İnternet

- <http://www.tfsimon.com/postcard-collection-tf-simon.htm> (1899 Verlag von Franz Laforest in Cattaro Nachdruck Verboten)
- <http://fmso.leavenworth.army.mil/documents/Montenegro/Montenegro.htm>

7. Gazeteler

- Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi, Dosya Nu:5
- Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi, Dosya Nu:7
- Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi, Dosya Nu:8.
- Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi, Dosya Nu:14
- Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi, Dosya Nu:34.
- Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar Gazetesi, Dosya Nu:30
- New York Times, 26 Ocak 1853.

New York Times, 18 Şubat 1853.

New York Times, 14 Mart 1853.

Washington Report on Middle East Affairs, "*In Lisbon, NATO leaders Identity Current Threats, but no Single Enemy*" (NATO liderleri tehditleri tanımladılar ancak düşmanı tanımlamadılar). 2011 January-February (2011 Ocak-Şubat), Marvine Home özel raporu.

8. Haritalar

Milli Kütüphane, Hrt. 1994 DD 750

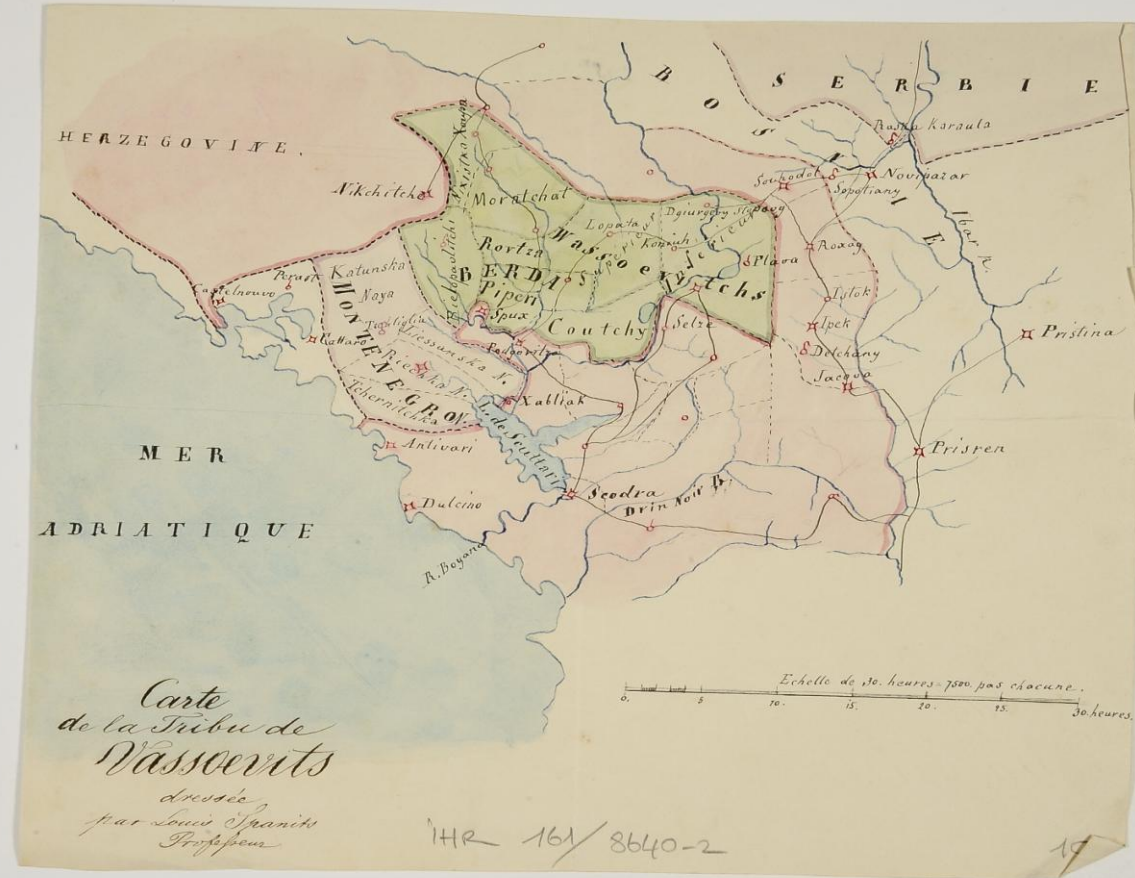
Milli Kütüphane, Hrt.1994 D 1077

Milli Kütüphane Hrt. 1994 D 1164.

HRT.0049

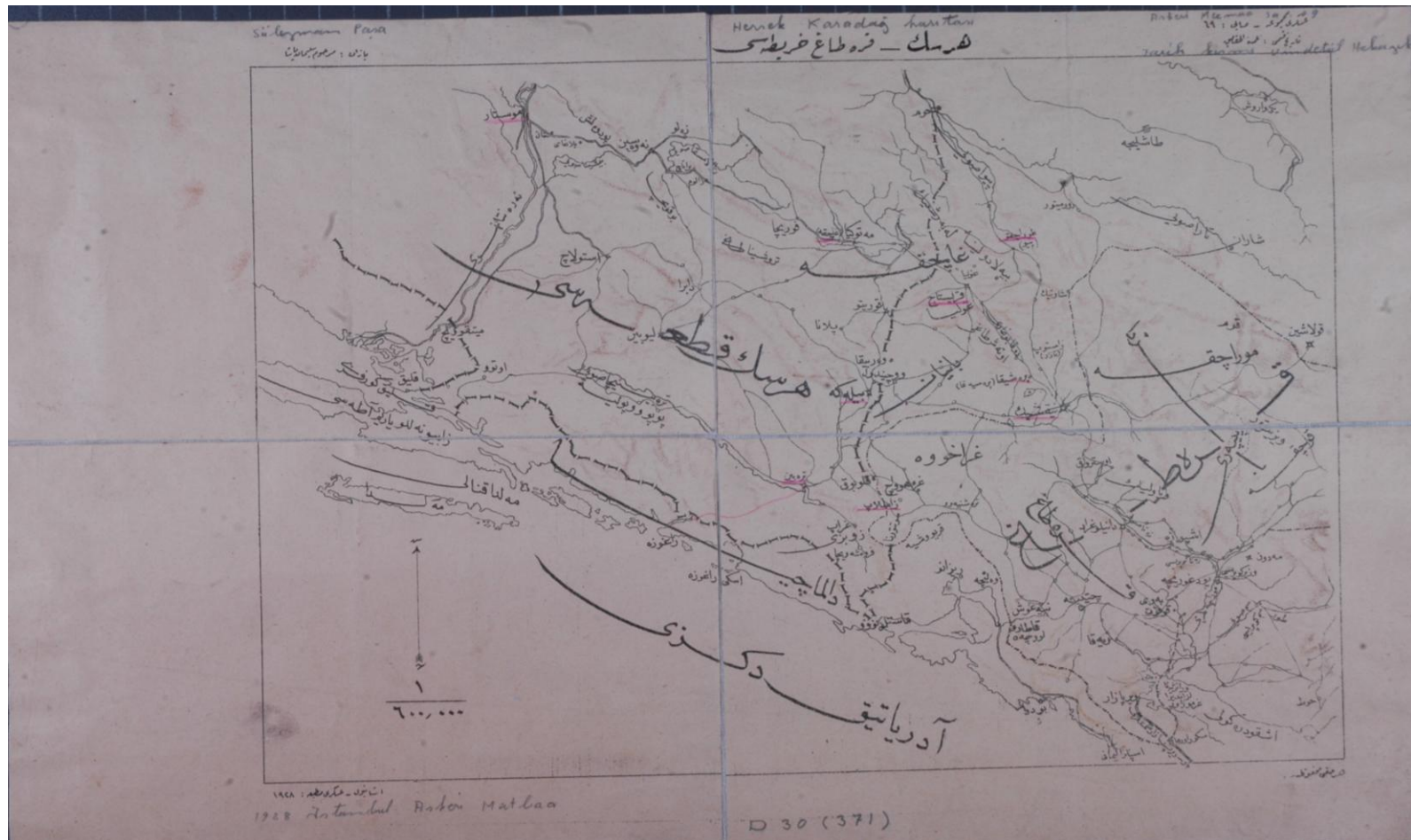
Harita I (BOA. HRT.h.049-01)

Harita II (BOA. IHR. Dosya Nu:16, Gömlek Nu:840)

Harita IV (BOA. HRT. h. 102-01)

Harita V (MK Hrt. 1994 D 1164)

ÖZGEÇMİŞ

Ali Gökçen ÖZDEM, 1966 yılında Elazığ'da doğdu. 1983 yılında Elazığ Atatürk Lisesinden mezun oldu. 1983 Kara Harp Okulu'na girdi ve 1987 yılında Topçu Teğmen olarak mezun oldu. Kara Harp Akademisinden Kurmay Subay olarak 2000 yılında, Silahlı Kuvvetler Akademisinden ise 2003 yılında mezun oldu. TSK.lerinin yurt içi ve yurt dışındaki bir çok birliklerinde komutanlık ve karargah subaylığı görevini yürüttü.2005-2008 yılları arasında İspanya'daki NATO karargâhında görev yaptı. Halen Kurmay Albay rütbesinde TSK. lerindeki görevine devam etmektedir.